“КУЛЬТУРА. НАЦЫЯ”

незалежны перыядычны *online* часопіс

у падтрымку беларускай культуры і беларускасьці

Выданьне Беларускага інстытута навукі і мастацтва ў Канадзе (БІНІМ, Канада)

Нумар прысвячаецца удзельнікам беларускай “Рэвалюцыі надзеі 2020”

№27, красавік-май 2021

Часопіс заснаваны ў сьнежні 2012 года

З 2018 года выходзіць два разы на год

Атава, Канада

Дарагія сябры!

Часопіс **"КУЛЬТУРА. НАЦЫЯ"** заснаваны як незалежнае перыядычнае выданьне, прызначанае для абмеркаваньня праблем беларускай культуры і нацыянальнага будаўніцтва.

Часопіс зьмяшчае арыгінальныя аналітычныя артыкулы, эсэ, а таксама абгрунтаваныя дыскусіі і каментары па гісторыі, мове, літаратуры, сацыялогіі, традыцыях і іншых пытаньнях, маючых дачыненьне да развіцьця беларускай нацыі і нацыянальнага будаўніцтва.

Беларуская Мова – асноўная мова часопіса, але магчымы публікацыі і на рускай, англійскай, і французскай мовах.

Запрашаем да супрацоўніцтва ўсіх зацікаўленых.

Свае матэрыялы дасылайце на chasopis.sakavik@hotmail.com

Часопіс **"КУЛЬТУРА. НАЦЫЯ"** публікуецца на вэб-старонцы www.sakavik.net

З кастрычніка 2020 года часопіс набыў статус выданьня Беларускага інстытута навукі і мастацтва ў Канадзе (БІНІМ, Канада).

Атава, Канада

Зьмест часопіса

Прыемнага чытаньня чарговага нумара.

Пётра Мурзёнак, галоўны рэдактар часопіса

25 красавіка 2021 года, Атава

Наступны 28-мы нумар часопіса выйдзе ў кастрычніку-лістападзе 2021 года

Слова рэдактара

Пётра Мурзёнак: Пакаяньне ў "Саюзе Цьмы" [1]

Не ў гонар 25-годдзя Саюза Беларусі і Расіі

Праводзіцца аналіз стану грамадства ў Беларусі і Расіі з пункту гледжаньня наяўнасьці ці адсутнасці крытычнага ўспрыняцьця памылак мінулага, зробленых на узроўні дзяржавы і на узроўні асобы ці групы асоб, у прыватнасьці, нацыянальна-сьвядомай часткі беларусаў. Разглядаюцца наступствы непрызнаньня такіх памылак і прапануюцца магчымыя шляхі іх выпраўленьня.

I. Пакаяньне і ўлада

На фоне неспакою і трывогі ў свеце ў сувязі з КОВІД-эпідэміяй і існаваньнем гарачых ачагоў – прадвеснікаў магчымай вайны, найбольш для нас блізкай паміж Расіяй і Украінай, вялікую трывогу выклікае далейшае ўдушэньне свабоды ў Беларусі і Расіі, у так называемым Саюзе двух дзяржаў, дамоўленасць аб стварэньні якога была дасягнута 25 гадоў таму назад. Менавіта двух дзяржаў, а не народаў, бо тыя рэжымы, якія знаходзяцца пры ўладзе праводзяць на сёняшні дзень аднолькавую ўнутраную антынародную палітыку, скіраваную на знішчэньне грамадзянскай супольнасці і многіх магчымых праяў дымакратыі, якія не адпавядаюць ангажаванаму курсу гэтых дзяржаў і густу іх аўтарытарных кіраўнікоў. У Беларусі – больш за 350 палітычных зняволеных і больш за 35.000 арыштаваных ад пачатку Рэвалюцыі Надзеі-2020, у Расіі – турма для апазіцыйнага

[1] *Вызначэньні:*

<u>Пакаяньне</u> (назоўнік) - шчырае шкадаваньне або раскаяньне, смутак, згрызоты сумленьня, сорам, пачуцьцё віны, самапапраканьне, самаасуджэнне, спагада

<u>"Саюз Цьмы"</u>- саюз несвабодных краін, якія выбралі памылковы шлях для развіцьця сваіх грамадзян

палітыка Навальнага, атраўленага перад тым "навічком", і наяўнасць шматлікіх грамадскіх расійскіх арганізацый, якія носяць адмеціну "замежных агентаў". Падобныя расійскія законы аб тэрарыстычных арганізацыях прыняты нядаўна беларускім псеўдапарламентам. Сітуацыя ў абодвух краінах многім нагадвае 1937 год, за якім маячаць ГУЛАГі. Ці выпадковая такая сітуацыя, ці новая яна, і ці магло быць інакш?

Здавалася, што пасля абвяшчэньня незалежнасці ўсіх без выключэньня рэспублік былога СССР, падкрэсліваю – у тым ліку Расіяй, наступяць зьмены – ад таталітарнага камуністычнага рэжыму да свабоды асобы, забеспячэньня правоў чалавека, і г.д. Гэта значыць, нарэшце рэалізуюцца нормы, прапісаныя калісьці ў кодэксе камуністычнай маралі - які быў выдатнай шырмай таталітарнай палітыкі адзінай ў СССР партыі. Гэта былі на жаль толькі лозунгі, кшталту, "нынешнее поколение советских людзей будет жить пры коммунизме", якія партыйная наменклатура старалася ўбіць сваёй прапагандай у галовы рабочых і сялян.

Відавочна, што тыя змены, якія пачаліся з IУ З'езда народных дэпутатаў СССР (24 снежня 1990 года), а пазьней падоўжыліся ў часы Ельцына, прывабілі і задаволілі шмат інтэлектуалаў і інтэлігенцыі. "Гнілая" інтэлігенцыя паверыла, што такія зьмены ў 90-я быццам бы прыйшлі і могуць рэалізавацца. Як жорска яны памыліліся! Ідэалогія камуністычнай партыі фармальна знікла, аднак, еўразійская ідэалогія дыктатуры дзяржавы, якая засталася ад папярэдняй савецкай імперыі, дзе асоба – нішто, а дзяржава - ўсё, засталася і квітнее. І гэта не важна, у якой форме мы можам гэта бачыць сёньня – ачышчэньне вобраза дыктатара Сталіна ў Расіі, ці "пацешная" лінія Сталіна пад Мінскам.

Сёньня, дыктатары двух, так званых саюзных дзяржаў, згубіўшыя пульс планеты, спрабуюць набываць свой капітал\папулярнасць праз мінулае - праз спрэчных камуністычных лідэраў, ці, як апошні аргумент - праз ахвяры і заваёвы 2-й сусьветнай вайны, якія сімвалічна падымаюць усё вышэй на шчыт "несмяротныя палкі". Відаць, на іх думку, ахвярнасць Вялікай айчыннай вайны са стратамі мільёнаў воінаў і мірных грамадзян пакрывае тыя насільлі і здзек, якія чыніліся над іншымі мільёнамі людзей, нязгоднымі з лініяй камуністычнай партыі і таму загнанымі, прыніжанымі і загубленымі ў шматлікіх ГУЛАГах.

Першая спроба адмежавацца ад трагічных наступстваў дыктатуры камуністычных лідэраў – але не дзяржавы, і зваліць на іх віну ў няздольнасці павярнуцца тварам да людзей, была зроблена Хрушчовым у форме развянчаньня культа асобы Сталіна і яго бліжэйшага атачэньня. Гэта была свайго роду першая спроба пакаяньня за мільёны загубленых душаў, натуральна выкарыстаных для будаўніцтва камуністычнага ладу ў СССР і распаўсюджваньня ідэй камунізма па ўсім свеце.

Пасля распаду СССР больш сур'ёзны крок у гэтым напрамку зрабіў Прэзідэнт Расіі Ельцын. Выступаючы ў Кангрэсе ЗША 17 ліпеня 1992 года, ён зрабіў шэраг заяў, якія можна было зразумець як асуджэньне камуністычнага рэжыму і як пакаяньне за мінулае - Ельцын ганарыўся "вялікай дзяржавай, якая зрабіла свой выбар на карысць дэмакратыі і свабоды", "... расійскім народам, які знайшоў у сабе сілы, скінуць з плеч махіну таталітарнай сістэмы", адзначыў, што "камунізм не мае чалавечага твару", што "свабода і камунізм несумяшчальныя", і што "камуністычны ідал рухнуў і мы не дадзім яму ўваскрэснуць на нашай зямлі".

Жадаючы прымірыць расійскае грамадства ў адносінах да падзей 1917-га (Кастрычніцкая рэвалюцыя) і 1993-га (путч), калі Расія была на парозе грамадзянскай вайны, Ельцын ініцыяваў святкаваньне ў Расіі Дня грамадзянскага прымірэньня, прызначанага ў першы раз на 7 лістапада 1996 года, на Дзень Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі. Не ўсе ў Расіі прынялі яго падыходы – спробы пакаяньня, развіцьця дэмакратыі ("бярыце столькі свабоды колькі зможаце ўзяць", што да суб'ектаў Расійскай Федэрацыі), усталяваньня дыялога з развітымі краінамі, якія назіраліся пры Ельцыне - пасля яго адстаўкі былі адрынуты нео-імперскімі сіламі ў Маскве. Прэзідэнт Пуцін адмяніў сваім указам Дзень згоды і прымірэньня 26 лістапада 2001 года, і паступова перайшоў ад няўдзелу ў "G8" да канстатацыі факта распада СССР як "геапалітычнай катастрофы 20-га стагоддзя", да вайны з Грузіяй (2008) і з Украінай (2014 - працягваецца). Ніякага пакаяньня ... і ўсё больш ахвяр. Якая мэта?! – аднаўленьне імперыі з нечалавечым "лицом", патураньне далейшаму рабству, спрыяньне алігархіі?

Усё гэта робіцца на фоне таго, што былая савецкая/партыйная наменклатура і яе прыхільнікі\прыспешнікі падзялілі\прыхвацілі дзяржаўную ўласнасць у Расіі – гэта вам не жартачкі – у адной толькі Маскве жыве 71 доляравы міліярдэр (3.2% ад агульнай колькасці міліярдэраў у свеце - 2,208). У Беларусі такога не адбылося (яўна і адкрыта) з-за спецыфічнай пазіцыі "голаса народа" 1994 года і барацьбіта з карупцыяй - сп. А.Лукашэнкі. Ці ён быў хітрэйшы ці разумнейшы на той час, ці глыбіня яго маны была значна больш прыхаванай і выдасканаленай?

Калі ў Маскве і былі зроблены спробы пакаяньня, то ў Мінску найбольшае, што адбылося - гэта прыпыненьне дзейнасці Кампартыі БССР пасля жнівеньскага путча ГКЧП у 1991 годзе. Далей пры Кебічу, а затым увесь час пры Лукашэнку усе спробы прыцянуць увагу ўлад да ахвяр камуністычнага рэжыму і надаць у прыватнасці статус мемарыяла Курапатам сканчваліся рэпрэсіямі не толькі ў адносінах да абаронцаў народнага мемарыяла, а і да ўсяго нацыянальна-свядомага, што ёсць у Беларусі. Адсутнасць усіх відаў свабод ў Беларусі стала асабліва відавочнай пасля мінулагодніх прэзідэнцкіх выбараў і распачаўшайся Рэвалюцыі Надзеі-2020; дадайце здзекі, катаваньні, забойствы, гвалт і насільле. Калі казаць

пра беларускую культуру, то калі яна да 2020 года была загнана і працавала ў гета, то цяпер ужо гета вырываецца з корнем і дашчэнту выпальваецца фашыстоўскім, гнусным рэжымам. Пытаньне этнацыду беларусаў мусіць быць пастаўлена на павестку дня ААН.

Такім чынам, ніякага пакаяньня не адбылося ні ў адной з краін створанага Саюза – Беларусі і Расіі, а без гэтага немагчымы далейшы прагрэс грамадства. Палітыка ўтрыманьня рабоў ў гэтых дзяржавах толькі ўзмацняецца, прымаюцца ўсё новыя і новыя законы, якія абвяшчаюць любыя свабодныя памкненьні людзей тэрарыстычнай дзейнасцю, а іх саміх ізалююць ад грамадства ў турмы. Ёсць факты, якія сведчаць аб тым, што ў Беларусі падчас найбольш масавых пратэстаў у жніўні 2020 года пад Слуцкам лукашэнкаўскі рэжым збудаваў палявы канцэнтрацыйны лагер – відаць месц у турмах не хапала.

Лукашэнкаўскі рэжым настолькі акрэп, што яго ўжо не хвалююць 100- або нават 300-тысячныя калонны, якія з лёгкасцю загнаны бандытамі ў масках і існуючай нялюдскай і злачыннай сістэмай у двары, дзе ідзе сапраўдная зачыстка “дысідэнтаў”. Калі ў СССР іх было дзесяткі і з імі лёгка распраўляліся, то цяпер такіх сотні тысяч, аднак, сістэма настолькі ўдасканалілася, што і такая колькасць для яе не праблема. Ніякага жалю і пакаяньня за здзейсненыя злачынствы з боку антынацыянальнага ўрада не назіраецца. Відаць Лукашэнка і яго атачэньне уважаюць, што насельніцтва якое пражывае на тэрыторыі Беларусі лепш трымаць у рабстве, пазбавіўшы яго свабоды.

Такім чынам, мы назіраем, што ўсе парадкі, якія існавалі ў таталітарнай савецкай краіне працягваюць існаваць у іншых формах у абодвух краінах, Беларусі і Расіі. Дзяржава там па ранейшаму – усё, чалавек – ніштo. Для утрыманьня рабоў – несвабодных грамадзян - патрэбна сіла і жалезны парадак. Улады ў дзвюх краінах – нялюдскія аскепкі дыктатуры камуністаў – яшчэ існуюць на зямлі. Яны, як і кліка Пол-Пота, якая знішчыла адзін мільён чалавек за тры гады ў Кампучыі, як заўзятыя бальшавікі не могуць успрымаць іншадумства і таму душаць яго на караню. Ну не можа так быць вечна, каб падобных злачынцаў не знайшла справядлівая кара?!

Пошук ворагаў і нязгодных сярод свабодалюбівых грамадзян у Беларусі і Расіі з’яўляецца прамым адлюстраваньнем іхняй сумеснай знешняй палітыкі, якая сканцэнтравана не на імкненьні да інтэграцыі з развітымі краінамі, а на пошуках знешніх ворагаў, як бы блізка ці далёка ад іх межаў яны не знаходзіліся. Як вынік пастаянныя сумесныя мілітарныя вучэньні, узбраеньне і падрыхтоўка да вайны. Так атрымоўваецца, што вайна для іх - гэта адзіны выхад каб прыкрыць адсутнасць

свабоды, дэмакратыі і прагрэсу. Небяспека вайны, падаграваемая кіруючымі клікамі, вісіць над народамі Беларусі і Расіі.

У далёкай ці нават блізкай перспектыве такая палітыка прывядзе да эканамічнага краху гэтых дзяржаў і іх знікненьня – бо без свабоднай думкі ў грамадстве, навуцы, мастацтве - немагчымы прагрэс як у развіцьці тэхналогій, так і ў росце узроўню жыцьця шараговых грамадзян. Альтэрнатывай можа быць толькі змена курсу, якая раней ці пазьней але адбудзецца. Спыніць развіцьцё існуючага сцэнару могуць толькі Самі - беларускі народ і народы Расійскай Федэрацыі – і на гэта патрэбен час, адукацыя і цярпеньне. Народы для свайго ж дабра калісьці прымусяць урады пакаяцца за злачынствы і павярнуцца тварам да людзей, пакінуўшы неабмежаваныя і неапраўданыя геапалітычныя амбіцыі і замяніўны іх на праблемы, якія стаяць як у саміх гэтых краінах, так і перад усім чалавецтвам – беднасць, эпідэміі, клімат, тэрарызм.

II. Пакаяньне і людзі

Змены, выкліканыя распадам СССР, заспелі большасць людзей знянацку. У гэтай частцы, мы пераважна адрасуем аналіз таго часу беларусам, аднак, безумоўна ён і ўскосна, і напрамую мае дачыненьне да грамадзян Расіі.

За выключэньнем нацыянальна-свядомых сіл у Беларусі, асноўная маса людзей настальгіравала па былой савецкай краіне. Вынікам такой настальгіі ў Беларусі ў 1994 годзе стала абраньне на пасаду прэзідэнта Лукашэнкі, папуліста, які абяцаў аднаўленьне былых савецкіх адносін як у краіне, так і далей – за яе межамі. Не адкладваючы надоўга ён ініцыяваў 14 мая 1995 года рэферэндум, вынікамі якога стала прыняцьце «новага», крыху падпраўленага чырвона-зялёнага дзяржаўнага сьцяга і адмена прынятых у 1991 годзе нацыянальных сімвалаў – бел-чырвона-белага сцяга і герба «Пагоня» (на самай справе толькі 48.7% ад колькасці ўсіх, хто меў права голасу былі “за” новы лукашэнкаўскі сьцяг), наданьне рускаму языку статуса другога дзяржаўнага (53,9 %), і падтрымка курса Лукашэнкі на эканамічную інтэграцыю з Расійскай Федэрацыяй (54%). Аднак, з улікам таго, што на рэферэндум прыйшлі толькі дзве трэці выбарцаў (64.8%), афіцыяльныя лічбы былі 75.1%, 83.2% і 83.3%, адпаведна. Пабачыўшы такія лічбы можна задумацца – а ці былі то сапраўдныя беларусы? А калі не, то якія яны? Ці пасьпелі яны задумацца, падняць свае галовы і пачуць нарэшце свой - тутэйшы голас? І ці вінны яны ў такіх выніках?

Усё ж, адчуўшы такім чынам атрыманую падрымку, Лукашэнка пайшоў далей - 2 красавіка 1996 года была дасягнутая дамоўленасьць пра ўтварэньне Супольнасці Расіі і Беларусі з палітычнай і эканамічнай інтэграцыяй абедзьвюх дзяржаваў. Заўважце, на рэферэндуме гаворка пра палітычную супольнасць не йшла. Як палітычная частка дамоўленасці, так і пытаньні выстаўленыя перад тым на рэфедэндум супярэчылі Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь і паказалі антынацыянальны твар Першага прэзідэнта Рэспублікі Беларусь, рэпрэсіўная палітыка якога да ўсяго нацыянальна-свядомага на працягу ўжо амаль 27 год яго кіраўніцтва дасягнула найбольшай жорсткасці падчас Рэвалюцыі-2020. У краіне няма свабоды слова, сходаў, праў чалавека ... Свабода заменена дыктатурай практычна ва ўсіх сферах грамадства. У многім гэта адбывалася на фоне эканамічнай падтрымкі Расійскага ўрада і ўмяшаньня Рускай праваслаўнай царквы.

Ні распад СССР, ні тым больш стварэньне Саюза двух несвабодных дзяржаў Беларусі і Расіі не вызваліла большасць насельніцтва, асабліва сярод старэйшага пакаленьня, ад страху, які існаваў з часоў ліквідацыі эксплуатарскага класа буржуяў, багацейшага сялянства – кулакоў, эсэраў, нацыянал-дэмакратаў ..., ад страху, які да сёньня сядзіць у галовах людзей. Заклікі Ціханоўскага ў Беларусі і Навальнага ў Расіі – “нічога не баяцца” – хоць і падымаюць народы, аднак, для іх саміх скончыліся турмой. Канвейер не спыніўся – цяпер у Беларусі зноў на чарзе ў турмы нацыянальна-арыентаваныя людзі – новае пакаленьне нацыянал-дэмакратаў, у Расіі тое ж – удушэньне іншадумства і дэмакратычных рухаў. Ці можна вініць тую частку людзей, якія памятаюць чорныя НКВД-оўскія варанкі па начах і баяцца сёняшніх аўтазакаў у светлы дзённы час? Відавочна, што не ўсіх. Узгадайце, што і ў СССР, і ў Рэспубліцы Беларусь да апошняга часу палітычная культура была на вельмі нізкім узроўні. За адсутнасць яе, як і за адсутнасць дэмакратычных свабод у краіне віна ўскладаецца на нацыянальныя эліты. Ясна, што галоўным віноўнікам існуючага зладзейства і палітычнага крызісу з’яўляецца лукашэнкаўская кліка, якая не праяўляе ніякіх прыкмет пакаяньня ці віны. Аднак, ніхто не можа зняць віны і з нацыянальна-свядомай эліты.

Ці бачылі нацыянальна-арыентаваныя людзі такую пагрозу ад самага пачатку лукашызма і наколькі моцна і эфектыўна супраціўляліся яны дыктатуры? Так, супраціў Лукашэнку і змаганьне за новую дэмакратычную Беларусь былі. У Мінску падчас Чарнобыльскіх шляхаў на вуліцы выходзіла да 50.000 чалавек. Магу засведчыць, як удзельнік многіх пратэстных дэманстрацый, што столькі ж было на пратэстах супраць стварэньня так званага Саюза ў 1996 і 1997 гг. Аднак, на жаль, многія з іх закончыліся безвынікова для краіны і не прывялі да нацыянальнага развіцьця. Прыйшоўшая апатыя, ад’езд лідэраў БНФ, і сумныя вынікі лукашэнкаўскіх рэферэндумаў выклікалі ў той час хвалю эміграцыі многіх людзей. Аўтар гэтых радкоў таксама прыняў узвешанае на той час рашэньне пакінуць

краіну - вінюся цяпер перад беларусамі. Дэмакратычная апазіцыя ніяк да 2020 года не прырасла, а жорсткія рэпрэсіі злачыннага рэжыма амаль поўнасьцю пазбавілі раней не ангажаваных ў палітыку пратэстоўцаў мець яркіх, харызматычных лідэраў – большасць лідэраў апынулася ў турмах, і значная іх частка была вымушана пакінуць краіну ў складзе новай хвалі палітэмігрантаў.

Такім чынам, калі казаць па сёняшняму выніку, праз чвэрць стагоддзя існаваньня нялюдзскага рэжыма, то адказ на пытаньне аб эфектыўнасці дзеяньняў нацыянальна-свядомых сіл за гэты перыяд будзе несуцяшальным. Адной з галоўных прычын такога выніку з’ўляецца адсутнасць еднасці і агульнай стратэгіі сярод нацыянальна-свядомай эліты - за 30 год існаваньня Рэспублікі Беларусь і ў нашы дні аб гэтым шмат гаворыцца і пішацца. Аднак, не далей як у сакавіку гэтага года дайшло да “кіданьня катлетамі” ў бок нацыянальнага лідэра Святланы Ціханоўскай. Які сорам?!

Вельмі няшмат знойдзеш людзей, якія б спрабавалі правесьці аналіз зробленых памылак і такіх было адзінкі, да прыкладу А. Мілінкевіч, У. Мацкевіч. Прызнаць памылкі – значыць павініцца і дзеіць далей. Хоць і запозна, але гэта варта зрабіць абавязкова – лепей цяпер, чым ніколі. Не зрабіўшы падобны аналіз і не прыняўшы важныя стратэгічныя планы Беларусь страціць яшчэ адно пакаленьне (магчыма апошняе), з якім пакуль застаецца тэарэтычная магчымасць збудаваньня сапраўды незалежнай нацыянальнай дзяржавы. Нягледзячы на вельмі цяжкую цяперашнюю сітуацыю для нацыянальных сіл, дазволю нагадаць толькі некаторыя факты аб безадказнасці некаторай іх часткі (не як папрок, а як просьбу да ажыцьцяўленьня такога аналіза і адпаведных высноў):

- пачну з сябе: я вінен у тым, што калі мой кіраўнік яшчэ ў 70-я абражаў Коласа і Купалу, абзываючы іх п’яніцамі, я не падняўся і не спыніў яго;
- ёсць лідэры старой апазіцыі, якія гадамі як мантру цвердзяць, што калі б ... (?!) яны выйшлі ў другі тур выбараў, то абавязкова выйгралі б у Лукашэнкі;
- іншыя упэўнены, што яны такі і выйгралі, нягледзячы на адмоўныя вынікі апытаньняў, які праводзіў інстытут сацыялагічных даследаваньняў праф. Манаева;
- дзесяцігоддзямі некаторыя незалежныя выданьні цвердзяць без падстаў і аналізу рэальнасьці, што вось-вось - амаль на наступны дзень - рэжым Лукашэнкі рухне;
- ні ў 2010, ні ў 2015, ні ў 2020 гг. апазіцыйныя палітыкі не здолелі вылучыць адзінага кадыдыта – саперніка Лукашэнку ... (г.зн., загаддзя здаліся);

- дэкларатыўныя заявы дэмакратычных сіл амаль ніколі не былі падмацаваны канкрэтнымі дзеяньнямі ці праектамі, як, да прыкладу, адбылося пры падпісаньні Мемарандума у Вільні (12 лістапада 2012 года), які праходзіў пад эгідай Рады БНР;

- у апазіцыйным асяроддзі адкрыта культывуецца шпіёнаманія; і г.д., і г.д.

Памылак, у якіх не хочуць прызнавацца і тым больш павініцца, яшчэ больш – дадайце амбіцыі асобных палітыкаў старой і новай апазіцыі і канкурэнцыю між імі. Такое адчуваньне, што амбітнасць і эго кожнага з лідэраў адкладаюць убок вырашэньне лёсу беларускай нацыі, хаця б і пры іх шчырым жаданьні і перакананьні ў правільнасці сваіх памкненьняў.

Так бы сказаць - сёньня не адпаведны час для крытыкі. Тым больш калі яе ўспрымаць ад чалавека, які жыве ў эміграцыі. Аднак, гэта не крытыка, а спроба пераасэнсаваць тое што здзейснена, і падумаць аб стратэгіі на перыяд жыцьця наступнага пакаленьня – пакаленьня якое, як было ўжо сказана, магчыма ёсць апошняй, гістарычнай надзеяй выбудаваньня беларускай нацыянальнай дзяржавы. Безумоўна, што свой лёс вырашыць сам беларускі 12-мільёны народ; да 10 мільёнаў беларусаў у самой Беларусі я далучаю больш як 1.5 мільёнаў беларусаў дыяспары, многія з якіх выехалі па прычыне нязноснасці маральных і фізічных умоў існаваньня на радзіме, і якія выразна паказалі сваю падтрымку Рэвалюцыі-2020 у многіх краінах сьвету. Аднак, абавязак нацыянальна-свядомай эліты запаліць і трымаць маякі, якія будуць арыентаваць беларусаў у прасторы і ў часе.

Тое, што Лукашэнка прывёў краіну ў тупік - сёньня відавочна. Аднак і факт, што ён заўжды ідзе на крок наперадзе любых прапаноў нацыянальна-сьвядомых сіл. А хацелася б, каб было наадварот. Вось і сёньня 17 красавіка, калі пішуцца гэтыя радкі, анансавана канспіралагічная тэорыя арганізацыі забойства Лукашэнкі – вельмі нагадвае загадкавую гісторыю імітацыі яго забойства ў 1994 годзе падчас першай выбарчай кампаніі.

Таму гістарычная і маральная адказнасць і абавязак нацыянальна-сьвядомай эліты выпрацаваць і давесьці да насельніцтва такую прывабную стратэгію, якая была б ім прынята і ўвасоблена з цягам часу ў нацыянальную дзяржаву. Думаецца, такім мазгавы цэнтр мусіць быць створаны вакол нацыянальнага лідэра – Святланы Ціханоўскай. Магчыма ён і існуе, і магчыма распрацаваны каротка- і доўнатэрміновыя сцэнары – A, B, і C... Але пакуль не адчуваецца што так і ёсць - а яны (сцэнары) мусяць быць аб’яўлены публічна і данесены да большасці насельніцтва. Магчыма яны будуць рэалізаваны хаця б і праз 20-30 год - бо працэс адукацыі і прыняцьця такой стратэгіі беларусамі не можа быць хуткім з улікам таго стану, у якім знаходзіцца беларускае грамадства.

Думаецца, што трэба павініцца за памылкі-грахі, памірыцца між сабой прыхільнікам нацыянальнай ідэі і пачаць бы з чыстага ліста. Ніколі не позна пачынаць усё з пачатку. Напрацавана шмат добрых ідэй, якія, сабраныя ў адзінае, могуць прывесці да добрага і жаданага выніка. Прывяду да прыкладу “Стратэгію развіцьця беларускай нацыі”, прадстаўленую на старонках часопіса “Культура. Нацыя”. Мэтай прапанаванай “Стратэгіі” з’яўляецца пабудова нейтральнай, нацыянальнай дзяржавы, у якой абсалютна роўныя правы будуць мець прадстаўнікі нацыянальных меншасцяў і прадстаўнікі нацыяўтваральнага этнаса – беларусы. “Стратэгія” прадугледжвае, што у сваіх адносінах паміж людзьмі пры яе рэалізацыі варта прытрымлівацца “Кодэкса гонару” і што рэалізацыя “Стратэгіі” разлічана на бліжэйшыя два дзесяцігоддзі ў незалежнасці ад магчымых змен унутранага ці знешняга характару (рэвалюцыя, агрэсія ці іншае).

Сярод асноўных палажэньняў “Стратэгіі” варта адзначыць наступныя:

- прытрымліваючыся раўнапраўных узаемаадносін з усімі суседнімі краінамі, лічыць ідэю аб трыадзінстве усходнеславянскіх народаў (Беларусі, Расіі, Украіны) не адпавядаючай гістарычнай праўдзе і шкоднай для развіцця беларускай нацыянальнай дзяржавы;
- падтрымліваць ідэю пераемнасці ў гістарычным развіцці беларускай дзяржаўнасці - дабівацца сусьветнага прызнаньня выключнай ці роўнай ролі беларускага народа ў развіцці Вялікага Княства Літоўскага – вялікай еўрапейскай дзяржавы мінулага, на тэрыторыі якой сёньня пражываюць людзі сучасных незалежных краін, Беларусі, Латвіі, Літвы, Польшчы, Украіны і Расіі;
- для папярэджаньня пагрозы страты незалежнасці і суверэнітэту Рэспублікі Беларусь праз ваенныя, эканамічныя ці культурныя механізмы супрацьстаяць ідэалогіі “русского мира” і нео-еўразізма, якія ўяўляюць сабой абноўленыя формы імперскага шавінізму;
- не падтрымліваць афіцыйную ідэю таго, што Беларусь - праваслаўная краіна – на самай справе уплыў праваслаўнай царквы не перавышае 50% ад колькасьці вернікаў краіны;
- не падтрымліваць будаўніцтва рускамоўнай дзяржавы і адначасова працягваць пошук актыўнага ўзаемадзеяння з мясцовымі ўладамі ў рамках законаў у адносінах да мовы (садкі, класы, школы, дакументацыя), гісторыі (назвы вуліц, памятныя знакі) і па іншых пытаньнях;
- на сучасным этапе праводзіць асьветніцкую дзейнасць сярод насельніцтва ў першую чаргу ў галіне гісторыі, элітарнай і мас-культуры і традыцый беларускага народа (Полацкая дзяржава, ВКЛ, БНР, БССР, адраджэньне ў 90-х), не збаўляючы высілкаў па вызваленьні беларускай мовы з прыгнечанага стану.

Безумоўна, што выказаныя вышэй стратэгічныя, маральныя ідэі могуць быць дапоўненыя і палепшаныя. Прыняцьце іх зацікаўленымі сіламі і існуючыя магчымасці распаўсюду вельмі актуальныя менавіта цяпер, калі ўвесь нацыянальны рух загнаны у падпольле. Чым шырэй нацыянальныя ідэі будуць пасеяны, тым больш будзе шансаў, што яны паступова дасягнуць розных слаёў беларускага грамадства, якія яшчэ недастаткова зразумелі ў якое царства цемры іх зацягваюць.

Abstract

Piotra Murzionak: Repentance in the "Union of Darkness" *(editorial)*
(web-magazine "Kultura. Natsyja", issue 27, April 2021, p.6-15, www.sakavik.net)

Not in honor of the 25th anniversary of the Union of Belarus and Russia. The article analyzes the state of society in Belarus and Russia in terms of the presence or absence of a critical perception of past mistakes made at the state level and at the level of a person or group of persons, in particular, the nationally conscious part of Belarusians. The consequences of not admitting such mistakes are considered and possible ways of correcting them are suggested, including repentance / confession of guilt.

Резюме

Пётра Мурзёнак: Покаяние в «Союзе тьмы»
(веб-журнал «Культура. Нация», вып. 27, апрель 2021, с.6-15, www.sakavik.net)

Не в честь 25-летия Союза Беларуси и России. В статье анализируется состояние общества в Беларуси и России с точки зрения наличия или отсутствия критического восприятия прошлых ошибок, допущенных на государственном уровне и на уровне человека или группы лиц, в частности, национально-сознательной части беларусского общества. Рассматриваются последствия непризнания таких ошибок и предложены возможные пути их исправления, в том числе через раскаяние / признание вины.

Артыкулы

Віталь Зайка: Куды ідзе беларуская гістарыяграфія, або ці мажлівая беларуская тэлеалёгія

Анатацыя. *У артыкуле робіцца спроба разгледзець пытанеьне пра тое, чаму дасюль, сьведама або не, у беларускай гістарыяграфіі захоўваецца старая расейскацэнтрычная сістэма каардынатаў, чаму большасьць падзеяў і зьяваў разглядаюцца не з беларусацэнтрычных, а з іншых пунктаў аналізу, або гравітуючых да Расеі, або да абстрактных "агульначалавечых", дэнацыяналізаваных пазіцыяў, але не з пункту аналізу і разгляду інтарэсаў і памкненьняў насельнікаў беларускіх земляў. Гэтае пытаньне наўпрост зьвязанае з тэлеалёгіяй, сукупнасьцю мэтаў, якую перасьледуе стварэньне і разьвіцьцё гістарыяграфіі, у нашым выпадку - гістарыяграфіі беларускай. У дадзены час афіцыйная, зьвязаная з дзяржструктурамі гістарыяграфія Беларусі амаль цалкам падпарадкоўваецца канонам колішняй савецкай гістарыяграфіі й запазычвае новыя напрацоўкі расейскіх гісторыкаў, бальшыня зь якіх знаходзяцца пад уплывам шавіністычнай ідэалёгіі. З другога боку, шэраг гісторыкаў ды аўтараў на гістарычныя тэмы, што стаяць па-за афіцыйнай гістарыяграфіяй, некрытычна запазычваюць напрацоўкі й тэндэнцыі з левалібэральных крыніцаў у сёнешнім Вольным Сьвеце. Таксама абгрунтоўваецца патрэба самастойнага, беларусацэнтрычнага погляду на гістарычныя падзеі й зьявы ў Беларусі, які натуральна мусіць і можа мець незалежная краіна і суверэнная нацыя. Актуальнасьць фармаваньня беларусацэнтрычнай гістарыяграфіі й нацыянальна скіраванай гістарычнай памяці падцьвярджаюць падзеі нядаўняга і бягучага часу ў Беларусі, калі народ масава падняўся на пратэсты супраць фальсыфікацыі выбараў у Беларусі, і абраў нацыянальныя сымболі сваімі сымболямі пратэсту, а рэжым пусьціўся на фальсыфікацыі ды інсінуацыі, каб апаганіць гэтыя сымболі, абмазаць брудам гісторыю беларускага незалежніцкага руху.*

Беларускія землі маюць ужо больш як 1000 год пісанай, фіксаванай гісторыі. Назапашаныя крыніцы і зарэгістраваныя факты рэгулярна пашыраюцца, расьце корпус гістарычных і гістарыяграфічных працаў. Але дасюль яшчэ не зусім ясны прадмет вывучэньня беларускай гісторыі. З аднаго боку, існуе шэраг працаў і

папулярнай літаратуры, дзе ўсе падзеі й асобы, што ў нейкі спосаб датычныя Беларусі, напрыклад, залучаюцца ў склад беларускай гісторыі, з другога боку, пэўныя гіпэр-карэктныя навукоўцы пярэчаць залучэньню ў каноны беларускай гісторыі такіх падзеяў, як Грунвальдская бітва або паўстаньне 1831 году, і такіх асобаў, як Францішак Скарына або Кастусь Каліноўскі, бо згодна з іхнымі паглядамі, Скарына і Каліноўскі не маглі належаць да беларускай нацыі, таму што тая, маўляў, пачала ствараца не раней канца 19-га стагоддзя. Некаторыя дасьледчыкі гавораць пра паасобныя гісторыю гэбраяў у Беларусі, гісторыю расейскага панаваньня ў Беларусі, гісторыю БССР і г.д. - гэта значыць, яны стаяць за сукупнасьць дыскрэтных паасобных гісторыяў, якія разам нібыта могуць даваць адказ на пытаньне аб гістарычным мінулым беларускіх земляў. І над гэтым цёмнай хмарай вісіць вялікадзярджаўна расейская і савецкая гістарыяграфія, працягам каторых ёсьць сучасная афіцыйная пост-савецкая гістарыяграфія. Гэтая апошняя мэтанакіравана абыходзіць пытаньні, зьвязаныя з нацыянальнай беларускай тэматыкай, а ў тых выпадках калі яна закранае беларускі нацыяналізм часоў Другой сусьветнай вайны, у ход ідуць догмы й мэтады савецкай гістарыяграфіі, якія нічым не адрозьніваюцца ад мілітарызаванай прапаганды. Падчас масавых пратэстаў супраць фальсыфікацыі выбараў 2020 году і наступнага тэрарызаваньня рэжымам насельніцтва Беларусі, догмы савецкай прапаганды і новыя “напрацоўкі” лукашэнкаўскіх псэўда-гісторыкаў былі скарыстаныя для крымінлізацыі акцыяў непадпарадкаваньня і выкарыстаньня беларускіх нацыянальных сымболяў.

Зьявілася цэлая кагорта “разбуральнкаў мітаў” беларускай гісторыі, у тым ліку пра БНР і пра часы Вялікага Княства Літоўскага. Мікола Ермаловіч, чые працы абудзілі цікавасьць да ўласнай гісторыі, фактычна “беларусізавалі” Вялікае Княства Літоўскае ды выклікалі непараўналны прыліў энтузіязму і гонару за ўласную гісторыю, за ўласны народ - ён не ў пашане. Між тым, як пісалі клясыкі, “Міты - гэта тое, што трымае грамадства разам”. Чамусьці міты расейскія, тыя якімі наскрозь прасякнутыя ўсе пост-савецкія наратывы ў Беларусі, не выклікаюць сярод “міт-бастэраў” вялікага энтузіязму да разбурэньня.

Праз 30 год фармальна незалежнага існаваньня Рэспублікі Беларусь яе гістарыяграфія знаходзіцца ў стане хіба параўнальным да стану гістарыяграфіі расейскіх правінцыяў - якой Рэспублікі Башкортастан, ці Бураціі. Беларуская гісторыя разглядаецца з пазыцыяў, што базуюцца на ідэях і пастулятах расейскай гістарыяграфіі, якія часта зьяўляюцца шавіністычнымі й пагардлівымі ў адносінах да беларусаў, як насельнікаў на землях, што ўважаюцца “ісконі” расейскімі.

Але дзе знаходзіцца мэта гістарычных наратываў адносна Беларусі, якая звычайна завецца - *тэлеалёгія,* у чым яна? Ці намацваецца беларуская тэлеалёгія, і куды яна хіліцца? Ці спрыяюць гэтай тэлеалёгіі такія, скажам, “актуальныя” новыя працы як

росшукі пра ролю прафсаюзаў у індустрыялізацыі БССР, або заглыбленьне ў біяграфічныя дэталі з жыцьця паваенных першых сакратоў КПБ?

У афіцыёзнай гістарыяграфіі сучаснай Беларусі закладзеная створаная пераважна ў савецкія часы дэфармацыя гістарычнага наратыву ў адносінах зьяваў і падзеяў, датычных Беларусі - утварэньне беларускага нацыянальнага руху разглядаецца як вынік польскага палітыкаваньня супраць Расеі, БНР абвяшчаецца нямецкай інтрыгай, а Другая сусьветная вайна ў Беларусі падаецца як пераможнае змаганьне савецкіх партызанаў і Чырвонай арміі супраць фашыстаў ды купкі іхных памагатых-калябарантаў. Усё падзеі, усе асобы працягваюць разглядацца праз прызму каштоўнасьцяў, ацэнак ды інтарэсаў замежнай краіны - Расеі.

Дзе ў той афіцыйнай гістарыяграфіі хоць штосьці ўласна беларускае? Здавалася-б, кожны сумленны і прыстойны гісторык-прафэсіянал, кожны лягічны чалавек у Беларусі можа толькі падтрымоўваць беларусацэнтрычную гістарыяграфію ў Беларусі. Але, безумоўна, ня ўсё так гладка і проста. Да праблемаў чыста гістарыяграфічных дадаюцца праблемы палітычныя, а і наагул функцыянаваньне, фіксаваньне ды інтэрпрэтацыя гістарычнай памяці. У гэтай сувязі прыкладам пераўвасабленьня гістарычнай памяці ў гістарыяграфічным наратыве могуць быць выпадкі з Сьвятланай Алексіевіч і Рыгабэртай Мэнчу, набэліянткамі адпаведна зь Беларусі й Гватэмалы, што у сваіх творах адвольна карысталі інфармацыю аб гістарычных падззеях, ды мянялі яе ў адпаведнасьці са сваімі ідэялягічна матываванымі мэтамі.

Глянуўшы шырэй, на сусьветны прасьцяг, бачым як на вачох некалькіх генэрацыяў адбылася, напрыклад, у амэрыканскім гістарыяграфічным наратыве трансфармацыя зьместу Грамадзянскай вайны ў ЗША у змаганьне за зьнясеньне рабства, а ў гістарыяграфіі большасьці краінаў Захаду - трансфармацыя зьместу Другой сусьветнай вайны - як у значнай ступені змаганьне дзеля абароны і выратаваньня эўрапэйскіх гэбраяў, хоць гэты наратыў зьявіўся адносна нядаўна, у 1980-я гады. Беларускім гісторыкам варта ўважліва прыгледзецца да гэтых зьяваў, і адкласьці для сябе рацыянальныя зерняткі, адкінуўшы тэндэнцыйную і непрыдатную палову.

***

Што-ж на сабой справе мусім разумець пад беларускай гісторыяй або гісторыяй Беларусі, ці гэта тое-ж самае, ці не? І што мусіць быць прадметам беларускай гісторыі? Пэўныя паралелі можна намацаць у пытаньні пра тое, што ёсьць беларуская літаратура, і што ёсьць літаратура Беларусі, ці адно гэта і тое-ж. Ці зьяўляюцца творы Адама Міцкевіча і Уладзіслава Сыракомлі, Мэндалэ Мойхэр-Сфорым і Залмана Шнэвура фактам беларускай літаратуры, калі месца дзеяньня твораў- беларускія засьценкі й мястэчкі, дзеявыя асобы - мясцовыя жыхары, але і

мова, і нацыянальнае вызначэньне іх ня ёсьць беларускімі ў сучасным, сьцісла вызначаным, сэнсе?

Яшчэ адной важнай рысай для разгляду мусіць зрабіцца сыстэма каардынатаў, гэта значыць разгляд матывацыяў і ацэнка дзейнасьці гістарычных актораў праз прыкладаньне да іх аналізу ды мэтадалёгіі, што лічаць цэнтар вагі ды важнасьці разьмешчаным менавіта ў межах самой Беларусі або дакладней - беларускіх земляў. Адмаўляючыся пры гэтым ад паглядаў на беларускія землі як заўсёдную частку нечага большага, і як усяго толькі сэгмэнт больш значнай, істотнай, інтэгральнай гістарычнай геаграфічнай цэласьці, але не каштоўнасьць і мэту самую ў сабе.

Праца па гісторыі Бэльгіі, напісаная з пазыцыяў француcкіх, ёсьць найперш фактам францускай гістарыяграфіі, і можа ўважацца бельгійскай гістарыяграфіяй за факт другасны. Падобна гэтаму, нямецкія працы пра Аўстрыю (г. зн. працы пра Аўстрыю ў кантэксьце нямецкай гісторыі) ёсьць факты гістарыяграфіі нямецкай, а працы аўстрыйскія пра Славенію, у кантэксьце гісторыі Аўстрыі - факты аўстрыйскай гістарыяграфіі. Абсалютна гэткім жа чынам працы па гісторыі Беларусі могуць уважацца за першасныя факты беларускай гістарыяграфіі толькі ў тым выпадку, калі яны напісаныя з пункту гледжаньня пазыцыі беларускіх насельнікаў, ацэньваючы ў першую чаргу падзеі й матывацыю актораў у сувязі з іхнымі лякальнымі, прывязанымі да месца, да жыцьця на беларускіх землях, інтарэсамі.

На сёнешні дзень у беларускай гістарычнай навуцы існуюць некалькі лягераў, якія апэруюць несумяшчальнымі, або цяжка сумяшчальнымі, катэгорыямі й прыкладаюць адрозныя крытэры да гістарычных падзеяў і асобаў. Пытаньне “настрыфікацыі” *беларускага* ў гісторыі зьяўляецца адкрытым, мэтодыка і катэгарыйны апарат застаюцца ў працэсе фармаваньня.

Вывучэньне Беларусі ў Вольным сьвеце таксама застаецца ў зародкавым стане, і па-за невялікай колькасьцю працаў пераважна нямецкіх навукоўцаў гісторыя Беларусі ўяўляе сабой экзатычную дысцыпліну, новатвор, такі сабе кшталт невялікага астэроіду, што зьявіўся на гістарычным небасхіле пасьля каляпсу плянэты “СССР”, і разглядаецца толькі ў кантэксьце існаваньня гэнай плянэты.

У сувязі з гэтым варта зьвярнуць увагу на тэрміналёгію. Што, пры апісаньні гістарычных падзеяў і асобаў, можна ўважаць за беларускае і за беларусаў. Калі пачаць з этна-геаграфічнага акрэсьленьня краіны ў розныя гістарычныя эпохі, найбольш слушным падецца найменьне “беларускія землі”. Часьцяком чуюцца пярэчаньні збоку гіпэр-карэктных апанэнтаў супраць таго, каб называць, скажам, мову створаных на беларускіх землях і пераважна кірылічных летапісаў, статутаў,

прывілеяў ды іншых дакумантаў, перакладаў Бібліі - беларускай або старабеларускай. У якасьці аргуманту выстаўляецца тое, што марфалягічныя і лексычныя рысы не тоесныя сучанай беларускай мове, і што самыя аўтары называлі яе інакш. Тое-ж тычыцца і, скажам, пераважнай большасьці насельніцтва Вялікага Княства Літоўскага часоў Скарыны, або насельніцтва, што трапіла пад першы разбор Рэчы Паспалітае. Гэты сялянскі акіян, што меў выспачкі - гарады і мястэчкі, з прыцярушваньнем у выглядзе шляхты й гэбраяў: ці ён можа быць названы беларускім, калі самыя ягоныя прадстаўнікі называлі сябе інакш?

Між тым назовы “старабеларуская мова”, “старажытная беларуская мова” для мовы кірылічных і некаторых лацінічных пісьмовых помнікаў часоў Вялікага Княства Літоўскага не зьяўляюцца нелягічнымі. Тое-ж і для назову “прота-беларуская мова” для, скажам, беларускай рэдакцыі старaславянскай мовы, а й нават сымбалічна - мовы, напрыклад, Сьв. Кірылы Тураўскага. Вялікае Княства Літоўскае мае ня менш падставаў звацца “Старабеларуская дзяржава”, чымся, напрыклад, Бізантыя - звацца сярэднявечнай грэцкай дзяржавай, або Харэзм - старажытнай туркмэнскай дзяржавай. Нягледзячы на гарантаваны супраціў навукоўцаў, найперш з іншых краінаў, што гістарычна мелі дачыненьне да Вялікага Княства Літоўскага, аргумэнтацыя на карысьць беларускасьці выглядае найбольш лягічнай і пасьлядоўнай.

І, безумоўна, насельніцтва беларускіх земляў мае ўсе гістарычныя, генэтычныя і лягічныя падставы быць называным старажытнымі беларусамі, старабеларускім або, у ранейшыя часы, прота-беларускім этнасам.

Пры гэтым трэба быць гатовымі да рэцэпцыі пэўнага анахранізму, але гэта ня будзе зьявай гратэскавай і/або унікальнай, пасьля таго як тысячагадовая Усходняя Рымская імпэрыя “рамеяў” стала называцца Бізантыяй, і яе падданыя - адпаведна бізантыйцамі, або пасьля як Пэрсыя стала Іранам, усходнія албанцы-асецінамі, кара-кіргізы - казахамі, а Грузія плянуе пачаць міжнародную кампанію па замене сваёй назвы ў сусьветным ужытку на “Сакартвэла”.

Падобным чынам мае сэнс разгледзець “нацыянальную” прыналежнасьць выбітных гістарычных асобаў, што паходзілі з беларускіх земляў або мелі да іх дачыненьне, як, напрыклад, князі Вітаўт і Ягайла, гетман Сапега, асьветнік Будны, генэрал Касьцюшка, пісьменьнік Баршчэўскі, мастак Шагал, філязоф Лоскі. Неабходна выпрацаваць шэраг крытэраў, якія-б прыкладаліся да высьвятленьня ступені заангажаванасьці дадзенай асобы ў беларускую гісторыю.

Дарэчы, адной з першых задачаў сапраўды беларускай гістарыяграфіі мусіла-б зрабіцца супастаўляльнае аналізаваньне і асэнсаваньне гістарычнага шляху

сумежных і су-абшарных нацыяў і этнасаў, перадусім украінцаў, палякаў, гэбраяў-літвакоў і літоўцаў.

Скончыўшы з пытаньнем тэрміналёгіі, варта было-б зьвярнуцца да пытаньня мэтодыкі, цэнтру вагі й каардынатаў. Калі пагледзець на гістарычную анамастыку, што зафіксаваная ва урбаністычных назвах сёнешняй Беларусі, відавочна што цэнтар вагі сучаснай беларускай гістарычнай сьведамасьці, прынамсі ў яе афіцыйным выяўленьні, застаецца па-за межамі сучаснай Беларусі. Чаго вартыя хаця-б назвы і помнікі, што засталіся ад 74-гадовага камуністычнага панаваньня ў Беларусі, амаль 30 год пасьля зьнікненьня камунізму, пераважна бяз усялякіх зьменаў.

Безумоўна, савецкі перыяд гісторыі Беларусі ўтрымлівае шмат кантравэрсыйных і складаных тэмаў, але ён варты пільнага разгляду і аналізу, бо сытуацыя існаваньня і разьвіцця беларускай нацыі ў несвабодзе пры Саветах дакладна адлюстроўваецца ў грамадскай і палітычнай сытуацыі ў сучаснай Беларусі, і мэтадалягічныя і факталягічныя знаходкі пры разглядзе гісторыі БССР могуць быць стасаваныя і для аналізу найноўшага часу і сучаснасці, да падзеяў, інстытутаў і асобаў у сёнешняй РБ.

У міжчасе беларуская сытуацыя ўскладненая магутным сілавым полем з Расеі, амаль кожная тэма зь беларускай нацыянальнай гісторыі ў той ці іншы спосаб уступае ва ўзаемадачыненьні з расейскай гісторыяграфіяй, праз паток кнігаў, перыёдыкаў і сеціўных публікацыяў, праз пра-расейскую адукацыю, супольную сістэму абароны дысертацыяў, непараўнальныя рэсурсы, што выдаткоўваюцца ў Расеі на зьвязаныя з гісторыяй справы й рэчы.

У Расеі выдатна разумеюць значаньне гісторыі для фармаваньня нацыянальнага сьветагляду, характару ўзаемадачыненьняў грамадзянаў, ляяльнасьці да краіны і дзяржавы, эмацыйнай мабілізацыі ў выпадку палітычнай патрэбы. Таксама разумеюць у Расеі й той уплыў, які можна аказваць на былыя савецкія рэспублікі, трансмітуючы расейскія гістарыяграфічныя мадэлі і міты навонкі Расеі. Фактычна канфлікт з Украінай быў цалкам абгрунтаваны праз фікцыйныя бяздоказныя абвінавачаньні ў “фашызме” і прыцягнутыя за вушы, перакручаныя гістарычныя зьвесткі з часоў Другой сусьветнгай вайны і паваеннага антысавецкага супраціву ў Заходняй Украіне. Тады спрацавалі даволі прымітыўныя і аглабельныя абвінавачаньні, якія праз расейскую тэлевізію і масавыя сродкі трансмітавалі таксама і ў Беларусь. Для больш адукаваных і абазнаных у гісторыі існуюць іншыя каналы індактрынацыі - сярод іх арганізацыя “Гістарычная праўда” (сайт http://www.istpravda.ru/bel/), што публікуе, прэпараваныя і адмыслова дазуючыя праўду, замоўчваньні й хлусьню, манаграфіі, зборнікі артыкулаў, зборнікі дакумантаў па тэме Другой сусьветнай вайны на абшары Ўсходняй Эўропы і

былога СССР, праводзячы пра-расейскую, шавіністычную лінію досыць субтыльным, дыскрэтным чынам, і маніпулюючы эмоцыямі, зьвязанымі з трагічнымі падзеямі. Варта паўзірацца якія піруэты вапісваюць яны вакол такіх падзеяў як змова Молатава-Рыбэнтропа і расстрэл у Катыні. І афіцыйныя арганізацыі, навукоўцы ў Беларусі ахвотна супрацоўнічаюць у гэтым вялізным фальшэрскім праекце.

Гэтак-жа з пазыцыі, разьмешчанай звонку межаў Беларусі, разглядаецца і беларуская гісторыя 20-га стагоддзя. Падзеі бальшавіцкай рэвалюцыі датычна Беларусі “натуральна” прэзэнтуюцца праз тагачасную бальшавіцкую афіцыйную прапаганду, што не падпала амаль ніякай рэвізіі, а падзеі Другой Сусьветнай вайны ў Беларусі дасюль афіцыйна лічацца “Вялікай Айчыннай Вайной [Савецкага Народу]”, з ужываньнем сталінісцкага назову, хоць значная колькасьць беларусаў ды іншых жыхароў Беларусі не лічыла Саветы сваёй “айчынай”.

Безумоўна, такая прэзэнтацыя і рэцэпцыя гісторыі Беларусі ёсьць вынікам захаваньня палітычна-ідэалягічнага *статусу-кўо* часоў позьняга савецкага ладу, да якога краіну і яе гістарычную навуку збольшага павярнулі Лукашэнка і ягоныя дарадцы пасьля нядоўгае “гістарыяграфічнае вясны” канца 1980-х - пачатку 1990-х гадоў. І безумоўна, такое становічша ня будзе вечным. Сапраўды нацыянальная гістарыяграфія ў беларускай незалежнай дзяржаве, якая цяпер знаходзіцца пад уціскам, безумоўна выйдзе на шырокі прасьцяг, і запануе, раней ці пазьней.

Пытаньне ў тым, якой стане гэтая вызваленая беларуская гістарыяграфія, па якім шляху яна пойдзе. Якой мэце будзе служыць, шлях для якой тэлеалёгіі будзе праставаць. Натуральным узорам, як і ва ўсе амаль часы, было-б звяртаньне да гістарычнай навукі на Захадзе, у Вольным сьвеце. Але прыгледзімся зараз, што адбываецца на Захадзе, і як выглядаюць справы ў гістарычнай навуцы і выкладаньні гісторыі ў тых краях.

Найпершае, што кідаецца ў вочы - гэта тое, што ў трактаваньні гісторыі, яе напісаньні й выкладаньні адбыліся велізарныя, вызначальныя зьмены.

Ненацыянальная гісторыя зь яе націскам на прэзэнтаваньне дзеяньняў тых хто меў уладу і прымаў рашэньні, зь яе дэманстраваньнем дасягненьняў краіны й цывілізацыі - абʼўляецца проста немаральнай. Цяпер націск робіцца на разгляд меншасьцяў ды маргіналізаваных групаў, і ўсіх несправядлівасьцяў, што яны перанесьлі збоку прыўладных групаў. Прычым гістарычныя падзеі разглядаюцца без уліку прынятых у той час паняцьцяў і настрояў, і маральная ацэнка даецца з пазыцыяў бягучага моманту 21-га стагоддзя, больш таго - з пазыцыяў левалібэральных, радыкальных тэорыяў. І гэта акурат тое, што немажліва абараніць перад простай аргумэнтацыяй на падставе лёгікі й здаровага сэнсу. Менавіта дзеля

гэтага гістарычныя дыскусіі ў сучасных заходніх акадэмічных структурах штучна абмяжоўваюцца і закрываюцца. Гэтыя інстытуцыі ў падаўляючай бальшыні складзеныя з прыхільнікаў левалібэралізму і тых, што падтрымліваюць яго па розных прагматычных прычынах. І вось такая ідэалягізаваная гісторыя ствараецца, і пашыраецца, і выкладаецца ў школах і вышэйшых навучальных установах, выкарыстоўваецца журналістамі, адлюстроўваецца ў мастацкіх творах, становіцца грамадскімі пастулятамі.

Новая хваля ў гістарыяграфіі выліваецца ў "штудыі ідэнтычнасьці" й "міждысцыплінныя (міжсэкцыйныя) штудыі". Назіраецца адмова ад нармальнага выпрабаванага катэгарыйнага і мэтадыястычнага апарату, адбываецца адвольнае стварэньне тэорыяў, што працуюць на "дабрачыннасьць", "сацыяльную роўнасьць", і пасьля пад іх падгінаюцца і падстрыгаюцца фактаграфічныя дадзеныя. У выніку ўся заходняя цывілізацыя апынаецца загрузлай у грахах, перадузятасьцях, і перакосах, у тым ліку—у "эўрацэнтрызме". Уся дасюлешняя гісторыя, створаная на Захадзе, і напісаная, на думку прагрэсістаў, "здохлымі белымі мужамі", і пра "здохлых белых мужоў", аб'яўляецца імі хібнай і памылковай, а таксама - непрыдатнай для выкладаньня ў новым, мультыкультуральным і шматрасавым грамадстве. *Агістарычны* і *анахранічны* падыход да разгляду і аналізу гістарычных падзеяў робіцца ўсё больш адметнай рысай штудыяў, якія прэтэндуюць на навуковасьць, і асабліва - на прагрэсыўнасьць.

Левыя акадэмічныя ідэі - тыя ж панурыя марксыстоўскія трызьненьні, зь якім добра абзнаёміліся за часы камуністычнага панаваньня, - цяпер аб'ехалі цэлы сьвет і вяртаюцца з іншага боку, прыбраныя ў новыя, фэцкія шаты - але ад тога ня менш панурыя. Таталітарнасьць, несвабода - тое, што высылае наперад тыя ў новых шатах ідэі. Розьніца пакуль у тым, што за "хібныя" гістарычныя пагляды раней пазбаўлялі свабоды й жыцьця, а цяпер, покуль што - толькі пасадаў ды фінансаваньня, што, дарэчы, працуе таксама досыць эфэктоўна на абмежаваньне акадэмічнай свабоды і плюралізму паглядаў.

І разам з тым новая генэрацыя дасьледчыкаў і акадэмікаў, некрытычна запазычваючы з захаду тэорыі, якімі хворы цяпер Захад - імкнецца інсталяваць іх у Беларусі, каб і ў нашай гаротнай старонцы было ня горай, "як у людзей". А тое, што гэтая рэч ёсьць нядобрая і хворая, і яна - хоць паходзячы з Захаду - ня ёсьць прадстаўленьне ідэяў Захаду, Вольнага сьвету, але абэрацыя, патаптаньне гэтых ідэяў - ім не відавочна і наагул нябачна.

Можа часам падацца, што як "у людзей" пачынаюць зрынаць помнікі заснавальнікам і правадырам Амэрыкі, гэта цалкам рэзануе для беларусаў з патрэбай зрынаньня помнікаў Леніну, Калініну ды іншым камуністычным бонзам

савецкіх часоў, што на тры амаль дзесяцігоддзі перажылі каляпс камунізму. Але паралель тут хібная і некарэктная, бо Дж. Вашынгтон і Т. Джэфэрсан, а нават Робэрт Лі і "Каменная Сьцяна" - Джэксан былі патрыётамі сваёй зямлі й баранілі яе, а не ўтапісцкай навалаччу што агнём і мечам усталёўвала таталітарную нялюдзкую сістэму.

З другога боку, на беларускую гістарыяграфічную сцэну выяжджае пакурочаная гістарычная квазі-тэорыя сучасных "ідэнтытэт-штудыяў" і "разнастайнасьці", што стала дамінуючай у грамадскіх навуках Захаду за апошнія 5-10 год. Карані гэтай зьявы, прыйшоўшай з Вольнага Сьвету і цяпер дэфармуючай яго, палягаюць у тым самым сумна знаёмым марксізме, які збольшага працягвае панаваць у грамадскіх навуках у Беларусі. Як айфоны, хіпстарскія фрызуры і фалафель, тая новапрыйшоўшая лявацкая мэтадалёгія грамадскіх навукаў робіцца паступова рэальнасьцю, фэцкай моднай прысутнасьцю ў Беларусі, а яе апанэнты выстаўляюцца як адсталыя нецікавыя неактуальныя рэтраграды, і часам як мала адрозныя ад тых прафэсыяналаў-гісторыкаў, што абслугоўваюць патрэбы цяперашняга аўтарытарнага кіраўніцтва.

Разам з тым заходняя прагрэсысцкая гістарычная навука можа ўтрымліваць элемэнты, мэтадычныя напрацоўкі, што пры пэўных умовах вартыя больш уважлівага разгляду і мажлівага дастасаваньня для разгляду і аналізу зьяваў і працэсаў беларускай гісторыі. Прыкладамі могуць быць "субалтэрн"-тэорыя з галіны разгляду каляніялізму, або пост-структуралісцкія мэтады ў аналізаваньні самага рознага кшталту гістарычных тэкстаў. Вартай і надзвычай каштоўнай ёсьць вусная гісторыя, і праца па зьбіраньні як мусіць быць нармалізаваная і пастаўленая на парадак дня і навуковых установаў, і асобных навукоўцаў і аматараў гісторыі.

Адным словам, шмат што можа ўгноіць глебу беларускай гістарыяграфіі, і самыя кур'ёзныя тэорыі могуць утрымліваць сэгмэнты, прыдатныя для аналізу гістарычных падзеяў. Але галоўнай і вызначальнай справай застаецца акрэсьленьне нацыянальнага кірунку для беларускай гістарыяграфі, і перанясеньне пачатку сістэмы каардынатаў беларускай гісторыі, і яе тэлеалёгіі - у Беларусь.

Abstract

Vital Zajka: Where is Belarusian Historiography Headed, or is Belarusian Teleology Possible?
(web-magazine " Kultura. Natsyja", issue 27, April 2021, 16-26, www.sakavik.net)

The author of the article attempts to review the issue of why within Belarusian historiography, to this point and whether this be perceived conscientiously or not, lurks the old Russian-centered system of coordinates rather than viewing the majority of events and phenomena from a Belarusian-centered point of view. Why are such matters viewed from other analyses that gravitate toward Russia or some other abstract general human positions stressing denationalization rather than from the perspective of interests and desires existing within Belarusian territory itself? This matter is simply related to teleology, i. e. the sum total of purposes which seeks to pursue the creation and development of historiography, in this case – the matter of Belarusian historiography. At the present time the official historiography of Belarus, tied to the country's state structures, continues to be almost fully subservient to the canons of past Soviet historiography and newly borrowed analyses of Russian historians, most of whom exist and function under the influence of chauvinistic ideology. On the other hand, a string of historians and authors, who write on historical themes, stand outside of today's official historiography of Belarus and non-critically borrow from the analyses and tendency being demonstrated by leftist liberal sources within today's Free World. It is becoming abundantly clear that there is an acute need for an independent Belarusian-centered point of view regarding historic events and phenomena developing within Belarus which any independent country and sovereign nation must and can have for itself. The true need to formulate a Belarusian-centered historiology and nationalistically-minded memory has been brought out by the latest events in Belarus when Belarusians en masse have stepped out in protest against their government's falsified election results. They have chosen and used their own symbols of protest against their governing regime that perpetrated falsified presidential elections and continues to erroneously defile those symbols, casting defamatory charges onto the history of the Belarusian Independent Movement.

Резюме

Виталий Зайка: Куда идет беларусская историография, или возможна ли белорусская телеология?

(веб-журнал «Культура. Нация», вып. 27, апрель 2021, 16-26, www.sakavik.net)

Автор статьи пытается рассмотреть вопрос о том, почему в беларусской историографии к этому моменту, и осознанно это или нет, скрывается старая российско-центрированная точка зрения, а не взгляд на большинство событий и явлений со стороны беларусов. Почему такие вопросы рассматриваются с точки зрения других анализов, которые тяготеют к России, или с некоторых других абстрактных общечеловеческих позиций, подчеркивающих денационализацию, а не с точки зрения интересов и желаний, существующих на самой беларусской территории? Это просто связано с телеологией, т.е. с совокупностью целей, которые преследуют создание и развитие историографии, в данном случае - беларусской историографии. В настоящее время официальная историография Беларуси, привязанная к государственным структурам страны, продолжает почти полностью подчиняться канонам советской историографии прошлого и недавно заимствованным анализам российских историков, большинство из которых существуют и действуют под влиянием шовинистической идеологии. С другой стороны, ряд историков и авторов, пишущих на исторические темы, стоят за пределами сегодняшней официальной историографии Беларуси и некритически заимствуют анализ и тенденции, демонстрируемые леволиберальными источниками в сегодняшнем Свободном мире. Становится совершенно очевидным, что существует острая необходимость в независимой беларусско-центрированной точке зрения на исторические события и явления, развивающиеся в Беларуси, которые любая независимая страна и суверенная нация должна и может иметь для себя. Истинная потребность в формировании беларусской историологии и национальной памяти была продемонстрирована последними событиями в Беларуси, когда беларусы в массовом порядке выступили в знак протеста против фальсификации результатов выборов их правительства. Они выбрали и использовали свои собственные символы протеста против своего правящего режима, который фальсифицировал президентские выборы и продолжает ошибочно осквернять эти символы, бросая клеветнические обвинения относительно истории Белорусского независимого движения.

Татьяна Кенько: Беларусь, 1812: Люди и события: Рассказывают произведения искусства: Виртуальная экскурсия

Аннотация. *В следующем году исполняется 220 лет со дня войны 1812 году. В описании событий этой войны обычно большинство авторов останавливаются на смоленской и бородинской битве, нахождении Наполеона в Москве, изгнании его из пределов России. То есть тех, которые проходили в Смоленской и Московской губерниях. А ведь именно на белорусских землях проходили начальные и окончательные действия этой компании. Как восприняли появление Наполеона население Беларуси? Почему первым полком, вступившем в Вильню, был полк под командованием Доменика Радзивилла? Почему Наполеон в середине июля решил закончить «компанию 1812 года» в Витебске? Автор в трёх статьях «Беларусь, 1812: Люди и события», «Две реки. Неман. Начало», и «Вильня. Лето. Война Отечественная или гражданская?» не стремится подробно рассказывать о ходе боев и сражений, чтобы не утомлять читателей многочисленными датами и цифрами. Данная информация построена в виде экскурсии и ее экспонатами стали репродукции картин, скульптур, архитектуры и история городов.*

Вступление

Идут года, и вот из дали
Минувших лет, минувших лет мелькнет одно:
Как наши деды воевали
Давным-давно, давным-давно, давным-давно![2]

Нашим дедам довелось воевать часто. Многие европейские войны проносились разрушительным ураганом по Беларуси. Поэтому в генетической памяти нации навсегда запечатлелось: «Лишь бы только не было войны». Войны 1812 и 1941-1945 годов были особенно страшными. И та, и другая Отечественная унесли жизни… каждого четвертого жителя нашей страны.

Мір асвятліў нас сваім святлом.

[2] Гладков, А. Давным-давно: песня из кинофильма «Гусарская баллада»

Грымелі ўрачыста акорды.

Толькі не быў за святочным сталом

кожны чацвёрты.

Доўга не трацілі ўдовы надзей,

доўга чакалі маці дзяцей.

Не верылі ўсё, што мёртвы

кожны чацвёрты.

Помнім болі і страты свае.

Памяць шуміць, як чароты.

О, як нам вас не стае —

кожны чацвёрты!

Я пяю,

ты пяеш,

маўчыць кожны чацвёрты.

Мы ідзём,

ідзеце вы.

Грунт пад нагамі цвёрды.

Яны не ходзяць — не жывы

кожны чацвёрты.

Любім мы, любіце вы.

Колькі травы,

ліствы,

сінявы! —

Хоць сэрца насцеж разгортвай.

А каб яшчэ ды быў жывы

кожны чацвёрты![3]

И хотя на нашей земле уже почти восемь десятлетий не гремят орудийные залпы, а с 1812 года прошло уже двести десять лет, память о событиях того страшного времени не должна исчезнуть. А для этого надо « в историю ходить и смотреть на нее своими собственными глазами». Поэтому, дорогие читатели, мы предлагаем вам маршрут данной виртуальной экскурсии.

Согласно исторической статистике, только крупных сражений в Беларуси было 15. А, практически, каждый город, местечко, селение оказались втянутыми в военные действия. Каждый белорус если не воевал, то был ограблен или погорел, потерял продовольственные запасы, то есть был обречен на голодную смерть…

---

[3] Вярцінскі, А. Кожны чацвёрты: верш

Информации об этом очень много, и мы не ставим своей целью подробно рассказать вам о ходе боев и сражений, постараемся не утомлять вас и многочисленными датами и цифрами. (Авторы сами часто ездят по экскурсионным маршрутам, как Беларуси, так и других стран, и знают, что после нескольких десятков дат, в голове остаются не знания и впечатления, а общая каша). В ходе нашего путешествия экспонатами будут репродукции картин, скульптур, архитектуры и история городов. Ведь война 1812 года нашла широкое отображение в литературе и изобразительном искусстве.

Многие мастера культуры являлись непосредственными участниками событий. Во всех сражениях компании 1812 года участвовали кадровые офицеры-поэты Денис Давыдов и Федор Глинка, имена которых были на устах у всех. Глинка, будучи гвардейским подполковником, много времени уделял литературным и общественным делам. Участник походов 1805-1806 годов, награжденный несколькими орденами и золотым оружием (за личную храбрость), он до 1812 года уже был известен как беллетрист и поэт. Огромный успех имели его письма с театра военных действий 1812 года. Одним из лучших его произведений была "Военная песня", также написанная под впечатлением событий 1812 года.

В 1812 году ушли на фронт не только военные. Хранитель рукописного отдела петербургской Публичной библиотеки поэт Федор Батюшков по его просьбе был зачислен в армию и стал адъютантом генерала Раевского**.** Александр Грибоедов, в свои 17 лет, уже окончивший 2 факультета Московского университета, вступил корнетом в Московский гусарский полк, но был оставлен в резерве, и готовил в Кобрине для армии кавалерийское пополнение. Будущий романист Михаил Загоскин, служивший в департаменте горных и соляных дел, оставил службу и записался в ополчение. Ополченцем стал и молодой поэт Василий Жуковский, который находился недалеко от Бородино в момент сражения и вместе с армией отошел в Тарутино. Естественно, что события 1812 года нашли отражение и в их творчестве.

Театральные спектакли часто приводили тогда к патриотическим манифестациям. Наибольшим успехом пользовались трагедии «Дмитрий Донской» Озерова и «Всеобщее ополчение» Висковатого, исторические сюжеты которых живо перекликались с новостями военных сводок. Настоящий фурор вызывали концерты знаменитой певицы Сандуновой, которая под всеобщий восторг пела «славу» «Храброму графу Витгенштейну», «храброму генералу Тормасову», «храброму генералу Кульневу».

О белорусском этапе войны писали Оноре де Бальзак в «Человеческой комедии», участник похода Анри Стендаль, Лев Толстой в «Войне и мире», Артур Конан Дойль, Анатолий Виноградов «Три цвета времени», Иван Крылов в своих баснях и многие другие. Мы предагаем вашему вниманию репродукции полотен как белорусских, русских, так и французских, и немецких художников, отражавших события войны как ее непосредственные свидетели или согласно документальным материалам.

При рассказе о памятниках и мемориальных знаках нельзя не сказать об общей тенденции правительства России и СССР к их установке и уничтожению. В 1835 году Николай I распорядился установить 16 типовых чугунных монументов в местах важнейших сражений Отечественной войны. Памятники были разбиты на три класса: памятник первого класса должен был быть установлен в Бородино, памятники второго класса – в Тарутине, Малоярославце, Красном, Студенке, Клястицах, Смоленске, Полоцке, Чашниках, Кулаково и Ковно, памятники третьего класса – в Султановке, Витебске, Кобрине, Вязьме. Место установки 16-го памятника в документах отсутствует. Автор проектов памятников (во всяком случае, первых двух классов) – архитектор из Санкт-Петербурга Антонио Адамини. Первыми были установлены памятники в Бородино, Смоленске и Ковно, затем появились в Малоярославце и Красном. Но в начале 1848 года выяснилось, что на остальные памятники не хватает средств, и программу установки их пришлось свернуть. Были поставлены только еще два памятника второго класса, уже отливавшиеся к тому времени, – в Полоцке и Клястицах. Таким образом, из задуманных шестнадцати памятников, было установлено семь. Следующий этап монументального обращения к памяти Отечественной войны наступил в 1911-1912 годах. Именно тогда появилась стела в Витебске.

Памятник в Ковно исчез уже в 1915 году – отправлен в переплавку оккупировавшими город немцами. Остальные памятники не понравились идеологам советской власти. Претворяя лозунг «Мир насилия разрушим», в 1931-1932 годах взорвали и отправили в переплавку памятники в Бородино, Малоярославце, Красном и Полоцке, а в 1939 году – памятник в Клястицах. Каким-то чудом уцелел только один памятник – в Смоленске. Лишь перед Великой Отечественной войной наступает историческое «возрождение», ставятся исторические фильмы, утверждаются государственные награды – ордена и медали в честь героев прошлого, в том числе Михаила Кутузова. Даже операцию по освобождению Белоруссии назвали «Багратион». Наконец, факты последних лет. Начинается восстановление разрушенного: в Беларуси – Полоцкого монумента, в Латвии – памятника Барклаю де Толли в Риге, в России – захоронение Багратиона на Бородинском поле и памятника Матвею Платову. В Минске ставится Храм

Всех Святых в память о белорусах, погибших во всех войнах. Хочется надеяться, что в будущем ни у кого не поднимется рука на свидетельства исторического прошлого, ведь еще древние китайцы говорили, что тот, кто не знает и не извлекает уроков из своей истории, обречен повторять ошибки прошлого. Мы уверены, что даже те, кто объездил многие места нашей прекрасной Беларуси, найдут здесь что-либо новое и интересное. А может быть захотят поехать туда и заново посмотреть на эти места.

Итак, приглашаем вас в поход в 1812 год.

Татьяна Кенько: Две реки. Неман. Начало

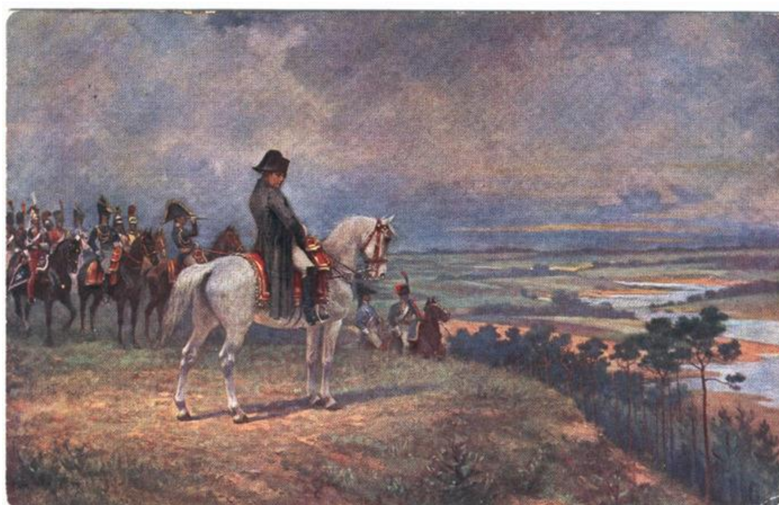

Наполеон на рекогносцировке. В.В. Мазуровский

В 1843 году Федор Иванович Тютчев написал:

Ты ль это, Неман величавый?
Твоя ль струя передо мной?
Ты, столько лет, с такою славой,
России верный часовой?..
Один лишь раз, по воле бога,
Ты супостата к ней впустил –
И целость русского порога
Ты тем навеки утвердил...

Ты помнишь ли былое, Неман?
Тот день годины роковой,
Когда стоял он над тобой,
Он сам – могучий южный демон,
И ты, как ныне, протекал,
Шумя под вражьими мостами,
И он струю твою ласкал
Своими чудными очами?[4]

22 июня 1812 года Наполеон в местечке Вильковышки, под Ковно написал воззвание: «Солдаты! Вторая польская война началась. Первая кончилась Фридландом и Тильзитом. В Тильзите Россия поклялась хранить военный союз с Францией и бороться против Англии. Теперь она нарушила свои клятвы... Россия увлечена роком — да свершится судьба ее!.. Пойдем вперед, перейдем Неман, внесем войну в пределы России. Вторая польская война будет столь же славной для французского оружия, как и первая. Но мир, который мы заключим, будет прочным. Он положит конец тому гибельному влиянию, которое Россия вот уже 50 лет оказывает на дела Европы».

В ночь на 24 июня (по старому стилю 12 июня) часть корпуса маршала Л. Даву, переправившись на лодках через Неман, перешла границу России и устремилась к городу Ковно (Каунас).

Главный военный инженер Наполеона генерал Ж.-Б. Эбле за день навел через Неман три новых моста в дополнение к старому. Четыре ночи и четыре дня, с 24 по 27 июня, четырьмя бесконечными потоками по четырем мостам шли через Неман 500 тысяч приведенных им сюда солдат.

С высокого холма на западном берегу Немана Наполеон, окруженный свитой, наблюдал за прохождением войск. Он мог быть доволен. Его армия шла на войну как на парад, – сомкнутыми рядами, с развернутыми знаменами, в образцовом, до автоматизма порядке, мерной поступью конских копыт и солдатских сапог. Действительно, продолжает поэт:

Победно шли его полки,
Знамена весело шумели,
На солнце искрились штыки,
Мосты под пушками гремели –

[4] Тютчев, Ф.И. Неман.

И с высоты, как некий бог,
Казалось, он парил над ними,
И двигал всем, и всё стерег
Очами чудными своими...[5]

Здесь на этой переправе стояли и те, кто по долгу службы обязаны были изобразить это эпохальное событие. *Д.П. Бажетти* – художник и архитектор из Турина, состоял в 4-м корпусе вице-короля Италии Евгения Богарне. По его рисунку *«Переход французской армии через Неман 12 июня 1812 года»* вскоре после войны профессор Петербургской Академии художеств И. Клаубер сделал гравюру, которая представлена в Смоленском музее. Наполеон, в излюбленной позе со скрещенными на груди руками, стоит возле палатки на высоком берегу Немана, наблюдая за переправой своей «Великой армии». Его адъютант, присутствовавший при этом историческом событии, писал: «В трехстах шагах от реки, на самом

[5] Для французов и поляков он может и был почти бог. Но вот по местной легенде, которую поместил в своем романе «Кутузов» Леонтий Раковский «Выбирая место для переправы через Неман, Наполеон пустил коня в галоп. Императорский кровный «араб» испугался выскочившего из-под ног простого белорусского зайца, бросился в сторону, и Наполеон упал с коня на землю». А заяц, как известно, дрянная примета. Не случайно сам А.С. Пушкин, увидев косого, поворотил назад и отказался от поездки в столицу во время восстания декабристов. Чего бы и французскому предводителю не внять заячьему предзнаменованию беды.

возвышенном пункте, виднелась палатка императора. Вокруг нее все холмы, все склоны и долины были покрыты людьми и лошадьми.

Как только солнце осветило все эти подвижные массы и сверкающее оружие, немедленно был дан сигнал к выступлению, и тотчас же эта масса пришла в движение и, разделившись на три колонны, направилась к трем мостам. Видно было, как эти колонны извивались, спускаясь по небольшой равнине, которая отделяла их от Немана, и, приближаясь к реке, вытягивались и сокращались, чтобы перейти через мосты и достигнуть, наконец, чужой земли, которую они собирались опустошить и вскоре сами должны были усеять своими останками».

Камп Фридрих Переход через Неман в Россию 1812 год

Как тут не вспомнить роман Л.Н. Толстого «Война и мир», когда уланы польского полка в восторге от случайной встрече с Наполеоном, отказались искать брод, и, чтобы император оценил их усердие, «бросились в быстрину течения», счастливые, что «плывут и тонут под взглядом человека, сидевшего на бревне и даже не смотревшего на то, что они делали».

Но вернемся к живописи. В итальянском корпусе Евгения Богарне был еще один художник. А́льбрехт А́дам, сын кондитера, он, чтобы заниматься живописью переехал в Мюнхен, но вскоре в составе войск вице-короля отправился сначала в Австрию, а затем в Россию. После войны издал великолепный литографический альбом «Voyage pittoresque militaire» («Военный поход в иллюстрациях») из 85

листов, где изображены сцены из пережитой войны. Значительное число его лучших произведений от 1817-24 годов приобрёл король баварский Максим I. Его брат и сыновья тоже были художниками. Первая работа изображает «Переправу итальянского корпуса Богарне через Неман 30 июня 1812» то есть через 6 дней после начала войны. Оккупанты уже не ждут отражения нашествия, как в первые часы, а Наполеон уже в Вильно. Поэтому итальянцы довольно буднично и без спешки плывут на русский берег.

Практически, то же настроение улавливает и майор артиллерии корпуса Нея Христиан Фабер дю Фор[6], который прошел путь от Немана до Москвы и обратно

[6] Христиан Вильгельм Фабер дю Фор - вюртембергский генерал-майор (1839), художник-любитель. Потомок гугенотов, выходцев из Лангедока. Изучал право в Тюбингене, с 1802 г. государственный адвокат в Штуттгарте. В 1809 добровольно поступил в полк Короля, в июне произведен в лейтенанты. В мае 1810 г. обер-лейтенант. В 1812 году служил в резервном парке 25-й пехотной дивизии Великой армии. На Бородинское поле прибыл 5(17) сентября уже после сражения, был очевидцем действий отряда И.С. Дорохова на Можайском тракте. Создал серию рисунков о походе в Россию, которая в 1827-1830 гг. была гравирована и издана под названием «Листы из моего портфеля, зарисованные на месте во время кампании в России» («Blatter aus meinen Portefeuilleim Laufe des Feldzugs 1812...», Stuttgart, 1831). Подробные пояснения к гравюрам составил Ф. Кауслер (его сослуживец) и Р. Лобауер. Альбом выдержал несколько изданий, наряду с серией рисунков А. Адама он является ценнейшим изобразительным источником о войне 1812 года. Исполненные Фабер дю Фором акварели с военными сценами находились в коллекции вюртембергского короля. Ныне вся серия акварельных рисунков, посвященных походу в

до Березины, оставив замечательные топографические и хронологические свидетельства продвижения «Великой Армии» по Белоруссии и России. В дальнейшем мы более подробно остановимся на его работах. Сейчас нам интересна первая гравюра его серии «От Немана до Смоленска» «На берегу Немана 13 (25) июня 1812 года». Костер, мирно отдыхающие солдаты ожидают своей очереди в отдалении от берега. Не видно ни мостов, ни лодок. Отдыхают лошади, даже построенный взвод стоит вольно. Лишь командир старательно вглядывается вдаль, ожидая сигнала на переправу.

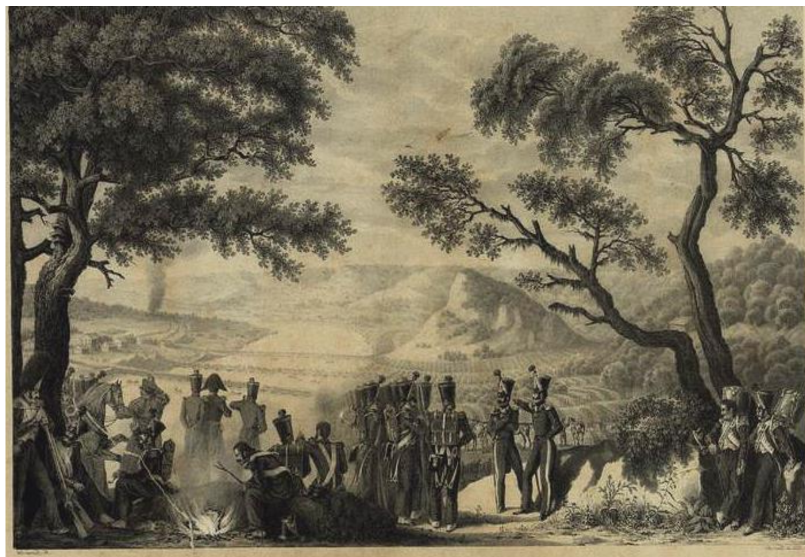

Не обошли тему переправы и художники России. Три варианта сюжета «Наполеон на берегу Немана» показал нам Виктор Викентьевич Мазуровский. Человек богатейшей биографии, автор многих батальных полотен, он в Русско-японскую войну служил в дивизионе конных разведчиков, вместе с армией прошел путь от Хайчена до Мукдена. Участвовал в боевых действиях Первой мировой войны. Собрал обширную коллекцию предметов обмундирования наполеоновской гвардии. Виктор Викентьевич представил живописный хронометраж утра 24 июня от момента приезда Наполеона на место будущей переправы, отправления первых

Россию, хранится в собрании Баварского музея армии (г. Ингольштадт, Германия). А.И. Попов.

Иллюстрации можно посмотреть на
http://www.museum.ru/museum/1812/Painting/fore/part01.html

всадников-разведчиков и переправы целого полка. Один из вариантов «Переправы» Мазурского находится в Гродненском музее.

Картина известного живописца 1-й четверти XIX века Григория Чернецова «Переправа через Неман. 1812» из Смоленского музея показывает это событие не столь официально. Это, скорее, романтический летний ночной пейзаж. Полная луна освещает неподвижно застывшего на берегу всадника и реку с парусными лодками. Лишь военная форма выдает в нем участника военных событий. Кто это, отставший солдат или дозорный?

Итак, факт начала войны запечатлен. Армия вступила в Россию. Какая же реакция у царя, у командующего армией Барклая де Толли? В ночь на 24 июня царь танцевал на балу в Вильно. Его ответные действия в конце июня описали историк Н. Троицкий и Л. Толстой[7].

Из всех поданных царю на рассмотрение планов на случай войны Александр I одобрил план советника по военным вопросам генерал-майором Карла Людвиговича Фуля[8]**.** Согласно ему русская армия делилась на две части, одна из которых удерживала бы неприятеля с фронта, опираясь на укреплённый лагерь в Дриссе, а другая наносила ему удары с фланга и тыла.

Вскоре вскрылась несостоятельность фулевского плана. 1-я и 2-я армии оказались отсечены друг от друга французскими корпусами, которые сразу попытались захватить узловые магистрали, чтобы отрезать пути отхода обеим армиям и разгромить их поодиночке. У русских армий не было единого командования. Каждой из них пришлось действовать по обстоятельствам. Избегая разгрома, они начали отход на восток. Русские рвались отомстить пришельцу и его солдатам. Для них это была Отечественная война. Но их путь в Париж лежал через Москву.

Для армии Наполеона, ожидалась недолгая необременительная компания. Вспомним последний столбец стихотворения Тютчева:

А так победно шли полки —
Знамена гордо развевались,
Струились молнией штыки,

---

[7]Толстой Л.Н. Война и мир. Том третий. Часть первая. http://ilibrary.ru/text/11/p.165/index.html

Троицкий Н.А. Начало войны /Н.А.Троицкий // Троицкий Н.А. 1812 Великий год России. – Москва, 1988. – С.44-52.

[8] Подробнее о лагере смотрите следующую статью.

И барабаны заливались...
Несметно было их число —
И в этом бесконечном строе
Едва ль десятое число
Клеймо минуло роковое...

Но пока еще все впереди, лето, тепло, настрой на недолгую легкую войну. Компания действительно продолжалась шесть месяцев…

А Беларусь ожидала… Ведь Наполеон принес свободу Польше и надежды на возрождение Великого Княжества Литовского. Как не встать патриотам под его знамена? Но бывшая часть Речи Посполитой уже стала частью Российской империи. И сыны Беларуси служат в Белорусском, Литовском, Брестском, Гомельском, Витебском полках. Они верны присяге. Так какая же война началась на наших землях?

Михал Андриолли. Вильня

Татьяна Кенько: Вильня. Лето. Война Отечественная или гражданская?

В шапке золота литого
Старый русский великан
Поджидал к себе другого
Из далеких чуждых стран.
И пришел с грозой военной
Трехнедельный удалец, —
И рукою дерзновенной
Хвать за вражеский венец…
М.Ю.Лермонтов[9]

24 июня 1812 года 600-тысячная армия Наполеона Бонапарта вступила в пределы Российской империи, и тремя группами корпусов устремилась от Немана на восток. Основную группу – дорогой на Вильно против армии М.Б. Барклая де Толли – вел сам Наполеон. Известие о переходе пограничного Немана застало русского царя на балу в Вильно. Он срочно выехал в армию, но Барклай оставался в Вильно еще три дня. Он уточнил численность войск противника, прежде чем решиться на отступление, затем определил пути отхода своих корпусов и 27 июня отправил курьера к П.И. Багратиону с директивой: отступать на Минск для взаимодействия с 1-й армией. Только 28-го, когда французский авангард уже подступил к Вильно, Барклай вывел из города свои главные силы и сам покинул его, всем своим видом подчеркивая при этом, что он ничего не боится и никуда не торопится. Как пишут очевидцы: «остановился на крыльце, посмотрел направо и налево... потом, не спеша, вынул часы, взглянул на них, а засим, не торопясь, сошел с крыльца, сел в карету».

Буквально через час после того, как вышел из Вильно русский арьергард, вошел в город авангард французов. Предоставим слово свидетелю этого события М. Балинскому. «В эту ночь почти никто из жителей города не закрыл глаз. Правда, на улице не было никакого шума, но именно ночью печальный звон оружия, конский топот и глухой стук тяжелых пушек по каменной мостовой, иногда заглушенные

[9] Лермонтов, М.Ю. Два великана.

голоса командиров заключали в себе что-то поражающее ужасом спокойных жителей, которые, погасив огонь и закрыв окна, прислушивались ко всему происходящему, следя за движениями войск при блеске звезд и месяца. К рассвету это движение несколько уменьшилось, а после семи часов утра наступила даже минута полной тишины. Впереди пешие стрелки шли или, вернее, бежали рысью, чтобы не быть застигнутыми врагом в этих тесных улицах. Потом следовала конная артиллерия из десятка с лишним легких пушек, шествие замыкала кавалерия, гусары и красные гвардейские казаки, из которых каждый держал в руке пистолет с взведенным курком и над ним висящую на темляке обнаженную саблю. Именно этот отряд был первым, который встретился с французами на дороге между Рыконтами и Вильной.

Весь этот поход продолжался с полчаса, а потом на улицах сделалось совершенно глухо и пусто. Нигде не было видно ни души, все чувствовали, что в такую решительную минуту было бы опасно вмешиваться среди тех, которые каждую минуту могли вступить в бой. Часть населения не смела высунуться из дома, а более смелые и молодые были уже на Погулянке, чтобы увидеть Наполеона, а около него — своих земляков. Но вскоре за городом, около 9 часов утра, показалось зрелище, ужаснувшее жителей Снипишек: казаки зажгли огромные хлебные магазины, приготовленные для русского войска, и Зеленый мост, уже за день до того обвязанный соломой и облитый смолой».

Первым полком великой армии, вступившим в древнюю столицу Княжества, был восьмой полк польской кавалерии под начальством **Доминика Радзивила[10].** Несомненно, это была одна из торжественных минут в жизни Вильно и вместе с тем тонкий тактический прием со стороны Наполеона, который не связывал себя никакими обещаниями по отношению к Литве, но как бы делом свидетельствовал о том, посылая освобождать город потомка князей Великого княжества Литовского.

В Понарах Наполеона встретила депутация местных граждан, — депутация, подобную которой он так напрасно осенью ждал в Москве. В 12 часов дня Наполеон вступил в Вильно, встреченный громадной толпой, которая приветствовала его как своего освободителя, как воскресителя прежней Речи Посполитой. В тот же самый день и час в Варшаве читали манифест о восстановлении Польского королевства и воссоединении двух частей польского народа.

[10] Масленицына Ирина, Богодзяж Николай. Радзивиллы в эпоху интриг и авантюр: Исторические миниатюры. Минск, 2003.

Гембаржевский Бронислав. Доминик Радзивилл во главе 8-го уланского полка в 1812 году. На пригорке - князь Юзеф Понятовский.

Весть о приходе Наполеона быстро разнеслась по всей Белоруссии. Вот как описывает **Адам Мицкевич в поэме «Пан Тадеуш»** реакцию шляхты:

0 год, празваны ў нас і надзвычайным,
І векапомным годам ураджайным! [11]
А для салдат ты быў ваенным годам,
Дагэтуль пра цябе, твае нягоды
Расказваюць, спяваюць, бо Літве ты
Прышэсце прадвяшчаў. Калі камета
З'явілася, народ чакаў: што ж будзе —
Сканчэнне свету ці, пры нейкім цудзе,
Здзяйсненне запаветнай мары — воля?
……………………………………………….

[11] ... *векапомным годам ураджайным.*— В 1812 году на всёй территории, которую Мицкевич называет Литвой, был необычайно богатый урожай.

Вайна, вайна!
Па ўсёй Літве ці заставаўся
Такі спакойны кут, дзе шчэ не разлягаўся
Твой гул?...
Вайна! А дзе і з кім? — таго не разабраўшы,
Хапае моладзь зброю — стрэльбы і ягдташы,
А маткі паўтараюць чутае з амбона:
«З Напалеонам бог, і нам — з Напалеонам!» [12]
О, і вясна той год [13] была табе, мой краю,
Вяшчункаю вайны і шчодрага ўраджаю,
Цяжарнаю надзеяй, што ўжо блізка мэта.
Каму пашчасціла тады ўсё бачыць гэта —
І ў квецені лугі, і жыта красаванне,
І фэст на вуліцах, і ўпотай хваляванне:
Што ж будзе? — той яе запомніць да магілы.
Яна і мне з'яўлялася вяснянкай мілай.
Няволю зведаўшы, я і цяпер смуткую,
Што на вяку спазнаў адну вясну такую.[14]
Сядзіба сапліцоўская якраз стаяла
Ўзбоч шляху, па якім абодва генералы —
Князь Юзаф з каралём вестфальскім, братам родным
Напалеона [15], праз Літву, заняўшы Гродна
І Слонім, рваліся к Дняпру па крайняй меры,
Ды тут прыспеў загад з галоўнае кватэры:
Тры дні адпачываць палкам і ўсім брыгадам.
У польскім корпусе тым князевым загадам
Ніхто не быў здаволены: забыўшы стому,
Усім хацелася хутчэй дайсці дадому.[16]

---

[12] «З Напалеонам бог, і нам — з Напалеонам!» Популярный лозунг 1812 года среди польской и белорусской шляхты.

[13] Война, как известно, началась не весной, а летом.

[14] Мицкевич был свидетелем событий войны, вступления наполеоновских войск в Новогрудок. Ему тогда исполнилось 14 лет.

[15] Король Вестфалии – Жером Бонапарт, брат Наполеона, командовал армией, в которую входил корпус Понятовского.

[16] Міцкевіч, А. Пан Тадэуш. Пераклад Язэпа Семяжона. В приложении "Кніга адзінаццатая. Год 1812» дана в переводе Петра Бителя. Там же имеется история переводов поэмы в России и СССР.

28 июня Наполеон мог уже подвести итоги Виленской операции. За три дня он продвинулся на 100 км, занял огромную (и в глубину, и по фронту) территорию. Его гвардейцы хвастались, что 15 августа (день рождения императора) они отпразднуют в Петербурге.

По мере приближения французских войск русские чиновники в спешке покидали города на возах с государственным имуществом, архивами, казной. Шляхта оставалась и организовывала сама или по приказу французов временные комиссии для управления губерниями и поветами. Наполеон объявил о создании на белорусских и современных литовских землях двух подчиненных ему государств. Первое – Великое Княжество Литовское со столицей в Вильно – включала в себя Гродненскую, Виленскую, Минскую губернии и Белостокскую область, которые были переименованы в департаменты. Второе – Беларусь со столицей в Могилёве – охватывала Приднепровье и Придвинье. Тем самым Наполеон ограничивал аппетиты Польши на земли Княжества, удовлетворил ту часть белорусской знати, которая мечтала о создании самостоятельного государства, и готовил почву для политической торговли с Александром I, чтобы при необходимости уступить ему Беларусь и оставить себе Литовское Княжество. Поэтому не случайно по всей земле гремел призыв, о котором и пишет Мицкевич «З Напалеонам бог, і нам — з Напалеонам!». Почти все студенты Виленского университета изъявили желание служить в наполеоновской армии, как и сотни горожан. В Минске маршала Даву встретили с ликованием. В Могилёве Наполеону принёс присягу православный епископ Варлаам. В Витебске Наполеону ключи от города преподнесла дворянская делегация, возглавляемая отставным армейским бригадиром и бывшим екатерининским фаворитом графом Храповицким.

Ждала Наполеона и белорусская деревня. Крестьяне слышали про княжество Варшавское, где французский император отменил крепостное право. Правда, некоторая часть белорусов не была согласна с разделением земель. Но ему было важнее пополнить армию новобранцами и снабдить её продуктами питания. Временная власть обязалась сформировать необходимые полки. Наполеон равнодушно смотрел на будущее Литвы, и надежды обрести своё государство скоро начали гаснуть.

Император досадовал на то, что главную задачу – разгромить русские армии Барклая и Багратиона в приграничных боях и заставить российского царя пойти на заключение мира – он не решил. Багратион уходил из-под удара войск Жерома Бонапарта, а Барклай уклонился от сражения с самим Наполеоном. «Потерять надежду на большое сражение под Вильно было для него все равно, что нож в сердце», — писал о Наполеоне А. Коленкур.
Бонапарт надолго (до 16 июля) задержался в Вильно. Но не столько создавал органы управления Литвой (как надеялась шляхта), сколько координировал отсюда действия всех соединений «Великой армии». Вскоре к этому присоединились хозяйственные дела. Не имея превосходства в силе, русские войска начали отступать на восток, оставляя врагу выжженные земли. (Белоруссии!!!) Поджигались склады, которые не успевали эвакуировать, сгонялся весь сельский скот. Склады же Наполеона остались далеко позади.

Место русской армии занимала полмилионная французская, которая также требовала хлеба, мяса, фуража…

Беларусь стала источником пушечного мяса и для русского, и для французского императоров. В 1811 года русское имперское правительство набрало тут около 15 тысяч рекрутов. Всего по рекрутской статистике, приводимой Константином Тарасовым[17], с учетом 25-летнего срока службы в русской армии число жителей Белоруссии составляло 220 тысяч человек. Белорусский народ, составляющий в 1811 году 1/10 часть 40-миллионного населения империи, поставлял в регулярные войска до 15% рекрутов. В русской регулярной армии вычленялись по национальному признаку лишь пять полков: конный литовский (из белорусов и литовцев); конный татарский (из белорусских и литовских татар); конный польский (то есть опять же из белорусов и литовцев, поскольку этническая территория Польши в то время не входила в состав Российской империи); греческий батальон; одесский греческий батальон. Каждый полк имел тысячный состав: 500 человек шляхты и 500 шеренговых (рядовых). С 1775 года к ним прибавился Белорусский полк, комплектуемый исключительно из белорусов; уроженцами белорусских губерний комплектовались уланские полки, из местных рекрутов формировались гарнизоны в городах. Белорусские шляхтичи становились русскими офицерами. Но одновременно белорусы служили в других полках, названных по названию белорусских городов, но находящихся в России. А в наших городах служили

[17] Тарасов, К. Мир земле. // Тарасов, К. Память о легендах: Белорусской старины голоса и лица. – Минск, 1984. – С.130-142.

россияне. Так, кавалерист-девица Надежда Дурова начинала службу в Литовском полку. Багратион и Денис Давыдов в Волковыске**.**

Белорусы – добровольцы или рекруты, служили, как уже говорилось, и во французской армии. Белорусы воевали с белорусами, как по принуждению, так и сознательно. Значит война была гражданской! Да но, фактически цель обоих сторон была одна – восстановить Великое Княжество Литовское. Только одни надеялись добиться этого через преданную службу российскому императору, а другие – французскому. Гражданская война за Отечество.

Напомним, что первым в Вильно вступил полк Доминика Радзивилла. Про этого последнего представителя мужской линии Несвижской ветви, владения которого составляли большую часть Белоруссии (Несвиж, Мир, Олыка, Биржи, Дубинки, Слуцк и др.), известно, что он в два года потерял отца. Опекуном стал знаменитый пане Сиротка, его дядя. После его смерти, мать – немецкая графиня Турс Таксис увезла юношу в Германию. Его другом стал Юзеф Понятовский, который тогда заполнял свою жизнь пьянками и игрой в карты. Не отставал от него и Доминик. После совершеннолетия, он как владелец обширных земель, возвратился на родину, стал камергером Александра. Но в 1810 году в чине полковника вступил в армию Варшавского герцогства, а в апреле 1811 года, на свои деньги снарядил 5-ти тысячный полк улан, и, принял над ним командование. Во главе этого полка он и вступил в Вильню, а затем сопровождал Наполеона в Москву. Его рекруты были отважны и полны любви к свободе, как и сам Доминик. Но без военного опыта и знаний, большая часть их полегла на Бородинском поле. Романтическая натура князя, гонор шляхтича не позволила ему при отступлении Наполеона перейти на сторону русского императора, как это потом сделал Домбровский. Он остался верным Бонапарту, и в 1813 году, «самый отважный из всех поляков» (так его характеризовал Наполеон) был смертельно ранен в битве при Ганау[18].

---

[18] Более подробные сведения о его судьбе и тайнах пропавших сокровищ рода Радзивиллов можно прочитать в статьях: Матусевич Константин Князь Доминик Радзивилл // http://sarmata.livejournal.com/129592.html и

Однако вернемся к первому месяцу войны. Русские молча отходили. Французы наступали. Как проходил их поход показал в своих гравюрах Фабер дю Фор, в первой зарисовке «На берегу Немана», о которой мы говорили в предыдущей теме. **Христиан Фабер** служил в резервном полку и, проделав в корпусе маршала Нея путь от Немана до Москвы и обратно, естественно изображает дела своих товарищей. Следующие **29 его рисунков** даны в хронологии продвижения. Интересны названия следующих листов гравера: «Около Ивы(?), 29 июня 1812 года», «Между Киргалишками и Судервой, 30 июня 1812 года», «Около Tschoulanoui(?) 7 июля 1812 года», «Около Genolani(?), 12 июля 1812 года», «Лагерь у Раскимосы, на Брасловском озере, 18 июля 1812 года». Сможете представить маршрут полка?

Теперь сюжеты: На первых листах Фабер отразил каждодневный труд – пока труд пришельцев.

1.Три солдата отобрали у крестьянина в лаптях воз с сеном.

2. В деревне идет заготовка фуража, и там и сям возятся солдаты. Крестьян уже на рисунке нет.

3. Сена много, а крестьянина от возов отправляют прочь, другие – босоногий старик и мальчик вообще с котомками и не совсем приветливо смотрят на всё эти дела.

Грынь Василий Клад в Несвиже. Сокровища магнатов: Авторизованный перевод с белорусского Мирославы Сульдиной // http://mir-nesvizh.com/2007/09/30/sokrovishha-magnatov.html

Пройдет еще несколько дней и от изображений потянет порохом сражений. Это и Полоцк, и Бешенковичи, а у Островно («На дороге между Бешенковичами и Островно, 31 июля 1812 года») вообще копают могилу. И наконец, 14 августа 1812 года Христиан Фабер изобразил «Переход из Борисфена» (наверно Борисов) и, покинув Беларусь, отправился писать батальные сцены в Красном, Смоленске, пребывание в Москве, и возвращение остатков Великой армии. (О последних его работах мы поговорим в следующих экскурсионных остановках.)

Его наброски являются живописным свидетельством происходящего. Через месяц ввезенный французской армией 20-дневный запас продовольствия был съеден. Но ведь Наполеон рассчитывал не на подвоз собственных, а на захват русских армейских продовольственных складов, находящихся в Белоруссии и Литве. Его правило: «Война должна кормить войну» не оправдалось – большинство запасов уничтожалось отступавшими русскими частями. «Великая армия» села на голодный поек. От недостатка фуража начался падеж лошадей. Тотчас покинули строй и занялись мародерством почти 50 тысяч солдат, то есть больше, чем было в армии Багратиона. Первыми ушли грабить дворы, усадьбы и каждого встречного шесть тысяч баварцев.

А это быстро сказалась на патриотических чувствах белорусов. И они, в первую очереди крестьяне, взялись за «дубинку народной войны». Сопротивление народа замечательно отобразил в своей **«Азбуке 1812» Иван Иванович Теребенев**, гравер и скульптор, автор фигур атлантов в портике Нового Эрмитажа – знаменитых теребеневских мальчиков.

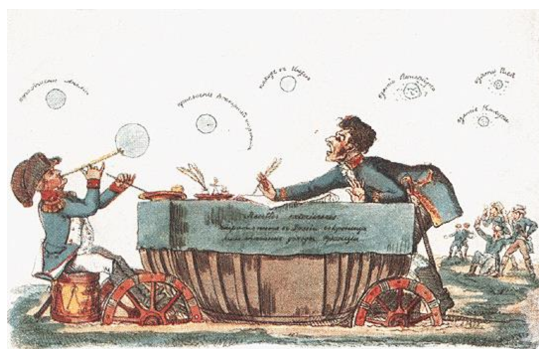

Вот император пришельцев, в повозке на берегу реки (подразумевается Неман) пускает мыльные пузыри надежд. Стоявшие в отдалении чиновники наблюдают за их полетом, а в лопнувших пузырях их глава пытается прочитать великие мысли и быстрее записать в декреты. Лист на букву «В» изображает трех голодных французов, обгладывающих ворону. Лист на букву «И» подписан «И-и ребятушки! Наполеонов здесь так много. Слышь, Власьевна! Держи на привязи их строго!». Над словами селянки в гравюре изображение: женщины привели в деревню группу захваченных солдат[19].

А две русские армии, огрызаясь, отходили, оставляя врагу разоренную землю. Чтобы соединиться в Минске… (не получилось – маршал Даву, занял его раньше), потом в Витебске… (Багратион не успел – Наполеон подошел к нему раньше), наконец, в Смоленске, чтобы дать большое сражение и выдворить захватчиков.

[19] Карикатуры Ивана Теребенева //http://1812.nsad.ru/204

Дрисса. Отступление

К началу войны части 1-й армии под командованием военного министра России Барклая де Толли были разбросаны от Балтики до Лиды. Штаб находился в Вильно. Ввиду стремительного наступления Наполеона у разделённых русских корпусов появилась угроза быть разбитыми по частям. Корпус Дохтурова оказался в оперативном окружении, но смог вырваться и прибыть в сборный пункт Свенцяны. Части атамана Платова оказались отрезанными, но соединились с 1-й армией, которой командовал Багратион. Необходимо было объединить всю 1-ю армию.

Известие о переходе пограничного Немана застало русского царя на балу в Вильно. Он срочно выехал в армию, но Барклай оставался в Вильно еще три дня. Уточнил численность войск противника, определил пути отхода своих корпусов и 27 июня отправил курьера к П. И. Багратиону с директивой: отступать на Минск для взаимодействия с 1-й армией. Только 28-го, когда французский авангард уже подступил к Вильно, Барклай вывел из города свои главные силы и сам покинул его, всем своим видом подчеркивая при этом, что он ничего не боится и никуда не торопится. (Через час туда вступил конный полк Доминика Радзивилла, а затем въехал сам Наполеон.)

Части 1-й армии по утвержденному Александру плану сосредоточивались в **Дрисском** укрепленном лагере.[20] Согласно ему армия была разделена. 1-я армия должна была занять укрепленный лагерь в г. **Дрисса** (ныне Верхнедвинск), между дорог – на Петербург и на Москву, закрыть таким образом от Наполеона и Петербургское, и Московское направления и принять его удар на себя, а тем временем 2-й армии предписано было действовать во фланг и в тыл французам. Фуль догматически скопировал идею Бунцельвицкого лагеря Фридриха II в Силезии в 1761 году и построил его. Но в таком виде к началу XIX века он уже устарел.

Русская сторона до наполеоновского вторжения не имела единого плана. Армии разбросаны для одновременного прикрытия трех направлений. Нерешительность царя, переизбыток его советников и разнобой в их мнениях, отсутствие

---

[20] Из 20 представленных российскому императору Александру планов он, вопреки желанию военного министра и российских генералов, вначале предложил план Фуля – прусского генерала, принятого на русскую службу. В ряде источников фамилия Фуля переводится как Пфуль.

полновластного главнокомандующего затрудняли подготовку к войне и усугубляли опасность надвигавшейся на Россию грозы.

В романе «Война и мир» Лев Николаевич Толстой замечательно передал положение в ставке царя в первые дни войны, сам Дрисский лагерь, Фуля и многочисленные планы навязанной военной компании.

Но было бы несправедливо обойти вниманием сам город. В 1962 году его переименовали в Верхнедвинск. Кому-то старое название показалось непристойным… Но и историки, и топографы посчитали переименование «неудачей и бессмыслицей». Краевед Юрий Татаринов пишет: «Основа названия Дрисса в древнейших, тысячелетней давности балтско-финских пластах. Слово сложено из двух основ, распространенных в Беларуси. Основа дры означает «вода», основа ты или сы — «озеро». Вспомним название озер на Браславщине: Дрывяты, Дрысвяты, Друя. Так что расшифровка названия Дрисса звучит очень определенно – озерная вода… Так что неожиданное и совершенно необоснованное переименование их – это, по меньшей мере, неграмотность. Кстати, вольный перевод старого, укорененного в веках названия города Дриссы таков: «город на реке, которая вытекает из озера». Если уж он не так красив, то, по крайней мере, трогателен.»[21]

Первое упоминание в летописи об «одриских» князьях было в 1374 году. За все истекшие века этот пограничный форпост Полоцкого и Великого Литовского Княжеств не раз подвергался военному опустошению и вновь возрождался к жизни, однако так и не вышел в разряд больших городов. Прославился в истории он благодаря этой самой крепости.

Возле города по проекту генерала Фуля построили долговременное укрепление, вошедшее в историю Отечественной войны 1812 года как «Дриссенский лагерь». Выбор места для его строительства и генерального сражения был неслучаен: предусматривалось наступление Наполеона через Вильно и Гродно. Место выбирал, по заданию царя, его флигель-адъютант из Прусии Вольцоген. В 1811 году в указанном месте провели крупномасштабные строительные работы, в которых задействовали от 2 до 10 тысяч человек местного населения.

[21] Татаринов, Ю. О названии. // Татаринов, Ю. Города Беларуси в некоторых интересных исторических сведениях: Витебщина. / Юрий Татаринов. – Минск, 2006. – С.24-25

.

Согласно плану К. Фуля 1-я армия должна была отступить к излучине Западной Двины, северо-западнее Дриссы, чтобы там задержать французов и дать возможность Багратиону нанести им удар в тыл и фланг в районе Волковыск-Мир. На второй день войны Александр I шлет Багратиону приказ № 1: немедленно наступать и ударить в тыл «Великой армии». Однако «гладко было на бумаге…»

11 июля 1-я Западная армия прибыла в Дрисский лагерь, где получила 10-тысячное пополнение. Но было понятно, что исходный план Фуля оказался несостоятельным ввиду плохого качества оборонительной позиции и громадного превосходства сил Наполеона. Когда же сюда пришло сообщение, что 2-я армия Багратиона не пробьется к Дриссе и вынуждена повернуть на юг, то военным, наконец, удалось убедить царя, что пребывание здесь будет ловушкой для армии и поражением в войне. Александр передал командование Барклаю де Толли и уехал сначала в Полоцк, затем, после уговоров придворных и родственников, в столицу.

В первые дни войны этот злосчастный лагерь был зоной особого внимания не только русского, но и французского императора. Наполеон дал указания Мюрату перейти на правый берег Западной Двины и окружить Дриссу. Французский император надеялся, что Барклай де Толли вступит в бой и погибнет вместе с армией «в пасти Дриссенского лагеря» (что бы непременно случилось, если бы не настойчивость Барклая и его сторонников).

О том, что происходило в Дриссе пишет в своих воспоминаниях «С Наполеоном в Россию» французский врач Г. Росс: «При непрерывном движении к главным окопам, чрезвычайно высоким и с большим количеством бойниц, у многих из нас сердце забилось вдвое и даже втрое быстрее. Чем ближе мы подходили, тем тише становилось, — не слышно было стука оружия, ни покашливания, ни один конь не заржал. В любое мгновение мы ожидали громовых залпов из жерлов орудий из этих окопов. Неожиданно туман, который застилал нам глаза, рассеялся. Тишина сделалась сначала шепотом, а потом и роготом: за большими окопами не было ни одного орудия, ни одного солдата. Наверху ходил только какой-то мужичек, которого раньше приняли за солдата…».

Французы опоздали на 4 дня. 14 июля 1-я армия покинула лагерь, оставив корпус П. Х. Витгенштейна для прикрытия петербургского направления. Исполнительный генерал и осторожный стратег Барклай отступал под натиском превосходящих сил почти всей Европы в направлении Полоцка на Витебск, избегая сражения. И этим сильно раздражал Наполеона, заинтересованного в скорейшей генеральной баталии.

Несмотря на то, что сражение под лагерем не состоялось, в Верхнедвинске есть памятная пирамида в честь событий 1812 года. Место Дрисского лагеря просматривается с моста через Дриссу у её устья. Есть предположения и по месту, где император Александр I проводил военный совет, решавший судьбу Дрисского лагеря и генерала Фуля. Это – хорошо сохранившаяся часть господского имения в пригородной деревне Бельковщина недалеко от объездной дороги.

Однако, перед тем как отправиться дальше по маршруту 1-й армии, давайте поговорим о ее главнокомандующем.

О нем много писали. Понимали и хвалили: «Хладнокровен и храбр до невероятия» – Денис Давыдов. Но больше ругали: «Боже милостивый, что с русскими армиями делается! Не побиты, а бежим!» – Матвей Платов.

«Я никак с министром (Барклаем) не могу. Ради бога, пошлите меня куда угодно, хоть полком командовать в Молдавию или на Кавказ, а здесь быть не могу, и вся Главная квартира немцами наполнена так, что русскому жить невозможно и толку никакого нет". – Петр Багратион.

«Барклай, ожидая отставки, поспешил сдать французам всё, что мог, и если бы имел время, то привёл бы Наполеона прямо в Москву. Да простит ему Бог, а мы долго не забудем его измены» – из переписки придворных. Солдаты пели:

Барклай де Толли
не нужен боле –

пришел Кутузов
бить французов.

Но лучшую характеристику ему дал А.С. Пушкин в стихотворении «Полководец». Рассказывая о военной галерее Зимнего дворца, где представлены портеры героев войны 1812 года, он пишет:

…Но в сей толпе суровой
Один меня влечет всех больше. С думой новой
Всегда остановлюсь пред ним – и не свожу
С него моих очей. Чем долее гляжу,
Тем более томим я грустию тяжелой.
Он писан во весь рост. Чело, как череп голый,
Высоко лоснится, и, мнится, залегла
Там грусть великая. Кругом – густая мгла;
За ним – военный стан. Спокойный и угрюмый,
Он, кажется, глядит с презрительною думой.
Свою ли точно мысль художник обнажил,
Когда он таковым его изобразил,
Или невольное то было вдохновенье, –
Но Доу[22] дал ему такое выраженье.

О вождь несчастливый! Суров был жребий твой:
Все в жертву ты принес земле тебе чужой.
Непроницаемый для взгляда черни дикой,
В молчанье шел один ты с мыслию великой,
И, в имени твоем звук чуждый невзлюбя,
Своими криками преследуя тебя,
Народ, таинственно спасаемый тобою,
Ругался над твоей священной сединою.
И тот, чей острый ум тебя и постигал,
В угоду им тебя лукаво порицал...
И долго, укреплен могущим убежденьем,
Ты был неколебим пред общим заблужденьем;
И на полупути был должен наконец

[22] Александр I пригласил для написания портретов в Военную галерею английского живописца Джоржа Доу.

Портреты из этой галереи, его работы предлагаются вашему вниманию почти во всех экскурсиях. Биография художника дана в приложении.

Безмолвно уступить и лавровый венец,
И власть, и замысел, обдуманный глубоко,—
И в полковых рядах сокрыться одиноко.
Там, устарелый вождь, как ратник молодой,
Свинца веселый свист заслышавший впервой,
Бросался ты в огонь, ища желанной смерти…

Каким же он был, этот Барклай?
Михаил Богданович Барклай де Толли происходил из древнего шотландского баронского рода. Его предки в начале XVII века из-за религиозных преследований переселились в Германию, а затем – в Прибалтику, дед был бургомистром Риги, отец служил в русской армии и вышел в отставку в чине поручика.

Сам Барклай воспитывался с 3-х лет в семье своего дяди — бригадира русской армии Е. фон Вермелена. По обычаю того времени в 1767 году был записан на службу гефрейт-капралом в Новотроицкий кирасирский полк, а действительную службу начал с 1776 в рядах Псковского карабинерного полка, уже имея чин вахмистра. В 1778 Барклай де Толли получил первое офицерское звание — корнета, а с 1783 по 1790 занимал адъютантские должности у ряда генералов. Участвовал во многих войнах. Был храбр, отважен и исполнителен.

Военно-административные способности Барклая де Толли по достоинству оценил император Александр I. Два предвоенных года он занимал должность военного министра, именно на него была возложена вся подготовка предстоящей войны с наполеоновской Францией. За это время Барклай успел провести ряд важных мероприятий: строительство инженерных сооружений, создание тыловых баз, создание разведывательных органов, реформу полевого и высшего военного управления. При нем стали вводиться в практику новые принципы боевой подготовки войск – обучение меткой стрельбе и действиям на пересеченной местности. Он сам ездил по Европе после завоевания ее Наполеоном. Основываясь на личных наблюдениях и полученных из разных источников разведданных, предложил оперативный план, рассчитанный на затягивание военных действий по времени и территории страны. Именно его план, хотя и вызвал непонимание у многих горячих голов в армии и недовольство двора, оказался единственно правильным и привел к победе.

Барклаю де Толли ставили в вину его нерусское происхождение и обвиняли не только в трусости, но и предательстве. Уступая место главнокомандующего, Михаил Богданович писал царю: "Избегая решительного сражения, я увлекал неприятеля за собой и удалял его от его источников, приближаясь к своим, я

ослабил его в частных делах, в которых я всегда имел перевес. Когда я почти довел до конца этот план и был готов дать решительное сражение, князь Кутузов принял командование армией".

В Бородинском сражении ему подчинялся центр и правый фланг. По мнению многих современников, в этот день он искал смерти и во время битвы появлялся на самых опасных ее участках. Он несколько раз лично водил в атаку кавалерию, под ним было убито четыре лошади, рядом погибли 2 адъютанта и было ранено 9 офицеров. «С ледяным хладнокровием, которого не мог растопить и зной битвы, втеснялся он в самые опасные места», – вспоминал о нем Федор Глинка. «У него не иначе как жизнь в запасе», – вторил ему Михаил Милорадович. 21 октября 1812 года за Бородино Барклай был удостоен Военного ордена Святого Великомученика и Победоносца Георгия 2-го класса.

На совете в Филях Барклай первым подал голос в пользу отступления без боя: «Горестно оставить столицу, но если мы не лишимся мужества и будем деятельны, то овладение Москвою приготовит гибель Наполеону». Но когда армия расположилась у Тарутино, 4 октября Барклай де Толли оставил армию. Последней каплей, переполнившей чашу терпения этого всегда спокойного и рассудительного человека, стало то, что М.И. Кутузов передал из его армии в аръергард генерала Милорадовича 30000 человек. При этом самого Барклая де Толли даже не известили о таком решении, что было равносильно публичному оскорблению. Кутузов потом оправдывался тем, что это генерал Коновницын, совсем замотавшись, забыл передать его распоряжение, но эти притворные заверения не убедили Михаила Богдановича, и он немедленно сдал командование и уехал из армии. Приехав в Бекгоф, свое имение в Лифляндии, Михаил Богданович заболел и слег в постель. «Я твердо решился лучше впасть в бедность, от которой я не избавился во время моей службы, нежели продолжать службу... Я надеюсь, однако, что беспристрастное потомство произнесет суд с большей справедливостью».

К 130-летию войны, в 1947 году на Бородинском поле были установлены бюсты командующих армиями. Скульптурные портреты М.Б. Барклай де Толли и П.И. Багратиона создал Заир Азгур. В 2007 году бронзовый монумент скульптора Владимира Суровцева поставили в городе Черняховске Калининградской области. Фигуры Барклая де Толли и Багратиона есть среди 109 выдающихся персон России на памятнике «Тысячелетия России» в Новгороде, а также на горельефе памятника Кутузову у здания музея «Бородинская панорама».

Tatyana Kenko: Belarus, 1812; Two Rivers. Nioman. The Beginning; Vilnius. Summer. Patriotic or Civil War? ***(abstract)***
(web-magazine "Kultura. Natsyja", issue 27, April 2021, 27-57, www.sakavik.net)

Next year it will have been 220 years since the start of the War of 1812. Most authors who write about this war centre on the battles at Smolensk and Borodino, Napoleon's presence in Moscow, him being driven out of Russia. In short, they centre on events in Smolensk and Moscow Gubernias (regions). But it was on Belarusian soil that the initial and final actions of this campaign ensued. How did the population of Belarus react to Napoleon? Why was it that the first army division which entered Vilnius was under the command of Domenic Radzivill? Why did Napoleon decide to terminate his 1812 Campaign in the middle of July at Vitsebsk? In the course of three articles ("Belarus, 1812; People and Events," "Two Rivers. Nioman. The Beginning," and "Vilnius. Summer. Patriotic or Civil War?") author Tatyana Kenko bypasses any attempt to retell the course of battles and struggles so as to tire out her readers with a multiplicity of dates and numbers. Rather, she exposes pertinent information in the form of an excursion and one's viewing of exhibits along the way which serve to reproduce scenes, moments of sculptural and architecture importance, also histories of towns and cities involved.

Тацьцяна Кенька: Беларусь, 1812; Дзве ракі. Нёман. Пачатак; Вільня. Лета. Вайна Айчынная ці грамадзянская? ***(рэзюме)***
(вэб-часопіс "Культура. Нацыя", № 27, красавік 2021, 27-57, www.sakavik.net)

У наступным годзе спаўняецца 220 гадоў з дня вайны 1812 года. У апісаньні падзей гэтай вайны звычайна большасць аўтараў спыняецца на Смаленскай і Барадзінскай бітвах, знаходжаньні Напалеона ў Маскве, выгнаньні яго з межаў Расіі. Гэта значыць тых, якія праходзілі ў Смаленскай і Маскоўскай губернях. Але менавіта на беларускіх землях праходзілі пачатковыя і канчатковыя дзеяньні гэтай кампаніі. Як успрымала з'яўленьне Напалеона насельніцтва Беларусі? Чаму першым палком, які ўступіў у Вільню, быў полк пад камандаваньнем Даменіка Радзівіла? Чаму Напалеон у сярэдзіне ліпеня вырашыў скончыць «кампанію 1812 года» ў Віцебску? Аўтар у трох артыкулах «Беларусь, 1812: Людзі і падзеі», «Дзве ракі. Нёман. Пачатак», і« Вільня. Лета. Вайна Айчынная ці грамадзянская?» не імкнецца падрабязна распавядаць аб ходзе баёў і бітваў, каб не стамляць чытачоў шматлікімі датамі і лічбамі. Дадзеная інфармацыя пабудавана ў выглядзе экскурсіі і яе экспанатамі сталі рэпрадукцыі карцін, скульптур, архітэктура і гісторыя гарадоў.

Патэрсан Франко Коста: Ці можна назваць слабой беларускую ідэнтычнасць?

Патэрсан Франко Коста - даследчык у галіне міжсеміятычнага перакладa, Федэральны Універсітэт штата Баія (UFBA), Бразілія.

Анатацыя. *Галоўнае задача гэтага міждысцыплінарнага даследавання - прааналізаваць аспекты, якія стаяць за меркаваннем немалой колькасці аўтараў пра тое, што беларуская нацыянальная ідэнтычнасць слабая альбо нават не існуе. Асноўныя абмеркаваныя аспекты: сацыялагічныя, палітычныя і эканамічныя. З сацыялагічнай перспектывы, грунтуючыся на тэорыі Робіна Данбара, чалавечы прагматызм і сацыялагічныя абмежаванні паказваюцца як магчымыя прычыны няведання пра краіны ў цэлым, у тым ліку і пра Беларусь; у палітычным аспекце, прытрымліваючыся мыслення Квамэ Нкрумы, праблематызуецца, што меркаваная слабасць беларускага нацыянальнага дыскурсу звязана з цяперашнім аўтарытарным рэжымам, падначаленым былой метраполіі; і ў эканамічнай сферы, прымаючы развагі Ірыны Бугровай як зыходны пункт, праблематызуецца залежнасць, выкліканая рэжымам як частка імперыялістычнага / неакаланіяльнага парадку дня. У гэтым кантэксце з улікам тэхнічнага ўнёску спецыялістаў у галіне эканомікі і інжэнерыі адзначаецца, што Беларусь мае вялікі эканамічны і энергетычны патэнцыял, які можна развіваць у спрыяльных палітычных умовах. Нарэшце, даследаванне схіляецца да аргументу, што праблемы ідэнтычнасці і культуры, якія часта выкарыстоўваюцца для аспрэчвання існавання і жыццяздольнасці беларускай нацыі, у рэчаіснасці зыходзяць з эканамічных і палітычных чыннікаў. Зыходзячы з гэтага, прапануюцца парады дзеля змены сітуацыі ў кантэксце пратэстаў 2020-2021 гг.*

Ключавыя словы: *Беларусь; Культурныя даследаванні; Нацыянальная ідэнтычнасць; Дэкаланізацыя.*

Уводзіны

Уявіце сабе краіну без назвы і афіцыйнай мовы. Яе сцяг скапіраваны са сцяга кампаніі, а валюта мае самую пашыраную назву, агульную з дзясяткамі іншых краін. Народ настолькі раздроблены і няроўны, што людзі часта выкарыстоўваюць тлумачальныя дадаткі для апісання сябе, а дыскурс ідэнтычнасці арыентаваны на нібыта вялікае мінулае, пра якое ніхто дакладна не ведае, калі яно адбылося, і ёсць

мноства аргументаў, што яго насамарэч ніколі не існавала. Яе рэжым, крохкі і фрагментаваны, зводзіцца да ўсяго дзвюх груповак, якія чаргуюцца ва ўладзе, а ў яе культуры, кулінарыі і звычаях практычна няма нічога сапраўды аўтэнтычнага. Ці магчыма існаванне такой краіны? А як наконт стварэння яе ідэнтычнасці? Безумоўна, гэта была б самая слабая краіна ў свеце з пункту гледжання ідэнтычнасці, з пастаяннай рызыкай захопу і анэксіі большым суседам.

Для тых, хто яшчэ не здагадаўся, пра якую краіну я кажу, вось яшчэ адзін прыклад, магчыма, нават больш сімвалічны. Гэтая краіна, у залежнасці ад таго, каго спытаць, знаходзіцца або не знаходзіцца ў Еўропе, яна не мае афіцыйнай мовы, хаця яе герб поўны слоў на мове былога каланізатара, адкуль да таго ж паходзіць назва яе асноўнай тэрыторыі, як быццам гэта проста яго працяг. Цяжка сказаць, што гэтая краіна мае ўласную назву, бо гэта літаральна яе геапалітычнае апісанне, спіс геаграфічных назваў, які лянуецца выйсці за межы двух найбуйнейшых яе складнікаў. Яе сцяг - гэта набор мясцовых сцягоў, накладзеных адзін на адзін з мэтай частковай рэпрэзентацыі яе нацыянальнасцей, найбуйнейшая з якіх гістарычна запазычыла для сваёй тэрыторыі назву мясціны ў іншай заморскай краіне, размешчанай за 700 км. Можна сказаць, што гэтая этнічная група размаўляе на крэольскай мове з германскай базай (⅓), лацінскай лексікай (⅔) ды ўплывам незлічоных іншых моў. Некаторыя кажуць, што на гэтай крэольскай мове таксама гавораць у першай згаданай краіне, але паміж імі няма ні пісьмовай, ні вуснай адпаведнасці.

З іншага боку, ёсць краіна, размешчаная ў самым цэнтры Еўропы, якая з'яўляецца адной з заснавальніц ААН, мае сваю назву і мову, чыя культура, багатая і самабытная, з'яўляецца спадчынай старажытнай гісторыі яе тэрыторыі, радзімай бліскучых розумаў і магілкамі некаторых з найвялікшых імперый у свеце. Яе валюта ўнікальная, і сцяг таксама. Фактычна, артыкул “краіна” ў слоўніку мог бы мець яе за ўзорны прыклад. “Амерыка” - гэта не краіна, “Велікабрытанія” - не краіна. Таксама як “Злучаныя Штаты” і “Злучанае Каралеўства” - Бразілія, напрыклад, калісьці была і тым, і іншым. Беларусь, са свайго боку, з'яўляецца краінай абсалютна ва ўсіх адносінах. Чаму тады толькі ў выпадку апошняй сапраўднасць яе нацыянальнай ідэнтычнасці ставіцца пад сумнеў некаторымі асобамі і ўнутры, і за яе межамі? Існуе бясконцая колькасць адказаў на гэтае пытанне, таму я маю намер, наколькі дазваляе гэтая прастора, падысці да яго з сацыялагічных, эканамічных і палітычных аспектаў, сабраўшы некалькі разважанняў, якія могуць не з'яўляюцца новымі, але разам могуць зрабіць пэўны унёсак у дыскусію вакол гэтай невычэрпнай тэмы. Усе пераклады ў гэтым артыкуле зробленыя аўтарам.

1. Сацыялагічныя аспекты

Згодна з тэорыяй Робіна Данбара (2010), брытанскага антраполага, які спецыялізуецца на эвалюцыйнай псіхалогіі, наш мозг здольны распазнаць прыблізна да 150 чалавек. Гэта не азначае, што мы не можам пазнаёміцца з большай колькасцю людзей або запомніць больш імёнаў, але пасля гэтай колькасці мы пачынаем усё менш і менш ведаць пра іх і пра адносіны паміж імі. Аднак, калі мы разглядаем міжнародную супольнасць як глабальную вёску, дзе кожная краіна была б прадстаўленая адной асобай, гэтая колькасць зніжаецца да некалькіх дзясяткаў. Асобы, якія складаюць гэтыя дзясяткі, у сваю чаргу адрозніваюцца ў залежнасці ад геапалітычнага кантэксту кожнай з іх. Гэта дапамагае нам зразумець сведчанне Вольгі Ермалаевай Франко, беларускі, якая жыве ў бразільскім горадзе Саўвадоры. Перш чым іміграваць і пабрацца шлюбам з аўтарам гэтага артыкула, Вольга, паводле яе слоў, ніколі не адчувала вялікіх цяжкасцей з тлумачэннем, адкуль яна. Ва ўсіх суседніх краінах ёй дастаткова было сказаць "Беларусь", і ўсё было зразумела. Аднак тут не бракуе збянтэжаных твараў, якія спрабуюць уключыць яе ў (часткова) загадзя ўсталяваную ідэю ў сваіх галовах, бо чалавечы розум, падобна, такім чынам апрацоўвае новую інфармацыю: звязваючы яе са старой. Хоць гэта досыць карысная эвалюцыйная рыса, якая дапамагла нам дайсці да цяперашняга стану развіцця, але такая дынаміка можа перашкаджаць навучанню, калі не падключаецца крытычнае мысленне, з таго моманту, калі нічога новага не інтэрналізуецца.

Чаму людзі часта ігнаруюць пераважную большасць краін і нацыянальнасцей? Што ж, у адрозненне ад невялікіх супольнасцей, да якіх мы прызвычаіліся ад самага пачатку, глабалізаваны свет узнік параўнальна нядаўна і па-ранейшаму з'яўляецца ў асноўным абстрактнай і нават уяўнай канцэпцыяй, паводле Андэрсана (2006), альбо глакалізаванай, паводле Робертсана (2018). Цытуючы беларускага інтэлектуала Паўла Данейку: "Функцыя народу – выжываць, жыць, быць такім, які ён ёсьць" (Булгакаў, 2006, с. 134) - то бок, большасць людзей заклапочаная тым, каб дажыць да канца месяца, і для гэтага ёй не трэба ведаць, ні дзе знаходзіцца Беларусь, ні якая яе сталіца, ні на якой мове размаўляе яе народ, таму гэтая інфармацыя неістотная і нават непатрэбная.

Па праўдзе кажучы, здзіўленне, якое пераследуе Вольгу і значную частку яе суайчыннікаў па ўсім свеце, паказвае на значна большую праблему. У апытанні, праведзеным інстытутам "Ipsos/Pulso Brasil" (França, 2007), каля 50% насельніцтва Бразіліі не можа знайсці ўласную краіну на мапе свету. Таму не дзіўна, што з іншымі краінамі карціна яшчэ горшая: толькі 3% апытаных здолелі знайсці Францыю, у той час як 84% не ведалі пра тое, што Аргенціна, як і Францыя, мяжуе з Бразіліяй. Такім чынам, ці можна чакаць, што бразільцы будуць ведаць што-

небудзь пра Беларусь, калі большасць з іх нават не ведае, дзе сама знаходзіцца? Аднак гэтая праблема характэрная зусім не толькі для Бразіліі і не датычыцца выключна краін, якія развіваюцца. Калі падобныя дадзеныя могуць падацца беларускай грамадскасці шакіруючымі ці нават забаўнымі, дык нагадаем, шмат хто ў Беларусі не ведае, што ў Рэспубліцы Беларусь ёсць эксклаў Расійскай Федэрацыі - Санькова-Мядзвежжа - напрыклад. Карацей кажучы: значная частка “слабасці”, якая прыпісваецца беларускаму дыскурсу ідэнтычнасці і канструяванню яе нацыянальнасці - гэта проста адлюстраванне няведання і прагматызму, уласцівых чалавечай прыродзе. Мы ніколі не даведаемся ўсяго, і мусім засяродзіць увагу на пэўных рэчах, ігнаруючы іншыя, калі хочам выжыць. Тым не менш, дыскусія пра ідэнтычнасць мае найважнейшае значэнне як для тых, хто лічыць сябе элітай, так і для насельніцтва ў цэлым, на першы погляд апатычнага.

1.1 Меркаванні інтэлектуальных эліт

Беларуская сацыёлаг Нэлі Бекус (2010) спасылаецца на шэраг крыніц, якія тым ці іншым чынам ставяць пад сумнеў беларускую ідэнтычнасць: працы такіх аўтараў, як Дэвід Марплз, Джордж Сэнфард, Эд Джоселін, Колін Лоўсан, Разалінд Марш, Кэтлін Міхаліска, Рычард і Бэн Крамптаны, Карэн Давіша, Брус Пэрат, Томас Віндэрл, Рышард Радзік, Цімаці Снайдэр, сярод іншых, у большай ці меншай ступені адлюстроўваюць канструкцыю беларускай нацыянальнасці як слабую і няўстойлівую. У Беларусі яна таксама спасылаецца на інтэлектуалаў, такіх як Алена Карасцелева, Анатоль Астапенка і Сяргей Дубавец, да якіх можна дадаць, напрыклад, імёны накшталт Святлана Алексіевіч, Ірына Бугрова, Андрэй Вардамацкі, Святлана Калінкіна, Кася Камоцкая, Вячаслаў Кебіч, Жанна Літвіна, Анатоль Лябедзька, Уладзімер Улаховіч, Валеры Фралоў, сярод іншых інтэлектуалаў, апытаных у кнізе “Беларусь: ні Эўропа, ні Расея. Меркаванні беларускіх эліт” (2006).

Я не маю на ўвазе, што гэтыя асобы вераць ці нават абараняюць аргумент аб тым, што беларускі дыскурс ідэнтычнасці абсалютна слабы альбо адсутны. Улічваючы складанасць прадмета, немагчыма - я б нават сказаў, што непажадана - пазіцыянаваць сябе занадта цвёрда, бо кансенсус паказвае на цякучасць і шматлікія тлумачэнні самога паняцця дыскурсу ідэнтычнасці. Пры гэтым, асабліва што да меркаванняў нацыянальнай інтэлігенцыі, можна назіраць наступны спектр: ад тэндэнцыі адмаўляць альбо нават не заўважаць пэўную беларускую ідэнтычнасць, праз частковае прызнанне яе існавання з агаворкамі альбо сцвярджэнне, што гэты працэс толькі пачынаецца, да самых спрыяльных меркаванняў, як, напрыклад, Алеся Бяляцкага, Вінцука Вячоркі і Яўгена Бабосава, для якіх, падаецца, гэтае пытанне не столькі пра нацыянальную ідэнтычнасць, якая добра вызначаная і цесна звязаная з беларускай мовай, колькі пра ідэнтыфікацыю беларускага народа з

аўтарытарным рэжымам. У сувязі з гэтым, мне здаецца, што калі такі пункт гледжання быў далёка не пашыраным у 2006 годзе, палярызацыйны характар пратэстаў 2020 года, безумоўна, паставіў яго ў цэнтр дыскусій, як мы ўбачым далей.

2. Палітычныя аспекты

Як і кожны жыхар глабальнай вёскі, згаданай у першым раздзеле, кожная краіна, што існуе сёння, перажыла велізарную паслядоўнасць падзей. Каб зразумець кожную з іх, дзе яна знаходзіцца і як жыве, неабходна прааналізаваць іх гісторыю, і Беларусь не выключэнне. Шмат што з таго, што сёння адбываецца ў Беларусі, з'яўляецца прамым наступствам яе каланіяльнага мінулага, што ставіць яе ў кантэкст, аналагічны многім іншым калоніям, якія сталі незалежнымі ў XX стагоддзі, напрыклад, у Афрыцы.

Квамэ Нкрума, панафрыканскі рэвалюцыянер і першы прэзідэнт Ганы, у сваёй кнізе “Класавая барацьба ў Афрыцы” (1970) апісвае сцэнар, да болю падобны да сучаснай Беларусі: “Большасць узброеных сіл і паліцыі Афрыкі з'явілася ў межах каланіяльнага рэпрэсіўнага апарата. Мала хто з іх сябраў далучыўся да нацыянальна-вызваленчай барацьбы. У большасці сваёй яны выкарыстоўваліся для правядзення паліцэйскіх аперацый супраць гэтай барацьбы”

[1] (с. 41). Гісторыя паказвае нам, што ў 1994 г. пасаду прэзідэнта Рэспублікі Беларусь заняў не беларускі, а савецкі грамадзянін, з пункту гледжання лаяльнасці. Гэта магло адбыцца толькі ў краіне, дзяржаўны апарат якой не толькі застаўся нязменным пасля абвяшчэння незалежнасці, але і быў па сутнасці варожым да тых, хто за яе змагаўся. Гэта шмат у чым тлумачыць, чаму рэпрэсіі супраць дэманстрантаў, фальсіфікацыі і маніпуляцыі на выбарах сталі пастаяннымі ў Беларусі з часоў першых прэзідэнцкіх выбараў (Федута, 2005, с. 256, 309, 311-312, 637; Навумчык, 2006, с. 125; Consilium, 2020), паколькі апарат застаецца практычна тым жа, як і пры старым рэжыме.

У гэтым кантэксце звяртае на сябе ўвагу асабліва шакавальная падзея: чалавек, які не размаўляе на адзінай - літаральна адзінай - дзяржаўнай мове краіны, мае права балатавацца на найвышэйшую адміністрацыйную пасаду. На момант прэзідэнцкіх выбараў 1994 г. у адпаведнасці з канстытуцыяй у Беларусі была і магла быць афіцыйнай толькі і выключна беларуская мова. Такім чынам, натуральна, што той, хто быў гатовы балатавацца ў прэзідэнты, мусіў размаўляць - пераважна альбо

[1] “The majority of Africa's armed forces and police came into existence as part of the colonial coercive apparatus. Few of their members joined national liberation struggles. For the most part, they were employed to perform police operations against it.”

выключна - на гэтай мове падчас выбарчай кампаніі і пасля абрання. Мы ведаем, што гэта не толькі не адбылося, але і адзначаецца, што для многіх людзей у Беларусі ў гэтай сітуацыі няма нічога шакавальнага - і гэта з'яўляецца часткай праблемы.

Я не сцвярджаю, што кандыдацтва ў прэзідэнты Беларусі мусіць быць дасяжным толькі для беларускамоўных моналінгваў, што практычна немагчыма пасля стагоддзяў уплыву расійскай мовы. Як казаў Францішак Багушэвіч: “Яно добра, а нават і трэба знаць суседскую мову, але найперш трэба знаць сваю” (Осіпова, 2009, с. 90), - то бок, натуральна і нават пажадана, каб кандыдаты таксама вольна валодалі украінскай, польскай, літоўскай, латыскай і расійскай, а таксама ідыш і англійскай, сярод іншых, пры ўмове, што яны размаўляюць па-беларуску з беларускім народам. Любому мовазнаўцу вядома, што мова пачынае паміраць, калі носьбіты перастаюць яе ўжываць паміж сабой, як Багушэвіч таксама папярэджваў: “Не пакідайце ж мовы нашай беларускай, каб ня ўмёрлі” (тамсама). Дазволіўшы выбарчыя кампаніі на расійскай мове, беларуская дзяржава працягнула сумную традыцыю каланіяльнай спадчыны і, пакінуўшы ў баку беларускую мову, пакінула дэмакратычную і незалежную рэспубліку пад пагрозай смерці.

Не дазваляйце сябе падмануць: мова - гэта палітыка. Што мова не мае значэння, кажуць тыя, што адчуваюць сябе прадстаўленымі дамінуючым палітычным дыскурсам, у дадзеным выпадку, расійскамоўнага каланіяльнага паходжання. Гэтыя людзі першымі паскардзяцца, калі адчуюць, што іхняй мове нешта пагражае, нават уяўна. Няма і не можа быць беларускай нацыі без беларускай мовы, што, безумоўна, вядзе да непазбежна дэкаланіяльнай гістарычнай свядомасці. Натуральна чакаць, што чалавек, які размаўляе па-беларуску, атаясамліваецца з Пагоняй, бел-чырвона-белым сцягам, Днём Волі і Захадам. І наадварот, чалавек, які гаворыць па-расійску і публічна пагарджае беларускай мовай, нават калі гэта яго родная мова, нязменна будзе звяртацца да Масквы і грунтаваць сутнасць свайго быцця на расійска-савецкай спадчыне. Маючы поўныя паўнамоцтвы, зусім не дзіўна, што апошні зруйнаваў дэмакратычныя каштоўнасці і ўсталяваў аўтарытарны расійскамоўны рэжым з неасавецкай сімволікай, даўшы новае жыццё каланіяльнаму апарату. Паводле Нкрумы, гэты апарат складаецца з ваеннай, паліцэйскай і бюракратычнай эліты, арганізацый, створаных старой метраполіяй для абароны сваіх інтарэсаў, і выжыванне і дабрабыт яе сябраў залежаць ад падтрымання старой структуры. Такі хаўрус спалучае карыснае з прыемным для тых, хто кіруе гэтай агіднай сістэмай: бюракраты плануюць, а ваенныя і паліцыя выконваюць, як мы і бачым сёння.

Акрамя таго, што ў цяперашні час Беларусь з'яўляецца адзінай краінай у свеце, дзе КДБ працягвае працаваць пад той самай назвай, толькі ў Беларусі гадавіна

Кастрычніцкай рэвалюцыі з'яўляецца святам, і гэта больш чым сімвалічна. Дарэчы, хапае і іншых памятных дат, што супадаюць з савецкімі: Дзень міліцыі і Дзень абаронцы Айчыны, а таксама новы Дзень Незалежнасці, усталяваны на антыканстытуцыйным рэферэндуме ў 1996 годзе. У тым годзе, дарэчы, ледзь не адбыўся першы ў гісторыі Беларусі імпічмент. Аднак, як кажа нам беларускі палітолаг Аляксандр Фядута, "імпічмент не адбыўся. Яму перашкодзіў... беларускі парламент. Менавіта Вярхоўны Савет звярнуўся да кіраўніцтва Расіі з просьбай выступіць у якасці трацэйскага суддзі ў спрэчцы беларускіх галін улады, што і зрабіла катастрофу непазбежнай"[2] (с. 309). Карацей кажучы: Лукашэнка быў прадказальнай катастрофай, а ўстановы, якія маглі сарваць яго планы, былі больш лаяльнымі да інтарэсаў метраполіі, якая іх спарадзіла, - нягледзячы на гераічныя намаганні некаторых - чым да беларускага народа, які яны павінны абараняць.

2.1 Мы супраць іх

Кожнае чалавечае грамадства заснавана на дыхатаміі, якую можна назваць "мы супраць іх". Гэтае "мы" можа быць, напрыклад, сям'ёй, групай альбо сацыяльным класам, нацыяй ці расай, адрознай ад іншых. Гістарычна гэтая дыхатамія служыла асновай для размежавання нацый і плацдармам канфліктаў, якія прывялі да ўздыму і падзення незлічоных дзяржаў. Сёння можна падзяліць краіны свету на дзве катэгорыі, згодна з гэтай дыхатаміяй: тыя, дзе яна працуе ўнутрана, гэта значыць "мы супраць іх" адносіцца да слаёў самога грамадства, у пэўным унутраным (неа)каланіялізме; і тыя, дзе гэта праяўляецца знешне, гэта значыць, краіна аб'ядноўваецца супраць іншых у знешнім (неа)каланіялізме. Вядома, гэта нельга разумець літаральна - чалавечыя грамадствы складаныя, і кожная краіна ў большай ці меншай ступені будзе праяўляць асаблівасці абедзвюх катэгорый. Акрамя таго, гэты антаганізм мае незлічоную колькасць праяў, і ўзброеная барацьба з'яўляецца толькі адной з іх.

Беларусь, як і Бразілія і многія іншыя былыя калоніі, адносіцца да першай катэгорыі, паколькі яе дыхатамія "мы супраць іх" перакладаецца як урад супраць уласнага народа, што, у дадзеным выпадку, сімвалізуецца дуэллю сцягоў - традыцыйнага супраць неасавецкага. Што да доўгай гісторыі першага, як сімвала супраціву імперыі, беларускі гісторык Андрэй Катлярчук звяртае ўвагу: "Пад гэтым сцягам беларусы два разы ў XX стагоддзі прыходзілі да дэмакратыі – 1918 год і 1991 год! Два разы ён быў сімвалам дэмакратычнай рэвалюцыі. Цяпер гэта трэці раз" (2021). Гэта наўпрост супярэчыць усяму, што сімвалізуе другі сцяг,

[2] "(...) импичмент не состоялся. Ему помешал... белорусский парламент. Именно Верховный Совет обратился к руководству России с просьбой выступить в качестве третейского судьи в споре белорусских ветвей власти, что и сделало катастрофу неизбежной."

натхнёны савецкім дыскурсам, як тлумачыць гісторык: “пад гэтым сцягам [чырвона-зялёным] ішла прымусовая калектывізацыя Заходняй Беларусі, вынішчаліся апошнія згуртаванні антысавецкага супраціву, катавалі беларускую моладзь” (тамсама). Быццам бы гісторыя паўтараецца, сёння мы з велізарным шкадаваннем бачым, што беларускую моладзь ізноў катуюць пад такім самым сцягам, у той час як на бел-чырвона-белы сцяг, паводле Катлярчука, вядзецца паляванне, што “ілюструе развал дыялогу паміж дзяржавай і грамадзянскай супольнасцю”[3] (2020).

Так сама, як я сцвярджаю, што Лукашэнка быў прадказальнай трагедыяй, развал, пра які кажа Катлярчук, мусіў адбыцца рана ці позна, і абедзве падзеі цесна пераплеценыя з меркаваннем, што Беларусь мае слабую нацыянальную ідэнтычнасць. Як рэжым, заснаваны на няўдалым дыскурсе краіны, якой нават ужо не існуе, можа быць моцным? Як можна паважаць кіраўніка дзяржавы, які пагарджае ўласным народам і яго мовай на карысць іншага? Узяўшы пад кантроль беларускія ўстановы, дыктатар не ўмацаваў краіну, наадварот, ён падарваў яе асновы да такой ступені, што некалькі разоў яму даводзілася звяртацца да нацыяналістычнага дыскурсу, каб былая метраполія не праглынула яго, як у выпадку з ягонымі рэдкімі выступамі па-беларуску і прысабечваннем дасавецкай спадчыны. Ягоная прамова пра блізкасць да былой метраполіі па сваёй сутнасці няпраўдзівая і служыць толькі замацаванню яго пазіцыі крамлёўскага дыванка, бо, у рэшце рэшт, ніводны каланізатар ніколі не ўбачыць у каланізаваным роўнага сабе, як ілюструе Фядута (2005, с. 604):

Сяргей Глазьеў доўга распісваў мне ўсе вабноты ўваходжання Беларусі ў Саюз. Але на пытанне, ці не разглядае ён магчымасці таго, што прэзідэнтам Саюза стане Аляксандр Лукашэнка, Глазьеў тады (па-мойму, у 1996 годзе) проста рассмяяўся: - Гэтага не можа быць! Гэтага не можа быць! [...] Куды ж яму - “нярускаму” - Расіяй правіць?[4]

Практычна ўсе народы свету перажылі альбо яшчэ перажываюць пэўны каланіяльны досвед, але справа ў наступным: чым больш (былы) каланізатар істотны для каланізаванага, тым менш фактычна незалежны апошні. У гэтым і заключаецца вялікая слабасць рэжыму: з таго часу, як Лукашэнка прыйшоў да ўлады, ён не шкадуе намаганняў у павялічэнні значнасці былой метраполіі для

[3] “(...) illustrates an ongoing collapse of the dialog between the state and civil society.”

[4] “Сергей Глазьев долго расписывал мне все прелести вхождения Беларуси в Союз. Но на вопрос, не рассматривает ли он возможность того, что президентом Союза станет Александр Лукашенко, Глазьев тогда (по-моему, в 1996 году) просто рассмеялся: — Этого не может быть! Этого не может быть! [...] Куда ж ему — «нерусскому» — Россией править?”

свайго народа, выкарыстоўваючы аргумент пра брацкія народы. І ўся праблема "слабой беларускай ідэнтычнасці" вынікае з гэтай блізкасці да Расіі, як адзначае Пётра Мурзёнак, дзеяч беларускай дыяспары ў Канадзе: "пагроза незалежнасці-паглынання ідзе з усходу, з боку "русского міра". Так атрымалася, маем такога суседа! Добра было б перасяліцца ад яго на нейкі асобны востраў, калі б гэта было магчыма... А так трэба шукаць падыходы, каб абараніцца" (2019).

Тое, што Беларусь і Расія не раздзеленыя акіянам, не замінае ім быць надзвычай рознымі краінамі. Дыскурс аб "братэрскай любові" паміж імі хавае эканамічныя інтарэсы імперыялістычнага парадку, як адзначае беларуская палітолаг Ірына Бугрова (Булгакаў, 2006, с. 127):

Калі вы заўважылі: як толькі расейская палітыка мяняецца ў бок ціску на Беларусь, адразу ж мяняецца і беларуская грамадзкая думка ў бок большай дыстанцыі ад Расеі. Гэта гаворыць, у прынцыпе, пра тое, што беларусы не гатовыя да такіх цесных саюзных дачыненьняў. І, трэба сказаць, наперакор афіцыйнай прапагандзе не адчуваюць такой ужо калясальнай братэрскай любові. Гэта містыфікацыя!

Калі Бранская і Смаленская вобласці падобныя да Беларусі, дык гэта таму, што гэта гістарычна беларускія землі. Насамрэч любыя прыгранічныя рэгіёны мусяць мець больш падабенстваў, чым адрозненняў. Аднак па меры паглыблення, Расія робіцца ўсё больш чужой, з беларускага пункту гледжання, і я кажу не толькі пра такія рэспублікі, як Дагестан і Ўдмуртыя, альбо пра гіганцкую Саху. Нават "славянскія" рэгіёны Расіі адрозніваюцца ад таго, што можна было б лічыць "славянскім" у Беларусі, Славакіі ці Чарнагорыі, і гэта спадчына досведу кожнага з гэтых і іншых народаў на працягу стагоддзяў, які папярэднічаў эфемернай інтэграцыі, перажытай імі ў камуністычны перыяд. Выключыце расійскую мову і савецкую спадчыну з Беларусі, і Расія стане такой самай замежнай - альбо аддалена знаёмай - як, напрыклад, Польшча альбо Балгарыя. Калі гэта здаецца складаным, проста паглядзіце на новы рубель - адну са спроб Лукашэнкі прысабечыць беларускі нацыяналістычны дыскурс, каб пазбегнуць лёсу простага губернатара суб'екта РФ альбо цалкам быць знішчаным ўсходнім рэжымам. Гэта паказвае моц нацыяналістычнага дыскурсу, сімвалізаванага бел-чырвона-белым сцягам і Пагоняй. Ён заснаваны на мінулым не падпарадкавання, а пратаганізму з уласнай мовай і культурай, значна ранейшым за 1917 год.

Аднак, нават з улікам перавагі гэтай ідэнтычнасці, суверэнітэт Беларусі не цалкам гарантаваны. Як ужо згадвалася раней, дыскурс пра блізкасць "брацкіх народаў" хавае эканамічныя інтарэсы рэжымаў так званай Саюзнай дзяржавы. Без перарывання гэтай эканамічнай залежнасці Беларусь ніколі не пакіне зоны ўплыву

Масквы. Толькі моцная і ўстойлівая эканоміка можа даць краіне поўную сілу абараніць свой суверэнітэт, як мы ўбачым у наступным раздзеле.

3. Эканамічныя аспекты

Хоць эканоміка сама па сабе не мае большага значэння, чым сацыялагічныя і палітычныя аспекты, яе роля ўспрымаецца як цэнтральная ва ўмацаванні дыскурсу ідэнтычнасці краіны на міжнародным узроўні. Менавіта дзякуючы сваім велізарным эканамічным здабыткам, "безыменныя" краіны, пра якія я распавядаў ва ўводзінах, не толькі выжылі і захавалі суверэнітэт, але і здабылі сусветную вядомасць, і, як следства, мала хто ставіць пад сумнеў сапраўднасць іх дыскурсаў ідэнтычнасці. Важнасць эканомікі ў пабудове моцнага дыскурсу ідэнтычнасці не з'яўляецца чымсьці новым, як сведчыць Бугрова (Булгакаў, 2006, с. 126). Паводле яе, першым фактарам, культурным альбо нацыянальным, у дыскурсе ідэнтычнасці насамрэч кіруе фактар эканамічны. Ня этнакультурны, не культуралягічны, а менавіта эканамічны! Праз эканамічны фактар узьнікае нацыянальна, этнічна цікавы элемэнт – тып вядзеньня гаспадаркі беларусаў. Гэта пытаньне формы эканомікі, гэта пытаньне разьвіцьця нейкіх лякальных супольнасьцяў на нейкім узроўні і г. д. Праз эканоміку зьяўляецца і адраджаецца тое, што зьвязана з этнасам і культурай.

Вядомым прыкладам таго, наколькі эканамічны фактар істотны для пабудовы ідэнтычнасці краіны, з'яўляецца Швейцарыя, якая нават не мае сталіцы і дзе менш за 1% насельніцтва размаўляе на нацыянальнай мове. Тым не менш, паколькі гэта адна з найзаможнейшых краін свету, яе ідэнтычнасць не толькі *не* ставіцца пад сумнеў, але яна яшчэ і служыць узорам развіцця, а яе назва выкарыстоўваецца для падкрэслення важнасці іншых краін у адпаведных рэгіёнах (паўднёваамерыканская "Швейцарыя", афрыканская, блізкаўсходняя, паўднёваўсходнеазіяцкая і гэтак далей). Як і Беларусь, Швейцарыя не мае выхаду да мора, а яе крытычна больш абмежаваныя тэрыторыя і прыродныя рэсурсы, маглі б быць падставай для поўнага правалу, калі прымяніць той самы беларускі аргумент - каланіяльны ўплыў - для ацэнкі яе патэнцыялу. Але, у адрозненне ад Беларусі, Швейцарыя мае дэцэнтралізаваны ўрад, а таксама празрыстыя і эфектыўныя ўстановы, якія развіваюць і рэгулююць моцную і глабалізаваную эканоміку.

Можна запярэчыць, нібыта гэта звязана з відавочнай "старажытнасцю" швейцарскіх устаноў, у той час як Беларусь з'яўляецца "маладой" краінай. Хоць такое мысленне не пазбаўлена логікі, маем прыклад старажытнай Эфіопіі, трагічна асацыяванай з нестабільнасцю і голадам, у адрозненне ад маладой Германіі, моцна разбуранай падчас найвялікшай вайны ў гісторыі і ўз'яднанай толькі ў 1989 г., якая

сёння з'яўляецца найбуйнейшай эканомікай у Еўропе. Аўстралія нядаўна змяніла тэкст свайго гімна (Gershon, 2021), які апісваў яе народ як "малады", замяніўшы гэты тэрмін на "адзіны", з павагі да цывілізацый, якія жывуць там па меншай меры 65 000 гадоў, але не гэта стала прычынай яе развіцця. Тым часам бразільскі гімн працягвае апісваць нас як "гіганта, які спіць", як частку так званага "новага свету", чыя веліч яшчэ наперадзе. Але, калі Бразілія, што мае больш чым 500-гадовую гісторыю пад гэтай назвай, 200 з якіх з'яўляючыся незалежнай дзяржавай, спрабуе апраўдаць галечу сваёй "маладосцю", дык што казаць пра Канаду, якая з'яўляецца часткай таго самага "свету" і, толькі нядаўна адсвяткаваўшы 150 гадоў, усё яшчэ знаходзіцца пад эгідай брытанскай кароны?

Калі ад узроста краіны, а таксама яе тэрыторыі, прыродных рэсурсаў, як і колькасці і аднастайнасці насельніцтва, не абавязкова залежыць узровень эканамічнага развіцця (гл. Сінгапур), можна разглядаць гэты аргумент як хлусню, якая служыць для апраўдання гістарычнай сацыяльна-эканамічнай няроўнасці, што будзе замінаць, як сцвярджае Бугрова, таму, каб з'явіўся "нацыянальна, этнічна цікавы элемэнт", здольны аб'яднаць народ дзеля ўласнага дабрабыту. Як мы бачылі ў папярэднім раздзеле, такі сцэнар не выпадкова адбываецца ў Беларусі, дзе існуюць моцныя палітычныя інтарэсы як унутры, так і па-за межамі краіны, якія дзейнічаюць для таго, каб беларускія ўстановы працягвалі працаваць менавіта так, як працуюць, на карысць некаторых і на шкоду многіх. У такім выпадку, як змяніць гэтую сітуацыю?

3.1 Да эканамічнай і энергетычнай незалежнасці

Як сцвярджае Бугрова, праз "эканоміку зьяўляецца і адраджаецца тое, што зьвязана з этнасам і культурай". Гэта не азначае, што эканамічны прагрэс - рашэнне ўсіх праблем, але ў тым, што ад эканомікі залежыць выжыванне народа і стабільнасць яго ўрада, мала хто будзе сумнявацца. Хоць прапаганда Лукашэнкі і спрабуе пераканаць людзей у адваротным, менавіта эканамічны крызіс быў вырашальным фактарам вымірання Савецкага Саюза. Гэтак жа, як сведчыць беларускі палітолаг Рыгор Астапеня (2020), "беларуская эканоміка ўжо была ў дрэнным стане да выбараў, але сітуацыя будзе значна пагаршацца"[5], што паказвае на магчымы для рэжыма Лукашэнкі канец, падобны да развалу дзяржавы, якой ён так захапляецца.

Падобна таму, як эканамічныя, сацыяльныя і палітычныя праблемы ўзніклі ў Беларусі не ўчора, доўгатэрміновыя рэформы, неабходныя для прагрэсу краіны, не адбудуцца за адну ноч. Аднак ва ўмовах хаосу, у які дыктатар увёў краіну пасля

[5] "The Belarusian economy was already in bad shape before the election, but the situation is going to get much worse."

адмовы прызнаць сваю паразу Святлане Ціханоўскай на прэзідэнцкіх выбарах 2020 года (Вясна, 2020), неабходна таксама прадумаць больш тэрміновыя эканамічныя меры, у кароткатэрміновай і сярэднетэрміновай перспектыве: з мэтай аказання дапамогі найбольш уразлівым слаям насельніцтва і прадухілення яшчэ большай трагедыі. У гэтым напрамку, акрамя дзеянняў, якія Ціханоўская і Народнае Антыкрызіснае Ўпраўленне ўжо праводзяць са сваімі саюзнікамі ў ЕС і Паўночнай Амерыцы, неабходна прадугледзець, як гэтыя саюзнікі могуць дапамагчы ў барацьбе з аўтарытарызмам і парушэннямі правоў чалавека, здзейсненымі рэжымам Лукашэнкі. У якасці адпраўной кропкі Астапеня паказвае на сем спосабаў, як Захад можа дапамагчы Беларусі ва ўмовах цяперашняга крызісу:

I. Прызнаць новую рэальнасць: Лукашэнка страціў любую легітымнасць, якую ён мог бы мець, так што большасць беларускага народа больш не бачыць у ім лідэра, і міжнародная супольнасць павінна гэта прыняць.
II. Не прызнаваць Лукашэнку прэзідэнтам: без прызнання міжнароднай супольнасці дыктатар страціць любую фінансавую падтрымку, якая дапамагла б яму захаваць уладу. Неабходна патрабаваць новых празрыстых выбараў, што можа адбыцца толькі пры міжнародным ціску.
III. Прысутнічаць на месцы: Важна, каб міжнародныя органы, такія як ААН і АБСЕ, а таксама НДА і дыпламатычныя місіі іншых краін уважліва сачылі за сітуацыяй. Чым большая міжнародная бачнасць, тым менш жорсткімі будуць рэпрэсіі і тым больш стымулаў для мірных перамоваў.
IV. Абвясціць пакет эканамічнай падтрымкі дэмакратычнай Беларусі: Астапеня абараняе рэалізацыю своеасаблівага плана Маршала па выхадзе Беларусі з крызісу. Паводле яго слоў, нягледзячы на тое, што гэтая фінансавая падтрымка павінна суправаджацца дэмакратычнымі рэформамі, важна, каб беларускі ўрад быў вольны нават весці перамовы з Расіяй, каб прыцягнуць нават самых праўсходніх палітыкаў.
V. Увесці мэтавыя палітычныя і эканамічныя санкцыі: Больш жорсткія і мэтавыя санкцыі неабходныя як для вышэйшага камандавання дыктатара, так і для кампаній, якія вядуць з ім бізнес. Аўтар таксама прапануе увесці тэрміны, пасля якіх санкцыі будуць яшчэ больш жорсткімі. Гэтая мера разлічанае на тое, каб пераканаць саўдзельнікаў Лукашэнкі павярнуцца супраць яго.
VI. Падтрымаць НДА ў расследаванні заяў пра катаванні: Не маючы законных рэсурсаў для пераследу злачынстваў, учыненых дзяржаўнымі службовымі асобамі супраць мірнага насельніцтва, неабходна забяспечыць для беларускіх НДА партнёрства з замежнымі ўстановамі для дакументацыі злачынстваў, каб можна было прыняць адпаведныя меры, як толькі ўзнікнуць спрыяльныя ўмовы.
VII. Падтрымаць вядомых ахвяр рэжыму: Кампаній салідарнасці з ахвярамі рэжыму, нягледзячы на іхнюю безумоўную карысць, недастаткова, каб дапамагчы ўсім, улічваючы сур'ёзнасць сітуацыі. Такім чынам, неабходна большая фінансавая

падтрымка ахвярам, арганізацыям і праваабаронцам, якія змагаюцца супраць рэжыму.

Дапусцім, што гэтыя і іншыя меры прымяняюцца паспяхова, і людзі канчаткова перамагаюць тыранію. Што цяпер? Ці скончацца праблемы ў краіне? Далёка не так. Як аднойчы сказаў вядомы алжырскі пакутнік Ларбі Бэн М'іды (Cinematic Rating, 2020), “Пачаць рэвалюцыю няпроста. Працягнуць яе складаней, але толькі пасля нашай перамогі пачнуцца сапраўдныя цяжкасці”[6]. Гісторыя паказвае нам, што ўлада не пакідае вакуума. Неўзабаве пасля звяржэння аўтарытарнага рэжыму, калі не будуць прыняты сур'ёзныя меры, утворыцца іншы, як гэта адбылося ў шэрагу былых савецкіх рэспублік. Невыпадкова гэтыя постсавецкія аўтарытарныя рэжымы, як у Цэнтральнай Азіі і на Каўказе, атрымліваюць субсідыі ад Расіі - найбуйнейшай эканомікі рэгіёна. Для барацьбы з гэтай тэндэнцыяй, як адзначае Астапеня, неабходна садзейнічаць пашырэнню інтэграцыі з ЕС, асабліва на фінансавым узроўні, але будучыня, у якой Беларусь залежыць ад міласціны еўрапейскай супольнасці, таксама не пажаданая. Акрамя таго, пагодзімся, што ніхто проста так не ахвяруе мільёны еўра, не чакаючы нічога ўзамен, а Беларусь дакладна не валодае вялікай гандлёвай сілай, акрамя свайго стратэгічнага становішча паміж Захадам і Усходам, якое таксама не з'яўляецца яе выключнай перавагай. Такім чынам, толькі дыверсіфікаваная і глабалізаваная нацыянальная эканоміка, а, значыць, не залежная толькі ад таго ці іншага прадукту / пакупніка, можа стварыць глебу для вядзення перамоў з суседнімі дзяржавамі на ўласных умовах. Алекс Крэмер, кіраўнік прадстаўніцтва Сусветнага банка ў Беларусі, яшчэ да цяперашняга крызісу адзначаў гэты напрамак (World Bank, 2019):

Вельмі важна ўмацаваць канкурэнтаздольнасць і, такім чынам, экспартаваць больш прадукцыі ў больш шырокае кола краін (...). Далейшае паляпшэнне дзелавога асяроддзя і інтэнсіфікацыя рэструктурызацыі кампаній, асабліва дзяржаўных, дапамаглі б вытворцам уводзіць інавацыі і больш экспартаваць. У адваротным выпадку, адзіны спосаб урэгулявання дзяржаўнай пазыкі - скарачэнне дзяржаўных выдаткаў і падвышэнне падаткаў.[7]

З прычын, разгледжаных у папярэднім раздзеле, мы ведаем, што змены, рэкамендаваныя Крэмерам, ніколі не будуць прыняты ўрадам Лукашэнкі.

---

[6] "يصعب على الشعب ...أن يبدأ ثورة ...ويصعب أكثر مواصلتها والأكثر صعوبة أن ينتصر ،ولكن بعد ذلك ...بعد الإنتصار تبدأ الصعوبات الحقيقية"

[7] “It is essential to strengthen competitiveness and, thus, export more products to a wider range of countries (...). Further improving the business environment and intensifying the restructuring of companies, especially state-owned companies, would help producers innovate and export more. Otherwise, the only way to address public debt is to cut government spending and raise taxes.”

Гандляваць з больш шырокім колам краін і, такім чынам, менш залежыць ад Расіі? Рэструктураваць дзяржаўныя кампаніі і заахвочваць прыватныя? Уводзіць інавацыі? Працей змяніць беларускі ўрад, чым увесці гэтыя меры пры цяперашнім, і менавіта гэта мусіць адбыцца ў ідэале. Беларусь мае велізарны патэнцыял эканамічнага росту, як паказваюць некаторыя з самых прыбытковых стартапаў, практычна ўсе яны працуюць за мяжой менавіта праз адсутнасць спрыяльнага бізнес-асяроддзя ва ўласнай краіне.

Дапусцім, што народ перамагае, Ціханоўская вядзе мірны дэмакратычны пераход, і наступнае кіраўніцтва краіны праводзіць рэформы, якія прыводзяць да росквіту беларускай эканомікі. Гэта, вядома, з невялікай дапамогай ЕС і НАТА, каб прадухіліць прысутнасць непажаданых гасцей. І ўсё ж будзе істотная праблема, якую давядзецца вырашаць новаму ўраду: энергетычная залежнасць. Не сакрэт, што значная частка ўплыву Крамля на Беларусь звязана з нафтай і прыродным газам, неабходнымі для выжывання насельніцтва. Такім чынам, расейцам дастаткова падняць кошты, каб задушыць беларускую эканоміку. Але ці так залежыць Беларусь ад Расіі?

Вядома, што ў Беларусі няма вялікіх запасаў нафты і прыроднага газу. Аднак, паводле даследавання Каўнаскага універсітэта, яе “геаграфічнае становішча мае шэраг пераваг у шырокім выкарыстанні большасці аднаўляльных крыніц энергіі і біяэнергіі”[8] (Raslavičius, 2012, с. 5399). Інвестыцыі ў гэтую сферу - гэта не проста выбар, але неабходнасць не толькі з мэтай дасягнення энергетычнай самадастатковасці, але і з-за сусветнай тэндэнцыі памяншэння спажывання выкапнёвага паліва, якое, акрамя забруджвання навакольнага асяроддзя, па-ранейшаму ставіць цэлыя краіны ў залежнасць ад ваганняў цэн на міжнародным рынку, як гэта адбылося ў перыяд з 2006 па 2010 год, калі кошт прыроднага газу, які Беларусь імпартавала з Расіі, павялічыўся больш чым на 350% (с. 5401).

Падобна таму, як каланізаваная ментальнасць, якую падтрымлівае рэжым Лукашэнкі, часта прымушае сам беларускі народ думаць пра сябе як пра “маленькую”, “маладую” ці нават “нязначную” краіну, каб на нявызначаны час утрымліваць яе ў арбіце былой метраполіі, тое самае можна сказаць і пра міф, што ў Беларусі няма аднаўляльных крыніц энергіі. Нават вобраз “краіны пад шэрым небам” хавае велізарны патэнцыял для атрымання сонечнай энергіі, паводле таго ж даследавання:

[8] “(...) geographic location has several advantages for extensive use of most of the renewable energy (RE) and bioenergy sources.”

Мяркуецца, што сёння больш за 40% усіх дахаў будынкаў і 15% іх вонкавых бакоў прыдатныя для усталявання фотаэлектрычных прыбораў. (...) Навукоўцы і прадпрымальнікі, што займаюцца эксперыментальнай вытворчасцю сонечных модуляў не сумняюцца, што для вытворчасці сонечнай электраэнергіі гэтага цалкам дастаткова для Беларусі. Даследаванне паказала, што Германіі (дзе узровень асветленасці ніжэйшы, чым у Беларусі), якая да канца 2010 года мела больш за 16 ГВт фотаэлектрычнай электраэнергіі, убудаванай у сваю сетку, яшчэ далёка да перавышэння абмежаванняў сеткі.[9]

Акрамя гэтага неверагоднага патэнцыяла, паводле даследавання, Беларусь можа атрымліваць значна больш энергіі з іншых крыніц. Паводле афіцыйных дадзеных, у краіне прыблізна 1840 участкаў, прыдатных для стварэння ветрапаркаў, патэнцыял якіх мог дасягнуць 1,6 ГВт (з якіх да 2010 года былі выкарыстаныя толькі 2 МВт), з магчымасцю павялічэння ў 700 разоў цягам наступнага дзесяцігоддзя. Аднак не дзіўна, што больш чым праз дзесяць гадоў гэтая колькасць дасягнула ўсяго 10 МВт (Niu & Korneev, 2021, с. 64). Падобная сітуацыя і з вытворчасцю гідраэлектраэнергіі: у 1960-х гадах было падлічана, што гідраэнергетычны патэнцыял Беларусі перавышае 7 ГВт (2012, с. 5407), з якіх у цяперашні час выкарыстоўваецца толькі 6 МВт (2021, с. 63); а біяпаліва з вялізным патэнцыялам росту, які, паводле ацэнак, складаў 2500% для біягазу і біядызельнага паліва (2012, с. 5401) - перажывае стагнацыю і адсутнасць значных інвестыцый праз дзесяць гадоў (2021, с. 64).

Усё гэта прыводзіць да пытання: чаму рэжым Лукашэнкі так мала ўкладвае ў аднаўляльныя крыніцы энергіі, якія могуць садзейнічаць дасягненню энергетычнай незалежнасці краіны, акрамя аховы навакольнага асяроддзя? Ён меў для гэтага сродкі, і прычына не ў недахопе грошай - Астравец таму пацверджанне. Калі адказ на гэтае пытанне здаецца відавочным, лепш запытацца ў наступнага ўрада, спадзяюся, сапраўды дэмакратычнага: што вы можаце зрабіць, каб змяніць гэтую сітуацыю?

Заключныя меркаванні

Пабудова нацыянальнасці народа - гэта бясконцая праца, і яго нацыянальныя дыскурсы будуць настолькі ж шматлікімі, як і асобы, якія ўваходзяць у яго альбо разважаюць пра яго цягам стагоддзяў. Ніводная краіна ў свеце не можа пахваліцца

[9] "It is estimated that today more than 40% of all building roofs and 15% of all building exterior sides are suited for PV applications. (...) Scientists and entrepreneures from pilot production of solar modules have no doubts that produce electricity from the sun it is quite appropriate in BY. The study found that Germany (the light level is lower than in Belarus), which by end 2010 had more than 16 GW of photovoltaic electricity integrated into its network, is still a long way from exceeding grid limitations. [sic]"

добра вырашаным пытаннем культуры і ідэнтычнасці, не ў апошнюю чаргу таму, што ідэнтычнасць народа залежыць ад іншых, каб (пера)вызначаць сябе ў адпаведнасці з намерамі і патрэбамі моманту. Іншымі словамі, адказ так сама складана сфармуляваць, як і само пытанне.

Мэтай гэтага кароткага даследавання было паказаць, што эканамічны фактар важыць надзвычай больш у дыскусіі вакол беларускага пытання ідэнтычнасці, чым многія думаюць. Калі хтосьці сцвярджае, што беларуская мова штучная, ламаная ці зусім не існуе, альбо што беларуская нацыя (калі яе наогул прызнаюць) маленькая і мае патрэбу ў дапамозе меркаванага старэйшага брата, свядома ці не, ён сыходзіць з эканамічнай перспектывы, а не культурнай, моўнай альбо ідэнтычнай. Калі тыя ж аргументы прымяніць да іншых краін, нават ЗША нельга разглядаць як незалежную і суверэнную дзяржаву.

Што датычыцца палітычных і сацыялагічных аспектаў, адзначаецца, што чалавечая недасведчанасць і, чаму б не сказаць, глупства, асабліва ў тэме гісторыі і геаграфіі, не маюць межаў. Заўсёды знойдзецца той, хто не будзе ведаць пра існаванне Беларусі, і гэта больш ці менш датычыцца любой іншай з амаль дзвюх сотняў краін, якія цяпер існуюць. Аднак, як Бразілія не стане размаўляць па-іспанску праз тое, што некаторыя недасведчаныя замежнікі думаюць, нібыта мы размаўляем на гэтай мове, так і Беларусь не спыніць сваё існаванне як незалежная краіна праз некаторых невукаў. Калі нават найвялікшыя ваенныя машыны ў гісторыі чалавецтва, як Мангольская імперыя / Залатая Арда, напалеонаўская Францыя, Расійская імперыя, нацысцкая Германія і Савецкі Саюз не здолелі знішчыць Беларусь, гэта не здолее зрабіць просты смяротны чалавек са сваім скажоным поглядам на краіну, нават калі ён зойме пасаду прэзідэнта.

Абапіраючыся на ацэнкі экспертаў з Беларусі і свету, прааналізаваныя ў гэтым даследаванні, я хацеў бы прапанаваць некалькі кірункаў, якія могуць садзейнічаць выхаду краіны з цяперашняга глыбокага палітычнага і эканамічнага крызісу, а дакладней, з дыктатарскага нацыянальнага праекта, які падаўжае гэтую сітуацыю, што няўмольна пагаршаецца ў апошнія гады, а менавіта:

●Супрацоўнічаць з міжнароднай супольнасцю: Як мы бачым у сямі кроках, апісаных Астапеням, міжнародны ціск мае ключавое значэнне ў барацьбе з дыктатурай у Беларусі, галоўным чынам з боку дэмакратычных краін, якія сапраўды ўдзельнічаюць у барацьбе з парушэннямі правоў чалавека, што здзяйсняюцца рэжымам Лукашэнкі. Ад дэмакратычна абранай лідэркі Святланы Ціханоўскай і Народнага Антыкрызіснага Ўпраўлення, а таксама ад Народных Амбасад і іншых ініцыятыў дэмакратычнай Беларусі залежыць умацаванне сувязей

з саюзнікамі для спынення рэпрэсій і аднаўлення дэмакратыі ў краіне пасля падзення рэжыму.

●Аднавіць канстытуцыю 1994 года і адмяніць усе канстытуцыйныя папраўкі, уведзеныя Лукашэнкам: Ніводныя прэзідэнцкія выбары ў Беларусі не праходзілі празрыста. З 1994 года кожнае галасаванне адзначалася прыкметамі фальсіфікацый і расійскага ўмяшальніцтва, практычна нармалізаваных з тых часоў, не кажучы пра тое, што Лукашэнка наогул не мог бы быць кандыдатам у прэзідэнты, бо не размаўляў на адзінай дзяржаўнай мове. Да таго ж, антыканстытуцыйныя рэферэндумы, праведзеныя дыктатарам шляхам запалохвання, фальсіфікацый і маніпуляцый, мусіць быць адменены, вярнуўшы, такім чынам, канстытуцыю 1994 года, якой яна была да прыходу дыктатара да ўлады.

●Дыверсіфікаваць эканоміку і гандлёвых партнёраў: У дадатак да трывалых сувязяў з міжнароднай супольнасцю, Беларусі спатрэбіцца шмат грошай, каб аднавіцца. Таму будзе важна ствараць камерцыйныя дамовы і прыцягваць замежныя інвестыцыі. У гэтым кірунку, чым больш краін удзельнічае, тым лепш. Адным з найбуйнейшых плюсаў Беларусі з'яўляецца яе размяшчэнне паміж Захадам і Усходам, што ідэальна падыходзіць для ўзаемавыгадных эканамічных сувязяў з ЕС, Кітаем і Расіяй, акрамя Паўночнай Амерыкі і іншых рэгіёнаў. Пры стварэнні спрыяльных умоў для бізнесу і свабоднай цыркуляцыі ідэй беларускія ўстановы і арганізацыі ў выгнанні будуць мець магчымасць вярнуцца да дзейнасці ў краіне, забяспечваючы тым самым сваю міжнародную экспертызу. Пры такім сцэнары, маючы высокакваліфікаваную працоўную сілу, беларускія кампаніі змогуць развівацца і дыверсіфікавацца, памяншаючы эканамічную залежнасць краіны ад замежнага капіталу і ўмацоўваючы ўнутраны рынак.

●Інвеставаць у энергетычную незалежнасць: Беларусь, насуперак распаўсюджанаму меркаванню, мае велізарны патэнцыял аднаўляльных крыніц энергіі. Гэтая глабальная тэндэнцыя таксама з'яўляецца адзіным гарантаваным спосабам для краіны не залежыць ад эканамічнай і палітычнай хісткасці, уласцівай імпарту, асабліва выкапнёвага паліва. Аднак пераход да аднаўляльных крыніц энергіі - гэта павольны, складаны і дарагі працэс, які можа не задаволіць увесь попыт насельніцтва на энергію. Таму Беларусі неабходна дыверсіфікаваць імпарт выкапнёвага паліва, напрыклад, праз Літву і Украіну, каб абмежаваць сваю энергетычную залежнасць ад РФ.

Варта адзначыць, што гэтыя і іншыя напрамкі далёка не з’яўляюцца гатовым рэцэптам ці ўзорам цудоўнага аднаўлення краіны. Не існуе і не можа існаваць адзінай мадэлі, якая падыходзіць Беларусі, як і нельга сканцэнтраваць усю ўладу ў руках аднаго кіраўніка альбо залежыць толькі ад адной крыніцы энергіі і даходаў. Насуперак таму, у чым аўтарытарныя рэжымы спрабуюць нас пераканаць,

разнастайнасць меркаванняў, досведаў і суб'ектыўных поглядаў мусіць быць найвялікшым багаццем любой краіны - праблема менавіта ў тым, калі гэтая свабода прыціскаецца. У межах гульні “мы супраць іх” важна, каб кожная нацыя зразумела, што разнастайнасць - гэта тое, што нас аб'ядноўвае. Прычым “яны” не з'яўляюцца жыхарамі адной з намі вёскі – як на мясцовым так на і глабальным узроўні, - а хутчэй, такімі цяжкасцямі, як пандэміі і змены клімату, праблемы XXI стагоддзя, у якія мы яшчэ недастаткова паглыбіліся, бо, на жаль, усё яшчэ спрабуем вырашыць праблемы XX стагоддзя.

Падобна таму, як сённяшняя сітуацыя ў Беларусі з'яўляецца вынікам доўгай гісторыі, пераход да пераважна беларускамоўнай і эканамічна квітнеючай дэмакратыі не будзе хуткім і простым. Аднак неабходна прыняць сур'ёзныя меры і ўстанавіць каротка-, сярэдне- і доўгатэрміновае планаванне, арыентаваныя на эканамічную палітыку, якая зробіць такі нацыянальны праект жыццяздольным. З устойлівай і глабалізаванай экономікай, празрыстым і дэцэнтралізаваным урадам і сапраўды справядлівымі і эфектыўнымі ўстановамі Беларусь перастане быць пытаннем і стане адказам.

Падзякі

Волі Ермалаевай Франко, за натхненне і рэдагаванне гэтага артыкула; Пётру Мурзёнку і камандзе часопіса “Культура, Нацыя”, за запрашэнне; Хорхе Эрнан Ерра, за акадэмічнае кіраўніцтва; і FAPESB - Дзяржаўнаму фонду падтрымкі навуковых даследаванняў штата Баія - за доктарскую стыпендыю, што дазволіла правесці даследаванне, якое ўключае гэты артыкул.

Крыніцы

БУЛГАКАЎ, В. **Беларусь: ні Эўропа, ні Расея. Меркаваньні беларускіх эліт**. Варшава: ARCHE, 2006.

ВЯСНА. **Міжнародная супольнасць аб фальсіфікацыі выбараў і маштабнае гвалт у дачыненні да ўдзельнікаў мірных пратэстаў у Беларусі.** 11.08.2020. Доступ: http://spring96.org/be/news/98978

КАТЛЯРЧУК, А. **Гісторык Андрэй Катлярчук: Лукашэнка будуе вобраз апошняга абаронцы Еўропы ад фашызму.** Прасвет, 06.04.2021. Белсат, 2021.

ОСІПОВА, Г. **Ф.К.Багушэвіч – погляд праз гады**. Український вимір. Вип 2. Чернігів, 2009.

МУРЗЁНАК, П. **Пётра Мурзёнак: "Беларус, які вызнае сябе беларусам, не можа быць ворагам"**. Беларусы свету, 19.12.2019. Будзма, 2019.

НАВУМЧЫК, С. **Сем гадоў Адраджэньня, альбо фрагмэнты найноўшай беларускай гісторыі (1988–1995)**. Варшава: Беларускія Ведамасьці, 2006.

ФЕДУТА, А. **Лукашенко: политическая биография**. Москва: Референдум, 2005.

ANDERSON, B. **Imagined Communities**. London: Verso, 2006.

ASTAPENIA, R. **Seven Ways the West Can Help Belarus**. Chatham House. 10.09.2020. Доступ: https://www.chathamhouse.org/2020/09/seven-ways-west-can-help-belarus

BEKUS, N. **Struggle over identity: the official and the alternative Belarusianness**. Budapeste: CEU Press, 2010.

CINEMATIC RATING. **The Battle Of Algiers 1966**. 2020. Доступ: https://youtu.be/uHWZkiBuKGY.

CONSILIUM. **Belarus: Declaration by the High Representative on behalf of the European Union on the presidential elections.** 11.08.2020. Доступ: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/08/11/belarus-declaration-by-the-high-representative-on-behalf-of-the-european-union-on-the-presidential-elections/

DUNBAR, R. **How Many Friends Does One Person Need?** London: faber and faber, 2010.

FRANÇA, R. **E a gente ainda goza dos americanos...** Veja. ed. 2033. 7.11 2007.

GERSHON, L. **Australia Changes National Anthem Lyrics to Recognize Its Long Indigenous History**. Smithsonian Magazine. 05.01.2021. Доступ: https://www.smithsonianmag.com/smart-news/australia-changes-national-anthem-nod-indigenous-people-180976673/

KOTLJARCHUK, A. **The Flag Revolution. Understanding The Political Symbols Of Belarus**. 14.09.2020. Baltic Worlds, 2020.

NIU, Y; KORNEEV, A. **Prospect Analysis of Renewable Energy Power Generation in Belarus**. International Core Journal of Engineering. vol. 7 issue 2, 2021. DOI: 10.6919/ICJE.202102_7(2).0009

NKRUMAH, K. **Class struggle in Africa**. New York: International Publishers, 1972.

RASLAVIČIUS, L. **Renewable energy sector in Belarus: A review**. Renewable and Sustainable Energy Reviews 16 (2012) 5399–5413. 06.07.2012. DOI: 10.1016/j.rser.2012.04.056

ROBERTSON, R. **Glocalization**. The International Encyclopedia of Anthropology, 2018. DOI: 10.1002/9781118924396.wbiea2275

WORLDBANK. **Belarus Needs to Strengthen Competitiveness for Economic Resilience and Robust Growth, Says Report**. 05.06.2019. Доступ: https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2019/06/05/belarus-economic-update-spring-2019

Paterson Franco Costa: Can we actually say that the Belarusian national identity is a weak one? ***(abstract)***

(web-magazine "Kultura. Natsyja", issue 27, April 2021, p.58-78, www.sakavik.net)

Paterson Franco Costa – Inter-semiotic Translation researcher, Federal University of Bahia (UFBA), Brazil.

This interdisciplinary study aims to analyze aspects behind the view shared by a considerable number of authors that Belarusian national identity is weak or even non-existent. The general aspects discussed are sociological, political and economic. On the sociological level, based on Robin Dunbar's theory, human pragmatism and sociological limitations are pointed out as a possible cause of ignorance about countries, including Belarus. Concerning political issues, following Kwame Nkrumah's thoughts, the apparent weakness of the Belarusian national discourse is considered in relation to the current authoritarian regime and its subserviency to the former metropolis. Regarding the economic sphere, based on Iryna Buhrova's reflections as a starting point, dependency perpetrated by the regime as part of an imperialist-neocolonial agenda is problematized. In this context, with technical input from economics and engineering experts, it is pointed out that Belarus has great economic and energy potential if and when favorable political changes take place. Finally, the study leans towards the argument that identity and cultural issues frequently used to contest the existence and viability of the Belarusian nation come, from economic and political factors. Thus, directions are suggested to change this situation in the context of the 2020-2021 protests. **Keywords:** *Belarus; Cultural Studies; National Identity; Decolonization.*

Патерсон Франко Коста: Можно ли назвать беларусскую идентичность слабой? ***(резюме)***
(веб-журнал «Культура. Нация», вып.27, April 2021, 58-78, www.sakavik.net)

Патерсон Франко Коста - исследователь интерсемиотического перевода, Федеральный Университет штата Баия (UFBA), Бразилия.

Основная задача этого междисциплинарного исследования - проанализировать аспекты, лежащие в основе мнения многих авторов о том, что беларусская национальная идентичность слаба или даже отсутствует. Обсуждаются основные аспекты: социологические, политические и экономические. С социологической перспективы, основываясь на теории Робина Данбара, человеческий прагматизм и социологические ограничения называются возможными причинами незнания стран в целом, включая Беларусь; на политическом уровне, следуя мысли Кваме Нкрумы, проблематизируется, что предполагаемая слабость беларусского национального дискурса связана с нынешним авторитарным режимом, подчиненным бывшей метрополии; а в экономической сфере, исходя из рассуждений Ирины Бугровой, проблематизируется зависимость, вызванная режимом как часть империалистической / неоколониальной повестки дня. В этом контексте, принимая во внимание технический вклад специалистов в области экономики и инженерии, отмечается, что Беларусь обладает большим экономическим и энергетическим потенциалом, который можно развивать в благоприятных политических условиях. Наконец, в исследовании утверждается, что проблемы идентичности и культуры, которые часто используются для оспаривания существования и жизнеспособности беларусской нации, на самом деле исходят из экономических и политических факторов. Таким образом, предлагаются рекомендации по изменению ситуации в контексте протестов 2020-2021 годов. **Ключевые слова:** *Беларусь; Культурные исследования; Национальная идентичность; Деколонизация.*

Maryna Krazhova: Status of the Belarusian Language in the UNESCO's *Atlas of the World's Languages in Danger*

Марына Кражова, нарадзіласяў 1986 годзе ў мястэчку Вызна (Красная Слабада) на Салігоршчыне. Скончыла Педагагічны Каледж №2 і навучалася ва Ўніверсітэце Культуры і Мастацтваў па спецыяльнасці інфармацыйныя сістэмы ў сфэры культуры. У 2020 скончыла Northeastern University, Boston, MA са ступеняй магістра Міжнародных Адносінаў у галіне вырашэння канфліктаў. Вывучае моўнае пытанне і яго ролю ў сучасных нацыянальных супярэчнасцях і накірунках. Піша вершы і апавяданні, друкуецца ў Альманаху "Беларус".

Адна з мэтаў дадзенага даследавання, давесці што перабольшванне і прыўкраса рэальнага становішча беларускай мовы, гэтак як і ігнараванне ці прымяньшэнне, не ідуць на карысць адраджэнню і захаванню моўнай спадчыны. Недасканалае разуменне абставінаў і адсутнасць празрыстых сацыялагічных дадзеных Рэспублікі Беларусь, ствараюць неадпаведны рэчаіснасці статус беларускай мовы ў прасторы міжнародных арганізацый.

Contents

Language diversity is essential to the human heritage.
Each and every language embodies the unique cultural wisdom of people.
The loss of any language is thus a loss for all humanity.
UNESCO

Introduction

Language is "human speech; the expression of ideas by words or significant articulate sounds, for the communication of thoughts" (Noah Webster, 1828). As defined, the importance of language cannot be underestimated in the sphere of political science. Some may ask, "Why do we waste our time on translations, research, and dictionaries when a great number of people have already supported the idea of the unilingual domain?". Even though it is already too late for hundreds of languages, people do not believe that extinction will cause any harm in the future. As Brian Barry said:

A language becomes extinct, simply because those speaking it take decision that it aggregate result in its disappearing. Very many languages have done just that in the past and doubtless many more will do so in the future. A liberal society cannot adopt policies designed to keep a language in existence if those who speak it prefer to let it go (2002, p.65).

Moreover, the opinion that a unilingual global society will be beneficial for world trade and culture remains popular. One common language is the mythical nostalgia for the pre-Babel tower times, where the single language has been seen as a convenience that will allow people to negotiate and make connections in a much easier way. Nevertheless, the easy way never changed anything fundamental. Everything became more accessible - online shopping and services, grammar auto correction, fast mail, and messengers. At the same time, there are still wars and conflicts, violent protests and political prisoners, poverty and epidemics, just like two hundred years ago. Experience has shown that recognizing linguistic rights has not enforced separatist movements; they have tended to result in more stable and less violent societies. On the contrary, when minorities are marginalized because of the denial of their human rights, conflicts can develop (Varennes, 2019).

The are many linguistic theories, and one of them, the Sapir-Whorf hypothesis combines two principles:

1. Linguistic determinism - states that language determines the way we think.

2. Linguistic relativity - states that the distinction encoded in one language is not found in any other languages.

A study in 1960 showed how English - and French-speaking Canadians viewed each other (Crystal, 2010). English-speaking students were asked to listen to recordings and concentrate solely on voice/personality and mark on a checklist what the personality traits of the speakers were. The students were not told that the voices belong to perfectly bilingual speakers, each of whom read the passage both in English and French. Of course, the English speakers were evaluated more favorable "intelligent, kind, ambitious." When French-speaking students were given the same test, they too rated the English voices higher. The study had shown the low esteem in which the French language was held at that time (Crystal, 2010). Language affects our personality and the way others react to our characters. Immigrants usually describe a personality split when switching to another language. Some of the features are understandable; people who are not so fluent in a foreign language turn into a slow speaker regardless of the speed in their tongue. Other differences, such as an inability to joke or to describe a feeling or emotion even though their lexicon allows them to do so, are more noticeable. Language is a personality itself.

In the early 20th century, the Belarusian language suffered as a result of urban development and the Communist way of life with Russian, as an international language. The Soviet authorities brought the wave of Russian migration into Belarusian territories and speeded up the process of natural language assimilation in favor of the Russian.

In the early 1920s, the Soviet authorities began a campaign to eliminate illiteracy. They encouraged talented exiles to return home and become a part of the Belarusian cultural renaissance. Inspired writers, teachers, and academics were coming back, mostly from European countries, to build up a new state. However, by the end of the 1920s, the proponents of the Belarusian language were named “bourgeois nationalists.” The cultural renaissance was turned into “national deviationism,” and the scholars were accused of inventing counter-revolutionary orthography (Marples, 1996). The Soviets exiled 600,000 Belarusian people, and around 200,000 of them died in camps. In 1937 the intellectual elite, including 90 percent of writers, were killed, and on the night of October 29, NKVD shot 132 talented professors. In 1946 the Belarusian leadership structure was completely Russified.

The next revival of the Belarusian language began in the early 1980s and continued until 1995. In 1995, President Lukashenka held a referendum. The deputies initiated a hunger strike in the chamber in protest, but they were forcefully removed from the building by the KGB. As a result, the referendum sought approval for four presidential proposals: to change the flag and national symbols into the earlier Soviet style; to give Russian the status of official language alongside Belarusian; to approve the policy of economic

integration with Russia; and to give the president the right to dismiss parliament in the event of a “gross violation of the constitution” (Bennett, 2011).

A year later, the referendum of 1996 moved the Independence Day celebration to 3 July. The original date, 25 March 1918, had declared the independence of the Belarusian Democratic Republic from Russia. On the other hand, 3 July is the anniversary of the Red Army’s liberation of the capital city, which has nothing to do with independence. Anyhow, historical symbols and the date of 25 March 1918 were connected to the German troops that occupied Belarus at that time. Later, unconsciously or with the help of ideology, the German troops of WWI absorbed the features of the German troops of WWII and became fascists. Consequently, the President, as a former history teacher, propagated the concept that the use of old symbols is a passion of radical nationalists, and potential fascists.

Nevertheless, the symbols, including the Belarusian language, are recognized by the Belarusian diaspora across the globe. The 100-year anniversary of the unofficial Independence Day in 2019 brought together thousands of people in Canada, USA, UK, Czech Republic, Poland, Lithuania, Ukraine, Switzerland, Belgium, Israel, Latvia (Pashkevich, 2019).

Most likely, the presidential elections in 2020 will not change the leadership of the state. Thirty out of thirty-one maps of integration between Belarus and Russia were signed in December 2019 and more propaganda of the Union State appears in mass media. Under current circumstances, the extinction of the language will be inevitable.

Literature review

There are a few arguments on the importance of diversity described by scholars. Without a doubt, diversity leads to healthy competition, and to the strongest eco and human systems. Different ways of describing the world make us productive rather than confused and provide people with more tools to express their identities (Crystal, 2002). "Language is a rudiment of consciousness and close to the core of personality; deprivations in relation to language deeply affect identity." The modes of deprivation usually create discrimination and conflicts (McDougal, Lasswell, Chen, 1976, p.151).

Languages are repositories of history that contribute to the sum of human knowledge. People who belong to a monolingual culture have mindset of a dominant culture in which other people learn your language and you do not learn theirs (Crystal, 2014).) There is an increasing consensus that language also plays a vital role in democratic transition and development (Thomason, 2015).

Crystal gave the most pervasive observation of the current language affairs, and relying on the collected information made the most logical predictions. His work will be exciting and informative to all scholars of cultural anthropology, historical linguistics, and political science in cases of globalization or nation-states. He was trying to stand up for the importance of the world's authenticity in its diversity and explained why there is no place for the destruction of one's culture in a peaceful global society and how our incorrigibleness benefits the natural development.

UNESCO's *Atlas of the World's Languages in Danger* (Moseley, 2018) is the most recent study, that gives us the fullest detailed map of the problem. Most observational work does not provide readers with any plans, solutions, or reports of success or failures in this field. Having this picture and access to the world's language data creates the possibility of comparing different stories and finding typical features that might be helpful in revival or at least in preservation of one's linguistic heritage.

Thomason (2015) and Garcia (2011), following the idea of Crystal, made their observations on the importance of language diversity and its connection with national/cultural identity. The texts by A. Smith (1991) and B. Anderson (1991) discussed identity through the presence of authentic national languages. A significant point of view based on Anderson's "imagined communities" was presented by Belarusian scholar Akudovich (2007), who showed that in the case of Belarus, the community made the preference to be "invisible" by its own choice even though it remains "imagined." Explaining the formation of European Nations, Hroch also gave the leading role and power to the language, describing the steps and directions that were necessarily followed by nation-building processes (2015).

From the viewpoint of the political theory subject and law, Kymlicka and Patten (2003), Lautsen (2003), Paz (2014), Radzik (2001), Sloboda (2011), Vareness (2015) observed the policies and movements in the sphere of language rights, proving that they are an essential part of democratization. The *European Charter for Regional or Minority Languages* (Council of Europe,1992) also provided readers with programs, laws, and conditions at work in this field.

In his book *Language, Society and Identity* (1985), Edwards, observed the language and especially the death of language through nationalism and different forms of oppression.

The smallest Slavonic Nation. The Sorbs of Lusatia by Stone investigated the unique story of the Sorbian language and revealed how the nation fought for its cultural heritage (1972).

Belarusian language and current politics of the Republic took the fundamental space in works of Sloboda (2011), Volakhava (2010), Vasilevich (2015), Radzik (2001), Komorovskaya (2016), Laustsen (2003), Ioffe (2003), Goujon (1999), Kittel (2010),

Bekus (2010). The understanding that all of the mentioned authors live and work in different countries might lead us to the conclusion that Belarus already attracts the attention of international scholars as a very problematic case that needs to be covered and resolved.

A wide range of scholarly articles and publications, along with the reports and legal documentation, represent the importance of the subject in different academic fields such as Political Science, History, Linguistics, Cultural Anthropology, Sociology, Law, Philosophy, Public Diplomacy, and others. From different points of view, language might play the role of a tool, and can be observed as an issue or as an actor. The investigation of the language issues in different fields gives us a better image of their significance and opens more perspectives for creating the right strategy.

Methodology

This work will concentrate on the importance of the preservation and revival of languages, especially the Belarusian language and will describe what needs to be done for success with suggestions of the “why” and the “how”. It will explain why some of the global policies failed to appear in Belarusian society and why the new status of the Belarusian language was exaggerated.

The main goal of this study is to review the official reports and documents and analyze scholarly articles on the issue, and to show that the vulnerable status of the Belarusian language on the UNESCO's report should be changed from “vulnerable” to "severely endangered" to attract international attention and prevent the potential extinction of the native tongue.

The scholars who were looking forward to mutual understanding through the existence of one official unifying language have a lot in common through the centuries. As we see, even though the most significant part of the native tongues of the former USSR disappeared and were replaced by the Russian language, not all of them were given up so quickly. Lithuania, Georgia, Ukraine, and many others went through a recovery and eventually gained their power.

Only an independent country with a strong national identity, cultural memory, and respectful diplomatic reputation can be effective on the crossroads of different civilizations.

When you lose a language, you lose a culture, intellectual wealth, a work of art. It's like dropping a bomb on the Louvre.

Ken Hale

Linguistic rights

After the Second World War, the anti-imperialist theories focused attention on imperial centers and the peripheral languages that were marginalized by them. In the post-war era, UNESCO has carried the anti-imperialist flag regarding national languages and declared education and governance in one's mother tongue to be a right of all people (Kymlicka, Patten, 2003).

In 1992, the International Congress of Linguists discussed the issue of endangered languages in Canada and formed the Endangered Languages Committee. At the instigation of a Hungarian linguist Stephen Wurm, the Committee decided to create a research center, the International Clearing House for Endangered Languages (ICHEL) and to publish the UNESCO Red Book of Endangered Languages (Thessismun, 2018).

After lengthy discussions, scholars agreed that some institutions need to take this problem under their control and supervision, and in 1993 the General Assembly adopted the "Endangered Languages Project." Later, ICHEL was inaugurated in Tokyo, and the "Endangered Language Fund" was instituted in the USA.

In 2001, UNESCO adopted the Universal Declaration on Cultural Diversity that recognized a relationship between biodiversity, cultural diversity, and linguistic diversity. The same year, Stephen May connected the protection of dominated languages with issues of justice. May emphasized "that the switch of minority peoples from using their mother tongues to the language of the dominant group was never a free choice, but the result of ideological coercion" (Kymlicka, Patten, 2003, p.85). Following the 1993 Draft Declaration of Indigenous People, he wanted to popularize the need for dominant groups to facilitate a remedy for the revival of marginalized languages.

The European Charter for Regional and Minority Languages was created in 1992, and 25 countries have signed and ratified the Charter (Council of Europe, 1992). Policy recommendations still encourage countries to participate in the promotion and production of national strategic plans. The Charter is a legal highpoint of the intention to protect of linguistic diversity. Under the Charter, "each language covered by the treaty in a specific country should be treated in terms of its use by a government in a way that reflects the

situation of each language" (Varennes, 2019, p.45). The European Council's Resolution of 2008 noted that diversity is part and parcel of the European identity.

From the human rights perspective, states are free to decide whether or not to declare one or more official languages. Integration is also entirely legitimate if there are no signs of forced assimilation or other human rights violations.

International law follows three primary trends:

1. Legal protection for endangered languages;
2. Legal recognition of rights or obligations for the protection or promotion of linguistic diversity;
3. Legal protection of human rights having a linguistic impact.

The UNESCO 2003 Convention for the Safe-guard of Intangible Cultural Heritage and the 2005 Convention on Biological Diversity has no concern with protecting endangered languages but provide funding to record and preserve endangered tongues. However, the treaty supports short-term projects, "and only those proposed by governments." The government has to submit a proposal for a specific action, which can then be financially supported by the UNESCO Fund for this purpose (Varennes, 2019).

According to the reports, linguistic diversity has been significantly promoted, and at the regional government level, some states have structured well-developed plans for the safeguarding of their languages, such as Irish and Scottish Gaelic. Other successful projects appeared to support the Sami language and languages of the communities on the Isle of Mann and Wales. Scholars also agreed that the development of national or ethnic identities is connected "to the educational support provided for their languages and cultures" (Smolicz & Radzik, 2003). Some countries succeeded, some failed, and there are some states "overwhelmed by centuries of negative evaluation and subordination to the languages and cultures of colonial powers, dominant neighbors or domestic elites" (Smolicz & Radzik, 2003).

UNESCO's *Atlas of the World's Languages in Danger* of 2019 is the most recent study that gives us a map of the problem. They classify the languages as

- *Safe*, if the language is spoken by all generations;
- *Stable yet threatened*, if all generations are multilingual but the dominant language is starting to take over. Switching to the language of the dominant group is never a free choice, according to some authors, but the result of ideological coercion (Kumlicka & Patten, 2003). However, vocabulary does change through generations and borrow words from other languages when convenient. There is no reason to invent another form of the

word "the computer," but when the words from our everyday life are being replaced by the words from dominant, promoted language, the situation cannot be observed as healthy assimilation. Thomason wrote that "large scale lexical replacement is the rare phenomenon of language death" (2015).

- *Vulnerable*, if most children speak their parental language as a first language, even if only at home;
- *Definitely endangered*, if the language is no longer learned as the mother tongue and the youngest speakers are of the parental generation;
- *Severely endangered*, if the language is only spoken by grandparents, the parental generation still understand it;
- *Critically endangered*, if the youngest speakers are of the great-grandparents, and language is not used every day;
- *Extinct*, if no one speaks or remembers the language over the last 50 years. (Krauss; Wurm; UNESCO).

What language can be named dead? First of all, the language that has no fluent speakers. What is important is that before the "death," the period of "dying" appears. There is no strategy to measure this period, according to Crystal (2014). Sometimes it can be applied to 500 speakers; in some cases, even 20,000 fluent speakers might be considered as speakers of the dying language. For example, the speakers of Breton in 1905 were 1.4 million people. Today, the number is reduced as low as 250,000 (Crystal, 2014). Crystal's research showed that today, nearly 500 languages have fewer than 100 speakers; 1,500 have fewer than 1000, 3,340 – fewer than 10,000.

According to Thomason, languages become endangered as a result of conquest (America, Australia, Siberia), economic pressure (Saami, Greek), melting pots, language politics (oppression), and attitudes of speakers (marginalized languages). The safest languages, in her opinion, are the languages with many millions of speakers. For example, English is an official language in 45 countries, French in 30, Spanish in 20, Arabic in 20, and Portuguese in 6 (Thomason, 2015).

There are three broad stages on the way to the language death, according to Crystal: governmental pressure on the people to speak the dominant language; emerging bilingualism; decline of bilingualism with the old language giving way to the new (2014). Edwards stated that the most significant cause of language decline "is an inadequate concentration of speakers faced with economically powerful and sophisticated neighbors," where the lack of transmission of historical language from parents to children occurs. However, miracles did happen in history - the awakening of Hebrew in Israel that had been dead for almost two thousand years as a language of everyday communication. Coincidentally, the revival of the spoken Hebrew language was started by Belarusian Jew

Eliezer Ben-Yehuda (1858-1922). He was the first to raise the concept, published articles on the topic in newspapers, invented new words to denote objects unknown in Jewish antiquity. Today, Hebrew is the official language and the primary medium of life in Israel.

Some efforts were also made to revive Sanskrit as a spoken language, and the Census of India reported 49,736 fluent speakers in 1991 (Thomason, 2015).

As already mentioned, the views why languages die differ: persecution, killing by those wishing to destroy the country, voluntarily suicide, lack of transmission. A language can also be associated with a lower social class, and then people will encourage their children to speak another language in order to distance themselves from the "bottom." Languages may die voluntarily instead of being killed by the oppressor, but the line between these variants is blurred. Anyhow, the most noticeable feature of European Charter for Regional or Minority languages stated that the protection of the historical regional or minority languages of Europe contributes to the maintenance and development of Europe's cultural wealth and traditions" (Council of Europe, 1992). This statement is designed to build the world based on the principles of democracy and cultural diversity. It also means that the country that receives the ticket to the list of minority languages gains international attention, support, and benefits such as the recognition of the language as an expression of cultural wealth; promotion and safeguarding; establishing of cultural relations; the provision of appropriate forms for teaching and of educational facilities;

The question is, “Why are the languages are still dying and who gets the lucky ticket?” Well, the language death, as stated earlier, is the natural process and the lucky ticket - are the people themselves. Most of the minor languages that survive have a unique story, a combination of different factors, and specific features. For example, a small Sorbian group was voluntarily Germanized during the growth of capitalism at the begging of the 19th century, but in 1849 there was a republican revolt in Dresden. The king, Friedrich August, managed to escape from the city with the protection of Sorbian troops. In recognition of the Sorbian troops Friedrich August directed that the Crown Prince should study the Sorbian language. It made the tongue valuable and recognizable (Stone, 1972). This is one of the reasons why we still have the Sorbian language, even though the country is the smallest Slavonic nation. This example shows that to start the process, every community needs its own "king," in other words, "recognition". The role can be played by NGO, international organizations and even by the enthusiasts. It can be promoted on different levels including video blogs, podcasts, and tweeter accounts.

If you don't breathe, there is no air. If you don't walk, there is no earth. If you don't speak, there is no world.

Yomomoto

Case study: Belarus

Many countries succeeded, some failed, and there are some states "overwhelmed by centuries of negative evaluation and subordination to the languages and cultures of colonial powers, dominant neighbors or domestic elites" (Smolicz & Radzik, 2003). The oppression of the Belarusian nation and territory lasted for centuries, and the revivals appeared cyclically. However, the country was the most Sovietized of the USSR's republics and remained under the strong influence of Russia, which is reflected in the bilingualism with Russian as the primary dominant language (Komorovskaya, 2016).

The Belarusian language for centuries was the official state language in the Grand Duchy of Lithuania, the most significant part of which was the territory of modern Belarus with the cultural center in Vilnius. Stalin's revisions of the borders and loss of the capital had built a blocking wall to the nation-building in Belarus, turning it towards Russia. Minsk was not able to compete with Vilnius and never became such a powerful center for Belarus (Laustsen, 2003).

In 1897 the first Russian census revealed that 70 percent of the inhabitants of Belarus spoke Belarusian. In 1919 the first Belarusian revival started to promote native language through literature, and from 20 percent in 1925, the explosion of active usage reached 80 percent in 1927 (Marples, 1996). After that, mostly in 1937, the Stalinist purges of the educated Belarusian intelligentsia successfully erased the language despite the previous massive interest. The reform in 1933 changed the Belarusian into an academic form, but Sovietization created confusion between people and scholars. Crystal stated that the affection of grammatical features, such as "an increase in the use of inflections and function words from the dominant language" (2014), might play a final role in killing languages.

Furthermore, they did; authentic dictionaries were rewritten, corrected, and adapted to the Russian words with a sort of Belarusian pronunciation. When knowledge of vocabulary declines, the generation of older people unfamiliar and antipathetic to the borrowed lexicon impair the dialogue with the younger people who keep only a proportion of the traditional vocabulary (Crystal, 2014). This process damages the transition of traditional values between the generations.

Switching to the language of the dominant group is never a free choice, according to some authors, but the result of ideological coercion (Kumlicka & Patten, 2003). However, vocabulary does change through generations including the borrowing of words from other languages when convenient. In most cases, large scale lexical replacement is the rare phenomenon of language death (Thomason, 2015). From this point, today, we can observe only the official version of the Belarusian language and, in contrast, the dead authentic language that has been preserved in the circle of intellectuals. If the status of the official language has a chance to be named “vulnerable”, the status of the original official language will be in the “severely endangered” zone. However, scholars refuse to pay attention to the importance of the label.

Since 1939, the population of the Republic has shared its official status only with Russian (Ioffe, 2003). The latest attempts to draw attention to the Belarusian language and culture in December 1985 were not successful. The unofficial, unpublicized cultural clubs were allowed to exist, while any kind of promotion of the Belarusian language was strongly restricted (Savchenko,2009). On the other hand, Russian was a language of prestige and power. In 1986-87 there was hardly a single school that taught Belarusian left in the cities (Smolicz & Radzik, 2003).

The wave of the nationalistic movement arose in 1988 after revealing the massive grave of Stalin's victims (some say 300.000, but exact information is still in unknown). After this archeological investigation, a significant number of writers, teachers, and amateurs united to resist Russian integration and assimilation. The Law on Languages in the BSSR on 26 January 1990 recognized the Belarusian language as the only state language of Belarus (Vasilevich, 2012).

In 1994, 75 percent of students were attending Belarusian schools. The Constitution of the Republic of Belarus adopted on 15 March 1994 in Article 17 agreed with the Law on Languages and maintained legislation:

- Belarusian as a state language;
- Russian as the language of inter-ethnic communication and simultaneously a minority language;
- Other minority languages (not mentioned specifically) (Vasilevich,2012).

Only three years later, after the presidential elections (1995), the referendum gave the Russian language official status, and most of the nationalistic leaders had left the country or stopped their projects. After such an epic failure, the Belarusian language was politicized "and directly linked to the Belarusian opposition, namely Belarusian Popular Front party" (Vasilevich,2012). The independent radio 101.2, which broadcasted in historical language was suspended for technical reasons in 1996. In 1997-1998

newspapers that used the language was banned and received a "warning from the State Press Committee accusing it of distorting generally accepted language norms" (Goujon,1999).

Sloboda provided an experimental evaluation of the success of the Belarusian National Movements. Based on the number of speakers from official censuses and the number of schools he stated that the overall success of the Belarusian language is better than Irish, worse than Croatian, or Slavic Macedonian and is similar to Welsh (2011). It means that the number of speakers remain higher than in Ireland and supposedly will improve like the Croatian or at least, like Welsh, will stabilize its minority position. Not so bad we might think, but as an answer to this comparison Ioffe quoted the words of a famous Belarusian poet Nil Gilevich:

Some readers may say to me: you were offended that Welsh is presented to us Belarusians as an example. May it be known to you then that both the Welsh people and their language will endure, if only as a form of cultural autonomy, because they live under England, while we Belarusians and our language will perish because we will be living under Russia. Russia is not England (2003).

Nonetheless, the most noticeable feature of the dying language is the lack of transmission to children that occurred as a result of confused national identity. Some scholars, such as Ioffe, stated that there is nothing to transmit at all, which proves that the Belarusian language can be observed as "dying." Continuing, Volakhaeva stated, that the biggest challenges of the population on the road of building identity are the following: social demographic - mixed marriages, the Chernobyl catastrophe, labor migration to Russia, a large number of former Soviet military officers; post-Soviet consciousness.

These factors support the prevalence of Russian speaking majority and make the interethnic difference between Belarusian and Russian minimal.

The numbers provided in both tables show the code-switching tendency through the mixed Belarusian-Russian speech and the total decline of traditional lexicology. However, the speakers of the mixed language may continue to report the knowledge of both Russian and Belarusian. In reality, the level of both languages will not be recognized as fluent or advanced if it is measured on a test like TOEFL, where the examinees have to show their knowledge on the four-scale language evaluation such as reading, writing, listening, speaking.

Ioffe, as a scholar who has studied the issue for a decade, assumed that only 0.1 percent of the population (10.000 people) use Belarusian daily and concluded that the Belarusian language is rarely used in everyday interpersonal communication, schooling, and the news media; there is no standard Belarusian language or literary norm; reunification with Russia is harmful for Belarus and it already marginalized the language (2003).

	1999 Census			Schroder (2004)	IISEPS (2008)
	Nationality	Native language	language spoken at home	language spoken at home	language of everyday communication
Belarusian	81.2	73.7	36.7	24.9	3.1
Russian	11.4	24.1	62.8	64.6	55.7 (Komorovskaya, 2016)

Figure 1. Ethnic groups declaring Belarusian as their mother tongue, according to censuses

	1st age cohort (age 50+) %	**2nd age cohort (children) %**	**3rd age cohort (grandchildren)%**
Standard Belarusian	1.1	0.6	0.0
Belarusian with some Russian words	4.9	5.4	2.5
Standard Russian	7.2	19	13.7
Russian with some Belarusian words	31.3	41.2	50.2
Belarusian-Russian or Russian-Belarusian mixture	55.5	42.8	33.4 (Kittel, 2010)

Figure 2. Self-reported language of ordinary usage.

Goujun stated that the ancient language of Belarus "was a sign of recognition inside Belarusian communities in United States, Britain, Australia, Germany" and always provided intellectuals with moral and later, financial support (1999). Such a support actually was easily turned by the current leader into Westernization and propaganda of nationalism and created a negative attitude among the population. But the possibilities of political activists to complete language policy steps by themselves seem to be impossible. Smith wrote that nationalist language is broader than ideology because it connects that ideology with the mass sentiment, linking both elite and more extensive strata (1991). In these conditions, leaders of national movements work in two directions: Outwardly (approaching the "power "for approval and support) and Inwardly (mobilize the potential members of the rising nation for the adoption of a literary language. (Hroch, 2015) When these activities fail, the scenario turns into two possible cases - the nation will not be rising, or the nation will be rising with the support of an independent party.

As we see, primary, secondary, and higher education should be available in the minority language; judicial and administrative, public services have to apply the language when needed. But right now, the number of Belarusian classes is minimal. In 2005-2006 1.2 million children attended secondary schools, and only 23 percent were taught in Belarusian. The universities and colleges of the Ministers of Interior, Defense, Communication, Aviation, Sports and Tourism, the Presidential Academy of Public Administration, the Academy of Music, universities of tech science are exclusively Russian-language establishments (Giger & Sloboda, 2008). Judges generally refuse to hear cases in Belarusian, post offices cannot accept telegrams, hotel reception for completing forms cannot be provided, police reports cannot be filed, in September 2001 the Central Electoral Commission refused to accept ballots in Belarusian. There are no vocational schools and colleges using Belarusian (Ioffe, 2003). The organs of government ignored 55.000 signatures in support of the foundation of Belarusian National University in 2002, and 97 percent of TV broadcasting is in Russian (Smolicz & Radzik, 2003).

Vasilevich stated that the Russian language is closely linked with the concept of the Russian World. It is supported by the Orthodox church and promoted as a language of business by the Russian-oriented economy. Belarus keeps itself out of the “severally endangered” label by following minimum criteria that may satisfy the eye of the foreigners. Article 50 of the Constitution of the Republic of Belarus states that:

Everyone shall have the right to use one's native language and to choose the language of communication. In accordance with the law, the State should guarantee the freedom to choose the language of education and teaching.

And the government has a few TV programs, one radio station, one newspaper on a regular basis - that is pretty much enough for the state to keep itself imaginary bilingual. In reality, exclusively Belarusian speaking actors are on European Radio, funded by the EU; Belsat TV funded by Poland; Radio Racyja, supported by the Polish government; Radio Liberty, funded by the USA, European Humanitarian University in exile (Vilnius), funded by the US and EU. All of the above are located beyond the border (Bassuener, 2013).

According to the studies, countries with an ethnic majority and significant ethnic minority are at higher risk for civil war (Hroch, 2015), and that possibly can be seen as an excuse for the Belarusian government. Nationalistic movements at the end of 20th century that pushed for Belarusian language and identity against Soviet identity had lost the game as an aggressor rather than revivalist, so, to keep the peace, Belarus has to remain a part of Russia.

As we observed above, the attitude of people toward one's language plays an important role as well, then why Belarusian society does not see the language as a part of national identity? Inspired by Anderson's idea of "imagined communities," Belarusian academic and writer Akudovich observed the problems of the Belarusian nation. Based on "imagined communities," his book *The code of non-existence* (2007) showed that nations create their significant ideas, usually applying past achievements from the Golden Ages of one's country. They use the history and symbols as the foundation for nation-building, but in the case of Belarus, language is not included in this process for one reason: Firstly, for centuries it was the language of peasantry that cause marginalization of language and discrimination of it by the upper classes - the Belarusian became a "symbol of poverty." Secondly, after a quick uprising and revival, and especially when the entire team of linguists that was working on a five-volume dictionary along with other scholars, writers, teachers, and amateurs was killed, the language became a "symbol of a problem." Akudovich stated that keeping these facts in mind and carrying this luggage of cultural memory, Belarusian people have made their choice and decided "not to exist" for their own protection. There are no good examples in their history to rely on and there are no powerful enough leaders to follow. Nobody is against the revival, and during the censuses, Belarusian citizens continue to claim that each household is bilingual, giving the Belarusian language the role of "mother tongue" mostly because they do unconsciously separate themselves from Russia, but what they do not understand is the example that they give to their children. The example of lying will be crucial in the future. There is a strong possibility that the international community will continue to construct their opinion according to the censuses, where the Belarusian language is present forever, and by its official status. In reality, the official status does not show the objective situation. Besides, there are many similar examples around the globe - Malay in Singapore, eleven official languages in Africa, Meankieli in Sweden (Garcia,2011).

According to Lough, destabilization of Belarus, such as loss of monetary system, and adaptation of mutual Russian-Belarusian taxation system, will lead to severe consequences for European security (2019). He stated that many EU capitals regard Belarus as an extension of Russia, and people to people contacts between the EU and Belarus remain limited.

The US State Department noted in its 2018 report on human rights in Belarus that the government's violations include torture; life-threatening prison conditions; unlawful interference with privacy; restrictions on free expression; violence against journalists; restriction on freedom of movement; failure to account for longstanding cases of politically motivated disappearances; corruption in all branches of government (Lough, 2019). Citing the UN declaration, Moria Paz stated that major treaties and leading scholars take the position that the regime ought to enforce the right of linguistic minorities to maintain a high level of linguistic separatism (2014). Under current circumstances the government will never report the problem of language disappearance. In the new era of Public Diplomacy, when the attention has switched from actor-state to non-state actor, and the voice of a single representative can influence and make changes in society, we are forcefully compelled to listen to the single wrong voice. Russification is an unwritten law that people have to obey rather than a preference. Russification is a war between generations of Soviet/colonial minds and the minds of modern independence, diversity and inclusion in which the latter remains silent. This game is confusing and illogical because we share the same church system, TV channels, movie stars, and singers, the similar Soviet history and monuments. It is like playing hockey with one gate where both teams are dressed in identical uniforms with their faces covered under the helmets. Who gets to pass the puck?

Many underlined that international human rights institutions are not prepared to force the states to accept the costs and protect linguistic heterogeneity. But the red or yellow dot as attached to Cornish, Livonian, Saami or Catalan, Irish, Scottish Gaelic on the UNESCO's Atlas will inevitably attract the attention of readers and even if there will be no other actions, at least the next generations will not accuse the current generation of ignorance.

Language management theory, described by Giger and Sloboda, works when language problems are experienced and/or presented by social actors themselves and focused on ways in which individuals manage language choice (2008). Belarusian president Alexander Lukashenka is the only actor and individual in this discourse, and his language choice is obvious and unproblematic.

According to Paz (2014) there are three types of language policy: 1) focused on the needs of individuals rather than groups - protection against prejudice; 2) assimilation; 3) political compromise between the minority and majority, granted only to the minorities that were part of the original settlement. All of them are legal, and it is true that if people

of Belarus choose the Russian language as primary and the government supports the flow - there is nothing wrong with assimilation. What is wrong is that the Belarusian government represents its policy as a third type: political compromise, when compromise was/is impossible and fictional. An example of political compromise is the Canadian government that supports both official languages by ensuring that each language flourishes as far as possible. The schools and universities are using languages equally, police reports can be accepted in both languages, and people can ask for road directions in English or French without being judged.

One of the most popular Belarusian websites published an article, which stated that a recent sociological study showed the number of 3 percent daily language users (tut.by, 2019). The number of mixed-speakers is significant. However, it does not mean that they use a 50/50 Russian/Belarusian lexicon. It is rather the Russian language with Belarusian pronunciation and a few Belarusian words. Positive thinkers observe this process as the creation of a new language. Anyhow, artificial languages have not proved their viability in the past. Coincidently, Esperanto was created by a Belarusian-Jewish Ludwik Lejzer Zamenhof (1859-1917), but it could not survive and compete with more powerful languages. There is no need for an artificial language and especially for a mixture of two independent tongues.

In the United States the Spanish language is a leading minority language. Let us say Spanish-speakers adopt English words but mix them with Spanish grammar to state their identity. As a result, they will start using words such as “frendigo,” “thankias,” “smalito childo,” and so one and so force. The older generation of Spanish-speaking, as well as the old generation of English-speaking people, will not be able to understand and accept this emerging tongue. The majority and the prescriptivists (teachers, linguists, writers, journalists) will defend the clergy of the language, which is based on traditional literature. It will take a hundred years to develop a mixed language and support it with creative writing, publications, and scholarly articles. In the case of the U.S., this plan sounds ridiculous and impossible, but in the case of Belarus, positive thinkers see no issues in such transformation.

Liskovets compared the phenomenon of mixed Belarusian-Russian speech to urban Wolof – a mixture of Wolof (the language of Senegal, the Gambia), French, and Arabic. She stated that with fewer French elements, the language is considered pure Wolof, and with more French elements, it is considered French by its speakers (2009). In reality, the permanent combination of two languages means the inability to speak any “pure” language, and nowadays, a mix of languages has a very low level of prestige worldwide.

The British portal Independent published a list of languages in March 2018. Under the heading “25 endangered languages you need to listen before they disappear” were listed:

Figure 3.

Wiradjuri	Australia	30 speakers left
Nawat	El Salvador	200 speakers left
Aymara	Bolivia, Chile, Peru	2,000,000 speakers left
Balti	India, Pakistan	Unknown number of speakers left
Basque	Spain, France	660,000 speakers left
Belarusian	Belarus	4,000,000 speakers left
Breton	France	250,000 speakers left
Choctaw	United States	9,500 speakers left
Cornish	England	Unknown number of speakers left
Guarani	Paraguay, Argentina, Brazil	Unknown number of speakers left
Irish/Gaelic	Ireland	440,000 speakers left
Kalmyk	Russia	153,602 speakers left
Limburgian	Netherlands, Germany	Unknown number of speakers left
Lombard	Italy, Switzerland	3,500,000 speakers left
Nafusi	Libya	240,000 speakers left
North Frisian	Germany	10,000 speakers left
North Saami	Finland, Norway, Sweden, Russia	30,000
Ojibwe	United States	6,000 speakers left
Ossete	Georgia, Russia	550,000 speakers left
Quechua	Bolivia, Peru	2,300,000 speakers left
Venetan	Italy, Croatia, Slovenia, Brazil, Mexico	3,800,000 speakers left

Waloon	Belgium, France, Luxembourg	600,000 speakers left
Welsh	Wales	750,000 speakers left
West Frisian	Netherlands	Unknown number of speakers left
Wichi	Argentina, Bolivia	Unknown number of speakers left (Townsend, 2018)

Belarus is the absolute leader on the list by the number of speakers left. Nevertheless, as we mentioned above, the status of the Belarusian language, according to UNESCO's Atlas, is equivalent to the status of the Welsh. The population of Wales is about 3 million people. 750, 000 of the population speak Welsh, which is 1/4. The population of Belarus is expected to be 9 million, 1/4 out of 9 is 2.5 million. So, either Welsh deserves a different status on the map, or there is a mistake in the Belarusian number of speakers. More likely, it is a mistake, because the study above showed 3% of Belarusian-speaking, which is 270,000 speakers, like Breton in France and Nafusi in Libya – both languages are marked as severely endangered on the Atlas. The gap between 4 million and 270,000 is too large to remain unnoticed and needs further investigation. Belarusian is not Welsh for a couple of reasons. First, as mentioned above, the U.K. is not Russia. Second, the Welsh Assembly Government sponsors the activities; the total grant in aid 2009-2010 was 13,653,000 euros. Third, Wales uses intense networking with its partners in the United Kingdom and the E.U. (professional societies, lobby groups, interest groups). Finally, Welsh programs and plans consistently change to meet modern needs. Even though many of those plans had failed, activists did not stop further modifications (Williams, 2014). In many cases, the estimated time for the needed results is about 20 years. As a result, we need to monitor one generation from kindergarten to high education to make a conclusion. Wales has a 20 years plan, Belarus has not.

Brad Montgomery-Anderson (2008) stated that "a dead language can have fluent speakers and/or proficient speakers. For example, none of the Latin-speaking priests in the Vatican learned Latin as their first language. According to the author, Latin, like any other language that is no longer acquired as a children's first tongue, is endangered or dying (2008). In general, the speakers of virtually "alive" languages, such as Belarusian, rely on fixed phrases and less on the creative new utterance. For each time, there is a new slang, and if it is not, the language is turning into a "hobby language," no matter how many fluent speakers it has.

Language activists cannot operate effectively in an atmosphere of confusing numbers. Every time they knock on the door, their plans and recommendations are misunderstood by the side that uses proportionally opposite statistics. As an informative authority, UNESCO and, in general, the Atlas have to be stricter with their researches.

The nine factors for characterizing the sociolinguistic situation of a language are the following:

1. Levels of integration language transmission (from safe to extinct);
2. The absolute number of speakers;
3. The proportion of speakers within the total population;
4. Trends in Existing Language Domains (universal use, multilingual parity, dwindling domains, limited or formal domains, highly limited domains, extinct); Response to new domains and media (dynamic, robust, receptive, coping, minimal, inactive);
5. Materials for language education and literacy;
6. Governmental and institutional language attitudes and policies, including official status and use (equal support, differentiated support, passive assimilation, active assimilation, forced assimilation, prohibition);
7. Community attitudes (all, most, many, some, a few, no one);
8. Amount and quality of documentation (superlative, good, fair, fragmentary, inadequate, undocumented) (Fishman, 1973).

Let us not forget that even if some points from the list were accomplished in the Belarusian case, the requirements were supported by Western foundations, which tried to contribute to democracy. For instance, in 2005, only 92 out of 421 titles published by state publishing houses in Belarusian (Gapova, 2008). In public, there are also signs of Belarusian, such as passports, public transport, road-signs. All of the above are limited to symbolic function. In 2019, facing the struggle of translation, Lukashenka could not understand the road-sign on his way and ordered the text to be replaced by Russian. Possibly, the reason for having Belarusian signs on public transport is that the President never uses it.

Only when transparent and fixed data are analyzed can people start acting. Nevertheless, international linguists receive this kind of statistics from the censuses or official reports. According to observations, these reports may be misleading. This practice is common in authoritarian states that want to cover up the truth for their own benefit. Only transparent and honest information can make the first step toward revival.

There are a few factors that are associated with the revival of a fading language, such as language prestige, economic growth, legitimate power in the eyes of the dominant community, strong education system and online language usage (Crystal, 2002).

These factors were proposed in 2002, but what achievements have been made since then? The year of 2019 was UNESCO's year of indigenous languages. The latest Strategic Outcome Document of the 2019 International Year of Indigenous Languages, provided the latest conclusions. It stated that the empowerment of languages is possible only through empowering the users themselves, and current mechanisms do not adequately reflect the needs of speakers. According to the plan, by 2030 states are asked to acknowledge and recognize indigenous languages' role in peacebuilding, to raise awareness and adopt normative solutions. Each state required to contribute to the reconciliation processes by adopting a human-rights based approach and to form evidence-based data. Member states have to strengthen community centers, and get wider recognition and appreciation with the help of global partnership. (UNESCO, 2019).

The empowering of the people in the case of Belarus is almost impossible because the people are simply not informed. They are trying to have a 'free ride' thinking that "somebody speaks" even if they do not have Belarusian speakers in their surroundings.

Private editors and publishers have turned their heads toward the importance of language preservation, and the first poetry book *Poems from the Edge of Extinction: An Anthology of Poetry in Endangered Languages* was released. The Belarusian-American poet Valzhyna Mort had also noted the problem, by publishing her poem in this book. However, the citizens of less powerful countries regularly have no access to such prospects. Scholars like Crystal (2002), Thomason (2015), Edwards (1985) stated that the language policies often fail because, by the time they are implemented, the speakers have already shifted to the more dominant language.

None of the UNESCO required actions will be applied to Belarus unless the government signs the Charter and starts to cooperate. Nelly Bekus assumed three possible scenarios for the future of the language. First, the Ukrainian, the politics of positive discrimination and consistent switch from the Russian. Second, the Irish, national revival and independents and decline of the national language. And the final Catalonian scenario, co-existing with majority language, promotion, and protection (2012).The Ukrainian scenario will be possible only with a change of governance, when the new leader or authorities will be able to establish the new policies and system of education. There is little hope that the presidential election 2020 will bring any changes, but the scenario has a potential on a long-term scale. The Catalonian scenario is possible with an increased number of NGO and individual initiatives, when sport celebrities, singers, and artists promote the language through speaking it. Again, without education the level of lexicon will remain limited and there is a big chance that they will use the mixed language. The

Irish scenario is the path that Belarusian language is following. Still, the Gaeltacht minority and the traditional Belarusian-speaking minority are able to transmit the language to the next generation. There were a few revival movements of the Belarusian language from 1823 to 2020, and each arose from zero knowledge, and as a result of self-education rather than natural transition. However, a nation with a large literary heritage is doomed to cyclical revivals. Belarusian, as an official language of the Grand Duchy of Lithuania (1230-1795), will magnetize people even if their average number will decrease.

Conclusion

We do not have a project that can magically change the world at once, and only those who want these changes will be able to receive them. Nelson Mandela said, “I want to pray to my ancestors in my own language. It has to come from the heart” (Thomason, 2015, p.74), and there are so many prayers that cannot be received today. For example, the people who spoke Massachusett language had a structured grammar and dictionary, and in the 18th century, they were able to read the Bible in Massachusett, but today their story is a legend (Austin,2008).

What exactly has to be done for global linguistic diversity and social health? At the end of the 19th century, Irish housewife Mary Butler focused on the domestic sphere as central to the creation of identity and was able to turn the entire neighborhood into a Gaelic-speaking community. First, while her husband was fighting for the language on the governmental level, she started to speak to her family members, then to her friends and employees at the local grocery stores and pharmacies. Unfortunately, her husband did not achieve his goals. After a few months, he returned home from Dublin, and found out that his wife did a better job than any policy. The Irish language, she said, can best be served by low-voiced women who teach little children their first prayers, and “make those around them realize the difference between a home and a dwelling” (Biletz, 2002).

Following the Fishman’s plan, adults have to voluntarily learn the language to become teachers and transmit it to the life activity, from household to national level (1975). The government has to change as well. Pharaohs, kings, czars are great in fiction and their portraits should belong to the movie industry. Even modern fairy tales do not praise monarchs any more. Slowly but surely the tales attach the negative context to the image of the king while in reality some dictators raise successors. Belarusian will be revived by people who have a right to elect their president.

UNESCO must change its strategy towards authoritarian states. Minimization of the problem does not show a positive tendency, and in such cases, they should switch to the exaggeration of the problem. If there is no proof either for 4 million speakers or 10,000

why not the latter number? Belarus, as a member of UNESCO Intangible Heritage Convention, must, like any other member, obey the set of rules. But the freedom status of the country signals that the government is not eligible for transparency and it tends to falsify the reports. New international NGOs should do researches, such as interviews or online tests, and support the local activists by giving them a platform to perform: online poetry contests, essays, grants to study abroad in the linguistic field and others.

Belarus is an ancestral land for many exciting personalities. Artist Erwin Berlin, artist Marc Chagall, writer Fedor Dostoevsky, rebel Tadeusz Kosciuszko, poet Adam Mickiewicz, engineer David Sarnoff, artist/writer Branislaw Zalessky; Ignacy Domeyko - Chilean activist and geologist, Nikolai Sudzilovsky – the second President of Senate of Hawaii, Shimon Peres – the ninth President of Israel and many others. However, none of the above represented themselves as Belarusian-speaking and remain in history as Polish, Russians, Jewish or other. If we go further and read their letters, memoirs or biographies, we will find out that they knew who they were and loved their ethnicity. The only problem is that we have no time to read all of it, and Sarnoff will remain exclusively American, Kosciuszko – Polish, Domeyko – Chilean.

As Ioffe mentioned, Belarus has been portrayed as a puzzle, a virtual black hole in Europe, an anomaly in the region (2003). If it is true, in the world population of 7.7 billion people, there must be a detective for every puzzle, and an explorer for every black hole, and a scientist for every anomaly. We only need to call and let them act. Belarus is ready for another revival, but has a leader without a voice. Activist should get around the ruler with the set of linguistic policies and for that, they need international support and recognition.

Belarusian Spring

The thirst is itchy

and my throat impaled with splinters

of subdued words.

Their tongues are neatly cut

by pleasure of affectedness.

The glitters

of modern flow are tearing them apart.

I do not want to drink the distilled water

of dictionaries that begrimed with dust

under the label "dying language",

"extinct grotto",

"the cry of claptrap", "the defective crust".

I want my language to be heard and noticed,

to be revived with breath, saliva, rhythm

of Speakers.

Not the experts.

Not the prophets.

I need to sip some water from the spring.

Maryna Krazhova, 2019

References

Akudovich, V., (2007). Kod Adsutnasci. Minsk.

Anderson, B. (1991). Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism (Rev. and extended ed.). London; New York: Verso.

Austin, P. (2008). One thousand languages: Living, endangered, and lost. Berkeley: University of California Press.

Barry, B., (2002). Culture and Equality.

Bassuener, K. (2013). Belarus: Europe’s last dictatorship.

Bekus, N., & American Council of Learned Societies. (2010). Struggle over Identity the Official and the Alternative "Belarusianness".

Bekus, N. (2010). Belarusian Language Policy in the Context of Linguistic Human Rights. Retrieved from: https://sites.fas.harvard.edu/~postcomm/papers/2012-2013/bekus.pdf

Biletz, F. (2002). Women and Irish-Ireland: The Domestic Nationalism of Mary Butler. New Hibernia Review, 6(1), 59-72.

Congail, R. (2012). "Life and the dream": Utopian impulses within the Irish language revival. Utopian Studies, 23(2), 430.

Council of Europe, *European Charter for Regional or Minority Languages*, 4 November 1992, ETS 148, available at: https://www.refworld.org/docid/3de78bc34.html [accessed 12 March 2020]

Crystal, D., & ProQuest. (2002). Language Death.

Crystal, D. (2010). *The Cambridge encyclopedia of language* (3rd ed.). Cambridge; New York: Cambridge University Press.

Davies, A. J., Davies, P. M., (2015). Asset, affiliation, anxiety? Exploring student perspectives on Welsh-medium study at post-sixteen further education colleges, pp. 67-79. Policy and planning for endangered languages. Edited by Mari C. Jones.

Edwards, J., (1985). Language, Society and Identity. London.

Fishman, J. (1973). *Language and nationalism; two integrative essays*. Rowley, Mass.: Newbury House.

Fishman, J. (1965). Who Speaks What Language to Whom and When? La Linguistique, 1(2), 67-88.

Garcia, O., (2011). Handbook of language and ethnic identity, V.2. Exploring the Variables in Successes and failures of language and Identity Efforts, pp.472-483.

Giger, M., & Sloboda, M. (2008). Language Management and Language Problems in Belarus: Education and Beyond. International Journal of Bilingual Education and Bilingualism, 11(3-4), 315-339.

Goujon, A. (1999). Language, nationalism, and populism in Belarus. Nationalities Papers, 27(4), 661-677.

Hroch, M. (2015). European nations, explaining their formation. London; New York: Verso.

Ioffe, G. (2003). Understanding Belarus: Questions of Language. Europe-Asia Studies, 55(7), 1009-1047.

Ioffe, G. (2003). Understanding Belarus: Belarusian Identity. Europe-Asia Studies, 55(8), 1241-1272.

Kittel, B., & Lindner, D., Tesch, S., Hentschel, G., (2010). Mixed language usage in Belarus: the sociostructural background of language choice. Retrieved from: http://blog.wbkolleg.unibe.ch/wp-content/uploads/Kittel.pdf

Kymlicka, W., & Patten, Alan. (2003). Language rights and political theory. Oxford, U.K.; New York: Oxford University Press.

Komorovskaya, V., (2016). The future of the Belarusian language: is it doomed to extinction? Controversies and challenges in the language maintenance and revitalization. Retrieved from: http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-25affea5-216d-439e-b321-3eea51486191

Lautsen, K., (2003). Belarus -A unique case in the European Context? Baltic Defence Review, No. 9, V. 1.

Liskovets, I. (2009). Trasjanka: A code of rural migrants in Minsk. International Journal of Bilingualism, 13(3), 396-412.

Lough, J., (2019). Belarus: Danger ahead – EU response needed. LibMod Policy paper.

Marakou, L., (2007). Ахвяры і карнікі.

Marples, D. R., (1996). Belarus. From Soviet Rule to Nuclear Catastrophe.

M’care, C., (2019). Poems from the Edge of Extinction: An Anthology of Poetry in Endangered Languages.

McDougal, M., Lasswell, Harold D., & Chen, Lung-chu. (1976). Freedom from discrimination in choice of language and international human rights.

Montgomery-Anderson, B., (2008). A model for indigenous language revival. Indigenous Nations Journal, Vol. 6, No.1.

Moseley, C., (2018). Atlas of the World’s Languages in Danger. UNESCO Publishing.

Pashkevich, A. (2019). БНР-100. Святкаваньне 100-гадовага юбілею ў Беларусі і ў замежжы.

Paz, M. (2014). The Tower of Babel: Human Rights and the Paradox of Language. European Journal of International Law, 25(2), 473-496.

Radzik, R. (2001). Belarus Between the East and the West: The Soviet-Russian Option versus the Nationalist Option in Belarusian Society. International Journal of Sociology, 31(3), 11-45.

Savchenko, A., & ProQuest. (2009). Belarus a Perpetual Borderland.

Simpson, A., (2019). Language and society.

Sloboda, M., (2011). Handbook of language and ethnic identity, V.2. Belarusian, pp. 381-398.

Smith, A. (1991). National identity (University of Nevada Press ed., Ethnonationalism in comparative perspective). Reno: University of Nevada Press.

Smolicz, Jerzy J., & Radzik, Ryszard. (2004). Belarusian as an Endangered Language: Can the Mother Tongue of an Independent State Be Made to Die? International Journal of Educational Development, 24(5), 511-528.

Stanlaw, J., Adachi, N., Salzmann, Z. (2018). Language, culture, and society. An introduction to linguistic anthropology. 7th edition.

Stone, G., (1972). The smallest Slavonic nation. The Sorbs of Lusatia.

Thomason, Sarah G. (2015). Endangered languages: An introduction. Studies in Language, 40(2), 468-471.

Townsend, M., (2018). 25 endangered languages you need to listen before they disappear. Retrieved from: https://www.independent.co.uk/news/science/endangered-languages-dead-listen-speakers-audio-belarusian-wiradjuri-cornish-a8268196.html
TUT. By, (2019). На мове общается 3% населенияб на трасянке – 49%. Все больше белорусов считают русский язык родным. Retrieved from: https://news.tut.by/society/625621.html

UNESCO. General Conference, 40th, 2019. Strategic outcome document of the 2019 International Year of Indigenous Languages. Retrieved from: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000371494?posInSet=1&queryId=31e33472-617a-4e80-a0cd-5f144161f06f

United Nations Special Rapporteur on Minority Issues. (2017). Language rights of linguistic minorities. A practical guide for implementation.

Varennes, F., (2015). The human rights dimension and challenges of linguistic rights; Integration and exclusion. Linguistic rights of national minorities in Europe. Retrieved from academia.edu.

Vasilevich, H., (2012). Belarusian Language: Current State and Perspectives. The Annual of Language & Politics and Politics of Identity, Vol. 6.

Vasilevich, H., (2015). Linguistic Rights in Belarus; Law and practice; Integration and exclusion. Linguistic rights of national minorities in Europe. Retrieved from academia.edu.

Volakhava, L., (2010). National Identity Dilemma: the "Who Are We?" Case of Belarus. The Annual of Language & Politics and Politics of Identity, Vol. IV. p. 31-44.

Williams, C. (2014). The Lightening Veil: Language Revitalization in Wales. Review of Research in Education, 38(1), 242-272.

Maryna Krazhova: Status of the Belarusian Language in the UNESCO's *Atlas of the World's Languages in Danger* (*abstract)*
(web-magazine "Kultura. Natsyja", issue 27, April 2021, 79-108, www.sakavik.net)

This paper analyzes the current status of the Belarusian language and describes the necessity of a correct image of the language on a global scale. The research covers legal aspects and the unique features of the Belarusian language that were formed during the Soviet rule and includes recommendations for improving language policies and preventing the arising dangers. To reveal the issue, we got acquainted with scholarly articles, books, and reports, we compared the opinions, and applied the results to the UNESCO's measurements on the ***Atlas of the World's Languages in danger***. Our research showed the miscalculations and understatement of the language status as vulnerable. The misleading numbers and incorrect image of the Belarusian language will lead to language extinction, which will negatively affect global cultural diversity. To prevent language extinction, we need to reevaluate the vulnerable status of Belarusian using public opinion and scholarly articles instead of governmental censuses.

Марина Кражова: Статус белорусского языка в Атласе языков мира, находящихся под угрозой исчезновения ЮНЕСКО (резюме)
(вэб-журнал «Культура. Нация», вып. 27, апрель 2021, 79-108, www.sakavik.net)

В статье анализируется современное состояние белорусского языка и описывается необходимость правильного образа языка в глобальном масштабе. Исследование охватывает правовые аспекты и уникальные особенности белорусского языка, сформировавшиеся в советское время, и включает рекомендации по совершенствованию языковой политики и предотвращению возникающих опасностей. Чтобы выявить проблему, мы ознакомились с научными статьями, книгами и отчетами, сравнили мнения и применили результаты к измерениям ЮНЕСКО в Атласе языков мира, находящихся в опасности. Наше исследование показало, что просчеты и занижение статуса языка являются уязвимыми. Вводящие в заблуждение числа и неправильное изображение беларусского языка приведут к исчезновению языка, что негативно скажется на глобальном культурном разнообразии. Чтобы предотвратить исчезновение языков, нам необходимо переоценить уязвимый статус белорусского языка, используя общественное мнение и научные статьи вместо правительственных переписей.

Ірына ХАДАРЭНКА: ***Салідарнасць - Бег па гарызанталі***

(фрагмент кнігі “Падручнік партызанкі”)

Анатацыя. *Аўтар аналізуе феномен узмацнення салідарнасці ў беларускім грамадстве, які бярэ свае карані ў старажытнай традыцыі "талака". Яна выказвае меркаванне, што ў цяперашні час надзвычай важны пераход ад строгай вертыкальнай мадэлі кіраваньня да шматбаковага развіцця гарызантальных сувязяў і стымуляваньня актыўнасці ў мясцовых супольнасцях. Яна падкрэслівае, што ў сучасных умовах любы чалавек можа стаць лідэрам, а мадэлі і прынцыпы кіраваньня праектамі могуць стаць вельмі эфектыўнымі ў барацьбе з тыраніяй.*

Падчас надзвычайнай і ўсеабдымнай хвалі рэпрэсій, якая назіралася ў Беларусі з лета 2020 года, мы ўсе адчулі велізарнае ўзмацненне людской салідарнасці, якая праяўлялася самым нечаканым чынам і амаль паўсюдна. Як высветлілася, беларусы могуць не толькі бясконца енчыць і скардзіцца на спрадвечную млявасць, але і ў крытычны момант аб’ядноўвацца для падтрымкі суродзічаў. Старажытная народная традыцыя талакі (якая, паводле этнографа А. Сержпутоўскага, увасабляе сабой калектыўную дапамогу ў выкананні вялікай ці цяжкай справы, непасільнай аднаму сямейству) знайшла ўвасабленне на новым узроўні.

Выклік, які быў кінуты грамадству, прывёў і да пераасэнсавання феномену лідарства, красамоўна паказваючы, што сапраўдныя лідары – не тыя, хто абвясціў сябе такімі падчас сацыяльных калізій, а тыя, хто не баіцца адказнасці, здольны прымаць ўзважаныя рашэнні, якія грунтуюцца не на эмоцыях і летуценнях, а на ўмовах рэчаіснасці, і ўрэшце-рэшт тыя, каму людзі давяраюць гэтыя рашэнні ўвасабляць у жыццё і падпарадкоўваюцца паводле іх добрай волі, а не фармальных загадаў і статусаў.

Ад звыклага акумулявання ўладных паўнамоцтваў на верхніх арганізацыйных узроўнях неабходна пераключацца на развіццё гарызантальных сувязяў, стымуляванне ініцыятыўнасці і падсілкоўванне шчыльнага ўзаемадзеяння ўсіх удзельнікаў.

Варта ўзгадаць, што традыцыі мясцовага самакіравання ў выглядзе Магдэбургскага права паспяхова існавалі на беларускіх землях, пачынаючы з XIV ст., аднак пазней пачалі паступова знішчацца праз палітыку спярша расійскага царызму, потым – савецкай ідэалогіі цэнтралізацыі, і ўрэшце ў найноўшы час – пры аўтарытарным мацаванні вертыкалі ўлады. Азіяцкая дэспатычнасць у кіраванні, якая перапаўзла да нас з Усходу, скасавала шмат станоўчых здабыткаў папярэднікаў, а таксама

прывяла да інэртнасці грамадства і схільнасці да пераносу адказнасці на іншых. Інфантыльнае чаканне падтрымкі звонку, вера ў цуды і спадзяванні на нягеглых лідараў, якія не ў стане прапанаваць нават элементарнага плану дзеянняў, у чарговы раз падводзяць да высновы: ніхто не ўратуе народ, апрача яго самога.

Памылкай было б лічыць, што грамадзянская супольнасць у Беларусі нараджаецца толькі зараз. Але менавіта зараз адбываецца яе самаўдасканаленне і ўзмацненне ў самых розных праявах. Як паказвае жыццёвы і прафесійны досвед, найлепшыя ідэі і праекты вельмі часта ажыццяўляюцца або без грошай, або з мінімальным бюджэтам. Але пры гэтым надзвычай важна, каб усе чальцы каманды знаходзіліся ў адной і той жа сістэме каштоўнасцяў. Бо калі для адных важна проста як мага хутчэй змяніць кіраўніка дзяржавы на кагосьці іншага, для другіх – правесці сумленныя выбары без розніцы з якім вынікам, а для трэціх – пабачыць нарэшце сваю радзіму вольнай краінай з арыентацыяй на нацыянальныя традыцыі, а не калоніяй з фармальна задэклараванай незалежнасцю, дык відавочна, што тры дадзеныя групоўкі будуць канфліктаваць ужо на старце.

Спрабуючы змагацца са старой сістэмай лінейнага падпарадкавання кіраўніцтву, многія лакальныя актывісты пачалі паўтараць старыя памылкі і ствараць структуры з адасобленай купкай людзей на чале, ад рашэнняў якіх залежыць кірунак агульнай дзейнасці, і масоўкай іншых прадстаўнікоў, меркаванні якіх часам наогул застаюцца не пачутымі.

Між тым, у сучасным свеце назіраецца перагляд кіраўнічых мадэляў на карысць пераходу ад жорсткіх іерархічных сістэмаў (“піраміда”) да больш гнуткіх гарызантальных (“сняжынка”).

Цікавы падыход да разумення новых арганізацыйных структур даў бізнэс-кансультант Фрэдэрык Лалу ў кнізе “Адкрываючы арганізацыі будучыні”. Галоўнай адметнасцю арганізацый будучыні, якім дзеля метафарычнасці і ў адпаведнасці з вясёлкавай шкалой надаецца смарагдавы колер, выступае кантраляванае самакіраванне і падабенства да жывых арганізмаў з уласнай унутранай дынамікай.

У тэорыі мэнеджмэнту таксама набывае ўсё большую папулярнасць ідэя стварэння так званых фрактальных арганізацый. Тэрмін “фрактал” прыйшоў да нас з геаметрыі і апісвае структуру, якая пабудавана паводле прынцыпу бясконцага самападабенства на розных узроўнях. Фракталы досыць часта можна сустрэць у прыродзе – гэта, сярод іншага, добра вядомыя ўсім сняжынкі, або, напрыклад, лісце папаратніку. Арганізацыі будучыні, у падмурку якіх закладзеныя прынцыпы фрактальнасці, значна больш здольныя да адаптацыі да зменлівага асяроддзя і эфектыўнай супрацы з аналагічнымі суседнімі структурамі ў параўнанні са старымі

бюракратычнымі арганізацыямі, дзе камунікацыя ажыццяўляецца пераважна па вертыкалі.

Многія згаданыя ў апісанні падобных структур прынцыпы самакіравання могуць быць карыснымі пры стварэнні падпольных ячэек і дваравых суполак, у прыватнасці:

- Кожны можа зрабіць свой унёсак;
- Кожны можа стаць лідарам;
- Ніхто не павінен навязваць іншым сваім волю;
- Вы самі выбіраеце сабе занятак;
- Вы лёгка зможаце стварыць што-небудзь новае на грунце таго, што ўжо зроблена іншымі;
- Дасканаласць перамагае пасрэднасць;
- Вы не мусіце мірыцца з бандытамі і тыранамі.

Наступнай адметнасцю функцыянавання арганізацый у найноўшую эпоху выступае выкананне імі не стандартнага набору зададзеных функцый, а ажыццяўлення шэрага праектаў. Адпаведна, кожны праект мусіць мець дакладна акрэсленыя: мэту, сукупнасць задач, час выканання, рэсурсы (інфармацыйныя, матэрыяльныя, людскія). Інструменты праектнага мэнеджменту працуюць не толькі ў бізнэсе, але і ў палітыцы, дзе немагчыма дасягнуць істотных змен у пэўнай галіне без дакладнага вызначэння вышэйзгаданых праектных элементаў.

Вядомы польскі кінарэжысёр Кшыштаф Занусі ў адным з інтэрвью адзначаў, што не бачыць асаблівай розніцы паміж прэзідэнтам і прыбіральшчыцай, бо людзі ім плоцяць грошы і патрабуюць ад іх якаснай працы. Таксама людзі мусяць мець магчымасць выбіраць, каго яны хочуць бачыць у якасці прыбіральшчыцы, а каго – у якасці прэзідэнта.

Асаблівасцю вышэйзгаданых арганізацый найноўшага кшталту з’яўляецца тое, што на розных этапах функцыянавання апошніх і з улікам іх высокай структурнай мабільнасці кожны супрацоўнік можа паспрабаваць сябе ў ролі і прыбіральшчыцы, і прэзідэнта. Толькі ў адрозненні ад камерцыйных фірм і палітычных структур, значная частка працы ў партызанскіх супольнасцях вядзецца на энтузіясцкай падставе з удзелам вялікай колькасці валанцёраў.

З улікам таго, што ўсе мы, паводле канцэпцыі канадскага культуролага М. Маклюэна, цяпер пражываем у глабальнай вёсцы, роля сродкаў камунікацый становіцца дамінуючай ў працэсе ўзаемадзеяння як з бліжэйшымі суседзямі, так і са сваякамі з далёкага замежжа. Знакамітая ленінская формула “пошта, тэлефон, тэлеграф” даўно заменена на іншую – “тэлебачанне, тэлефон, Інтэрнэт”. І таму гэта

тое, што ў першую чаргу імкнецца кантраляваць рэжым, і адначасова тое, што неабходна вызваляць з-пад кантроля Сістэмы падпольшчыкам.

Першы крок да мацавання салідарнасці – вашы родныя і блізкія, кола сяброў і аднадумцаў. Мабыць, у асяроддзі кожнага з нас маюцца людзі, што прызвычаіліся ўвесь час прыкрывацца шчытам “я палітыкай не займаюся”, абалваненыя прапагандай, а таксама тыя, хто або з-за інфантылізму і палітычнай неадукаванасці, або з-за схільнасці прымаць жаданае за рэчаіснае, лічаць за сапраўдных змагароў з тыраніяй дзеячаў, якія насамрэч з’яўляюцца сумніўным прадуктам паліттэхнолагаў. Пераконваць такіх людзей заўсёды цяжка, але не ўсе яны безнадзейныя. Неабходна як мага часцей падводзіць іх у дэбатах да пытання, якое задавалі сабе яшчэ старажытныя рымляне: “Cui prodest?” (Каму выгодна?). І вядома не варта марнаваць час, на тых, хто не падзяляе вашых каштоўнасцяў (у прыватнасці, незалежнасць краіны і інш.), таму што менавіта сярод такіх хісткіх/слізкіх асобаў найчасцей будуць трапляцца пацукі, гатовыя зліць дадзеныя аб вашай дзейнасці “кампетэнтным органам”.

Узгадайма, колькі часу мы пражылі ў буйных гарадах, не ведаючы нават імёнаў сваіх суседзяў па лесвічнай пляцоўцы? А між тым, менавіта суседзі змогуць першымі прыйсці на дапамогу ў многіх выпадках, калі гэта не ўдасца зрабіць вашым родным, што жывуць на адлегласці. Паслявыбарныя пратэстныя акцыі і дваравыя імпрэзы паказалі, як, аказваецца, шмат побач з намі цудоўных і цікавых людзей! У сацыяльных сетках сфарміраваліся лакальныя супольнасці, якія дагэтуль дэманструюць сапраўдную моц яднання.

Нягледзячы на тое, што заканадаўства Рэспублікі Беларусь у апошнія дзесяцігоддзі было моцна змененае ў кірунку нівелявання разнастайных формаў мясцовага самакіравання, там дагэтуль захоўваецца опцыя стварэння камітэтаў тэрытарыяльнага грамадскага самакіравання і народных дружын. Рэгістрацыя такіх суполак досыць складаная ў бягучых умовах, але разам з тым прасцейшая за рэгістрацыю грамадскага аб’яднання або партыі. Разам з тым гэта ледзьве не адзіны фармальны сродак ажыццяўлення ціску на ўлады з боку грамадскасці, якім, канешне, нельга абмяжоўвацца ў сітуацыі, калі закон існуе толькі на паперы.

На наступным камунікацыйным узроўні дэлегаты дваравых суполак ствараюць прадстаўніцтвы гарадскіх раёнаў і каардынуюць пратэстную дзейнасць у больш маштабным памеры. Прымаючы да ўвагі, што адміністратары дваравых і раённых чатаў часта падвяргаюцца арыштам, больш бяспечна было б надзяляць падобнымі абавязкамі землякоў, якія знаходзяцца за мяжой.

І ўрэшце, вельмі перспектыўнай падаецца ідэя выбудоўвання прамых сувязяў паміж лакальнымі суполкамі на радзіме і адпаведнымі беларускімі суполкамі за мяжой. Вядома, што беларуская дыяспара неаднародная, але сярод эмігрантаў

вельмі шмат тых, хто шчыра перажывае за лёс роднага краю і гатовы дапамагаць як арганізацыйна, так і фінансава. Адраджэнне практыкі гарадоў-пабрацімаў магло б прынесці значную карысць на бягучым этапе.

Возьмем, напрыклад, беларускую супольнасць у амерыканскім Бостане і нашых землякоў у Гародні. Гэтыя людзі, у межах зноў-такі маклюэнаўскай "глабальнай вёскі", могуць камунікаваць непасрэдна праз сваіх прадстаўнікоў, абмінаючы розныя афіцыйныя новаспечаныя камітэты і саветы, каэфіцыент карыснага дзення ў якіх пакуль зусім невысокі. Або, скажам, беларускія жыхары польскага Кракава бяруць умоўнае шэфства над нашым Ракавым і дапамагаюць землякам – найперш фінансава, але таксама і інфармацыйна, і нават па-сваяцку (аказанне ўсебаковай падтрымкі – не толькі канкрэтным сем'ям, пацярпелым ад рэпрэсій, але і больш шырока – усім тым, хто сёння не ў стане вырашыць свае праблемы самастойна і не можа атрымаць адпаведную дапамогу ад дзяржавы).

Цяпер час не тых "лідараў", якія абвясцілі сябе такімі і, ушчыміўшыся ў палітыку, як свіння ў плот, пачалі злоўжываць людскім даверам. Гэта час выпрабавання, калі кожны можа спрабаваць стаць лідарам хаця б на ўзроўні лакальнай супольнасці.

Якасныя зрухі надыйдуць тады, калі мы больш не будзем спадзявацца на нейкую чароўную дапамогу звыш і на тое, што істоты, якія паслядоўна ператвараліся ў пачвар на працягу дзесяцігоддзяў, раптам перастануць быць монстрамі, а будзьма рабіць – без перапынку, крок за крокам, адчуваючы, што масты за спінай ужо спаленыя, і што час, які мы губляем у хістаннях і нерашучасці, незваротны, і што гэты час пры маруднасці і кволасці людзей будзе гуляць супраць іх.

Мінск. Раён станцыі метро "Пушкінская". Жнівень 2020.

Мінск. Раён станцыі метро "Пушкінская". Жнівень 2020.

Здымкі зроблены аўтарам у Мінску ў сярэдзіне жніўня (14-15) 2020 года ў раёне ст. метро "Пушкінская" падчас паслявыбарных пратэстаў.

Iryna Khadarenka. Solidarity: running horizontally *(abstract)*
(web-magazine "Kultura. Natsyja", issue 27, April 2021, 109-115, www.sakavik.net)

The author analyzes the phenomenon of increasing solidarity within Belarusian society, which has its roots in an ancient tradition called "talaka." She expresses the opinion that the transition from a strict vertical management model to the multilateral development of horizontal ties and stimulation of activity within local communities is extremely important now. She emphasizes that, within the scope of modern conditions today, anyone can become a leader, and the models and principles of project management could become very effective in the fight against tyranny.

Ирина Хадаренко. Солидарность: бег по горизонтали
(веб-журнал «Культура. Нация», вып. 27, апрель 2021, 109-115, www.sakavik.net)

Автор анализирует феномен роста солидарности в белорусском обществе, уходящий корнями в древнюю традицию, называемую «талакой». Она высказывает мнение, что сейчас чрезвычайно важен переход от жесткой вертикальной модели управления к многостороннему развитию горизонтальных связей и стимулированию активности внутри местных сообществ. Она подчеркивает, что в современных условиях сегодня любой может стать лидером, а модели и принципы управления проектами могут стать очень эффективными в борьбе с тиранией.

З серыі "Знакамітыя людзі"

Лявон Карповіч: Доўгая і няскончаная дарога дадому…

Анатацыя. *Дваццаць краін сьвету і арганізацыя Аб'яднаных Нацый выпусьцілі больш за 200 паштовых марак, прысвечаныя Марку Шагалу. Сярод іх маркі, выпушчаныя поштай Рэспублікі Беларусь. Аўтар хоча, падкрэсьліваючы значэньне філятэліі, пазнаёміць чытача, як з повязьзю Марка Шагала з Радзімай, яго доўгім і складаным вяртаньнем дадому, так і яго аддапосьцю Бібліі, каханьню і вераю, што "...У мастацтве, як і ў жыцьці, магчыма ўсё, калі ў іх аснове ляжыць каханьне".*

Мая Айчына – у маёй душы. Марк Шагал
(7 ліпеня 1887 г., Лёзна, Беларусь - 28 сакавіка 1985 г., Сен-Поль-дэ-Ванс, Францыя)

Марк Шагал нарадзіўся ў Віцебску 6 ліпеня 1887 года ў сям'і гандляра Хацкеля (Захара) Шагала і быў старэйшым з дзевяці дзяцей. Горад на Дзьвіне стаў для Мойшы Сегала, такое імя насіў хлопчык з нараджэньня, той самай згубленай Радзімай, пра якую ён усё жыцьцё ўспамінаў, адкуль зьехаў і куды так і ня змог вярнуцца. Гэтыя ўспаміны запаўнялі яго мастацкімі вобразамі, дапамагалі тварыць, вяртацца ў сваю маладосьць і чэрпаць адтуль сілы да самай яго сьмерці ... У 19 гадоў па благаславеньні маці Фейгі-Іты, Марк паступіў у школу вядомага віцебскага мастака Юдэля Пэна, які разгледзеў талент і вучыў юнака бясплатна. Праз некалькі месяцаў Марк едзе вучыцца ў Санкт-Пецярбург. У 1910 годзе, Шагал працягнуў навучаньне ў Парыжы. На парозе Першай сусьветнай вайны ў 1914 годзе - вярнуўся ў родны Віцебск. Тут ён сустрэўся са сваім настаўнікам і той прапанаваў любімаму вучню пазіраваць для партрэта і пра ўсё пагаварыць. На гэтым маленькім партрэце мастак намаляваны казачным і закаханым.

 ISSN 2562-9506

Партрэт Марка Шагала (1914). Юдэль Пэн (1854 -1937).
Нацыянальны мастацкі музэй Рэспублікі Беларусь.
Блёк пошты Беларусі, выдадзены ў 2012 годзе з нагоды
125 – годзьдзя з Дня нараджэньня Марка Шагала

Існуе легенда: калі сфатаграфавацца побач са знакамітым партрэтам працы Юдэл Пэна, на якім намаляваны яго вучань Марк Шагал, то ў хуткім часе апынешся ў Парыжы. 25 ліпеню 1915 адбылося вясельле з Бэлай Розенфэльд – жанчынай, якая стала для Шагала найвялікшай любоўю і натхненьнем на ўсё жыцьцё.

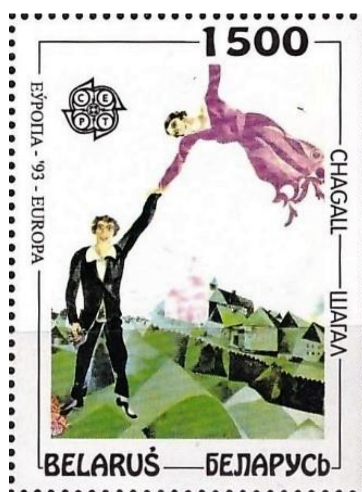

Прагулянка. Марк Шагал (1917-1918). Дзяржаўны Рускі музэй.
Марка пошты Рэспублікі Беларусь, выдадзеная ў 1993 годзе

Марк ідзе па зямлі ў ваколіцы роднага Віцебску, трымаючы за руку Бэлу, якая ляціць над зямлёй, і гэта зьяўляецца выразам найвышэйшай кропкі шчасьця.

Каханьне – вось асноўная ўмова перамогі над зямным прыцягненьнем. «...У мастацтве, як і ў жыцьці, магчыма ўсё, калі ў іх аснове ляжыць каханьне», - казаў мастак. Любоў да Бэлы Розенфэльд даўжынёй у 29 гадоў не дазваляла Марку Шагалу гаварыць аб ёй, як аб памерлай. Мастацтвазнаўцы падлічылі, што аблічча Бэлы можна ўбачыць больш чым на 2 тысячах палотнаў Шагала.

Закаханыя (1881). Марк Шагал (1917-1918).
Менск, Белгазпрамбанк.
Марка пошты Рэспублікі Беларусь, выдадзеная ў 2015 годзе

Карціна куплена ў 2012 на аўкцыёне. Дагэтуль у Беларусі фактычна не было ніводнай маляўнічай працы Шагала. У гэтым шэдэўры сабраны разам усе «фірмовыя» знакі Шагала: букеты, бэстыярыюм, родны горад і закаханыя. Карціну беларусы змаглі ўбачыць у Менску на выставе, прысьвечанай 130-годзьдзю з дня нараджэньня Марка Шагала ў 2017 годзе. У 1922 годзе Шагал едзе ў Бэрлін, а ў восень 1923году ўсёй сям'ёй зьедзе з Бэрліну ў Парыж. Гэта быў ад'езд з Радзімы назаўжды.
Але ў сваім вершы ён напіша:

Мая Айчына – у маёй душы.
Вы зразумелі?
Ўваходжу я ў яе без візы.
Калі самотна мне, –яна ўсё бачыць,
Паложыць спаць і ахіне як маці.
У ва мне растуць зялёныя сады,
Надзьмутыя, журботныя платы,
Завулкі цягнуцца крывыя.

Але няма дамоў,
У іх-маё дзяцінства,
Якое разбурылася да ніткі.
Дзе іх жыльлё?
У маёй душы дзіравай... (Пераклад з расейскага Л.К.)

У сваіх творах мастак умудраўся заставацца ў Віцебску, як бы далёка ад яго ён ні знаходзіўся. Заставаўся ў Віцебску, але выходзіў за межы роднага горада, накіроўваючыся ў космас і ў містычныя сфэры, пераадольваючы межы культур і ўзыходзячы ад Нацыянальнага, увасобленага ва ўсёй яго паўнаце, – да агульначалавечага.

Над Віцебскам (1914). Марк Шагал (1917-1918).
Цэнтар Жоржа Пампіду (Парыж, Францыя).
Марка пошты Рэспублікі Беларусь, выдадзеная ў 1993 годзе

Шагал ніколі з роднай зямлёй не расставаўся. У Парыжы, Нью-Ёрку, Сен-Поль дэ Ванс яна няўцямна квітнела на яго магічных палотнах. У карціне «Над Віцебскам» Марк Шагал намаляваў самаго сябе, бо думкамі ён заўсёды быў у родным горадзе. У Эўропу Шагал вярнуўся ў 1948 г. У пасляваенны час яго творчасць суправаджала Біблейская тэма. Мноства афортаў да выданьня французскай Бібліі, карціны, гравюры, вітражы і шпалеры, склалі «Біблейскае пасланьне» мастака свету, спэцыяльна для якога ў 1973 годзе ў Ніцы ён адкрыў музей. Урад Францыі прызнаў яго афіцыйным Нацыянальным музеем. Вось гэты габэлен, відарыс якога зьмешчаны на блёку, выпушчаным у Беларусі, «Маленьне пра чашу», вісіць пры ўваходзе ў музэй у Ніцы (існуюць іншыя назвы).

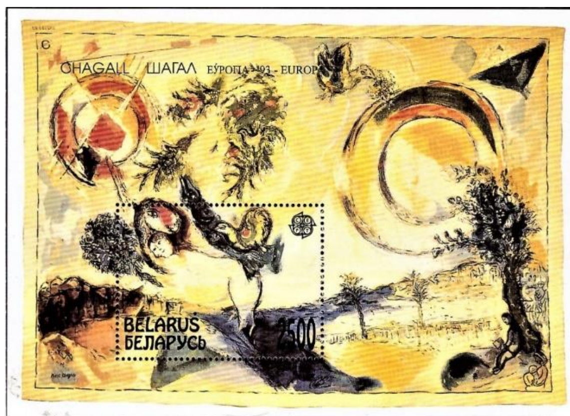

Міжземнаморскі пэйзаж або габэлен для ўваходу (1971).
Шагал Марк (1887-1985). Нацыянальны Музэй Марка Шагала, Ніцца.
Блёк пошты Рэспублікі Беларусь, выдадзены ў 1993 годзе

Марк Шагал памёр у 1985 годзе ў горадзе Сен-Поль-дэ Ванс на паўднёвым усходзе Францыі. Пахаваны на гарадзкіх могілках (Saint-Paul de Vence), недалёка ад Ніцы. А што Віцебск? Віцебск пра Шагала не ўспамінаў…

На выставу Марка Шагала ў Маскве ў 1987 годзе выстройваліся шматтысячныя чэргі. А партыйныя выданьні Беларусі ганьбілі і самога мастака, і прыхільнікаў яго творчасьці. Тады за стварэньне ў Віцебску музэю выступілі Дзьмітрый Ліхачоў, Андрэй Вазьнясенскі, Васіль Быкаў, паэт Давід Сімановіч. Стварэньне дома-музею Марка Шагала ў Віцебску стала магчыма толькі пасьля таго, як Савецкі Саюз спыніў сваё існаваньне. Нарэшце ў 1992 годзе быў створаны і пачаў працаваць Арт-цэнтр Марка Шагала, а пасьля заканчэньня рэстаўрацыі доміка ў 1997 годзе, які належаў сям'і Маока Шагала, дом і Арт-цэнтр утварылі адзіны Музэйны комплекс. Тут праводзяцца выставы работ Марка Шагала. У калекцыі музею маюцца: серыя ілюстрацый да паэмы Мікалая Гогаля «Мёртвыя душы» (1923-1925), сэрыі каляровых літаграфій на тэму «Біблія», створаныя ў 1956 і 1960 гадах, цыкл каляровых літаграфій «12 каленаў Ізраілю» (1960) і іншыя працы Марка Шагала.

У сьвеце ёсьць два Дзяржаўных музэі Шагала. Першы – у Ніцы, другі - у Віцебску, уродным горадзе Шагала. Але музей на радзіме не мае ні адной маляўнічай працы майстра. З 1975 па 1976 гг. мастак працуе над сэрыяй афортаў да кнігі вершаў свайго сябра Луі Арагона «Той, хто кажа, не кажучы нічога". Музэю Марка Шагала ў Віцебску нямецкім пісьменьнікам Ёханэсам Марыё Зімелем быў падораны адзін форт з гэтай сэрыі, які называецца "Час, у якога толькі адно крыло". На зіхоткім крыжы ўкрыжаваныя мастак і яго каханая, над імі анёл, які спрабуе дапамагчы. У правым верхнім куце – фрагмэнт інтэр'еру дому на Пакроўскай вуліцы ў Віцебску,

дзе Шагал правёў свае дзіцячыя і юнацкія гады і які цудам ацалеў у гады вайны. гады вайны. Відарыс гэтага дому – на полі блёку. Там жа помнік Марку Шагалу, які ўсталяваны каля Арт-цэнтру ў 1992 годзе. Праца скульптара Аляксандра Гвозьдзікава. Над стомленым Маркам Шагалам у небе яго каханая Бэла.

Час, у якога толькі адно крыло (1975).
Афорт. Марк Шагал (1887-1985). Музэй Марка Шагала, Віцебск.
Блёк пошты Рэспублікі Беларусь, выдадзены ў 1999 годзе

У двары Дома-музэя Марка Шагала разьмешчаны Помнік «Віцебская мэлёдыя на францускай скрыпцы» працы Віцебскага скульптара Валерыя Магучага. Яго ўрачыстае адкрыцьцё адбылося ў 1997 годзе. Скульптура адлюстроўвае юнага кучаравага Марка, які абапёрся на осьліка. Да левага пляча ён прыціскае палітру ў выглядзе скрыпкі, у правай яго руцэ пэндзаль – смычок. Помнік перадае сутнасьць творчасьці мастака. Музыка ў жывапісу, які грае на струнах душы! Відарыс скульптуры можна ўбачыць на марцы Рэспублікі Беларусь.

Віцебская мэлёдыя на францускай скрыпцы. Валеры Магучы. Марка пошты Рэспублікі Беларусь "Віцебск", выдадзеная ў 2018 годзе ў сэрыі "Гарады Беларусі"

«Калі ўсё жыцьцё непазьбежна падыходзіць да канца, мы павінны афарбаваць яго ў свае колеры любові і надзеі», пісаў Марк Шагал.

Філятэлістычная Шагаліяна вялікая. Больш за 20 краін сьвету і арганізацыя Аб'яднаных Нацый выпусьцілі больш за 200 паштовых марак, прысьвечаныя Марку Шагалу. Сярод іх і зьмешчаныя ў артыкуле маркі, выпушчаныя поштай Рэспублікі Беларусь.

Liavon Karpovich: Long Uncompleted Road Home ***(abstract)***
(web-magazine "Kultura. Natsyja", issue 27, April 2020, 116-122, www.sakavik.net)

Twenty countries within our world and the United Nations organization have put out more than 200 stamps featuring Mark Chagall. Five of them were published by the Postal Service in Belarus. Stressing the importance of philately, the author wishes to acquaint his readers with Chagall's tie to his homeland and complicated and long return to it, also with Chagall's dedication to the Bible, love and his belief that "…in art, as in life, anything is possible when at the heart of it all lies love."

Лявон Карпович: Долгий и незавершенный путь домой ... ***(резюме)***

(веб-журнал «Культура. Нация», вып. 27, апрель 2020, 116-122, www.sakavik.net)

Двадцать стран и ООН выпустили более 200 почтовых марок, посвященных Марку Шагалу. Среди них марки, выпущенные Почтой Республики Беларусь. Подчеркивая важность филателии, автор хочет познакомить читателя со связью Марка Шагала с Родиной, его долгим и трудным возвращением домой, его преданностью Библии, любовью и верой, что «... В искусстве, как и в жизни, все возможно, когда они основаны на любви».

Леанід Карповіч: Зачараваны Бібліяй. Песьня песьняў Марка Шагала

Анатацыя. *Аўтар апісвае прыцягненьне Марка Шагала да Бібліі, якое ён перадаваў у сваіх творах. У прыватнасці, мастак, звяртаўся да Песьні песьняў, паэмы, якая дыхае каханьнем. «Без любові наш сьвет – крок за крокам – будзе набліжацца да канца»". Дыхаюць каханьнем і карціны Шагала з цыклу "Песьня песьняў". Аўтар падае ў артыкуле паштовыя маркі, выдадзеныя паводле карцін М. Шагала і апісвае іх змест.*

У жывапісу ёсьць толькі адзін колер - колер каханьня…
Марк Шагал

"Ад юнацтва прыцягвала мяне Біблія. Мне заўсёды здавалася і да гэтага часу здаецца, што яна самая вялікая крыніца паэзіі ўсіх часоў. Біблія падобная на рэзананс прыроды, і гэтую таямніцу я спрабаваў перадаць... але я не чытаў Біблію, я яе сьніў", – казаў Шагал. І працягваў: "Біблія – самы вялікі ў сьвеце твор мастацтва. Біблія ўтрымлівае ў сабе высокі ідэал быцьця чалавека на планеце Зямля"; "калі б людзі больш уважліва чыталі пракрокаў, яны там маглі б знайсьці адказы на самыя розныя пытаньні быцьця, аж да атаясамленьня сьветабудовы з любоўю: «Без любові наш сьвет – крок за крокам – будзе набліжацца да канца»". Гэта зачараваньне Бібліяй Марк Шагал здолеў перадаць у сваіх творах.

Песьня песьняў складаецца з 1250 габрэйскіх слоў, усяго з 1250 слоў, але духмяных каханьнем. Гэта паэма дыхае каханьнем. Дыхаюць каханьнем і карціны Шагала з цыклу "Песьня песьняў".

Песьня Песьняў I. Вечар. Увечары нявеста шукае сваё каханьне на вуліцах Ерусаліма. "Няхай вусны яго мяне пацалуюць! Бо лепшыя за віно твае ласкі" (Песьня 1:2).

Песьня Песьняў I. Марк Шагал .
Ніца. Нацыянальны музэй Марка Шагала, Біблейскае пасланьне, (Францыя).
Марка пошты Грэнады, выдадзеная ў 1986 годзе

Што зашыфраваў Марк Шагал у сваіх палотнах? Напэўна кожны ўбачыць нешта сваё. Кажуць, што дзеці бачаць на гэтых карцінах нашмат больш, чым дарослыя…

Вечар. Пачатак новага дня ў габрэйскай традыцыі. Нявеста прынікла да жаніха: “Пячаткай мяне пакладзі на сэрца сваё…” (Песьня 8:6).

Нявеста глядзіць у раскрытую кнігу, у руцэ трымае букет. Над жаніхом белая галубка – сымбаль Сьвятога Духа, міру і любові. “Яго левая — пад маёй галавою, а правай рукою мяне абдымае” (Песьня 2:6). Усё разам – яднаньне народа Ізраіля (нявеста) з Богам. Ад жаніха і нявесты па дыяганалі ўверх, у будучыню, стромкія лініі вядуць да ўтворанай сям’і, побач зь якой пусты трон для патомкаў Давіда і месяц, і белы голуб. У левым верхнім куце ў рошчы жаніх грае на флейце. Да яго бяжыць нявеста. Магчыма ўспамін аб страчаным раі з каляровымі жывёламі. Справа Дрэва Жыцьця з белай жывёлай у яго кроне. Пад дрэвам пастушок грае на флейце і побач пасуцца авечкі.

“Ты скажы, каханьне маёй душы, дзе ты пасьвіш? дзе апоўдні ты адпачываеш? навошта бадзяцца мне каля статкаў сяброў тваіх?” (Песьня 1:7).

Горад накіраваны вэртыкальна ў неба да Новага Ерусаліма… У горадзе дзяўчына: “Устану, і горад увесь абыду, па вуліцах і па завулках, шукацьму таго, каго сэрцам кахаю, я шукала яго, не знайшла” (Песьня 3:2).

Песьня Песьняў II. Ноч. “Заклінаю вас, Ерусалімскія дочкі, сарнамі ці палявымі ланямі: ня будзеце і ня турбуйце каханай, пакуль не прачнецца сама!” (Песьня 2:7).

Песьня Песьняў II. Марк Шагал (1887 - 1985).
Ніца. Нацыянальны музэй Марка Шагала, Біблейскае пасланьне, (Францыя).
Марка пошты Грэнады, выдадзеная ў 1986 годзе

Каханая спіць так моцна, як у мацярынскай утробе. “Мне мой мілы — як ладанка зь мірай; начуе ў мяне на грудзях…” (Песьня 1:13). Але гэта сон прарочы. Не аднойчы напісана ў Бібліі, як Бог прыходзіў да сваіх абранцаў у сьне. “Я сплю, а сэрца маё чувае; вось, голас каханага, які стукаецца: «Адчыні мне, сястрыца, каханая, мая беспахібная, чыстая горлінка, бо галава мая — абрасілася, мае кучары — ў начной вільгаці»“ (Песьня 5:2). Выгнутая пакручастая лінія злучае два люстрана адбітыя гарады з небам. Верхні горад Сен-Поль-дэ-Ванс, дзе Марк Шагал правёў апошнія гады жыцьця, і люстрана адбіты родны Віцебск, дзе ён нарадзіўся і які ніколі не забываў. З гарадоў рука (Божая?) паказвае на месяц. Справа побач з каханай лазурны жаніх з крыламі і арфай у руках. Тут жа Дзерава Жыцьця, карані якога ў небе, а крона з пладамі накіравана да зямлі. Пад жаніхом пусты трон і гуляюць побач два львяняці…

Песьня Песьняў III. У дзень шлюбу. “Выходзьце, дзяўчаты, на цара Саламона зірнеце, дочкі Сіёнскія, на вянок, якім яго маці ў дзень вясельля ўвянчала, у дзень радасьці сэрца ягонага” (Песьня 3:11).

Песьня Песьняў III. Марк Шагал (1887 - 1985).
Ніца. Нацыянальны музэй Марка Шагала, Біблейскае пасланьне, (Францыя).
Марка пошты Грэнады, выдадзеная ў 1986 годзе

Тры авалы вырысоўваюць мацярынскі жывот і грудзі – сымбаль дзьвюх Скрыжалей Завету. Падобна беласьнежнай камеце, імчыць ад зямлі ў неба пад вясельным балдахінам нявеста, забіраючы з сабою каханага. “Каханы аддадзены мне, я -яму…” (Песьня 2:16).
Сьплеценасьць фігур закаханых азначае сьвятасьць іх шлюбу як чароўнага спрадвечнага стану чалавека, які дае яму паўнату ў саюзе з іншым і самім Богам. Дабраславеньне закаханым нясе анёл - слуга Бога і выканаўца Яго волі, ён ляціць і трымае ў руцэ Менору. Але рука анёла ў гэтак ненатуральнай позе, быццам яна належыць самому Богу.

Крыху ніжэй постаць яшчэ аднаго анёла, які радасна трубіць у рог шчасьця. Над ім белы голуб, падобны да выпушчанага Ноем з каўчэга і які прынёс аліўкавую галінку Дабравесьця жыцьця і зьяўляецца сымбалям Сьвятога Духа. Цыркавы артыст трубіць, апіраючыся рукамі на вялікага пеўня. Ідзе вясельны абрад, які суправаджаецца весялосьцю, сьмехам, гульнёй і танцам, і азначае пачатак новага жыцьця для закаханых. Сіняе дрэва з белымі водблікамі на кроне, яшчэ ніжэй зялёнае дрэва з пладамі на ім, а паміж імі чалавечая постаць з рысамі і мужчыны і жанчыны адначасова вобраз раю з Дрэвам Жыцьця і Дрэвам пазнаньня дабра і зла і першароднага чалавека.

Два гарады зьмешчаны ў жываце жанчыны. Панарама Сен-Поль-дэ-Ванса з званіцай катэдральнага сабора, як вобраз сучаснага, і перавернуты выгляд роднага

Віцебска з зялёным купалам царквы, як зварот да мінулага свайго роду, зямлі запаветнай, якую мастак заўсёды насіў у сабе. Нешта дагары нагамі нясе рабін…
Чырвоны колер, які запаўняе ўсю прастору палатна, льецца патокамі, сымбалічна злучае ў сабе і чалавечую і боскую любоў так, што дзьве волі зямная і нябесная - аказваюцца сугучнымі.

Песьня Песьняў IV. Поўдзень. Чалавечы саюз знак Боскага Запавету. “Пакуль не астыў яшчэ дзень, не пасляліся цені, я ўзыду на пагорак міравы, на гару фіміямную” (Песьня 4:6).

Песьня Песьняў IV. Марк Шагал (1887 - 1985).
Ніца. Нацыянальны музэй Марка Шагала, Біблейскае пасланьне, (Францыя).
Марка пошты Грэнады, выдадзеная ў 1986 годзе

На цёмна-чырвоным фоне ружовы сінягрывы конь з рознакаляровымі крыламі і букетам кветак у пярэдніх нагах імчыць Давіда і Вірсавію. Адценьні чырвонага і ружовага - гэта не толькі сымбаль пачуцьцёвай любові, але і кроў, якая пральецца, калі Давід, каб атрымаць Вірсавію, адправіць яе мужа ў бой, дзе той памрэ. “Пячаткай мяне пакладзі на сэрца сваё, пакладзі на рукі, як пярсьцёнак: бо каханьне, як сьмерць — моцнае; рэўнасьць, як пекла — лютая; стрэлы яго — стрэлы вогненныя; яно — полымя непагаснае” (Песьня 8:6).

Беласьнежны вэлюм нявесты шлейфам лунае па небе. “…знайшла, каго сэрцам кахаю; прывяла яго ў дом сваёй маці…” (Песьня 3:4). Бог-жаніх на галаве якога карона, сымбаль улады. Нявеста-народ, чыстая душа чалавечая, якая імкнецца да саюзу з Богам.

Народ Ерусаліма вітае маладых. У левым куце анёл сваёй музыкай падтрымлівае ўрачыстасьць. Справа Дрэва Жыцьця і над ім птушка дагары нагамі (ходзіць па небе?). “Вялікія воды ня могуць любоў патушыць, і рэкі яе не затопяць. Калі б хто даваў багацьці дома свайго за любоў, іх адхілілі б з пагардай. “ (Песьня 8:7).

.

Песьня Песьняў V. Сусьветны і вечны запавет паміж людзьмі
і Богам. Марк Шагал (1887 - 1985).
Ніца. Нацыянальны музэй Марка Шагала, Біблейскае пасланьне, (Францыя).
Марка пошты Грэнады, выдадзеная ў 1986 годзе

Перад нявестай у бялюткім адзеньні жаніх, які грае на ліры. “Каханы мой белы, румяны, з тысяч самы найлепшы” (Песьня 5:10). “Ды адна яна, беспахібная, чыстая горлінка…” (Песьня 6:9). Над галавой жаніха дзьве птушкі чырвоная і белая злучаюцца ў адзінае. Пад нагамі два гарады Сен-Поль-дэ-Ванс і Віцебск зьліліся ў адзін. На беразе Ракі Жыцьця Дрэва Жыцьця і Новы Ерусалім, над якім Божая рука і лятаюць анёлы. У нізе карціны сіні конь у кароне, трон заняты двума ільвянятамі, рука трымае адчыненую Кнігу, якая прачытана і пачута. “…цар мяне ўвёў у харомы свае!“ (Песьня 1:4).

Карціны Шагала падобныя на сон, сон казачны, чароўны і непаўторны… Яны заварожваюць ня толькі колеравай гамай, але надзвычайна насычаныя таямнічым загадкавым зьместам, які заклікае калі не да філясофскага асэнсаваньня, то да звароту ў сваю сутнасьць. У Ніцы (Францыя) знаходзіцца Нацыянальны музэй Марка Шагала Біблейскае пасланьне, а ў ім у аддзельным пакоі пяць карцін, прысьвечаных Песьні песьняў. Той, хто ўбачыў карціны Шагала ў музэі Ніццы, выходзіць з музэю іншым чалавекам. Бо немагчыма выйсьці тым самым.

На беларускую мову Песьню песьняў пераклаў Васіль Сёмуха. Зьвяртаючыся да чытача, ён напісаў:
“Гэта кніга пра Любоў і Каханьне. Калі ты габрэй, — чытай, бо гэта пра любоў Бога да богавыбранага габрэйскага народу і пра любоў народу да свайго Бога; калі ты хрысьціянін, — чытай, бо гэта кніга пра духоўны шлюб Хрыста з нябеснай нявестай – Царквою, Сьвятога Духа з Дзевай Марыяй, чалавечай душы з Богам-Любоўю; калі ты атэіст, альбо, крый Божа, «праваслаўны атэіст» – чытай, бо гэта зборнік старжытнагабрэйскай любоўнай лірыкі пра зямное каханьне мужчыны і жанчыны. І кожны хай знойдзе сваё! І кожнаму хай будзе добра на сэрцы”.

Leanid Karpovich: Enchanted by the Bible. Mark Chagall’s Song of Songs ***(abstract)***
(web-magazine “Kultura. Natsyja”, issue 27, April 2021, 123-129, www.sakavik.net)

The author describes Mark Chagall’s interest in the Bible which he displayed in his art creations. In private the artist turned to the Old Testament book of “Song of Songs,” to its poetry that breathes out love. “Without love our world would, step by step, continue to its end.” Chagall’s art pieces breathe out love taken from “Song of Songs.” In his article the author displays stamps that feature Chagall’s art works and describes their content.

Леонид Карпович: Очарованный Библией. Песня песен Марка Шагала (*резюме)*
(веб-журнал «Культура. Нация», вып. 27, апрель 2021, 123-129, www.sakavik.net)

Автор описывает тяготение Марка Шагала к Библии, которое он передал в своих произведениях. В частности, артист обратился к «Песне песен» - стихотворению, дышащему любовью. «Без любви нашему миру - постепенно - придет конец». Картины Шагала из цикла «Песнь песен» тоже дышат любовью. В статье автор приводит почтовые марки, выпущенные по картинам М. Шагала, и описывает их содержание.

Татьяна Кенько: Возвращенные имена или пора вспомнить и начать собирать камни *(предисловие)*

Беларусь является географическим центром Европы, и за своё более чем тысячелетнее существование её поля, леса и долины видали немало интересных событий. Клио - муза истории - щедро наградила её славными сынами и дочерьми. Однако, нерадивые их потомки не всегда старались сохранить для себя и будущего их имена, раздавая ближайшим и дальним народам своё наследие. На Смоленщине родился Михаил Глинка, в Убеле под Минском - Станислав Монюшко. Оба считаются основоположниками национальной оперы – русской и польской. На стене псковского крома любой школьник покажет Вам огромную памятную доску, посвященную одному из первых литовских князей - Довманту, защитнику города от немецких псов-рыцарей, он же изображен среди героев на новгородском памятнике "Тысячелетие России". А много ли знает о Довманте белорусский школьник? Чилийские дети с почтением произносят имя национального героя своей страны Игнатия Домейко. Его именем названы город, горный хребет, минерал, растение, животное. А видел ли их белорусский ребенок на страницах своих учебников?

За последнее десятилетие начата большая и трудоемкая работа по возвращению на Родину её национальных сокровищ. В Полоцке в Спасо-Евфросиниевском монастыре мы можем увидеть копию креста Лазаря Богши, воспроизведенную брестским ювелиром Кузьмичом. Витебляне покажут Вам два памятника и реставрированный родной дом Марка Шагала, всю жизнь считающего Париж "своим маленьким Витебском". Читатели библиотек получили возможность ознакомиться с репринтным воспроизведением газеты "Наша Ніва" и 3-го тома Вольфовской "Живописной России", посвященного Литовскому и Белорусскому Полесью… Но как много предстоит ещё сделать, чтобы каждый житель Белоруссии мог больше узнать о своей Родине. Чтобы "Золотое кольцо" Беларуси включало не только Несвижский и Мирский, но и восстановленные Гольшанский, Ружанский, Дзеречинский замки. Чтобы, бывая в Москве, мы не только спешили в коммерческие места, но и побывали, например, в Крутицком подворье, и, посмотрев сказочный терем, сказали: "Да, я знаю это же произведение нашего земляка, Степана Полубеса"… А чтобы это стало явью, все мы - и учителя и библиотекари, на уроках и мероприятиях, и просто в повседневных разговорах и общении должны взять за правило напоминать и знакомить детей с богатейшим наследием нашей Родины. Только тогда и они и будущие поколения будут достойными её гражданами.

Татьяна Кенько: Мстиславль – маленький Вильнюс. Пётр Мстиславец

Анатацыя. *Многія гарады, вёскі і пасёлкі Беларусі ганарацца сваёй шматвяковай гісторыяй. Напрыклад, невялікі горад Мсціслаў - яго называюць беларускім Суздалем ці маленькай Вільняй. Але большую частку сваёй гісторыі Мсціслаў зусім не лічылі маленькім. Праз горад праходзілі дарогі да многіх гарадоў Вялікага княства Літоўскага. Мсціслаўскія купцы вялі гандаль з Кіевам, Воршай, Ноўгарадам і іншымі гарадамі. У чатырнаццатым стагоддзі ў яго надзел уваходзілі такія гарады як Магілёў, Крычаў, Чавусы, Чэрыкаў і іншыя. У сярэдзіне XVI стагоддзя ў горадзе было заснавана адно з першых у Беларусі праваслаўных брацтваў з бясплатнай школай для дзяцей гараджан, дзе іх вучылі чытаць і пісаць на беларускай мове. Брацтва мела друкарню і выкарыстоўвала яе ў мэтах асьветы. Не выпадкова ураджэнец горада Пётр Цімафееў Мсціславец стаў адным з першых усходнеславянскіх першадрукароў. У сямнаццатым стагоддзі вялікую вядомасць атрымаў езуіцкі калегіум.*

Маленький Вильнюс, беларусский Суздаль, датский Линнхольм-Хойе – как только не называют древний Мстиславль. Как и Суздаль, он был некогда большим городом, как и Суздаль, он теперь стоит в стороне от больших дорог, как и он, богат памятниками древности, сохранил много старины. В путеводителе «По Западной Двине и Днепру в Белоруссии» его автор Л. В. Алексеев так описывает

первое впечатление от города: «Подъезжая к городу со стороны Могилева в жаркий летний день, вы видите его уже издалека. В колеблющемся мареве далекого горизонта ваш глаз начинает различать белую полоску строений, которая, приближаясь, растет, и вот вы видите пожарную вышку, костелы, церковную колокольню, зеленые массы садов и, наконец, отдельные дома. Город кажется зеленым оазисом среди многокилометровых пространств ржи, пшеницы и льна. Издали вы уже различаете барокко (костелы), безвременье второй половины XIX века (Александро-Невская церковь), постройки сегодняшнего дня. Вы понимаете, что перед вами сравнительно небольшой культурный центр прошлого, сохранивший свои древности и до наших дней. Этот маленький провинциальный городок, утопающий в зелени, в бесконечных садах, разбросанных на холмах над поймой реки Вехры [1], особенно хорош из Заречья: зеленые холмы с фруктовыми деревьями, маленькие, уютные деревянные домики, свежевыкрашенные заботливыми хозяевами, кладбищенская роща с деревянной церковью и одиноко звучащим по вечерам колоколом».

Есть еще одно сравнение Мстиславля – с Римом и Москвой. Правда, он немножко недотянул до них. Обе столицы стоят на семи холмах, а Мстиславль только на шести. Девичья, Замковая, Пятницкая, Панивойская, Троицкая, Кладбищенская горы являются молчаливыми свидетелями исторических событий. Памятники прошлого доносят до нас сведения о жизни наших далеких предков. На территории района находится 57 археологических, 19 архитектурных, 88 исторических памятников.

По легенде город возник на Девичей горе, которую насыпали девушки за одну ночь во время вражеской осады. На самом же деле гора – городище кривичей, основанное еще на рубеже новой эры. Первые обитатели ее занимались охотой, рыболовством, животноводством и примитивным земледелием. Наверняка, здесь была языческая каплица. В центре горы возвышался идол, которому приносили жертвы. После принятия христианства на горе поставили церковь и назвали ее Дивной – священной. Церковь вскоре сгорела, а гора стала любимым местом встреч и игр молодежи: уж больно красивый вид на окрестности с нее открывался. Поэтому то и прозвали гору Девичей[2]. Однако под натиском племен, пришедших с

[1] Вехра – старое название реки Вихра, правого притока Сожа.

[2] Девичья гора место непростое. Жители Мстиславля рассказывают, что частенько здесь кроме гуляющих можно увидеть целителей и экстрасенсов, наведывающихся в город лишь с одной целью: подпитаться положительной энергией, исходящей из недр величественного холма.

запада и юга, предки переселились туда, где было более безопасно – на Замковую гору.

Замковая гора, пожалуй, одно из главных мест, где можно ощутить течение времени. Именно здесь без малого девять веков назад начал свою историю современный Мстиславль. Когда-то ее окружали глубокие рвы, а за ними – высокий вал. За укреплениями на верхней площадке горы размещался детинец. С юга к нему примыкал так называемый Окольный.

Вход в замок проходил через деревянный подъемный мост, переброшенный через ров. В центре крепости возвышалась восьмиугольная башня-донжон, построенная в конце XV-XVI века. В замке жили князь и княжеская дружина. Вдоль тесным кругом стояли дома жителей, на южной стороне была построена деревянная церковь, в центре стоял княжеский дом.

Большую часть года Замковая гора практически пуста. Лишь туристические группы с интересом осматривают ее достопримечательности. Но ежегодно на ее территории проходит рыцарский фестиваль. И тогда, как когда-то в далекие времена, здесь звенит оружие, воздвигаются шатры, ее заполняют сотни рыцарей в доспехах, прекрасные дамы в средневековых нарядах и просто зрители.

У подножия горы расположен ныне благоустроенный кагальный колодец – официально охраняемый гидрологический памятник природы местного значения. Он также является свидетелем славной и давней истории края: именно этот колодец, имеющий историческое название «Здоровец», был главным источником питьевой воды в городе долгое время, когда не было возможным рыть колодцы в городе из-за близкого залегания твердых пород, именно из него в деревянных бочках на лошадях привозили горожанам воду. Изначально же, при возникновении древнего городища, вода из источника выполняла еще одну важнейшую роль – наполняла защитный ров, охраняя вместе с Вехрой древний Мстиславль от внезапного нападения врагов. Ров отделял крепость от города и соседних гор – Троицкой и Панивойской[3] – глубокими рвами до 25-ти метров и 60–100 метров шириной.

Замковая гора и ее окрестности – Мекка археологов. Свидетельства древней истории места были найдены в 1959 году во время археологических раскопок. Тогда и был обнаружен культурный слой с деревянными постройками и предметами XII века. Ценные находки стали экспонатами, которые теперь можно увидеть в местном музее. Это украшения, оружие, предметы из стекла и металла, даже берестяные грамоты XII- XIII веков.

На территории Беларуси известны лишь три берестяные грамоты. Одна найдена в Витебске и две в Мстиславле на Замковой горе. Историк Анатолий Седин считает, что раритеты из бересты встречаются на территории Беларуси крайне редко из-за особых природных условий. Слабая увлажнённость культурного слоя поселений не позволяет сохраниться органическим соединениям, в том числе и бересте. Уникальность мстиславской грамоты ещё и в её редком местоположении. Что же представляют собой берестяные экспонаты? На первом куске бересты длиной около 14 сантиметров и шириной 1,5 сантиметра прочерчены два ряда букв.

[3] Название горы Панивойская дано в честь воинственной княгини Василисы – жены последнего князя Михаила Ивановича Жеславского. После смерти мужа, она не только взяла бразды правления в свои руки, но и со всей дружиной совершила несколько походов, получив прозвище Пани Войсковая.

Верхняя строка сохранилась полностью, из нижней виден только её обрывок. «Пшеницы четыре с половиной гривны… заплатил (купил?) Семён» Предполагается, что это донесение, скорее всего, местному князю. Автор берестяного письма сообщал, что выполнено поручение по закупке зерна где-то в чужих краях. Сумма, на которую покупали зерно, по тем временам крупная – 4 с половиной гривны, так что миссия была ответственной. Историки предполагают: документ этот написан в ставшем чрезвычайно засушливом 1219 году. Вторая найденная здесь же грамота более древняя – начала XII века, но по счастью, сохранилась целиком. Эта находка – своеобразная берестяная пропись: на ней свои первые буквы в начале XII века выводил школяр. Металлическое писало, муляж второй берестяной грамоты в Беларуси и подлинник третьей берестяной грамоты хранятся в мстиславском историко-археологическом музее.

Сейчас на горе находится раскоп, который удалось превратить в небольшой музей благодаря стараниям студентов могилевского университета, которые буквально руками перебрали 600 куб. м. земли. В раскопе нашли каменные жернова XVIII века, именное пряслице XII века – имя девушки, оставившей на нем надпись, расшифровать пока не удалось. Найденные тут материалы, в том числе образцы древесины, из которой была сделана мостовая, дают основания говорить о том, что Мстиславль старше как минимум на 80 лет.

А первое упоминание о городе встречается в летописном сборнике киевского Михайловского монастыря: «Лета 1135 Ростислав Мстиславович (внук Владимира Мономаха) устроил град на Вехре». По традиции городам давали имена князей-

основателей или их родных. Назвав новый город Мстиславом, князь Ростислав увековечил имя своего отца – Мстислава Великого, к которому относился с большим почтением.

В 1180 году это уже не просто город, а центр княжества с богатым детинцем на еще более неприступной Замковой горе, каменными и деревянными церквями. Сын основателя города князь Роман Ростиславович передает его в удел своему сыну Мстиславу. Кроме города Мстиславля в княжество входят Чаусы, Чериков, Родомль, Росна, Праношеск, Ростислав. Первый князь его стал впоследствии князем Смоленским, потом Киевским и погиб, защищая русскую землю на реке Калке в 1224 году.

В середине следующего столетия Мстиславль уже входит в состав Великого Княжества Литовского. Великий князь Ольгерд отдал город в удел сыну своему Лугвену Семёну. Теперь владения расширились за счет Могилева, Кричева, Тететина. Он принимает христианство, женится на дочери Дмитрия Донского, говорит и пишет грамоты свои по-старобелорусски. В год женитьбы, который совпадает с Куликовской битвой, он основывает около города Пустынский монастырь, а в 1407 году еще один – Онуфриевский. А еще через три года Семен возглавит русские (Полоцкую, Витебскую, Смоленскую, Мстиславскую) хоругви в Грюнвальдской битве, которые примут на себя основной удар крестоносцев. В битве прославился и его сын Юрий.

Внучка Юрия – Юльяна вышла замуж за Михаила Заславского, который получил официальный титул князя Мстиславского. Однако на белорусской земле это был последний Мстиславский князь. Один сын его умер, а другой после ссоры с отцом уезжает в 1526 году в Москву. Известно, что внук его – тоже Федор, вначале примкнул к ЛжеДмитрию, затем боролся против его и против войска Ивана Болотникова, возглавил семибоярщину, провозгласил наследника престола Речи Посполитой Владислава русским царем, но и при первом Романове – Михаиле Федоровиче ему удалось остаться в числе видных сановников. С его смертью род Мстиславских прервался.

После смерти последнего белорусского представителя Мстиславских Михаила город становится центром воеводства, а в 1634 году получает магдебурское право, печать и герб: меч и щит над ним. Это свидетельство того, что Мстиславль был великим торгово-ремесленным центром, с богатыми культурными традициями. Здесь жили кузнецы, кожевенники, портные, косторезы, гончары, стеклоделы. В первой половине XVII века город один из крупнейших центров Беларуси по изготовлению керамики и стекла. Особо значительные успехи достигнуты в

производстве изразцов. Богатые традиции мастеров керамического дела позволили представителю Мстиславля – Степану Полубесу стать у истоков русского изразцового ремесла.

Через город проходили дороги ко многим городам Великого княжества Литовского. Мстиславские купцы вели торговлю с Киевом, Оршей, Новгородом и другими городами, причем они пользовались своими единицами измерения веса, длины, объема: «мстиславский пуд и фунт», «мстиславские локоть и сажень», «мстиславская бочка». Эти меры были в ходу не только в Мстиславле, но и в Пскове и Смоленске до Первой Мировой войны.

На рыночной площади посреди города всегда было многолюдно и шумно. Прилавки с товарами выглядели нарядно и богато. Сюда привозили и турецкий бархат всевозможных расцветок и вышивок, и атлас, модницам предлагали татарские сафьяновые сапожки. Из продуктов, к примеру, венгерское, французское и немецкое вино, также немцы везли сюда имбирь и соль. Народ шел на базар не просто за покупкой. Часто на рынке собирались, что называется, на людей посмотреть и себя показать, да новости узнать. А между делом, остановившись у какой-нибудь продуктовой или книжной лавки, что-то приобрести. Говорят, на мстиславском базаре можно было купить, что угодно! Археологи во время раскопок нашли на территории города кавказское оружие и монеты из арабских стран.

В начале XX столетии на месте старого стихийного рынка в городе построили торговые ряды. Это были небольшие одноэтажные домики, Купля-продажа пошла еще активнее. 4 раза в год в городе в дни православных праздников устраивались большие ярмарки. Торговые ряды прекрасно сохранились до наших дней, популярны и используются по назначению. Они признаны памятником архитектуры и украшают Мстиславль.

В середине XVI века в городе было основано одно из первых в Белоруссии православных братств с бесплатной школой для детей горожан, где их учили читать и писать на белорусском языке. Братство имело типографию и использовало ее в целях просвещения. Не случайно уроженец города Петр Тимофеев Мстиславец стал одним из первых восточнославянских первопечатников.

Надо сказать, что до XVIII века здесь активно строились и развивались как православные, так и католические храмы. В XVII в городе появилось первое каменное сооружение – иезуитский костел Святого Михаила Архангела. Он построен в 1614 году иезуитами при содействии и фактически полной фундации мстиславльского старосты Петра Паца. Костел Святого Михаила Архангела являлся доминантой монастырского комплекса. Спустя столетие, в 1748 году, храм был реконструирован в стиле виленского барокко. Появилась мощная трехнефная базилика, имеющая двухбашенный фасад, разделенный на два яруса. Внутренний интерьер поражал своим размахом и массивностью, Он имел имел шесть алтарей и был богато декорирован.

Кроме костела в монастырский комплекс входили жилые помещения, здание коллегиума (среднего учебного заведения, готовившего иезуитов-духовников), несколько аптек, служебные корпуса. На территории располагалась еще и часовня. Это был целый городок, обнесенный длинной кирпичной оградой, с встроенными многогранными сторожевыми башенками, удивлявшей всех не только высотой своей и толщиной, но и замысловатостью архитектуры. В самом центре городка находился обширный сквер и небольшая площадь, так называемое «место дебатов» молодых иезуитов.

Иезуитский храм вместе с монастырем были весьма богатыми и процветающими. Надо сказать, что к этому моменту этот католический орден был упразднен Папой Климентом XIV по политическим и экономическим причинам. Своенравная корона Российской империи отказалась публиковать указ Ватикана на своих землях, оттого и снискала поддержку иезуитских монахов со всего мира. В 1787 году по дороге в Тавриду Екатерина II посетила Мстиславль. Чтобы как следует встретить

императрицу, монахи-иезуиты тщательно продумали встречу такой важной гостьи. На канатах спустили двух отроков, на которых надели белые крылья. Именно эти мальчишки, изображая божественных ангелов, положили на голову императрицы лавровый венок. Радости Екатерины не было предела! В благодарность за такой прием она, не жалея денег, по-царски одарила монахов и «высочайше утвердила» новый герб города Мстиславля, где в нижней части – «в серебряном поле бегущая красная лисица, каковыми зверьми окрестности сего города весьма изобилуют».

Однако после восстания 1830−1831 годов иезуиты были изгнаны из России. Монастырь был передан православным верующим, а костел закрыли. В зданиях бывшего коллегиума разместили духовное училище. В 1842 году храм реконструирован и переделан в православный Свято-Николаевский собор. Были сняты башни и центральный фронтон, окна на главном входе заложили, сделали пристройку. устроили иконостас и надстроили большой деревянный купол. Величественность и архитектурная выразительность была безвозвратно потеряна.

Но главные увечья этому величественному памятнику истории нанесли во время атеистической борьбы в XX столетии. На месте главного алтаря установили сцену… Деревянные творения средневековых резьбарей ломали и тут же сжигали на улице перед костелом… Была сожжена и уникальная библиотека старых книг на латинском, когда-то принадлежавшая коллегиуму… Довершило начатое разрушение время. Отстояв без ремонта сто с лишним лет, храм гибнет: обвалились его своды, треснули стены, посыпался кирпич. Однако его интерьер и сейчас впечатляет размером, массивностью опор, лепкой барочного характера.

В 1992 году началась реставрация памятника архитектуры, финансировать которую прекратили в 1995 году! Летом 2017-го памятник пережил свои худшие дни: колонна и арки со сводом, которые она держала, обрушились, два месяца спустя развалилась часть стены. Здание экстренно огородили. В соседней школе искусств прекратили занятия. Сейчас под нажимом общественности министерство культуры Беларуси подготовило перечень первоочередных мер. Начался сбор средств и практически "спасательная операция" на объекте, который готовят к консервации.

Но вернемся в начало XVII века. Как говорилось выше, громадное влияние на молодежь города стал оказывать иезуитский коллегиум. громадное влияние на молодежь города стал оказывать иезуитский коллегиум. Желая предотвратить стремительное падение влияния своих духовников, православное братство решило основать свой центр в городе – с училищем, монастырем, церковью и домом для нищих и убогих. Урочище Тупичевщина возвышается над окрестными землями,

отрезано от города двумя оврагами ледникового периода, у подножия – широкая река Вихра. Согласно легенде, здесь, неизвестно откуда, жителям явилась икона Божией Матери.

Кравчий Мстиславского воеводства Казимир Москевич, которому принадлежали эти места, построил церковь во имя сошествия Святого Духа и туда поместил икону. Он хотел основать и монастырь и даже отписал под него 2 волоки земли, но умер, прося жену и сыновей осуществить его замысел. Они обратились к мстиславским жителям, к игумену оршанского Богоявленского Кутеинского монастыря Иоилию Труцевичу и на собранные средства в 1641 году был построен монастырь, включавший деревянные церкви – Святодуховскую, Святовведенскую и Святониколаевскую. Со стороны города монахи возвели кирпичную стену метровой толщины. Это имело большое значение: времена были неспокойные. В 1887 году монастырь стал женским; в 1895 году был построен каменный Свято-Успенский собор, куда определили чудотворную икону Божией Матери «Тупичевская», к которой стекались сотни паломников.

Монастырь закрыли в 1918 году. В 1930-е годы здания частью разрушили, в оставшихся перед войной находился детский дом. При уничтожении Свято-Успенского собора святыня была утерена[4]. Все окончательно сгорело во время

[4] Ныне список чудотворной Тупичевской иконы Божьей Матери находится в кафедральном соборе святого Александра Невского в Мстиславле.

Великой Отечественной войны. Остались лишь ворота XIX века. На фундаменте монастыря в 1959 году построен маслосырзавод.

Однако, Мстиславль не сравнивали бы с российским Суздалем, который прославлен своими храмами. В Мстиславле и сегодня есть на что полюбоваться.

Католический храм Вознесения Пресвятой Девы Марии был поставлен при монастыре кармелитов у подножья Замковой горы. Именно поэтому он также широко известен как костёл кармелитов. Костёл был деревянным и неприметным, но в 1617—1637 годах на его месте возвели большой каменный храм. В 1654 году после взятия Мстиславля московскими войсками монахи-кармелиты были перебиты. Этому событию посвящены две центральные фрески храма – «Взятие Мстиславля московскими войсками в 1654 г.» и «Убийство ксендзов». В 1746-1750 годах храм был реконструирован Иоганном Глаубицем (венчание башен, декор фасада, форма крыши) в стиле виленское барокко. План главной части храма близок к квадрату. Пятигранная апсида завершает центральный неф, слева от неё расположена двухэтажная пристройка («теплая каплица»). Главной достопримечательностью интерьера церкви являются 20 уникальные фресковые композиций XVII века, которые неплохо сохранились несмотря на плачевное состояние храма. На них отображаются завоевания города воеводой Трубецким. в конце XVII века. На одной стороне можно увидеть городской замок, а другая сторона наглядно повествует о расправах с непокорными католическими священниками.[5]

[5] В 1654 году во время войны Московского государства с Речью Посполитой (1654-1667) руссские войска во главе с князем Алексеем Трубецким штурмом овладели городом, почти полностью уничтожив его. В резне погибли 10000 человек, практически все жители.

В настоящее время католический приход проводит службы в пристройке, главный объём костёла заставлен строительными лесами, однако реставрационные работы приостановлены из-за недостатка финансирования. Реставрацию церкви планируется возобновить, но средств нет. На сегодняшний день мы можем попасть в храм, забраться на его колокольню по крутой лестнице или спуститься в подвалы, где в дни фестивалей устраивают выставки.

Православный Александра Невского кафедральный собор — храм в центре города Мстиславль, является памятником архитектуры ретроспективно-русского стиля. Первоначально на этом месте стояла древнейшая православная церковь в городе – Афанасьевская церковь, перенесённая затем на Замковую гору. А в 1727 году в Мстиславле на пожалования хорунжего витебского Ивана Гурко был основан

---

700 мастеров остались в живых. Они были необходимы Московскому государству и впоследствии были переселены вглубь Московии. Среди них был Степан Полубес. Мстиславль был присоединён к России. Небольшую часть жителей Мстиславля, которые выжили, долгое время называли «недосеками». Сожженый Мстиславль навсегда потерял прежнее значение, а замок прекратил свое существование. Уже цитируемый выше археолог Леонид Алексеев в своих подсчётах при раскопках на замчище отмечал, что культурный слой делится на три части: нижний - остатки жизнедеятельности города в 1654 году, средний - пепелище, которое датируется 22 июля 1654 годом, верхний - огороды. В 1985 году вышла последняя книга Владимира Короткевича «Мсціслаў: эсэ пра гісторыю і людзей адной зямлі», в которой советская цензура без всяких объяснений полностью вырезала фрагмент о Трубецкой резне.

.

бернардинский монастырь. В том же 1727 году был возведен костёл Рождества Богородицы с пятью деревянными алтарями. В 1775 году костёл был

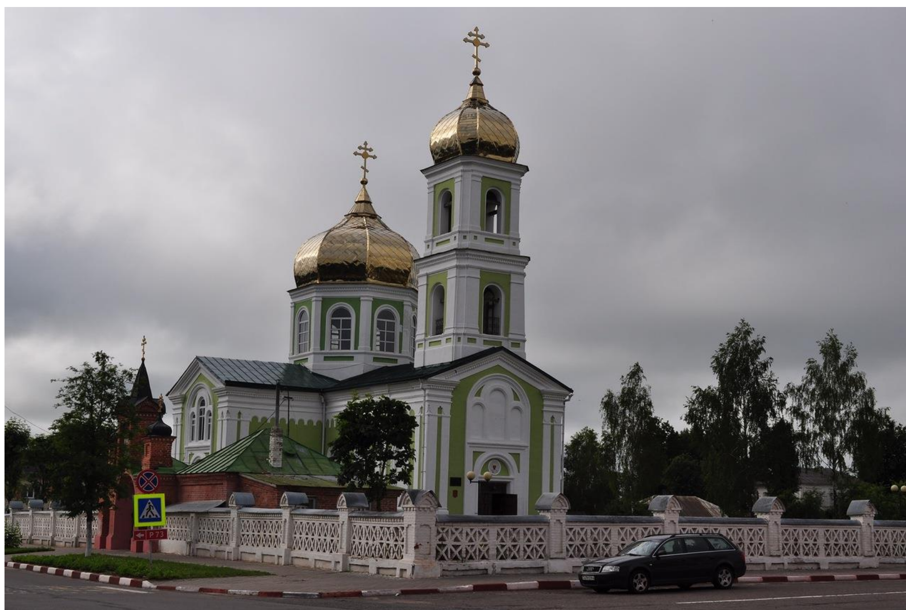

заменён на новый, уже каменный храм. Монастырь, закрытый в 1831 году, отдали православному ведомству. В 1858 году здание храма сгорело. Было принято решение о непрочности конструкций католического храма, что привело к решению его разобрать и построить новый, уже православный храм честь Александра Невского, у которому в этом году был юбилей – 650 лет со дня рождения. Новая церковь открыла свои двери перед прихожанами в 1870 году. Особенностью храма было то, что его алтарная часть была повернута не на восток, как это обычно сделано в православных храмах, а на юго-запад. При входе на церковный двор в 1893 году возвели небольшую кирпичную часовню, которая до нашего времени, к сожалению, не сохранилась. В 1895 году здесь появилась еще и сторожка, которую можно увидеть и поныне. Для кирпичных ворот, поставленных с северной стороны от собора, было выбрано решение в виде тройной аркады (полуциркульной арки). Завершением последней служит прямоугольный щит с шатровым верхом и кокошниками в основании. Эта церковь не только одно з самых высоких зданий в городе, но одно из самых красивых.

А вот Свято-Троицкий приход принадлежал к числу самых древних в Мстиславле. В 1463 году на самом высоком месте города князь Иван Юрьевич построил церковь в честь Святой Троицы. Гора же, на которой он стоял, с тех пор стала называться Свято-Троицкой. Нынешнюю Троицкую церковь поставили в 1834 году напротив бывшей рыночной площади города. В 1858 году пострадала от пожара и восстановлена в 1865 году. В годы войны здание церкви серьезно пострадало. После ремонта в нем в различные периоды размещался архив, музей и учебный корпус строительного колледжа. Здание, которое уже давно не использовалось в качестве действующего храма, перестало внешне даже отдаленно напоминать изначально главный храм города. Поэтому работы по реставрации его были длительными и сложными и завершились лишь в 2016 году.

Но в городе, не смотря на финансовые трудности, многое предпринимается для восстановления его исторического облика. Вам с гордостью покажут «Париж» – прекрасно сохранившееся трехэтажное здание из красного кирпича. Ранее здесь

размещались дворянское собрание и гостиница под столь громким названием. Название осталось – его носит парикмахерская, которая находится на первом этаже. Сейчас здесь размещается учебный корпус Мстиславского строительного колледжа. Раньше были в Мстиславле были еще гостиницы с названиями «Берлин» и «Орел», но, увы, они остались только в памяти. Зато дом земской управы также прекрасно сохранился, как и уездное училище, 20-метровая пожарная башня, здания мужской гимназии, казначейства. И, конечно, отведут вас в торговые ряды, как и в прежние века очень популярное место. Ходите, покупайте для себя на память о этом прекрасном городе и умножайте местный бюджет для восстановления следующих объектов.

А еще вас отвезут в замечательное место за 10 километров от Мстиславля в старейшую православную обитель Могилевской области Пустынки, которая моложе Мстиславля всего на 2,5 века. Но рассказ об этом уникальном месте – отдельная история. А пока мы еще в Мстиславле, давайте вспомним имена людей, которые прославили этот славный город: Иван Иванович Носович – этнограф и фольклорист, братья Праховы, старший Мстислав – философ, поэт, переводчик Гейне, младший Адриан – историк искусства и археолог; братья Горецкие: Максим Иванович – классик нашей литературы, младший Гаврила Иванович – геолог, академик, основатель палеопатамалогии – науки о реках древних времен: Пра-Волги, Пра-Днепра, Пра-Немана; белорусский педагогический техникум закончили Аркадий Кулешов и Змитрок Осипенко. Славное созвездие имен! Каждое достойно отдельного рассказа, но давайте подробно остановимся на самых первых, о тех, кому город стал фамилией: Петре Мстиславце и Степане из Мстиславля по прозвищу Полубес.

Пётр Мстиславец – основоположник русского книгопечатания

В обширной литературе, посвященной начальному периоду истории славянского книгопечатания, первостепенное внимание всегда уделялось Франциску Скорине и Ивану Федорову. Менее заметная роль в событиях тех времен отводилась другому основоположнику отечественной книгопечатной культуры – Петру Мстиславцу. А между тем первый камень в основание русского книгопечатания закладывали они вместе – Федоров и Мстиславец. В трех первопечатных книгах – в послесловиях к "Апостолу" (Москва, 1564) и двум изданиям "Часовника – (Москва, 1565), а также в предисловии к «Евангелию учительному» (Заблудов, 1569), повествующих о зарождении книгопечатания на Руси, имя Петра Мстиславца упоминается рядом с именем Ивана Федорова. Все это достаточно убедительно свидетельствует, сколь высоко ценил сам Иван Федоров (он автор упомянутых послесловий и

предисловия) своего сподвижника и товарища. И если бы в XIX веке историки более внимательно изучили перечисленные факты, то, возможно, знаменитый волнухинский памятник первопечатнику в Москве выглядел бы по-иному, другим был бы и текст на мемориальной доске, установленной на доме номер пятнадцать по улице 25 Октября (текст гласит: «На этом месте находился Печатный двор, где в 1564 году Иван Федоров напечатал первую русскую печатную книгу»).

Петр Тимофеев Мстиславец – личность, несомненно, выдающаяся. С его именем связана одна из самых ярких страниц истории нашей национальной культуры, заслуги его перед русским и белорусским народами огромны. Биографические сведения о нем крайне скудны. Неизвестны точные даты жизни. Единственные документальные материалы, позволяющие с определенной достоверностью восстановить отдельные моменты его жизни и деятельности, – это книги, которые он создавал сначала совместно с Федоровым, а затем и самостоятельно.

Петр Мстиславец – уроженец древнего Мстиславля. На рубеже XVI и XVII столетий это крупный город, игравший заметную роль в экономической и политической жизни Белой Руси. Особенно славился Мстиславль своими умельцами – столярами, плотниками, гончарами, литейщиками, резчиками. Их изделия пользовались широким спросом в Туле, Калуге, Москве, Брянске, Киеве, Орше, Смоленске, Новгороде, да всех мест и не перечислишь. Искусным ремесленником был и Петр: он умел резать по дереву, знал литейное производство и столярное дело. Все это пригодилось впоследствии, когда ему пришлось заняться совершенно новым ремеслом – печатанием книг. Ведь все типографское оборудование – печатный стан, литероотливную форму, красконабивные кожаные подушки (мацы) и другие принадлежности – изготовлялось в те времена самими печатниками или при их непосредственном участии. Печатники также сами составляли краску, подбирали сплав для отливки литер.

Как попал Петр в Москву, неизвестно. Но там сошлись жизненные пути двух замечательных людей – Федорова и Мстиславца – и было положено начало их тесному творческому содружеству. Они совместными усилиями создавали типографию на Никольском крестце, «добывали» оборудование и материалы. И многие годы эти два человека жили едиными помыслами, рука об руку шли к единой цели. 1 марта 1564 года завершили работу над «Апостолом» – книгой, которой суждено было обессмертить имена ее создателей. С этого момента начинает свое летосчисление русская печатная книга. Первопечатный «Апостол» – книга не редкая. В настоящее время учтено более шестидесяти экземпляров издания. Обстоятельные описания его неоднократно помещались в специальной и популярной литературе.

Нам неизвестно, как были распределены функции между печатниками в период создания «Апостола», какую работу выполнял каждый из них. Но утверждают, что Мстиславец, кроме прочих дел, занимался гравированием буквиц, украшений – заставок, концовок. Он резал пунсоны, выбивал матрицы, отливал шрифт. Его считают автором гравюры, помещенной на фронтисписе «Апостола». В процессе работы над «Апостолом» московские первопечатники проявили себя и незаурядными рационализаторами. Они разработали и «внедрили в производство» весьма оригинальный способ двухпрогонного печатания в две краски (в литературе его иногда называют «способом рашкета», или «способом масок»). Сначала определенные участки наборной формы, предварительно покрытой листом пергамента или бумаги с вырезанными в соответствующих местах «окнами», набивали краской. Форму заводили под пресс и получали оттиск. Затем с формы снимали рашкет, извлекали из нее «красные» строки, а вместо них устанавливали пробельный материал. Форму набивали черной краской, и далее процесс шел обычным порядком. Подобная технология в те годы была еще неизвестна в практике типографского производства. Он получил название карманный формат.

Надо полагать, что «Апостол» – не единственная книга, напечатанная Федоровым и Мстиславцем в московской типографии. Сразу после «Апостола» они приступили к работе над «Часовником» и в следующем, 1565 году, выпустили его в свет двумя изданиями (первое – в сентябре, второе через месяц). Друг от друга издания отличаются незначительными деталями. При редактировании в текст второго издания печатники внесли некоторые уточнения, кое-где добавили украшений. Вообще же «Часовник» оформлен довольно скромно, в нем нет иллюстраций, пышных орнаментов и буквиц. Книга тоже небольшого формата – первопечатники намеренно придали изданию такой удобный рабочий вид. «Часовник» – одна на самых ходовых в то время книг. С одинаковым успехом ею пользовались и служители пульта, и миряне. По ней учились грамоте, и книгу буквально зачитывали до дыр. Поэтому-то до наших дней дошли считанные экземпляры московского «Часовника», они хранятся в библиотеках Санкт-Петербурга, Брюсселя, Копенгагена, Лондона.

Московская типография Федорова и Мстиславца функционировала недолго. Редко случается, когда крупное, полезное начинание обходится без злобных нападок завистников, пытающихся это начинание загубить. У первопечатников тоже было немало недоброжелателей, в том числе и среди «начальников и духовных властей». Они-то и решили судьбу молодого, только еще набиравшего силу книгопечатного предприятия. Федоров и Мстиславец вынуждены были оставить Москву и перебраться в Великое княжество Литовское. Это произошло в начале 1566 году.

Им стало известно, что там есть люди, которые собираются организовать в своих краях славянскую типографию. Среди этих людей был гетман Григорий Ходкевич, человек весьма образованный, высоко ценивший книгу. К нему и направляются Федоров и Мстиславец.

Интерес к странствующим типографам проявил сам польский король Сигизмунд Август. «Со всеми панами рады своей» он милостиво принял гостей, а Ходкевич предложил Федорову и Мстиславцу заняться устройством типографии в своем имении Заблудово. В 1569 и 1570 годах из стен заблудовской типографии выходит «Евангелие учительное» и «Псалтырь». «Евангелие» набрано шрифтом московского «Апостола" «в лист», т. е. большим форматом. Инициалы и заглавные строки отпечатаны красной краской. Спусковая полоса украшена узорной заставкой. На некоторых листах исправлена пагинация – приклеены бумажные листки с соответствующими (верными) цифрами (ошибки были замечены печатниками после того, как тираж был готов). В книге есть титульный лист (в предыдущих изданиях московских печатников титула не было), на обороте которого воспроизведено гравюрное изображение родового герба гетмана Ходкевича. В своем эссе о Мстиславле Владимир Короткевич ссылается на сведения, что по примеру Скорины, авторы этой книги хотели издать ее в переводе на простой язык, «чтоб поучение людям… ширилось». По какой-то причине это не получилось, а жаль, – справедливо сетует Короткевич.

«Евангелием учительным» завершилась совместная издательская и типографская деятельность Федорова и Мстиславца. Что заставило их прекратить многолетнее содружество? Творческие ли расхождения, а может быть, осложнения материального характера стали причиной разрыва между ними?.. В этом драматическом эпизоде много пока неясного, Федоров остается у Ходкевича в Заблудове и продолжает работать в типографии. А Мстиславец летом 1669 года переезжает в Вильнюс. Здесь он встречается с братьями Мамоничами, богатыми купцами, давно мечтавшими завести собственное книгоиздательское и книгопечатное дело и искавшими мастеров, «обученных печатному делу».

... В самом центре старого Вильнюса есть неприметный двухэтажный каменный дом, который имеет прямое отношение к начальному периоду истории отечественного книгопечатания. Когда-то этой каменицей (дом за многие столетия неоднократно перестраивался и существенно изменил свой облик) владел «наистарший бурмистр славного и великого места Виленского» Якуб Бабич. Именно в этом доме нашел пристанище Франциск Скорина, после долгих скитаний по городам Европы возвратившийся на родную землю. Он основал здесь первую на территории нашей страны типографию (1520—1525 гг.). Впоследствии дом этот

переходил из рук в руки. И к моменту приезда в Вильнюс Мстиславца хозяевами каменицы были братья Мамоничи. Здесь и начал работать Мстиславец. Навряд ли в доме сохранилось какое-либо типографское имущество, которым пользовался еще Скорина. Ведь около сорока лет прошло с тех пор, как здесь печатал книги белорусский типограф. Мстиславцу пришлось начинать на пустом месте.

Издательская деятельность Мстиславца в Вильнюсе была весьма активной: за короткий срок (1575-1576 гг.) он сумел напечатать в типографии Мамоничей три книги – «Евангелие», «Псалтырь» и «Часовник». Шрифты, нарисованные, выгравированные и отлитые Мстиславцем для этих изданий, отличались четкостью и изяществом, что, в свою очередь, определяло и качество набора, выполненного в высшей степени аккуратно и технически безукоризненно. Издания Мстиславца замечательны еще и затейливыми буквицами, заставками (выполнены в разной манере – белый орнамент по черному фону и черные линии по белому), гравюрами. Не всякая книга, вышедшая впоследствии из типографии Мамоничей (а типография эта действовала почти пятьдесят лет), могла сравниться с изданиями Мстиславца по качеству художественно-технического исполнения.

Но в 1577 году между Мстиславцем и братьями Мамоничами возник конфликт, закончившийся судебным разбирательством. Тяжущиеся стороны суду примирить не удалось. И Мстиславец уезжает из Вильнюса. Больше о нем ничего не известно.

Наследие Мстиславца сравнительно невелико – всего шесть книг. Но влияние его на последующее развитие типографского производства и книжного искусства было весьма плодотворным. Это влияние заметно в деятельности многих белорусских, украинских и русских типографов, работавших в течение ряда десятилетий XVI в. и начала XVII в.

Определяя значение личности Мстиславца, Короткевич пишет: «Мы читаем больше всех в мире, и думается, что тут немалая заслуга восточнославянских первопечатников.

Франциска Скарины. Из Полоцка.

Ивана Федорова. Родина неизвестна.

Петра Тимофеевича Мстиславца. Из Мстиславля.

По-моему, это совсем не так мало. И если бы маленький Мстиславль даже никого больше не дал человечеству – хватило бы и этого, чтобы люди оставались навеки благодарными ему. И, как слабую дань благодарности, поставили б Петру Мстиславцу памятник в его родном городе. Памятник, который пока возвышается только в сердцах жителей Мстислава».

КУЛЬТУРА НАЦЫЯ

КУЛЬТУРА. НАЦЫЯ, №27, красавік-май 2021 ISSN 2562-9506

Не один, а два памятника стоят сейчас в Мстиславле Петру Мстиславцу. Первый установлен в 1986 году на Первомайской улице (сейчас — улица Кармелитская) между зданиями бывшей мужской гимназии и костёла Святого Михаила Архангела. Автором памятника стал скульптор Николай Малиновский, для которого эта работа стала дипломной. Книгопечатник представлен в монашеском одеянии ещё в юношеском возрасте, видимо, перед переездом в Москву. Он сидит на горе камней и показывает рукой в сторону России[6].

Второй торжественно открыли 2 сентября 2001 года на центральной площади города напротив здания районного исполнительного комитета во время празднования Дня белорусской письменности, проводившегося в Мстиславле. Авторами памятника стали скульпторы Александр Ботвиненок и Александр Чигрин, архитектор Юрий Казаков. Здесь Петр Мстиславец предстает перед зрителями в зрелом возрасте в полный рост. В левой руке он держит только что отпечатанную развернутую книгу, откинутая правая рука лежит на печатном станке.

---

[6] Памятник неоднократно страдал от вандалов: во-первых, постамент исчезнувшей надписью "Петр" вес 5 килограммов, который был найден возле памятника, была позже украдена надпись "Мсціславец", который, как ожидается, весит около 10 фунтов. чугунная надпись, которая была покрашена бронзовой краской, похитители возможно, позарились на бронзу.

Tatyana Kenko: Mstislavl – Little Vilnius. Piotr Mstislavets
(web-magazine " Kultura. Natsyja", issue 27, April 2021, 131-165, www.sakavik.net)

Many cities, towns and villages of Belarus express pride in their centuries-old histories. As an example, we have cities such as Mstislavl, which is often referred to as "the Belarusian Suzdal and Little Vilnius." However, the bulk of Mstislavl's history is considered anything but little or insignificant. Many roads passed through this city to other cities of the Grand Duchy of Litva. Merchants from Mstislavl conducted business with people in Kiev, Orsha, Novgorod and other such places. In the 14th century cities such as Mogilyov, Krichev, Chausy, Cherikov and others fell within its scope of influence. In the middle of the 16th century one of the first Orthodox Church's Brotherhoods was established in Belarus which included a free school for children of the city's residents where students were taught how to read and write in Belarusian. The Brotherhood established and operated a printing press and used it for educational purposes. It is not surprising to see that one native of the city, Piotr Timofeyev Mstislaviets, became one of the first eastern Slavic publishers. Also, in the 17th century the city's Jesuit Collective became widely known.

Татьяна Кенько: Мстиславль – маленький Вильнюс. Пётр Мстиславец *(резюме)*
(веб-журнал «Культура. Нация», вып. 27, апрель 2021, 131-151, www.sakavik.net)
Многие города, села и поселки Беларуси гордятся своей многовековой историей. Например, небольшой город Мстиславль - его называют белорусским Суздалем и маленьким Вильнюсом. Но большую часть своей истории Мстиславль вовсе не считали маленьким. Через город проходили дороги ко многим городам Великого княжества Литовского. Мстиславские купцы вели торговлю с Киевом, Оршей, Новгородом и другими городами. В четырнадцатом столетии в его удел входили такие города как Могилев, Кричев, Чаусы, Чериков и другие. В середине XVI века в городе было основано одно из первых в Белоруссии православных братств с бесплатной школой для детей горожан, где их учили читать и писать на белорусском языке. Братство имело типографию и использовало ее в целях просвещения. Не случайно уроженец города Петр Тимофеев Мстиславец стал одним из первых восточнославянских первопечатников. В семнадцатом столетии большую известность получил иезуитский коллегиум.

КУЛЬТУРА. НАЦЫЯ, №27, красавік-май 2021 ISSN 2562-9506

Татьяна Кенько: Остались только на рисунках, или как в Беларуси в XXI столетии используется наследие Наполеона Орда

Анатацыя. *Сярод прадстаўнікоў знатнага ў Беларусі рода Орды менавіта Напалеон Орда, названы ў гонар французскага імператара, атрымаў сусьветную вядомасць. Пасля паўстаньня 1830-1831 гадоў ён, як яго ўдзельнік, вымушаны быў пакінуць межы Расіі. За мяжой атрымаў выдатную музычную і мастацкую адукацыю. Яго "Граматыка музыкі», выйшаўшая ў свет у 1873 годзе, лічылася адным з лепшых навучальных дапаможнікаў. Ён аб'ездзіў палову Еўропы і вынікамі яго трынаццаці падарожжаў сталі цыклы малюнкаў старадаўніх замкаў і вуліц гарадоў. Пасля амністыі Аляксандра II ён вярнуўся на радзіму і за 25 гадоў абышоў з фарбамі і эцюднікам Літву, Польшчу, Валынь, імкнучыся не прапусціць ні адзін помнік гісторыі ці архітэктуры. Яго малюнкі перадалі ў Кракаўскі народны музей, дзе яны праляжалі амаль сто гадоў. У 1977 годзе амаль 1000 рэпрадукцый апублікавалі. Каля 300 з іх - краявіды Беларусі, яе гарадоў, культурных каштоўнасцяў, назаўжды страчаных у ліхалецьце сусветных войнаў, сацыялістычных пераўтварэньняў шматпакутнага XX стагоддзя. Майстар як бы адваяваў для нас сцёртыя з твару зямлі за мінулае стагоддзе архітэктурныя храмы і маёнткі Беларусі.*

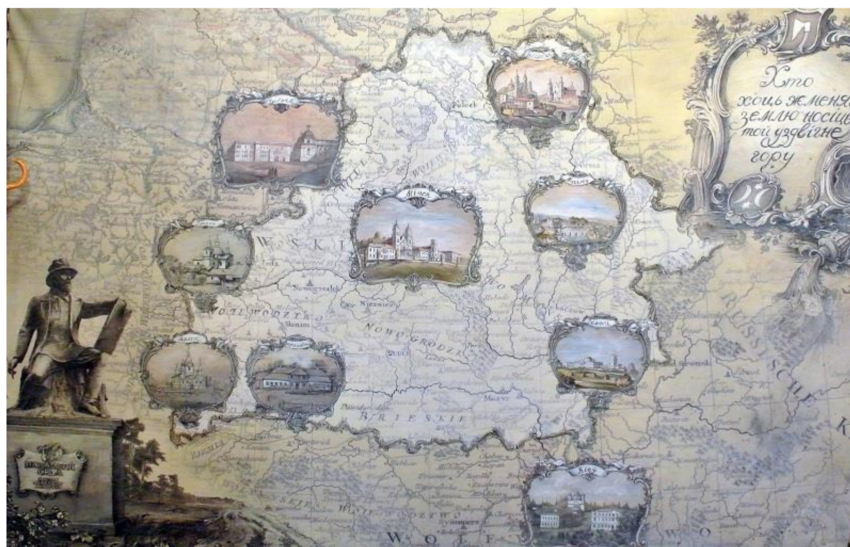

1804 год. Бетховен закончил работу над третьей симфонией и написал посвящение Наполеону Бонапарту, человеку в котором он видел носителя передовых идей. Но через несколько дней, узнав о его коронации, уничтожил посвящение и на титульном листе появилась надпись — «Героическая».

1807 год. 11 февраля. В имении Вороцевичи у предводителя дворянства Кобринского уезда Михаила Орды, женатого на Юзефе Бутримович, родился сын. В честь того, кто хоть и переступил через революционные убеждения, но по-прежнему играл самую главную роль в переустройстве старой Европы, мальчика назвали Наполеоном.

Среди славных родов нашей страны род Орды занимает достойное место. О его происхождении существуют две версии. Первая, наиболее часто упоминаемая, предполагает, что родоначальником был татарин, приглашенный из Золотой Орды или Крыма в конце XIV-начале XV веков на военную службу в Великое княжество Литовское
[1]. Причем семейная легенда приписывает ему происхождение от самого Чингисхана. Потому за его потомками закрепилось прозвище Ордич, а позже – Орда.

Согласно второй, ивановский краевед Василь Брыль, размышляя про герб «Остоя», пишет о последних владельцах имения Достоево[2] Ордах: «их родословная вряд ли восходит к выходцам из татарской орды, как предполагают некоторые исследователи. Скорее всего, их фамилия произошла от слова «гордый» (женская краткая местная форма «горда»). Иначе бы ее произносили с ударением на последнем, а не на первом слоге. Однозначно можно утверждать, что знаменитый Наполеон Орда и владельцы Достоева и ближайших усадьб Доминик, Виктор,

---

[1] Именно в XV в. Ордичи впервые упоминаются в хрониках.

[2] Деревня Достоево, имение предков русского писателя Федора Достоевского, известна с начала 16 столетия. В архивах осталась грамота, по которой пинский князь Федор Ярославович подарил 6 октября 1506 году шляхтичу Даниле Ртищеву за ратную службу небольшую деревеньку. Тот сделал ее родовым поместьем, и по названию деревни Достоево появился род Достоевских.

Поместье Достоевских было небольшим и значительной прибыли семье не приносило. Несмотря на это, Достоевские владели им до середины 17 века, пока по ряду причин не были вынуждены покинуть свое родовое гнездо. Позже имение поочередно принадлежало Стравинским и Чаплицам, но примерно с половины XIX века находилось под владением Виктора Орды. С этого времени до 30-х годов XX века им владели родичи Наполеона Орды. Достоевским же оно уже никогда не принадлежало.

Кароль, оба Витольда, Тадеуш и Юрий Орды – близкие родственники. Все они принадлежат к одному фамильному гербу – «Остоя», что в переводе с польского значит «опора». Вероятно, от этого слова возникло и название деревни Достоево».

Юзефина – мать Наполеона – урожденная Бутримович. Бутрим, близкий родственник Бируты, жены Кейстута, в 1413 году на сейме получил герб и заслужил честь и славу в борьбе с крестоносцами. Отец Юзефины – Матеуш (Матей), Пинский староста, экономист-реформатор и общественного деятеля. Ему Полесье обязано трактами Пинск-Слоним и Пинск-Волынь, Огинского и Королевского осушительными каналами, связавшими Черное и Балтийское моря и сделавшими Пинск портом международного значения. Он первым среди землевладельцев Полесья начал осваивать заболоченные угодья, а на окультуренных землях заложил имение, организовал ремесленную школу для крестьян. Его дворец был первым каменным зданием Пинска. Полушутя, но очень точно Бутримович как-то о себе сказал: «Все, что остается свыше жизненных потребностей, я закапываю в землю или вкладываю в строения». Внук гордился дедом, который был для него идеалом. Отца мальчик потерял рано, когда ему было всего два года, и мать, обладавшая прекрасными человеческими качествами, одна занималась воспитанием детей. Она была талантливой пианисткой, и ее способности оценил сам Станислав Август, когда в 1784 году гостил в имении Бутримовичей. Король был очарован игрой девятилетней девочки на клавикордах.

Наполеон получил традиционное домашнее образование, а в 12 лет поступил в Свислочскую гимназию. Она была открыта в 1806 году и находилась под патронажем Виленского университета. Уровень преподавания и материальная база здесь были очень высокими. Не менее высоким был в гимназии и дух вольномыслия. В конце 1823 года Феликс Ляхович организует тайное общество "Согласные братья". Его члены выступали на собраниях с пламенными речами, читали запрещённые стихи. Оно просуществовало меньше года, но вскоре учащиеся создали новое тайное общество "Зоряне". В «Списке лиц, прикосновенных к делу, разыскиваемому Комиссиею о некоторых тайных обществах, с показанием места жительства тех же лиц» под № 9 числится Орда Наполеон из Кобринского уезда, ставший к этому времени студентом физико-математического факультета Виленского университета. Членство в «Зорянах» стало причиной исключения его в 1826 году из университета и заключения на пятнадцать месяцев в Виленскую тюрьму, а затем высылки в родовое имение Вороцевичи под надзор полиции.

Лишь в 1830 году он призывается на службу в гвардейский конный полк Литовского корпуса. Но восстание 1830-1831 годов вновь меняет его судьбу. С

детства воспитанный в духе вольнодумства, он не мог оставаться в стороне и был зачислен в штаб при главнокомандующем, а за участие в битве под Коцком в качестве подпоручика конных стрелков награжден Золотым Крестом «Virfuti Militari» – Воинская доблесть. После поражения восстания он уезжает домой, но всем ясно, что «мятежник второго разряда» недолго останется в Вороцевичах, которое, кстати, подлежало конфискации в пользу государства после смерти матери, Юзефины Бутрымович. Предстояло путешествие принудительное на Восток, в Сибирь, или добровольное на Запад. Наполеон выбирает второй вариант.

Он «стал слугой» своего друга Тита Плонского. И молодые люди тайно пересекли границу. Путешествие было долгим, но торопиться им было некуда. Пешком, по дорогам Австрии, Германии, Швейцарии и Италии, знакомясь с памятниками старины, музейными ценностями и прочими встречавшимися достопримечательностями, они в 1833 году добрались до Парижа, уже не одно столетие являвшегося культурным центром Европы. К этому времени здесь жили Россини, Верди, Гуно, Берлиоз, Виардо, Тургенев, Жорж Санд, Гейне, Словацкий – список имен деятелей мировой культуры может быть длинным. Орда пишет в своем дневнике: «Я знал, что найду там, много своих знакомых и друзей, и что они всегда помогут или окажут приятельскую услугу».

Вскоре его друзьями становятся Ференц Лист и Фредерик Шопен. У Шопена он начал брать уроки музыки, интерес к которой привила ему с детства мать. Учителя и ученика объединяла не только музыка, но и любовь к покинутой родине. Вскоре Шопен уже посвящал Орде свои первые печатные произведения с подписями. Когда же Наполеон, ставший к тому времени прекрасным исполнителем (этот его дар высоко ценил Лист), начал сочинять полонезы, мазурки, вальсы, серенады, песни на слова Витвицкого и Плуга, друзья играли их в четыре руки. Часто, выступая в музыкальных салонах, в частности у Чарторыйских, они устраивали розыгрыши публики: исполняли сочинения один другого без объявления авторства. Для слушателей-любителей музыки это было тяжелое испытание.

В 1940 году с помощью Листа и Шопена Орда издал альбом фортепьянных пьес польских композиторов под своей редакцией. Средства от его издания он передал для помощи землякам-эмигрантам, которых в это время насчитывалось во Франции около 6 тысяч. Для налаживания более тесных отношений с парижанами Орда пишет «Грамматику польского языка для французов», которая пользовалась такой популярностью, что выдержала три переиздания еще при его жизни. Не меньшей популярностью пользовалась «Грамматика музыки», вышедшая в свет в Варшаве в 1873 году. Много десятилетий она считалась одним из лучших учебных пособий. Станислав Монюшко, познакомившись с «Грамматикой музыки», писал: «С

наслаждением читал я работу о гармонии, изложение которой мне кажется наиболее полным и доступным для понимания», и добавлял: «... сконфужен добротой г. Орды, посвятившего мне такую достойную внимания книжку».

В 1939 году Орда стал членом Польского литературного товарищества, в которое входил и Адам Мицкевич. С ним у него тоже сложились особые отношения – ведь оба «литвина» учились в одной «альма-матер» – Виленском университете. Известно, что Мицкевич обладал высшим даром поэтических импровизаций, и Орда обеспечивал музыкальное сопровождение их. В доме поэта Наполеон часто музицировал в четыре руки с его женой Целиной.

Почти сразу после обоснования в Париже, одновременно с уроками музыки у Шопена, Орда начал заниматься в студии Пьера Жерара, известного французского мастера архитектурного пейзажа. В 1840 году он совершил поездку по Франции и Рейнской области. Именно в первом цикле рисунков с натуры, проявилось особенность его натуры – любознательность и широта интересов, желание поделиться впечатлениями об увиденном. Затем появились циклы из странствий по Испании, Португалии и Алжиру, запечатлевшие архитектурные достопримечательности Мадрида и Лиссабона. Улицы старинных городов, зарисовки античных и средневековых руин на фоне оливковых или апельсиновых рощ, постоялые дворы. Документальность в них сочеталось с лиричным настроем, побуждая зрителей к путешествиям, познанию изображенного края. Скоро Орде поступил заказ из крупного европейского издательства на создание папок для туристических справочников. Увлекательными для художника оказались и поездки по Англии, Шотландии и Голландии, Скандинавии. Результаты его тринадцати путешествий по странам Западной Европы и сегодня украшают туристские путеводители и проспекты.

Не спеша (некоторые его экспедиции продолжались по два года), он объехал пол-Европы, но всегда мечтал о возвращении на Родину. И вот, в 1856 году, получив известие о том, что вступивший на престол новый император Александр II объявил амнистию участникам восстания 1830-1831 годов, повторяя вслед за Державиным и Грибоедовым, что «… дым Отечества нам сладок и приятен...» Наполеон Орда возвращается в свои Вороцевичи. Здесь он проводит большую работу по переустройству хозяйства на западноевропейский лад: занимается осушением земель, закупает молотильные машины, воздвигает новые хозяйственные строения. Но через три года, умирает мать, и имение отходит в казну. Наполеону разрешают только арендовать три фермы, да и то до 1863 года – нового восстания. И хотя прямых доказательств участия Наполеона у властей не было, его обвинили в пропагандистской деятельности, и Вороцевичи отобрали на этот раз навсегда.

С этого момента оставшиеся 15 лет жизни он стал пилигримом, останавливаясь лишь на зимний период во владениях Скирмутов, у своей сестры Гортензии или во дворце деда в Пинске. Зато, как только наступало тепло и подсыхали дороги, он покупал коня и бричку с закрытым верхом на случай непогоды, складывал принадлежности для рисования и письма и отправлялся в путь. Маршруты

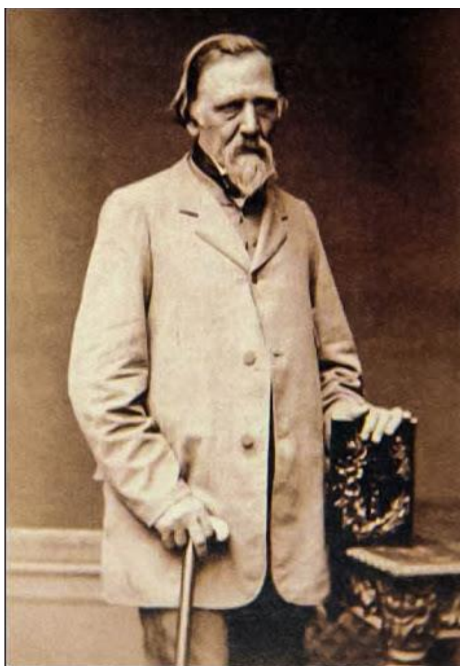

продумывал зимой, изучая книги, карты, документы о дворцах, костелах и церквях, усадьбах знаменитых людей. А таких на Беларуси было множество. Да и не только на Беларуси. За 25 лет объездил и обошел он чуть ли не всю Литву, Польшу, Волынь. В его уникальном дневнике не пропущен ни один памятник истории или архитектуры. Если по пути его было намечено поместье, то он обязательно представлялся хозяевам и просил разрешения зарисовать интересные места. Как правило, его приглашали погостить день-другой. А так как ему было, что рассказать и помузицировать, то визит мог и затянуться. Позже, когда иллюстрации с его рисунки начали печатать в «Тыгоднику илюстрованым»[3] под рубрикой «Из папки Орды», его заранее запрашивали и считали честью принять у себя столь известного гостя.

Так он осуществил свою заветную мечту – создал уникальную энциклопедию в рисунках. Причем, помимо ее художественной ценности в своих пейзажах

[3] «Тыгодник илюстрованы» - популярный польский журнал

художник в отличие от многих живописцев того времени никогда не обобществлял изображаемый объект. Каждое здание имеет индивидуальные особенности и можно даже подсчитать, сколько венцов в том или ином срубе, увидеть детали крыльца, окон, дверей. На его акварелях почти не встречаются изображения людей, но их присутствие ощущаешь совсем рядом, за рамкой – в лодке на берегу, повозке перед домом, подготовленных материалах для ремонта дома.

Его произведения охотно приобретались музеями, книгоиздатели иллюстрировали ими альбомы. В популярном 12-томном труде под редакцией знаменитого Семенова-Тян-Шанского «Живописная Россия» в третьем томе, посвященном Литовскому и Белорусскому Полесью, в качестве иллюстраций помещены и многие работы Наполеона Орды. Среди них панорамы городов Минска, Гродно, Пинска, Янова, Турова, Несвижа, Жировичей, Свислочи, Слонима и других городов. Кроме того, в последние годы жизни Орда успел составить восемь серий-альбомов литографий со своих рисунков, которые выходили большими для того времени тиражами и расходились очень быстро.

Он умер в 1883 году «на посту», готовя для издания девятый альбом, в Варшаве в возрасте 76 лет. По завещанию, адресованному сестре Гортензии, его похоронили на Родине в фамильном склепе Янова[4]. По случаю смерти Наполеона Орды в некрологе, написанным Адамом Плугом, отмечалось: «Это была одна из наисимпатичнейших личностей, вся жизнь которой была чиста как слеза ... Писатель, художник и музыкант, но прежде всего горячо любящий свой край гражданин». Его рисунки передали в Краковский народный музей, где они пролежали почти сто лет. В 1977 году их разобрали и издали «Каталог рисунков архитектурных. Рисунки Наполеона Орды» числом почти 1000 репродукций. Около 300 из них – виды нашей страны, ее городов, культурных ценностей, навсегда утраченных в лихолетии мировых войн, социалистических преобразований многострадального XX века.

Однако в конце тысячелетия мы, наконец, осознали, что пришло время «собирать камни, активно разбрасываемые в последнее столетие». И о Наполеоне Орде из Янова-Иванова вспомнили. Как вспомнили о Станиславе Манюшко из Смилович, Михале Огинском из Залесья…

[4] В советское время кладбище снесли, а на месте погоста возвели школу.

В 1994 году ивановцы создали Фонд Наполеона Орды, открыли его персональный музей. В 2005 из столицы Франции для него специально передали копии документов о 25-летнем парижском периоде жизни. (Кстати, хотелось бы, чтобы во французские маршруты белорусские туристические фирмы включали и посещение музея Наполеона Орды в Париже). На его родине проводятся пленеры.

Талантливый скульптор Игорь Голубев, автор прекрасных памятников Язэпу Дроздовичу в Минске, Короткевичу в Орше, Евфросинии Полоцкой в Полоцке в 1997 году увековечил для потомков и белорусского Наполеона. Замечательная работа. Присел на пень (совсем как современные юноши и девушки, ученики художественных школ, где-то на берегах Свислочи, Двины или Днепра) сосредоточенно всматривающийся в окружающий пейзаж человек. Только одежда у него иная – вместо свитера и джинсов – сюртук и высокие сапоги, поля шляпы защищают глаза от солнечных лучей, а в ленту шляпы вставлено гусиное перо, необходимое, чтобы сделать первичные зарисовки китайской тушью, а заодно и пометки о том, что стало объектом внимания мастера. Например, литография «Свислочский костел», имеет на обороте надпись: «Костел освещен в 1666 году. В Местечке граф Винцент Тышкевич заложил на свои средства славную гимназию для обучения юношества» (Вспомним, что Орда тоже закончил гимназию в Свислоче), или «Гродно – место известное с 1128 года. На руинах оборонного замка Эрдвила – племянника Миндовга, стоял замок, в котором проходил последний сейм». А на каждом рисунке-документе обязательно стоит пометка «Зарисовано с натуры»). На колене странника лист картона, поддержанный одной рукой, в другой – кисточка. Рядом поставлена дорожная сумка, на которой вытеснен музыкальный знак. На постаменте надпись «Наполеон Орда. Художник, композитор, музыкант» (Вот для чего лира на сумке). Автограф мастера помещен и на обороте картона, но доступен

взгляду зрителя. Памятник удачно разместился на перекрестке магистрали Брест-Пинск – главной улице Иванова. Эта дорога, ведущая на Украину, давно получила название «перекрестком Европы». Так что отсюда, с постамента, взору Наполеона открыты все пути-дороги, исхоженные им, и запечатлевшиеся на таких, как на памятнике, небольших (30 см.) листах.

В нашем третьем тысячелетии в стране начинает медленно, но возрождаться достояние предков. И тут при реконструкции мы опять должны сказать слова благодарности очарованному страннику, который не ленился в шестьдесят и семьдесят лет объездить, обойти, документально отразить и описать зодчество края. Лед тронулся, и в Меречевщине воссоздали по рисунку Наполеона Орды дом-музей Тадеуша Костюшко.

А что сделано в Вороцевичах? На развилке дорог Брест-Лунинец-Снитово в 1996 году установили знак-указатель «Родные места Наполеона Орды». Однако напоминанием о самой усадьбе великого художника, публициста, композитора и ученого служил лишь подвал посреди поля. Археологи обнаружили фундамент дома. Воссоздают его, естественно, по рисункам самого хозяина.

Планируется отстроить и сам дом, и все приусадебные строения. Всего 22 постройки. Но… в 2007 году широко отметив 200-летний юбилей, о проекте временно забыли и к восстановлению приступили лишь через два в 2009 году. Были вскрыты старые кирпичные фундаменты и подвальные помещения, сделали новый фундамент, реконструировали подвальное помещение, подвели электричество, установили трансформаторный щит, построили стены и межстенные перегородки.

В 2019 году появилась заметка, что восстановление о имения Наполеона Орды близко к завершению. После этого еще прошло почти два года… Возможно в ближайшем будущем мы сможем посетить не только музей, но и его родовой дом. А пока можно посмотреть альбом с его рисунками, который сегодня есть во многих библиотеках и помечтать, что придет время и Беларусь с его рисунков восстанет, как феникс из пепла, и предстанет перед глазами жителей нашего века светлыми очертаниями архитектурных святынь прошлых веков.

P.S. Да, если вам когда-нибудь в руки попадется белорусская банкнота в 100 000 рублей, вспомните Наполеона Орду – ведь изображенный на ней несвижский замок – отпечаток с его рисунка.

Tatyana Kenko: They have remained only in pictures or how in the 21st century the legacy of Napolean Orda is being used in Belarus *(abstract)*

(web-magazine "Kultura. Natsyja", issue 27, April 2021, 152-162, www.sakavik.net)

Among representatives of well-known familial households of Orda in Belarus, particularly Napoleon Orda, who was named in honour of the French emperor, gained world attention. Following the Rebellion of 1830-1831, in which he participated, he was forced to leave Russia. Finding himself abroad, he managed to become well educated in the areas of music and art. His work entitled "Grammar of Music," published in 1873, was considered over several decades to be one of the better textbooks on the subject. His travels covered half of Europe and as a result of his 30 trips he produced a series of drawings of old castles and city streets. Following Czar Alexander II's amnesty, he returned to his homeland and for 25 years traveled about Lithuania, Poland, Volyn drawing sketches and trying to include in them every possible important historical and architectural monument. His drawings were passed on to Krakovsky National Museum where they have been kept for almost 100 years. In 1977 some 1000 reproductions of his work were printed. Over 300 of them are scenes taken from Belarus, her cities, cultural treasures which were lost in the horrors of wars and social changes that occurred during the course of our suffering-filled 20th century. This Master, as it were, won back for us lost architectural cathedrals and destroyed places within Belarus.

Татьяна Кенько: Остались только на рисунках, или как в Беларуси в XXI столетии используется наследие Наполеона Орды *(резюме)*

(веб-журнал «Культура. Нация», вып. 26, апрель 2021, 152-162, www.sakavik.net)

Среди представителей знатного в Беларуси рода Орды именно Наполеон Орда, названный в честь французского императора, получил мировую известность. После восстания 1830-1831 годов он, как его участник, вынужден был покинуть пределы России. За границей получил прекрасное музыкальное и художественное образование. Его «Грамматика музыки», вышедшая в свет в 1873 году, много десятилетий считалась одним из лучших учебных пособий. Он объездил пол-Европы и результатами его тринадцати путешествий стали циклы рисунков старинных замков и улиц городов. После амнистии Александра II он вернулся на родину и за 25 лет обошел с красками и этюдником Литву, Польшу, Волынь, стараясь не пропустить ни один памятник истории или архитектуры. Его рисунки передали в Краковский народный музей, где они пролежали почти сто лет. В 1977 году их издали числом почти 1000 репродукций. Около 300 из них – виды Беларуси, ее городов, культурных ценностей, навсегда утраченных в лихолетии мировых войн, социалистических преобразований многострадального XX века. Мастер как бы отвоевал для нас стертые с лица земли за минувший век архитектурные храмы и поместья Беларуси.

Татьяна Кенько: История Спиридона Соболя и созданной им типографии в Кутейнском монастыре в Великом Княжестве Литовском и государстве Российском в ХУII столетии

Анатацыя. *У Воршы, сярод славутасцяў гэтага старажытнага горада, зьвярніце ўвагу на Куцеінскі манастыр, званы таксама Лаўрай. Адным са значных пачынаньняў манастырскіх служыцеляў было стварэньне друкарні і выданьне праваслаўнай літаратуры. Асаблiва праславілася друкарня пасля выхаду ў 1631 годзе "Буквара" Спірыдона Собаля, які ў каталогах свету значыцца не толькі як навучальнае выданьне, але і як новы падыход у першапачатковым навучаньні чытаньню. З аршанскай зямлі пайшоў па зямлі ПЕРШЫ БУКВАР.*

В 1998 году центром празднования дней белорусской письменности и печати был древний город Орша. Одним из главных событий праздника стало открытие памятной доски на стене здания кутейнского богоявленского монастыря Спиридону Соболю. Надо признаться, что не только каждый житель нашей республики, но далеко не каждый оршанин знает о существовании и монастыря и славного сына Земли белорусской. Истоки этой истории надо искать в конце XVI - начале XVII столетий.

В магдебургском городе Могилеве род Соболей один из самых известных. В книге Ф. Жудро "История могилевского братства" упоминается Игнат Андреевич Соболь – виленский бургомистр в 1579-1580 годах. Отец нашего героя Богдан Игнатьевич Соболь являлся могилёвским бургомистром и имел на городском рынке "полторы крамы". Соболи названы в числе "начальников возмущения" против униатской политики Иосафата Кунцевича. И когда на православных начались гонения, многие из них переезжают в Киев поближе к митрополиту. Среди них оказался и Спиридон. Считается, что он закончил братскую школу в родном городе, а в Киеве преподавал с 1624 года в братской школе и Киево-Могилянской академии.

Параллельно он работает в Лаврской типографии, а в 1628 году даже приобретает собственную.

Уже первые книги, изданные им, показывают, что он заботился о духовном и образовательном развитии читателей. Так, "Октоих" – представляет собой сборник православных песен, молитв и канонов, а поскольку многие православные церкви в это время закрывались, Соболь хотел, чтобы верующие при необходимости могли общаться с богом и самостоятельно. Издание памятника византийской литературы VII столетия "Лимонарь или Луг духовный" Иоанна Мосха говорит о его просветильских целях. Книга состоит из поучительных историй жизни монахов, рыбаков, скоморохов. "Лимонарь" имел хождение на Руси в рукописных вариантах. В Париже его издали на греческом и латинском языках. Соболь начал перевод этого труда еще в 1624 году и, хотя в издании 1628 года нет сведений о переводчике, исследователь творчества Соболя Алесь Мартинович допускает его авторство.

Кутеинский монастырь, 17 век.

Любое культурное начинание требует больших финансовых трат. А при издании книг в те времена просто необходима была поддержка меценатов. Мы с благодарностью вспоминаем имена братьев Мамоничей, Константина Острожского, Григория Ходкевича, без помощи которых невозможна была бы деятельность Ивана Федорова и Петра Мстиславца. Спиридону Соболю тоже повезло: в конце 20-х годов он встретился с Богданом Стеткевичем-Завирским, владельцем обширных земель в Белоруссии, активным деятелем православия. На его землях и на его средства возводились монастыри. Так, в 1620 году оршанцы получили разрешение патриарха Иерусалимского Феофана построить мужской монастырь. Место нашлось на земле Стеткевича – в лесу при впадении речушки

Кутеинки в Днепр. И, хотя ставили его подальше от злого ока, известность монастырь получил сразу и широкую. Даже московской патриарх Никон "слышав, яко близь славного града Орши, иже бысть глава и начало общему житью во всей Белой Руси и в Литве, созданная обитель, или рещи, Лавра велика зело Святого Богоявления Господня, зовома Кутейно…". Назвав Богоявленский монастырь Лаврой (в переводе с греческого – улица, квартал), Никон подчеркнул его значение как особо большого и значимого для православных.

Первый игумен монастыря Иоиль Труцевич был образованный человек и хорошо понимал силу печатного слова. По его предложению было решено начать издание православной литературы. Стеткевич сразу вспомнил про Соболя, который просил его о возможности "в державе своей типографию розширити" для выпуска "знаменитших книг". И вот, в первом же 1630 году вышли пять книг. Но прославилась типография после выхода в 1631 году "Букваря", который в каталогах мира значится не только как издание Спиридона Соболя, но и особенно как кутеицкий "Букварь".

Давайте вспомним первые шаги обучения грамотности. Вначале мамы или бабушки покупали кубики с отдельными БУКВАМИ, потом - АЗБУКУ (название слова произошло от первых букв славянского алфавита "аз" и "буки"). И только придя в первый класс, вы получили первую в своей жизни учебную книгу – БУКВАРЬ (название произошло от букв "буки" и "веди"). Полгода вы обучались по нему складывать отдельные буквы в слоги, а слоги в слова. А потом был первый в школьной жизни праздник "ПРОЩАНИЕ С БУКВАРЕМ". В библиотеках этот праздник совпадает с праздником "ПОСВЯЩЕНИЕ В ЧИТАТЕЛИ". Такова последовательность становления чтения во всех странах мира. А стала она такой только после изобретения и выхода букваря Спиридона Соболя. Английский ученый Джон Симон Габриэль Симонс, всемирно известный знаток старопечатной книги подчеркивал: "Честь первого введения слова "букварь" принадлежит Соболю… Это слово употребляется независимо, как обозначение элементарного учебника для детей…". С ОРШАНСКОЙ ЗЕМЛИ ПОШЁЛ ПО ЗЕМЛЕ ПЕРВЫЙ БУКВАРЬ.

Но ведь учебная литература по обучению грамоте существовала и до Соболя, – могут возразить читатели-скептики. "Азбуку" издавали Иван Фёдоров и Лаврентий Зизаний. В чём отличие "Букваря" от других пособий?

Эта уникальная книга в единственном экземпляре находится в львовском Музее украинского искусства. В ней 80 страниц: но вместо нумерации традиционные для старопечатных книг кустоды - первый слог или слово, с которого начинается фраза на следующей странице. На титульном листе напечатано: "Букварь сиречь начало учения детям начинающим чтению извыкати". Начинается учебник "Азбукой": 44

буквы славянского алфавита в прямом и обратном порядке. Такое расположение букв, считает книговед Марат Ботвинник, способствовало развитию зрительной памяти учеников. Потом помещены словосочетания с различными буквами, по типу тех, что давались и в других "Азбуках", но упражнения более обширны и сочетаются с краткими сведениями по грамматике. Пособие дополнено первоначальными сведениями о стихосложении, которое было в большом почете в братских школах Княжества. В качестве материала для чтения подобраны выдержки из Библии, молитвы, где излагались общепринятые христианские догмы морали. То есть одновременно решались задачи обучения и воспитания молодежи в православном духе.

Имя Спиридона Соболя присвоили могилевской областной типографии. Памятная доска на здании типографии.

Подготовив несколько учеников-типографов, Соболь решает вернуться на родину и основать новую типографию в Буйничах под Могилевом. Буйничи, как и Кутейно, находились на землях Стеткевича. Но козни униатов не позволили издателю полностью проявить себя ни в Буйничах, ни в родном Могилёве, и в 1637 году он едет в Москву. Там он знакомится с известным московским издателем Василием Бурцевым, которому "продал мелкую печать троих писмен… и все мастерство тех печатей изъявил" - то есть убедил в удобстве пользования этих шрифтов. В 1639 году Соболь решает окончательно переселиться в Россию, чтобы открыть там издательство и школу для обучения русских юношей "словолитному делу", греческому, латинскому и польским языкам. Но, не допустив до Москвы, его задержали в Вязьме. Опасаясь влияния униатской церкви на души верующих, царь

Михаил" повелел того могилёвца Спиридона Соболя отпустить назад в Литву, а к Москве не пускать, чтоб в его учении и в книгах смуты не было…"

После путешествия по Украине и Молдавии Спиридон принимает монашество в Могилёвском братстве под именем Сильвестра. Но любимое дело не бросает. В своем завещании 1645 года помимо дома, земли и денег он оставляет сыновьям незаконченные издания "Апостолов". Год его смерти, как и год рождения неизвестен.

Но давайте вернёмся на два десятилетия назад и посмотрим, что же случилось с кутеинской типографией. Работу подготовленных Соболем типографов возглавил Иоиль Труцевич. За неполных 20 лет мастера издали 15 книг, которые заслуженно принесли монастырю славу крупнейшего центра белорусского книгопечатания. Война 1654-1667 Речи Посполитой с Россией, прозванная в народе временем кровавого потопа,* тяжело сказалась на судьбе белорусского народа. Погиб каждый второй житель, тысячи белорусов были взяты в плен, многие уезжали из разорённых мест добровольно.

Новый царь Алексей Михайлович Тишайший в начале войны самолично приехал в Белоруссию и ознакомился там с образом жизни и культуры для него совершенно новым. По возвращении в Россию он начинает преобразования, вызвав из посещаемых им городов ремесленников и мастеров, употребив их искусство во благо России.

Среди первых переселенцев были монахи оршанского Кутейнского монастыря. Поселили их в село Богородицыно на озере Валдае - вотчине Иверского монастыря. Они привезли с собой друкарский завод и большое количество изданий, частью "голых", то есть непереплетённых. Помимо монахов в Богородицыно прибыли резчики по дереву, токари, столяры, переплётчики из Копыля, Дубровны, Шклова, городов, расположенных неподалеку от Орши. На Родине их деятельность была тесно связана с типографией, поэтому и в России они работали под руководством кутейнских "старцев". Книги, издаваемые в Иверском монастыре, пользовались таким спросом, что в Новгороде была даже организована их постоянная продажа.

В сентябре 1665 года типографию по распоряжению патриарха Никона перевели в его резиденцию – Новоиерусалимский монастырь на Истре. Крупнейший деятель и реформатор православной церкви патриарх Никон, купив в 1656 году село Воскресенское с тремя деревнями и пустошами, задумал создать монастырь,

* Что происходило в 17 столетии в наших землях, правдиво описал лауреат Нобелевской премии писатель Генрих Сенкевич в романе "Потоп". Прообразом главного героя стал оршанский войт Самуэль Кмициц.

подобный древнему Иерусалимскому храму. Отсюда и название – Новый Иерусалим. Были переименованы ближайшие к монастырю места: "река Иордан" – Истра, "гора Фовор" – возвышенность близ берега реки, "Гефсиманский сад" – соседняя роща… Однако патриарх не стремился к точному воспроизведению памятника архитектуры первых веков нашей эпохи. Староиерусалимский храм втиснут в скалу, Новоиерусалимский – стоит свободно. В палестинском храме 29 приделов, в русском – 14. Мраморная отделка заменена цветными изразцами, выполненными белорусскими умельцами под руководством Степана Иванова, прозванного за мастерство Полубесом.

В отличие от Западной Европы и Княжества, где типографии могли содержать частные лица и издавать книги по собственному усмотрению, в России XVI-XVII веков монополия на издание книг принадлежала только церкви. В стране была одна типография, подчиненная патриарху, и она работала только на потребу церкви: из 483 названий книг, выпущенных за сто лет, только 13 носили относительно светский характер. Поэтому патриарх и позаботился забрать новую типографию под свой надзор. Но своенравный и себялюбивый Никон не поладил с царем Алексеем. Бывший патриарх отправился в ссылку, а типография осталась бесхозной. Её перевезли в Москву, в Патриарший приказ и … забыли.

Белорусская типография была задействована вновь для печатания трудов Симеона Полоцкого – последнего в ряду крупных деятелей белорусской культуры эпохи Возрождения и первого русского профессионального писателя. Приехав добровольно в Москву в 1664 году, он указом царя был назначен в специально открытое училище для подъячих Приказа Тайных дел, а затем стал наставником старших детей Алексея. С 1665 года Полоцкий занимает неофициальный чин придворного поэта.

По "Псалтыри" училось грамоте в России несколько поколений учеников, а Михаил Ломоносов назвал ее вместе с "Грамматикой" Смотрицкого (тоже, кстати, учёного ВКЛ) "вратами своей учёности". Но все светские труды Полоцкого церковь не разрешала к печати. Только после смерти Алексея новый царь Федор – воспитанник Симеона нарушил вековой обычай и вспомнил о заброшенной типографии. Полоцкий стал активно готовить труды к печати, но в разгар хлопот заболел и скоропостижно скончался. Его ученику и последователю Сильвестру Медведеву удалось издать только первые два тома. После этого типографию закрыли. Больше сведений о ней нет.

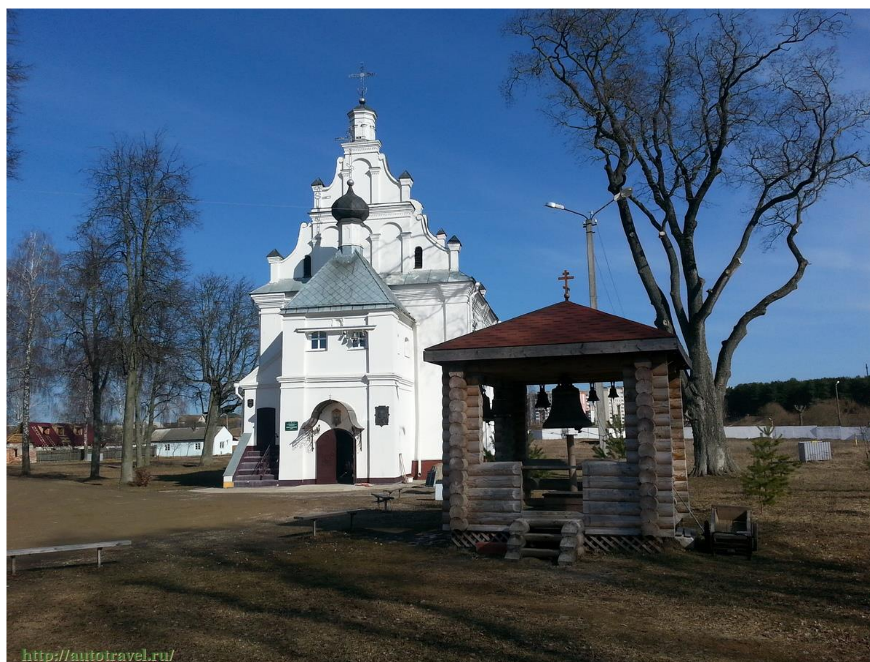

Современный вид. Справа от входа памятная доска, посвященная Спиридону Соболю.

Сам же Крутицкий богоявленский мужской монастырь существовал до октября 1917 года. В 80-е годы микрорайон Заднепровье подступил к стенам этих старых помещений. И быть бы им снесенными, если бы не вмешалась специальная экспедиция археологов объединения "Белреставрация" и Института истории АН БССР. Уникальный памятник архитектуры белорусского барокко и книгопечатания сохранили. А в 1998 году, как уже было сказано в начале беседы, увековечен памятной доской.

Изготовил барельеф Игорь Голубев. Он закончил Белорусскую Академию искусств только в 1990 году, но его работы уже хорошо известны. В центре Минска в Троицком предместье двигается к Свислочи вечный странник Язеп Дроздович, а перед Красным костелом "Архангел Михаил побеждает змея". Замечательный белорусский художник и композитор Наполеон Орда держит на колене палитру. В руке у него перо, а на дорожной сумке выгравирована лира. Таким "узнали" своего знаменитого земляка в 1997 году жители Иванова – райцентра Брестской области. Оршанцы могут похвастаться несколькими

работами скульптора. В 1992 году здесь открыли памятник Владимиру Короткевичу, в 1994 – памятник воинам, которые погибли в Афганистане. Годом раньше появился памятный знак жертвам сталинских репрессий. И, наконец, мемориальная доска, изображающая Спиридона Соболя, служит для посетителей Кутейнской лавры ключом к познанию нашей славной истории. Смотрит на своих потомков великий человек, живший более 3,5 веков назад в эпоху Возрождения. Смотрит и как бы призывает сделать все, что в человеческих силах для нового возрождения Беларуси. Страна с достойным прошлым, может и должна стать страной с замечательным будущим. Может! Если каждый сделает для нее хотя бы малую часть совершенного Спиридоном Соболем!

Послесловие. В 2014 году в монастыре торжественно открыли памятный знак ПЕРВОМУ В МИРЕ БУКВАРЮ.
Тогда же в библиотеку монастыря поступило факсимильное издание "Букваря " Спиридона Соболя 1631 года. В 2017 году музей истории Могилева приобрел изданную им в 1632 году книгу «Апостол», изданная в 1632 году.

Tatyana Kenko: The history of Spiridon Sobol and printing press manufactured by him at Kuteynski Monastery located initially in The Grand Duchy of Litva and later in the 17th century within lands under the rule of the Russian Duchy *(abstract)*
(web-magazine "Kultura. Natsyja", issue 27, April 2021, 163-171, www.sakavik.net)

Among attractions of the ancient city of Orsha one will find Kuteynski Monastery, also termed as Kuteynskaya Lavra. One of the most notable initiatives of the monastery's staff was the production of a printing press and its subsequent printing of Orthodox Church materials. This institution became particularly well-known following its printing of Spiridon Sobol's "Bukvar" (reading primer), which in world catalogues is noted not only as an educational publication, but also as an innovative methodology in a teaching people to read. The first primer came from the region of Orsha.

Татьяна Кенько: История Спиридона Соболя и созданной им типографии в Кутейнском монастыре в Великом Княжестве Литовском и государстве Российском в XУII столетии ***(резюме)***

(веб-журнал «Культура. Нация», вып. 27, апрель 2021, 163-171, www.sakavik.net)

В Орше, среди достопримечательностей этого древнего города, обратите внимание на кутеинский монастырь, называемый также Лаврой. Одним из значительных начинаний монастырских служителей было создание типографии и издание православной литературы. Особенно прославилась типография после выхода в 1631 году "Букваря" Спиридона Соболя, который в каталогах мира значится не только как учебное издание, но и новым видом первоначального обучения чтению. С ОРШАНСКОЙ ЗЕМЛИ ПОШЁЛ ПО ЗЕМЛЕ ПЕРВЫЙ БУКВАРЬ.

Краязнаўства

Ігар Пракаповіч: Вадзяныя млыны ў Пастаўскім краі

Анатацыя. *Аўтар займаўся даследаваньнем вадзяных, млыноў існаваўшых у Пастаўскім краі у ХУІІІ-ХХ стагоддзях. На падставе апісаньня 28 вадзяных млыноў праведзена іх сістэматызацыя па шэрагу паказчыкаў: канструкцыйныя асаблівасці, тэхналагічныя працэсы, памеры дамбаў і шлюзаў, гаспадары, час дзеяння, стан захавання. На аснове матэрыялаў, якія былі сабраныя падчас комплексных экспедыцый складзены даведнік і буклет, распрацаваны два турысцка-экскурсійныя маршруты, створана інтэрактыўная карта, якая размешчана ў сетцы інтэрнэт.*

Краязнаўства на Пастаўшчыне развіваецца дынамічна і разгалінавана. Даследчыкі-аматары вывучаюць падзеі сівой даўніны, часоў войн і ліхалеццяў, гісторыі вёсак і мястэчак, творчыя здабыткі творцаў нашага краю. Але застаецца шэраг тэм, якімі да апошняга часу амаль ніхто не займаўся. Да іх адносіцца і гісторыя млынарства на Пастаўшчыне.

Наогул, пра млыны сучаснаму чалавеку вядома мала, бо амаль усе яны спынілі сваю дзейнасць пасляваенным часам. Энергія малых рэк, якая выкарыстоўвалася для памолу збожжа, была заменена больш эфектыўнай электраэнергіяй, што выпрацоўваюць цеплавыя і гідраэлектрастанцыі. У выніку многія млыны былі зруйнаваны, іншыя значна пашкоджаны або разбураны; ацалелі толькі адзінкі – тыя, што былі прыстасаваны для нейкіх іншых патрэб.

У XVIII-першай палове XX стагоддзя млыны адыгрывалі ролю своеасаблівых лакальных цэнтраў эканамічнага і грамадскага жыцця. Некаторыя з іх прапаноўвалі даволі шырокі набор паслуг: размол збожжа на простую муку і пыталь, выраб круп, валенне сукна, распілоўка дрэва на тартаках, выцісканне алею, выраб паперы. Бедныя сяляне для ўласнага спажывання малолі муку звычайна ў невялікіх ручных жорнах; у вялікіх сем’ях і ў заможных гаспадароў была патрэба ў памоле значных аб’ёмаў збожжа, вырабу сукна або дошак. Таму паездка “у млын” у штодзённым колазвароце выглядала як вельмі важная сямейная падзея. Там чалавек вырашаў не толькі некаторыя свае гаспадарчыя праблемы, але і атрымліваў інфармацыю пра

падзеі ў вакольных вёсках. Млынары шмат чаго ведалі, таму не дзіўна, што ў легендах і паданнях яны надзяляліся незвычайнымі здольнасцямі.

Вадзянымі млынамі вучні пастаўскай гімназіі – удзельнікі краязнаўчага гуртка “Terra incognita” зацікавіліся ў 2017-2019 гадах падчас вывучэння прыродна-гістарычнага комплекса “Крыжоўкі” і распрацоўцы па яго тэрыторыі турысцка-экскурсійнага маршрута. Адзін з цікавейшых аб’ектаў – рэшткі млына каля вёскі Пятроўшчына. Збор матэрыялаў пра яго дазволіў зрабіць апісанне ўнікальнай гідратэхнічнай сістэмы, часткай якой гэты млын і з’яўляецца.

З пачатку 2020 года ўдзельнікі гуртка пачалі збор звестак пра іншыя вадзяныя млыны Пастаўшчыны. Першапачаткова мелася ўрывачная інфармацыя пра 7 такіх аб’ектаў, да пачатку лета іх колькасць павялічылася да 28. Вывучэнне літаратурных крыніц і інтэрнет-рэсурсаў па тэме дало нязначныя вынікі, што сведчыць пра тое, што даследаваннем вадзяных млыноў у нашым краі ні навукоўцы, ні мясцовыя краязнаўцы не займаліся. Найбольш грунтоўнае апісанне ўдалося знайсці для млына ў Паставах, асобныя звесткі – пра млыны ў Томішках і Казлоўшчыне. Пра астатнія аб’екты ў крыніцах ёсць толькі кароткія паведамленні пра месцазнаходжанне і ў некаторых выпадках – пра ўласнікаў і спецыялізацыю.

Пра млыны другой паловы XVIII стагоддзя найбольш інфармацыі ўтрымліваецца ў апісаннях парафій за 1784 год, якія пакінулі тагачасныя плябаны. Гэтыя звесткі былі апрацаваны і пададзены ў магістарскіх працах Адама Свідэрскага і Барталамея Гаўрыльчыка (Беласток, 2005). У апісаннях асобныя раздзелы прысвечаны млынам, дарогам, мастам, што дае ўяўленне пра іх размяшчэннне і некаторыя характарыстыкі.

Інфармацыйныя звесткі пра наяўнасць млыноў у некаторых населеных пунктах маюцца ў кнізе “Памяць. Пастаўскі раён”, аднак падрабязных характарыстык (акрамя Пастаўскага млына) не падаецца. Частку матэрыялаў удалося атрымасць з кніг мясцовых краязнаўцаў пра асобныя паселішчы нашага краю і падчас гутарак з аўтарамі: Мікалай Арэх (Голбія, Стары Двор), Франц Хоміч (Дунілавічы), Іосіф Зямчонак (Варапаева, Дунілавічы, Парыж), Алесь Гарбуль (Лынтупы, Раманішкі, Томішкі), Анатоль Курак (Томішкі, Трабуцішкі, Скрунды), Янусь Малец (Хрыстова).

Картаграфічны аналіз мясцовасці быў праведзены на аснове карт рознага часу. У працы выкарыстоўваліся: "трохвёрстка" расійскіх ваенных тапографаў (канец XIX ст.), расійскія карты 1865 і 1874 гадоў, польскія карты 30-х гадоў XX стагоддзя, карта РККА 1938 года, вайсковая карта 1971 года маштабу 1:100000.

Сучасны стан былых вадзяных млыноў вывучаўся падчас правядзення краязнаўчых экспедыцый малымі групамі ў фармаце аўтавандровак. У чэрвені 2020 года было зладжана чатыры паездкі па раёне, вынікам якіх стала абследаванне амаль усіх месц, дзе раней знаходзіліся млыны. У асобных вёсках праводзілася апытанне мясцовых жыхароў.

У экспедыцыях, якія ладзіліся пад кіраўніцтвам настаўніка геаграфіі І. М. Пракаповіча, удзельнічалі вучні пастаўскай гімназіі Іван Апанасевіч, Кацярына Семенас, Юлія Дунец, Анастасія Кажарновіч. На аснове матэрыялаў краязнаўчых экспедыцый і сабраных звестак з розных крыніц інфармацыі з'явілася магчымасць зрабіць апісанне ўсіх вадзяных млыноў Пастаўскага раёна, якія дзейнічалі ў XVIII-XX стагоддзях. Усяго іх налічвалася 28.

Вадзяны млын – будынак на беразе ракі або праточнага возера для памолу збожжа, механізмы якога працуць ад энергіі руху вады. Галоўная функцыя млына – памол зерня, якое малолася на муку двух відаў: грубая і дробная (пыталь). Некаторыя млыны маглі выпрацоўваць электраэнергію (млыны ў Хрыстове і Манькавічах). Таксама пры млыне маглі дзейнічаць: лесапілка, сукнавальня, а пры млыне ў Паставах працавалі паперня (для вырабу грубай паперы) і алейня (для ціску алею).

Ніжэй падаецца сціслая характарыстыка вывучаных вадзяных млыноў (іх пашыранае апісанне маецца ў падрыхтаваным даведніку І. Пракаповіч, І. Апанасевіч, К. Семенас "Вадзяныя млыны Пастаўшчыны" (2020).

Млын у Акелах размяшчаўся на рацэ Караліноўка, дзейнічаў у сярэдзіне XIX стагоддзя: ён пазначаны на карце 1865 года. Матэрыялаў пра дакладны час пабудовы, яго гаспадара і канструкцыйныя асаблівасці пакуль што не выяўлена. На цяперашні час ад гэтай гідратэхнічнай сістэмы засталіся толькі асобныя элементы: зарослы стаў, рэшткі дамбы, узвышэнне, на якой стаяў будынак млына, бетонныя сценкі шлюза.

Млын у Алешыне размяшчаўся на рацэ Заражанка. У выданні "Słownik geografichny królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich" (1886) падаецца інфармацыя пра тое, што ў фальварку Алешын на той час меліся карчма, млын і тартак (лесапілка). На месцы млына ў 1959 годзе была пабудавана міні-ГЭС.
Млын у Бярозаўцы знаходзіўся на рацэ Мядзелцы. Ён належаў Тызенгаўзам. Цяпер ад былой гідратэхнічнай сістэмы амаль нічога не засталося, толькі рэшткі паляў былога моста.

Млын у Варапаеве размяшчаецца на рацэ Заражанцы (Галбяіцы). Пабудаваны ў 1870 годзе, працаваў да 1942-га. У канцы XX стагоддзя знаходзіўся ў паўразбураным стане. Рупнасцю новага ўласніка Л.І.Іваніна ў 1993 годзе адноўлены і цяпер з'яўляецца славутасцю Варапаева.

Млын у Голбіі размяшчаўся на рацэ Галбяіца. Ён існаваў у другой палове XIX стагоддзя. Цяпер ад млына амаль нічога не засталося. Некалькі элементаў былых канструкцый былі выцягнуты з ракі падчас рамонту моста.

Млын у Задзеўі размяшчаўся на рацэ Дзявіца (цяпер у межах Пастаў). У апісанні задзеўскай парафіі за 1784 год яе плябан Ваўжынец Ігнат Манстовіч засведчыў: "Млын дворны задзеўскі паміж поўначчу і ўсходам на рацэ Дзявіцы без ставу і мосту, бо вада адлягла да возера. Запруда, або спуст на рацэ Дзявіцы ніжэй мосту пры млыне задзеўскім паміж поўначчу і ўсходам за чвэрць мілі вялікай ад касцёла". З гэтых запісаў вынікае, што ўжо на той час млын быў у заняпадзе.

Млын у Паставах стіць на рацэ Мядзелка. Дата пабудовы мураванага млына дакладна не вызначана, але на падставе вядомых звестак можна лічыць, што ён быў узведзены прыблізна ў 30-50-я гады XIX стагоддзя, калі завяршалася будаўніцтва палаца Тызенгаўза. З 1994 па 1998 год праводзілася рэстаўрацыя млына. У 1998 годзе ў адноўленым будынку адкрыўся Дом рамёстваў. Разам з млыном дзейнічала паперня, некаторы час тут выраблялі алей.

Млын у Юньках размяшчаўся на рацэ Лучайка. У апісанні Пастаўскай парафіі за 1784 год, якое пакінуў пастаўскі плябан, пісар дэканату свірскага ксёндз Ян Антоні Шуле, згадваецца млын са ставам у Юньках. На картах XIX – XX стагоддзяў, якія былы прааналізаваны, ні млын, ні стаў не пазначаны. Ад былой гідратэхнічнай сістэмы на сённяшні дзень засталася дамба, якая, магчыма, была падвышана пазней пры будаўніцтве сучаснай дарогі, і забалочаны поплаў Лучайкі на месцы былога става.

Млын у Манькавічах стаіць на рацэ Мядзелка. Першыя згадкі пра млын у Манькавічах сустраюцца ў апісанні пастаўскай парафіі за 1784 год, якое пакінуў ксёндз Ян Антоні Шуле. У гістарычных крыніцах згадваецца, што ў 1886 годзе ў мястэчку дзейнічаў вадзяны млын з сукнавальняй. Ад былой гідратэхнічнай сістэмы засталася дамба даўжынёй каля 180 метраў і два шлюзы: былой запруды (12 м) і млыновы (5 м шырыні). Падмурак былога млына мае памеры 15 х 20 метраў.

Млын у Смыччы размяшаўся на рацэ Аржоўка. Звесткі пра млын, які існаваў тут у другой палове XVIII стагоддзя, утрымліваюцца ў апісанні Лучайскай парафіі, якое пакінуў ксёндз Мікалай Бендзкоўскі. Там падаецца наступная інфармацыя: "У Лучайскай парафіі меліся млыны ў Старым Двары, які належаў Агінскаму, і ў Смыччы, які быў уласнасцю Кошчыца".

Млын у Пятроўшчыне размяшчаўся на рацэ Мядзелка. Млын дзейнічаў "пры Польшчы" і ў пасляваенны час. Па словах жыхаркі в. Кабайлы Таразевіч Веры Фамінічны, млын згарэў і не аднаўляўся. Млын з'яўляецца галоўным элементам унікальнай гідратэхнічнай сістэмы "Мядзелка-Варанец". На сённяшні дзень ад былой гідратэхнічнай сістэмы застаўся падмурак млына і пратока, якую актыўна асвойваюць бабры.

Млын у Нохаўшчыне размяшчаецца на рацэ Караліноўка. Ён быў збудаваны ў другой палове XIX стагоддзя па ініцыятыве тагачаснага ўласніка маёнтка Каралінова, вядомага мастака і медальера Альфрэда Ромэра, які ў 70-80-я гады праводзіў карэнную рэканструкцыю сядзібнага комплексу. Тагачасная планіроўка гэтай гідратэхнічнай сістэмы захавалася да цяперашняга часу.

Млын у Томішках размяшчаецца на рацэ Лынтупка. Ён пабудаваны ў 1903 годзе, у Другую сусветную вайну яго ўзарвалі партызаны. Пасля вайны быў адноўлены, але мука тонкага памолу ўжо не выраблялася. У 60-я гады XX стагоддзя млын перарабілі ў лесапільню. Цяпер у выніку размыва запруды і шлюза вада з вадасховішча поўнасцю спушчана.

Млын у Трабуцішках стаяў у сутоках рэк Олскна і Лынтупка, дзейнічаў у канцы XVIII стагоддзя. Ён належаў пані Гільзеновай. Зараз ад былой гідратэхнічнай сістэмы засталося балота на месцы былога става, рэшткі дамбы, некалькі вялікіх камянёў каля рэчышча, даўняя драўляная балка, урослая ў маладое дрэўца.

Млын у Сурвілішках стаяў на пратоцы, якая злучае два возеры, знешні выгляд і канструкцыйныя асаблівасці пакуль што не выяўлены. Па рэштках былой дамбы праходзіць дарога і перакінуты сучасны мост. У рэчышчы яшчэ захаваліся два рады драўляных паляў запруды і некалькі слупоў. Пратока пад мостам загрувашчана валунамі, якія былі, верагодна, вымытыя з муроў былога млына. Дзейнічаў у XIX – пачатку XX стагоддзя.

Млын у Лынтупах стаяў на рацэ Лынтупка. Па інвентарызацыі 1591 года ў мястэчку была плошча і дзве вуліцы – "Да млына" і "Да сяла Судоўскага". Гэта інфармацыя сведчыць пра тое, што ў канцы XVI стагоддзя млын ужо дзейнічаў,

хоць і невядома які. У пазнейшых крыніцах звестак пра лынтупскі млын не сустракаецца.

Млын у Раманішках размяшчаўся на рацэ Пеляцэ. Паводле выдання “Słownik geografichny królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich” (1882 г.), на месцы вёскі быў двор Даўгялаў, які знаходзіўся каля става на рацэ Пеляка. Наяўнасць запруды ўскосна сведчыць, што на той час млын ужо дзейнічаў.

Млын у Пяляцэ стаіць на рацэ Пеляка. Па словах мясцовага жыхара Станіслава Альфонсавіча Цюкшы (1937 г.н.), млын на Пеляцэ пабудаваў у 30-я гады XX стагоддзя Сельвестр Бялевіч, які прыехаў з-пад Свіра і выкупіў у Даўгалаў каля 30 гектараў зямлі. На цяперашні час захавалася дамба даўжынёй каля 30 метраў, размыты шлюз з рэшткамі сцен і вымытымі валунамі, гнілыя пашкоджаныя драўляныя канструкцыі, іржавыя часткі механізмаў, жорнавы камень. Стаў спушчаны і паступова зарастае хмызняком.

Млын у Рудні стаяў на безыменнай рачулцы – левым прытоку ракі Смычыцы. На карце 1865 года у Рудні пазначаны млын, каля якога праходзіла лясная дарога. Знешні выгляд і канструкцыйныя асаблівасці пакуль што не выяўлены.

Млын у Старым Двары. У энцыклапедыі “Słownik geograficzny Królewstwa Polskiego i innych krajów sławianskich” (1885 г.) падаецца наступная інфармацыя: “Стары Двор, фальварак над двумя азёрамі,..., мае 38 жыхароў каталіцкага веравызнання, бровар, млын вадзяны і тартак; уласнасць Эдварда Мастоўскага”. На цяперашні час рэшткаў былога вадзянога млына амаль не засталося. Часткова захаваліся фрагменты дамбы, па якой ідзе лінія электраперадачы.

Млын у Міхаліне стаіць на рацэ Заражанка. У выданні “Słownik geografichny królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich” (т.VI, 1885) маюцца звесткі пра тое, што ў прыватным фальварку Міхаліна, які ляжыць над ракой Заражанкай, быў раней вадзяны млын і фабрыка сукна. Ад былой гідратэхнічнай сістэмы засталіся шматлікія камяні і счарнелыя драўляныя палі ў рэчышчы Заражанкі, а таксама рэшткі пабудоў і падмуркаў, якія складзены валунамі.

Млын у Дунілавічах быў уладкаваны на рацэ Заражанцы. Па звестках з кнігі “Памяць. Пастаўскі раён” у 1866 годзе ў Дунілавічах дзейнічаў вадзяны млын з сукнавальняй. У 1920-я гады ў мястэчку працавалі лесапільны і цагельны заводы, млын, кузня, пiларама. Цяпер ад млына засталіся толькі падмуркі і некаторыя жалезабетонныя канструкцыі.

Млын са ставам у Крыкалах размяшчаўся ў паўночна-ўсходняй частцы парка ў канцы XIX – пачатку XX стагоддзя. Ён быў уладкаваны на ручаіне, якая бярэ пачатак з крыніц у глыбіні парка. На млынку малолі збожжа для ўласнай гаспадаркі. Зараз ад млына засталіся толькі рэшткі ў выглядзе камянёў і паляў счарнелага дрэва.

Млын у Казлоўшчыне. На заходняй ускраіне вёскі на рацэ Ласіцы з часоў Друцкіх-Любецкіх амаль поўнасцю захаваўся вадзяны млын. Ён быў збудаваны ў 1859 годзе, аб чым сведчыць камень з надпісам на ўваходзе. Гэта было тым часам, калі Казлоўшчынай валодаў Ігнацый Друцкі-Любецкі. Абсталяванне аднаўлялася ў 1920-я і 1950-я гады. На сённяшні дзень гідратэхнічная сістэма захавалася часткова. У добрым стане знаходзяцца будынак млына, насыпная дамба, сценкі шлюза.

Млыны ў Нoрыцы стаялі на каналах між ставоў Норыцкага сядзібна-паркавага ансамбля, у якія вада пастyпала з невялікага балота. Яны дзейнічалі з канца XVIII да другой паловы XIX стагоддзя. Млыны былі невялікія і працавалі нерэгулярна з прычыны малога напору вады. Цяпер на месцы былых млыноў стаяць шлюзавыя сістэмы, якія рэгулююць рух вады праз ставы.

Млын у Хрыстове спачатку (у канцы XIX стагоддзя) быў вадзяным, стаяў на невялікай рачулцы, а пазней з прычыны недахопу вады млын зрабілі паравым (газагенератарным). Ён знаходзіўся ў паўночнай частцы вёскі каля былога господскага двара (фальварка). Уласнікамі яго былі Зямчонкі. На цяперашні час на месцы былой гідратэхнічнай сістэмы засталіся толькі камяні ды зараслае балота на месцы былога става.

Млын у Кацюрышках быў уладкаваны ў маляўнічым месцы, дзе сыходзяцца плыні ракі Камайкі і безыменнага ручая ў першай палове XX стагоддзя (пазначаны на польскай карце 1930 г). Ад былой гідратэхнічнай сістэмы засталася дамба даўжынёй каля 40 метраў і вышынёй да 4-6 метраў, значна размытыя сценкі шлюза, шматлікія валуны ў рэчышчы, падмурак і склеп млына, падмуркі іншых пабудоў, рэшткі сада.

На падставе апісанняў вадзяных млыноў Пастаўшчыны была праведзена іх сістэматызацыя па шэрагу паказчыкаў: канструкцыйныя асаблівасці, тэхналагічныя працэсы, памеры дамбаў і шлюзаў, гаспадары, час дзеяння, стан захавання. На жаль, у выніку таго, што частка млыноў на цяперашні час поўнасцю знішчана, а сведкаў і літаратурных крыніц адшукаць не ўдалося, вызначыць іх некаторыя характарыстыкі не атрымалася.

Усе вывучаныя млыны будаваліся з мэтай памолу збожжа. Большасць з іх (18) была ўзведзена на буйнейшых рэках раёна (Заражанака-Галбяіца (5), Мядзелка (4), Караліноўка (2), Лынтупка (2), Пеляка (2). На меншых рэках (Ласіца, Камайка, Шурыца, Аржоўка) мелася па 1 млыне. Даволі значны млын стаяў на пратоцы паміж Сурвілішскімі азёрамі. Астатнія млынкі былі невялікія, працавалі перыядычна, бо выкарыстоўвалі ваду з ручаёў, якія жывіліся вадой з крыніц (Скрунды, Хрыстова, Крыкалы) або азёр (Рудня, Задзеўе). Асобна вылучаюцца два невялікія млынкі, якія дзейнічалі на пратоках паміж ставамі маёнтка Норыца.
Некаторыя вадзяныя млыны з’яўляліся значнымі гідратэхнічнымі сістэмамі, паколькі разам з памолам збожжа ажыццяўляліся і іншыя тэхналагічныя працэсы. Найбольш разнастайныя функцыі выконваў млын у Паставах, дзе малолі зерне, распілоўвалі драўніну, выраблялі алей і паперу. На млынах у Манькавічах, Казлоўшчыне і Дунілавічах стаялі генератары, якія выпрацоўвалі электраэнергію, прычым, першыя два былі ўзведзены ў маёнтках, якія належалі князю У.Друцкаму-Любецкаму. Пры млынах у Алешыне, Казлоўшчыне, Паставах, Пеляцэ, Томішках, Хрыстове дзейнічалі тартакі (лесапільні). У мястэчках Варапаева, Дунілавічы, Манькавічы і вёсцы Міхаліна на энергіі вады працавалі валюшні (сукнавальні).

Гады пабудовы некаторых млыноў невядомыя, але самым старым вадзяным млыном на Пастаўшчыне быў, напэўна, млын у Лынтупах: ён існаваў ужо ў XVI стагоддзі. У XVII стагоддзі. з’явіліся гідрасістэмы ў Манькавічах, Паставах, Юньках, Старым Двары. Праз стагоддзе вадзяныя млыны працавалі ў Голбіі, Дунілавічах, Бярозаўцы, Норыцы, Смыччы, Міхаліне і Трабуцішках. З цягам часу некаторыя з іх прыйшлі ў заняпад, бо ў гэтых арэалах з’яўляліся новыя, больш дасканалыя і эфектыўныя гідрасістэмы. Так млыну ў Лынтупах на змену прыйшоў млын у Трабуцішках, Юнькаўскі млын таксама паступова змарнеў, бо побач былі Паставы. У XIX стагоддзі млыны пабудавалі ў Алешыне, Варапаеве, Казлоўшчыне, Крыкалах, Нохаўшчыне, Пеляцэ, Пятроўшчыне, Раманішках, Рудні, Скрундах. У XX стагоддзі яны з’явіліся ў Томішках, Кайранішках і Сурвілішках. На той час агульная іх колькасць на Пастаўшчыне складала 14. На працягу XX стагоддзя млыны паступова згортвалі сваю дзейнасць, прыпыняліся і прыходзілі ў заняпад. З другой паловы стагоддзя імі ўжо ніхто не карыстаецца, некаторыя млыны толькі захаваліся як славутасці нашага раёна.

На аснове матэрыялаў, якія былі сабраныя падчас комплексных экспедыцый, былі складзены даведнік і буклет, распрацаваны турысцка-экскурсійныя маршруты, створана інтэрактыўная карта, якая размешчана ў сетцы інтэрнэт.
Ніжэй падаецца кароткая характарыстыка распрацаваных прадуктаў.

1. Даведнік “Вадзяныя млыны Пастаўшчыны” і буклет.

Даведнік створаны на аснове літаратурных крыніц, звестак сеткі інтэрнэт і матэрыялаў комплексных краязнаўчых экспедыцый. Поўнакаляровае выданне мае аб’ём 60 старонак фармату А-5, уключае 27 карт і 3 аўтарскія картасхемы, 57 арыгінальных каляровых і 6 старых фотаздымкаў. Кніга надрукавана ў Пастаўскай друкарні накладам 50 асобнікаў. Даведнік у фармаце pdf выстаўлены на сайтах Пастаўскай гімназіі, газеты “Пастаўскі край”, Пастаўскай раённай бібліятэкі, Нацыянальнага парка “Нарачанскі”.

2. Інтэрактыўная карта “Вадзяныя млыны Пастаўшчыны”.

Распрацавана на аснове матэрыялаў падрыхтаванага даведніка і папяровых версій картасхем. Карта выстаўлена на сайтах Пастаўскай гімназіі, газеты “Пастаўскі край”, Пастаўскай раённай бібліятэкі, Нацыянальнага парка “Нарачанскі”.

3.Турысцка-экскурсійныя маршруты “Вадзяныя млыны Пастаўшчыны”.

На аснове матэрыялаў краязнаўчых экспедыцый і падрыхтаванага даведніка распрацаваны два турысцка-экскурсійныя маршруты: Усходняе кола і Заходняе кола. Схемы маршрутаў падаюцца ў даведніку і выстаўлены на сайтах Пастаўскай гімназіі, газеты “Пастаўскі край”, Пастаўскай раённай бібліятэкі, Нацыянальнага парка “Нарачанскі”.

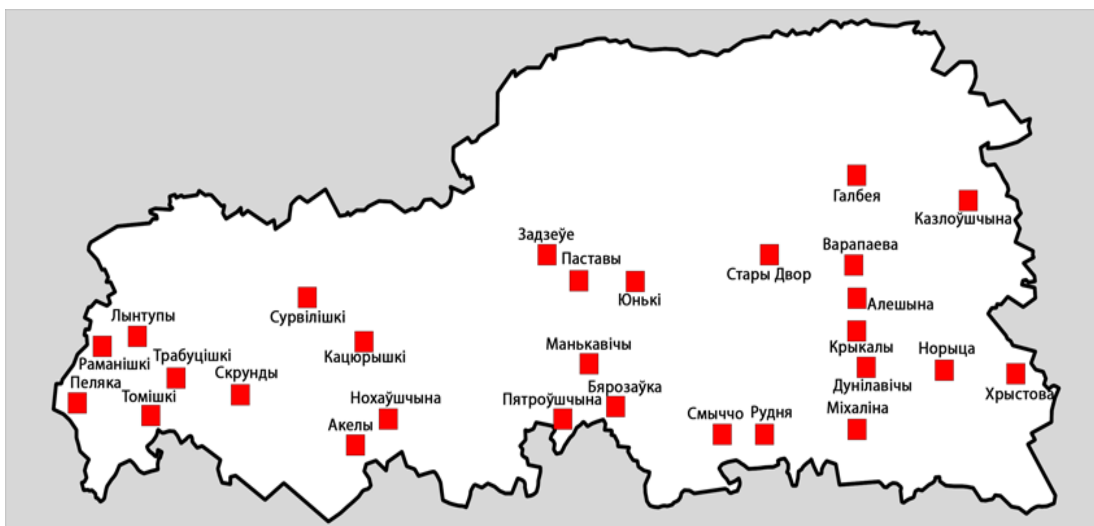

Карта вадзяных млыноў у Пастаўскім краі

Табліца 1. Характарыстыка вадзяных млыноў Пастаўшчыны

Млын	Вадаток	Крыніцы інфармацыі	Час дзеяння	Стан захавання	Уладальнік
Акелы	Караліноўка	Карты	? - сярэдзіна XIX	Разбураны, каля ракі захаваліся рэшткі дамбы.	?
Алешына	Заражанка	*Słownik geografichny …	XIX - XX	На месцы млына ў 1959 годзе была пабудавана міні-ГЭС.	Святаполк-Мірскія
Бярозаўка	Мядзелка	** Świderski A. Dekanat Świrski	?-XVlll	Поўнасцю знішчаны	Тызенгаўзы
Варапаева	Заражанка	Памяць. Пастаўскі раён	XlX-XX	У 1993 годзе адноўлены і цяпер з'яўляецца славутасцю Варапаева.	у 1993 годзе- Л.І. Іванін
Голбія	Галбяіца	*** Gawrylczyk B. Dekanat Polocki, M. Арэх	XVlll-XlX	Поўнасцю знішчаны	?
Дунілавічы	Заражанка	*** Gawrylczyk B. Dekanat Polocki, Памяць. Пастаўскі раён	XVlll-XX	Разбураны, засталіся толькі падмуркі	Янішэўскія
Задзеўе	Дзявіца	** Świderski A. Dekanat Świrski	?-XVlll	Поўнасцю знішчаны	?
Казлоўшчына	Ласіца	Успаміны мясцовых жыхароў	XlX-XX	Поўнасцю захаваўся	Ігныцый Друцкі-Любецкі

Кацюрышкі	Камайка і бязыменны ручай	Карты	?-XX	Амаль поўнасцю знішчаны	?
Крыкалы	Ручай з крыніцы	Успаміны мясцовых жыхароў	XlX	Засталіся толькі рэшткі	Абрамовічы, Тышкевічы
Лынтупы	Лынтупка	** Świderski A. Dekanat Świrski	XVI	Поўнасцю знішчаны	?
Манькавічы	Мядзелка	** Świderski A. Dekanat Świrski	XVll-XX	Разбураны	Кельпшы, Тадэвуш Жаба
Міхаліна	Заражанка	* Słownik geograficzny …, Памяць. Пастаўскі раён	XVlll-XX	Разбураны	Карэцкія?
Норыца	Каналы ў Норыцы	*** Gawrylczyk B. Dekanat Polocki , * Słownik geograficzny …	XVlll-XlX	Амаль поўнасцю знішчаны	Сулістроўскі я, Лапацінскія
Нохаўшчына	Караліноўка	* Słownik geograficzny …	XlX	разбураны	Альфрэд Ромэр
Паставы	Мядзелка	Інвентар Пастаўскага графства 1728 г	XVll-XX	адрэстаўраваны	Ян Юры Зяновіч
Пеляка	Пеляка	* Słownik geograficzny …	XlX-XX	разбураны	Даўгялы, Бялевіч
Пятроўшчын а	Мядзелка	Успаміны мясцовых жыхароў	XlX-XX	разбураны	Друцкія-Любецкія?
Раманішкі	Пеляка	* Słownik geograficzny …	XlX	поўнасцю знішчаны	Даўгялы
Рудня	Ручай з возера	Карты	XlX	Амаль поўнасцю знішчаны	?

Скрунды	Ручай з крыніцы	Успаміны мясцовых жыхароў	XlX-XX	Амаль поўнасцю знішчаны	Абрамовічы, Канткоўскія
Смыччо	Аржоўка	*** Gawrylczyk B. Dekanat Polocki	XVlll	Амаль поўнасцю знішчаны	Кошчыц
Стары Двор	Шурыца	* Słownik geografichny …	XVll	Амаль поўнасцю знішчаны	Агінскі
Сурвілішкі	Пратока паміж азёрамі	Успаміны мясцовых жыхароў	XX	Амаль поўнасцю знішчаны	Чаховічы
Томішкі	Лынтупка	Інтэрнет, успаміны мясцовых жыхароў	XX	Часткова захаваўся	Ухтоў
Трабуцішкі	Лынтупка	** Świderski A. Dekanat Świrski	XVlll-XlX	Амаль поўнасцю знішчаны	Гільзены
Хрыстова	Ручай з крыніцы	Я.Малец "Таямніца Хрыстова"	XX	Амаль поўнасцю знішчаны	Зямчонкі
Юнькі	Лучайка	** Świderski A. Dekanat Świrski	XVll	Амаль поўнасцю знішчаны	?

* Słownik geografichny królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t. I. – Warszawa, Druc „Wieku”, 1880. – 960 c.

** Świderski A. Dekanat Świrski w 1784 roku w świetle opisów plebanów. Praca magisterska napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Jozefa Maroszka. – Bialystok, 2004.

*** Gawrylczyk B. Dekanat Polocki w świetle opisów parafij z 1787 roku. Praca magisterska napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Jozefa Maroszka. – Bialystok, 2005.

Млын у Паставах

Млын у Казлоўшчыне

Млын у Томішках

Ihar Prakapovich: Water-driven Mills in Pastauski Region ***(abstract)***
(web-magazine "Kultura. Natsyja", issue 27, April 2021, 172-185, www.sakavik.net)

The author studied the existence of water-driven mills in Pastauski Region from the 18th to 20th centuries. Based on descriptions of 20 such mills, the author centres his study on the system used in specific construction methods for the mills, technical processes that were applied, their dumps and gateways. Also, the author deals with the subjects of who ran the mills, at what times and the condition of their ongoing maintenance. Thanks to the materials that were gathered during complex expeditions, a manual and booklet were created featuring two tourist expedition paths. Also, an interactive map was created that can be accessed on the internet.

Игорь Прокопович: Водяные мельницы в Поставском районе ***(резюме)***
(веб-журнал «Культура. Нация», вып. 27, апрель 2021, 172-185, www.sakavik.net)

Автор исследовал 20 водяных мельниц 18-20 вв. в Поставском районе. Представлено описание методов их строительства, технических процессов, и шлюзов. Кроме того, автор даёт информацию о владельцах, времени и условиях обслуживания мельниц. Благодаря материалам, собранным в ходе экспедиций, были составлены руководство и буклет с описанием двух туристических экспедиционных маршрутов. Кроме того, была создана интерактивная карта, доступ к которой можно получить в интернете.

Новыя кнігі

Лявон Карповіч Біблейскія гісторыі Старога Запавету, ілюстраваныя паштовымі маркамі. Знаёмства са зьместам Бібліі і яго алюстраваньнем у мастацтве (2021; 342 стар., ISBN: 978-5-0053-2627-0).

На сайце Ridero з'явілася новая кніга Лявона Карповіча «Біблейскія гісторыі Старога Запавету, ілюстраваныя паштовымі маркамі». Раней у 2019 годзе была выдадзена кніга «Біблейскія гісторыі Новага Запавету, ілюстраваныя паштовымі маркамі» **(**680 стар., 593 іллюстрацыі; ISBN: 9785449619587).

Новую кнігу, як і папярэднюю, варта паглядзець тым, каго цікавіць Біблія, мастацтва і філатэлія. Кніга ўнікальная па тэматыцы і зместу. Яна можа быць цікавай, як дарослым, так і дзецям. На яе старонках каля 90 артыкулаў і каля 800 ілюстрацый. Гэта мініяцюры з выявамі твораў вялікіх мастакоў ад Мікеланджэла, Рафаэля, Бацічэлі… да Босха, Далі і Шагала… Аўтар дзеліцца досведам спробы пазнаньня сэнсу Бібліі і адначасова знаёміць з мастацкімі творамі, якія адлюстроўваюць біблейскія гісторыі. Некаторыя артыкулы з кнігі надрукаваныя асобна. Напрыклад: «Зачараваны Бібліяй. Песня песняў Марка Шагала» (http://niva.bialystok.pl/issue/2020/15/art_08.htm), «Подзвіг Юдзіф і… Скарына» (вэб-часопіс «Культура. Нацыя», №26, снежань 2020, 76-87; www.sakavik.net), «У свеце было чатыры найпрыгажэйшыя жанчыны…», напісана разам з Рут Маркус (Тэль-Авіў) (https://krynica.info/be/2017/05/23/u-svece-bylo-chatyry-najjprygazhehjjshyya-zhanchyny/).

Лявон Карповіч хоча падзяліцца з чытачом сваімі развагамі і запрашае адгукнуцца на зварот Францішка Скарыны вывучаць Біблію «Каб быў дасканалым Божы чалавек». А яшчэ Лявон спасылаецца на Кірыла Андэрсэна, які папярэднічае кнігу «Біблейскія легенды» словамі: «Не засталося ніводнага імя, ні адзінай падзеі, згаданай у Бібліі, якое не было б шматкроць перакладзена на мову паэзіі, музыкі, фарбаў і філасофіі. Аднак прыходзіць наступнае пакаленне і выяўляе скарбы Бібліі ніколькі не збяднелымі і кожны раз адкрывае іх для сябе наноў, быццам гэта не адна і тая ж кніга, а велізарная, бясконцая бібліятэка».

Кнігу можна паглядзець, спампаваць электронны ці заказаць папяровы варыянт на сайце Ridero і ў інтэрнэт-крамах:
https://ridero.ru/books/bibleiskiya_gistoryi_staroga_zapavetu_ilyustravanyya_pashtovymi_markami/

New book advertisement: Lyavon Karpovich recently published "Biblical stories of the Old Testament, illustrated with postage stamps. Familiarity with the content of the Bible and its illustration in art" (2021; 342 pages, ISBN: 978-5-0053-2627-0).
(web-magazine "Kultura. Natsyja ", issue 27, April 2021, 186-187, www.sakavik.net)

Объявление о новой книге: Лявон Карпович "Библейские сюжеты Ветхого Завета, иллюстрированные почтовыми марками. Знакомство с содержанием Библии и ее иллюстрацией в искусстве» (2021; 342 страницы, ISBN: 978-5-0053-2627-0). ***веб-журнал «Культура. Нация», вып. 27, Апрель 2021, 186-187, www.sakavik.net)***

Пётра Мурзёнак: Змест рукапісу кнігі Раісы Жук-Грышкевіч “Запісы пра Беларускае грамадства другой паловы 20-га стагодзьдзя ў Канадзе”

Рукапіс азначанай кнігі Раісы Жук-Грышкевіч атрымаў з яе рук разам з суправаджальным пісьмом. Фактычна рукапіс уяўляе сабой збор матэрыялаў, якія маглі б стаць асновай для новай кнігі, якую, як напісана аўтарам на першай старонцы рукапісу, “трэба разглядаць, як другую частку кнігі ‘Жыцьцё Вінцэнта Жук-Грышкевіча’. Абедьве кнігі даюць агульны вобраз грамадскага й культурнага жыцьця беларусаў Канады другой паловы 20-га стагодзьдзя. Даюць вобраз, што й як думалі, што чынілі беларусы Канады ў другой палове XX стагодзьдзя”. З пісьма Р.Жук-Грышкевіч вынікае, што копіі гэтага рукапісу былі высланы таксама ў “Slavic Studies, Elizabeth Dafoe Library, University of Manitoba, болей нікому”. Мне невядома, ці публікаваліся матэрыялы з гэтага рукапісу.

Улічваючы важнасць матэрыялаў і магчымую цікавасць з боку даследчыкаў, рэдакцыя часопіса “Культура. Нацыя” вырашыла падаць зьмест рукапіса, уключаючы назвы артыкулаў, аб’ём, даты іх напісання і месца прэзентацыі ці публікацыі. Большасць матэрыялаў у рукапісе падаюцца пад эгідай Каарынацыйнага камітэта беларусаў Канады (ККБК, Belarusan Canadian Coordinating Committee). Зьмест матэрыялаў падаецца ў той пасьлядоўнасьці, як гэта прадстаўлена ў рукапісе (у асноўным у храналагічным парадку).

Раіса Жук-Грышкевіч “Запісы пра Беларускае грамадства другой паловы 20-га стагодзьдзя ў Канадзе”

Зьмест рукапіса (усяго 280 старонак)

1.**Др. Франьцішак Скарына - да 500 годзьдзя ад ягонага нараджэньня** (7 стар.). Даклад прачытаны ў 1985 годзе ў залі Беларускага рэлігійна-грамадскага цэнтру ў Таронта на сьвяткаваньні 500 угодкаў ад нараджэньня доктара Франьцішка Скарыны.
2.Тытульная старонка **“Беларускі памятны крыж”**, асьвечаны 5 верасьня 1988 году (1 стар.).

3.Бібліятэка “Наша Ніва”, №1, 1994. “Жыцьцё Прэзідэнта”. Кароткі артыкул з газеты **аб выхадзе кнігі “Жыцьцё Вінцэнта Жук-Грышкевіча”** (1993, 797 с.) (1 стар.).

4.**Здымак сям’і Кацярыны Стаўбунік** з подпісам (Вільня, 1937) (1 стар.).

5.Адказ А.Мальдзісу, А.Петрушкевічу, А.Лецку на “Зварот да суайчыньнікаў ...”, ліпень 1992 года. **Матэрыял пра сям’ю К. Стаўбунік** (7 стар.).

6.**Роля беларускай эміграцыі ў Канадзе** (10 стар.). Даклад Р.Жук-Грышкевіч, прачытаны на Другім Кангрэсе Міжнароднай ассацыяцыі беларусістаў у Мінску, 16-18 травеня 1995 года.

7.**Культура беларускага замежжа - Канада** (18 стар.). Даклад на канферэнцыю Згуртаваньня беларусаў сьвету “Бацькаўшчына”, Мінск, 1996.

8.**Роздум над: Культура беларуска-польскага сумежжа** (4 стар.) (з нагоды канферэнцыі ў Берасьці, напісана 19 сакавіка 1998 г., Бэры, Канада).

9.**На парозе 21-га стагодзьдзя: Да гісторыі Каардынацыйнага камітэту беларусаў Канады** (6 стар.). Камунікат №14 (54 ад 1990), сьнежань 2000.

10.**Арганізацыйнае жыцьцё беларускае эміграцыі** (4 стар.). Камунікат №1 (67 ад 1990). Люты 2002.

11.**Да гісторыі Згуртаваньня беларусаў Канады** уключна з рэзалюцыяй 37-га з’езда Згуртаваньня беларусаў Канады і інфармацыяй пра з’езд (8 стар.). Камунікат №7 (38 ад 1990). Лістапад 1999.

12.**Творы ўздыму духу й творчай энэргіі - праявы цывілізацыі** (7 стар.). На ІІІ кангрэс Міжнароднай асацыяцыі беларусістаў, 22-25 траўня 2000 года ў Мінску (напісана ?? 4 верасьня 2000 года).

13.**Творы ўздыму духу й творчай энэргіі - праявы цывілізацыі** (6 стар.) Копія са зборніка (гл. папярэдні п.12, тое ж рукапісны матэрыял). ІІІ кангрэс Міжнароднай асацыяцыі беларусістаў, 22-25 траўня 2000 года ў Мінску (с.240-245).

14.**Піер Эліёт Трудо - былы прэм’ер Канады** (6 стар.). Камунікат №10 (50 ад 1990). Кастрычнік 2000.

15.**Памяці ахвяр генацыду ў Беларусі** (6 стар.). Даклад прачытаны ў Беларускім рэлігійна-культурным цэнтры ў Таронта. Імпрэзу ладзіў ККБК, 1 красавіка 2001 года.

16.**Гімназія імя Адама Міцкевіча ў Пружане** (10 стар.). Пісала на просьбу Этнаграфічнага музэю ў Пружанах на 80-я угодкі гімназіі. Бэры, 15 студзеня 2002 года.

17.**Поўстагодзьдзе сустрэчам беларусаў Паўночнае Амерыкі. Да гісторыі сустрэчаў БПА** (4 стар.). Камунікат №4 (70 ад 1990?), жнівень 2002.

18.**Усім беларусам сьвету прывітаньні з 85-мі ўгодкамі Акту 25 сакавіка** (2 стар.). За кіраўніцтва ККБК. Камунікат №1 (75 ад 1990), сакавік 2003.

19.**Адкрыты ліст да беларускага народу** (2 стар.) ад Івонкі Сурвілла. Люты 2003.

20.**На 100-я угодкі ад нараджэньня Вінцэнта Жук-Грышкевіча** (4 стар.). Бэры, Канада, студзень 2003.
21.Копія артыкула з “Czasopis”, 1/2003. Helena Kozlowska **Rozstrzelana inteligencja** (4 pp., Polish).
22.**На 10-я угодкі першага з’езду беларусаў сьвету ў Менску, у ліпені 1993** (8 стар.). Напісана 23 травеня 2003.
23.**Памяці Ўладыкі Мікалая** (4 стар.). Прачытана на памінках Уладыкі Мікалая ў Беларускім РГЦ ў Іаронта (Бэры, Канада, 18 чэрвеня 2003).
24.**Хрыстос нарадзіўся і - славім яго!** (6 стар.). Камунікат №7 (81 ад 1990), сьнежань 2003. **Інфармацыя пра 39-ты з’езд ЗБК. Сход сяброў Канадзкага сэктару Рады БНР** (29 лістапада 2003).
25.**На 100-я угодкі ад нараджэньня Вінцэнта Жук-Грышкевіча** (дубль, 5 стар.). Бэры, Канада, студзень 2003.
26.**Беларуская рэдакцыя радыя “Вызваленьне” – “Свабода” (успаміны)** (8 стар.). Бэры, Канада, 28 красавіка 2002 году. Камплект сшыткаў-папак радыёперадач за перыяд 1954-1958гг. знаходзіцца ў дзяржаўным архіве Канады.
27.**Залаты юбілей беларускай рэдакцыі ладыя “Вызваленьне” – “Свабода”** (3 стар.). Камунікат №1 (82 ад 1990), травень 2004.
28.**Памяці Валянціны Пашкевіч** (5 стар.). Бэры, 4 красавіка 2004 года. Спачуваньні ад Олі і Юльянкі Грыцук. Светрай памяці – Янка Баран.
29.**15-я ўгодкі Таварыства беларускае мовы й 50-я ўгодкі жыцьця старшыні ТБМ яго міласьці спадара Алега Трусава** (6 стар.). Камунікат №2 (83 ад 1990), ліпень 2004. Зацемкі: Усіх нас дучыць бацькаўшчына; 500 гадоў сьвятому мястэчку; Успаміны (памятны крыж).
30.**Womens history month – 1998. Гісторыі Задзіночаньня беларускіх жанычн Канады – 1965** (6 стар.).
31.**Тытульны ліст. Пра выдатных беларускіх жанчын Канады і ЗША другой паловы 20-га стагоддзя – Валянціну Пашкевіч і Натальлю Арсеньневу** (1 стар.). Далей ідуць матэрыялы пра іх.
32.**1000-я ўгодкі ад смерці Полацкае княжное Рагнеды. 85-я угодкі жыцьця Валянціны Пашкевіч. 85-я угодкі ад смерці Алёйзы Пашкевіч Цёткі** (6 стар.). Камунікат №1 (55 ад 1990), студзень 2001.
33.**Даклад В. Пашкевіч (1966, па-польску). З нагоды 50-годзьдзя ад смерці паэткі Цёткі** (6 стар.).
34.**Здымак. Беларускі студэнцкі саюз у Вільні (1938-1939).** Каля 30 чалавек, з подпісам.
35.**Беларускі студэнцкі саюз у Вільні** (7 стар.). Бэры, Канада, 14 красавіка 2002.
36.**2 здымкі з подпісамі і імёнамі – Беларускія скаўты ў ДР лагеры Ватэнштэт, Нямеччына.**

37.**Праграма (ангел., бел.) – 51 угодкі БНР** (2 стар.). Таронта, 23 сакавіка 1969 года.
38.**85-я угодкі жыцьця Валянціны Пашкевіч** (3 стар.).
39.**Пісьмо В. Кіпелю (у справе выданьня слоўніка)** (2 стар.). 2110 амер. Даляраў залучаны на выданьне.
40.**2000 – год Франьцішка Багушэвіча** (6 стар.). Камунікат №6 (46 ад 1990), ліпень 2000.
41.**Інфармацыя пра В. Пашкевіч з Энцыклапедыі "Беларуская мова" і каляровы здымак Валянціны Жукоўскай-Пашкевіч (1916-2004)** (2 стар.).
42.**Памяці Валянціны Пашкевіч (1916-2004)** (5 стар.).
43.**Пісьмо Але Орса-Рамана** (аб ахвяраваньні 1000 амер. даляраў Беларускаму гуманітарнаму ліцэю у знак памяцт В. Пашкевіч).
44.**Падзяка Беларускага гуманітарнага ліцэю за ахвяраваньне.**
45.**Пісьмо Але Орса-Рамана** (аб ахвяраваньні 5000 амер. даляраў В.Булгакаву на выданьне збора твораў Адама Станкевіча; у знак памяцт В. Пашкевіч).
46.**На стагодзьдзе Натальлі Арсеньневай** (6 стар.). Камунікат №4 (78 ад 1990), верасень, 2003.
47.**Мае успаміны пра Натальлю Арсеньневу-Кушаль** (12 стар.) уключна з вершам паэткі "Крыж" і яе перакладам "Люрдаўскай песьні. Апублікава "Беларускі кнігазбор, 2002.
48.**Найвыдатнейшая постаць, якую дало беларускаму народу другое тысячагодзьдзе – пра доктара Ф. Скарыну** (8 стар.). Камунікат №8 (39 ад 1990), сьнежань 1999.
49.**Франьцішак Скарына лекар** (5 стар.; на падставе прац д-ра В. Тумаша).
50.**478-я ўгодкі друку на беларускай зямлі** (4 стар.). Камунікат №1 (41 ад 1990), студзень 2000.
51.**Мае ўспаміны пра доктара Вітаўта Тумаша** (6 стар.). Бэры, Канада, 22 студзеня 2000 году. Апублікавана, "Беларускі гістарычны агляд", Менск, 2002.
52.**Раіса Жукоўская – Жук-Грышкевіч (аўтабіяграфічна)** і верш-прысвячэньне ад Вольгі Іпатавай (5 стар.).
53.**Мае успаміны – Канадыйскі перыяд** (успаміны, пазначана Р.Ж-Гр. як неапрацаныя матэрыялы да біяграфіі Вінцэнта Жук-Грышкевіча) (11 стар., пісана пасьля смерці Вінцука ў 1989 г.).
54.**Карта Беларусі і інфармацыя пра Беларусь на анг. мове** (5 стар, 1 мая 2000 г.).
55.**Інфармацыя аб беларусах у Канадзе на анг. мове** (3 стар, 3 лютага 1997 г.).

Piotra Murzionak: Contents of the manuscript of Raisa Zhuk-Grishkevich's book "Records about the Belarusian society of the second half of the 20th century in Canada"

(web-magazine "Kultura. Natsyja", issue 27, April 2021, 188-192, www.sakavik.net)

The content of the manuscript (280 pp., 55 documents), including titles of the articles, volume, dates of their writing and the place of presentation or publication. Most of the materials in the manuscript are submitted under the auspices of the Belarusian Canadian Coordinating Committee. The content of the materials is presented in the order as it is presented in the manuscript (mostly in chronological order).

Пётра Мурзёнак: Содержание рукописи книги Раисы Жук-Гришкевич «Записи о белорусском обществе второй половины XX века в Канаде»

(веб-журнал «Культура. Нация», вып. 27, Апрель 2021, 188-192, www.sakavik.net)

Представлено содержание рукописи (280 стр., 55 документов), включая названия статей, объем и даты их написания, место презентации или публикации. Большая часть материалов рукописи представлена под эгидой Белорусско-канадского координационного комитета (БКК). Содержание материалов представлено в том порядке, в котором они представлены в рукописи (чаще всего в хронологическом порядке).

Літаратура

Міхась Кенька: Стихи Виты Штивельман в переводах на белорусский язык
Вершы Віты Штывельман у перакладах на беларускую мову

Вита Штивельман – Торонто, Канада

Поэтесса, переводчик, эссеист, основатель и руководитель EtCetera - клуба физиков и лириков. Вита - автор двух книг, многочисленных публикаций и поэтических спектаклей, обладатель диплома им. Шолом Алейхема, лауреат и член жюри международных литературных конкурсов, основатель и ведущая популярных радио-программ «Разговор о стихах» (Радио Плюс), «Закон звезды и формула цветка» (Радио Мегаполис). Проекты EtCetera включают международный ежегодный фестиваль еврейской культуры, Canadian Cultural Mosaic, а также благотворительные и образовательные программы.

Соавторство в фильмах
• «Дом Рембрандта» (по одноимённому стихотворению)
• «Штетл» (аудиоряд)

Награды
• От Кнессета Израиля за вклад в еврейскую культуру
• От муниципалитета Торонто за вклад в культурную жизнь города
• От Canadian Ethnic Media Association за литературно-этнический проект In Flanders Fields

Віта Штівельман - Таронта, Канада

Паэтка, перакладчык, эсэіст, заснавальнік і кіраўнік EtCetera – клуба фізікаў і лірыкаў. Віта – аўтар дзвюх кніг, шматлікіх публікацый і паэтычных спектакляў, уладальнік дыплома ім. Шолам Алейхема, лаўрэат і сябра журы міжнародных літаратурных конкурсаў, заснавальнік і вядучая папулярных радыё-праграм «Гутарка пра вершы» (Радыё Плюс), «Закон зоркі і формула кветкі» (Радыё Мегаполіс). Праекты EtCetera ўключаюць міжнародны штогадовы фестываль яўрэйскай культуры, Canadian Cultural Mosaic, а таксама дабрачынныя і адукацыйныя праграмы.

Суаўтарства ў фільмах
• «Дом Рэмбрандта» (па аднайменным вершы)
• «Штетл» (аудыёрад)
ўзнагароды
• Ад Кнэсета Ізраіля за ўклад у яўрэйскую культуру
• Ад муніцыпалітэта Таронта за ўклад у культурнае жыццё горада
• Ад Canadian Ethnic Media Association за літаратурна-этнічны праект In Flanders Fields

Домовой

В нашем доме поселился домовой.
Он морочит нас и прячет по углам
всё, что нужно и не нужно нам с тобой:
письма, ножницы, ключи и всякий хлам.

Он поскрипывает лестницей в ночи,
гасит свечку, если дела больше нет.
Он тихонечко вздыхает и ворчит,
если каши не оставить на обед.

Дом наш старый – проседают этажи.
Мы же всё-таки недавно здесь живём.
Может он-то – домовой – всегда здесь жил.
И останется, когда мы все уйдём.

Дамавік

У нашым доме пасяліўся дамавік.
Ён нас дурыць і хавае па кутах
ўсё, што трэба, да чаго ты звык.
лыжкі, ножніцы – знікаюць на вачах.

Ён парыпвае масніцамі ўначы,
гасіць свечку, бач, жартуе дзед.
Ён ціхенька уздыхае і бурчыць,
калі кашы не пакінуць на абед.

Дом стары ў нас, ужо дах падгніў.
А мы ўсё ж нядаўна тут жывём.
Можа, гэты дамавік заўжды тут жыў.
І жыць будзе, пакуль цэлы дом.

Зима

Снежный сугроб пахнет как ломоть арбуза.
И хрустит как арбуз, только не во рту, а в моих варежках.
Синица и воробей что-то обсуждают,
вплетаются в чёрное кружево веток.
Потом улетают
в небесно-матовую плюшевость.
Всё это так, потому что меня вернули в детство.

Зіма

Снежны сумёт пахне як луста кавуна.
І храбусціць як кавун, толькі не ў роце, а ў маіх рукавіцах.
Сініца і верабей пра нешта зюкаюць,
уплятаюцца ў чорныя карункі галінак.
потым ляцяць
у нябесна-матавую плюшавасць.
Усё гэта так, таму што мяне вярнулі ў дзяцінства.

****

...но никуда от счастья нам не деться,
серебряный поток не прекратится.
Гадаешь на восходе и закате -
то кажется: родился ты в сорочке,
то кажется: обижен ты судьбой.

Судьба - *она прикинется индейкой*
или другой какою-нибудь птицей.
Роняет перья, как меняет платья.
И помни, что судьба не ставит точку,

***

... але нікуды нам ад шчасця не падзецца,
сярэбраны паток не супыніць.
Варожыш на ўзыходзе і заходзе –
І мроіцца: ў кашулі нарадзіўся,
здаецца: так, пакрыўдзіў цябе лёс..

Лёс – ён прыкінецца індычкай
ці можа іншай якой-небудзь птушкай.
Губляе пёры, як мяняюць сукню.
І памятай, што лёс не ставіць кропку,
а ставіць заўжды толькі кропку з коскай.

11 строчек

Хлебнув горя и радости,
захлебнувшись волной слов,
растеряв сто друзей,
растеряв сто рублей,
однажды я исчезну насовсем.

А через двести лет ты,
не зная ничего обо мне,
не зная даже моего имени,
скажешь, как говорила я, -
на что похожа капля росы.
Не на слезу, не на бриллиант, - на что?

11 радкоў

Глынула ўжо я радасці і гора,
захлыналася хваляй слоў,
Пагубляла ўжо сто сяброў,
Распусціла больш за сто рублёў,
І аднойчы знікну назусім.

А гадоў праз дзвесце ўжо і ты,
не ведаючы нічога пра мяне,
не ведаючы нават майго імя,
скажаш, як казала я,
– На што падобная кропля расы?
Не на слязінку, не на дыямент, – на што?

Бабушкин шкаф

Когда человек умирает, его вещи подлежат разборке.
Хочешь не хочешь, а разбирать надо.
Выкинуть – это действие, оставить себе – тоже.
Вот что не требует действия, это сесть и начать рассматривать.
Мне совершенно не нужна старая губная помада.
Но среди мелких вещей есть, например, орден войны и орденская (к нему) книжка.
Есть моя пластмассовая кукла – сломанная, в синем купальнике.
Кукла была спортсменка, её звали Нина.
Я её выбросила когда-то, а бабка сохранила.
Теперь и я сохраню, покажу дочке – что, мол, там ваши барби.
А вот авоська: её с собой обязательно брали,
куда бы ни шли. Бабка была помешана на порядке,
учила меня строго
ставить всё по местам, говорила: «От азой ман кинд,
*от азой!» * Ух, как я ненавидела и этот порядок, и приторно-сладкий язык,*
где йота рассыпана в каждом крике и в каждой песне.
Но я любила запах у бабушки в шкафу. На каждой полке там было
кусков по десять туалетного мыла.
По мнению многих родных, это был её бзик с войны.
Когда она ехала в товарняке с маленькой дочкой и старой мамой,
кусок мыла случайно завалялся в какой-то складке.
Этим куском они спасались от вшей и от гнид,
этот кусок берегли как зеницу ока.
Впрочем, она любила и лаванду, и сандал, и всякие ароматические масла.
Поэтому запах остался, когда сама она ушла.

*Вот так, моё дитя, вот так (идиш)

Шафа маёй бабулі

Калі чалавек памірае, яго рэчы падлягаюць разборцы.
Хочаш не хочаш, а разбіраць трэба.
Выкінуць - гэта дзеянне, пакінуць сабе – таксама.
Вось што не патрабуе дзеяння, гэта сесці і пачаць разглядаць.
Мне зусім не патрэбна старая губная памада.
Але сярод дробных рэчаў ёсць, напрыклад, ордэн з вайны і ордэнская (да яго) кніжка.
Ёсць мая пластмасавая лялька – зламаная, у сінім купальніку.
Лялька была спартсменкай, яе клікалі Ніна.
Я выкінула яе калісьці, а бабуля прыхавала.
Цяпер і я захаваю яе, пакажу дачцы – што, маўляў, там вашыя Барбі.
А гэта авоська: яе з сабой абавязкова бралі,
куды б ні ішлі. Бабуля была зацыклена на парадку,
вучыла мяне строга
ставіць усё па месцах, казала: «от азой, майн кінд,
от азой!»* Ах, як я ненавідзела і гэты парадак, і прыкра-салодкую мову,
дзе ёты рассыпаны ў кожным крыку і ў кожнай песні.
Але я любіла пах у бабулі ў шафе. На кожнай паліцы там было
кавалкаў па дзесяць туалетнага мыла.
На думку многіх родных, гэта быў яе бзік з вайны.
Калі яна ехала ў таварняку з маленькай дачкой і старой мамай,
кавалак мыла выпадкова заваляўся ў нейкай шчыліне.
Гэтым кавалкам яны ратаваліся ад вошай і ад гнід,
гэты кавалак бераглі як зрэнку вока.
Зрэшты, яна любіла і лаванду, і сандал, і ўсялякае араматычнае масла.
Таму пах застаўся, калі сама яна пайшла.

*вось так, маё дзіця, вось так (ідыш)

***

Мне как-то опостылели стихи:
прокрустовы объятия хореев,
анапестов и прочей ахинеи, –
опилки лингвистической трухи.

И роза, как известно, пахнет розой, –
оставив рифмы для людских забав.
И в общем, непечатен кошкин мяв.
И, нецензурные, грохочут грозы.

Есть – в небе самолёта белый след,
и есть – синеющие ногти смерти,
есть – новорожденный в тугом конверте.
А что касается стихов – их нет.

****

Мне раптам вершы надакучылі наяў,
прокрустовы абдымкі тых харэяў,
анапестаў і іншай ахінеі,
ўся гэта пацяруха лінгвістычных з'яў.

І ружа, як вядома, пахне ружай, –
пакіне рыфмы для людскіх забаў.
Не вытлумачыць нам катова «мяў».
І, нецэнзурныя, віхураць сцюжы.

Што ёсць – вось самалёта ў небе след,
Ёсць – пасінелыя пазногці смерці,
Новнароджаны ў тугім канверце.
А што да вершаў – іх не знае свет.

Поздравительные стихи женщине –
вообще женщине, – написанные автором
в собственный день рождения

Я вам желаю, ныне и присно,
чтобы колготки не рвались так быстро,
чтобы когда опоздание душит,
транспорт подъехал, который вам нужен.
Чтоб телеграммой шли добрые вести,
чтобы не вскакивал прыщик на фэйсе,
чтоб на душе не скребли, не мяукали
кошки. Мужья чтоб и новые туфли

не раздражали и были не в тягость...
Моря цветов вам и пригоршней ягод!
Чтоб, если надо, легла чёлка ровненько,
чтобы не скучными были любовники,
чтобы на жизненном, стало быть, поле
вдоволь бы битвы, покоя и воли...

Все остальные алмазные грани
сами сверкнут. Без моих пожеланий.

Віншавальныя вершы жанчыне -
наогул жанчыне, - напісаныя аўтарам
ва ўласны дзень нараджэння

Я вам жадаю, цяпер і заўсёды,
каб калготкі не рваліся так хутка,
каб калі спазніцца баішся,
транспарт пад'ехаў, які вам патрэбны.
Каб тэлеграмай ішлі добрыя весткі,
каб не ўскокваў прышчык на фэйсе,
каб на душы не скрэблі, не мяўкалі
кошкі. Мужы каб і новыя туфлі
не раздражнялі і не прыгняталі...
Мора кветак вам і прыгаршні ягад!
Каб, калі трэба, лягла чолка роўненька,
каб не сумнымі былі палюбоўнікі,
каб на жыццёвым вашым полі
хапала бітваў, спакою і волі ...

Усе астатнія алмазныя грані
самі заззяюць. Без маіх пажаданняў.

Дежавю

Я когда-то жила в этом городе – только очень, очень давно.
Эти красные крыши косые ни на что не похожи – но

под одной из них была комната с холщовой занавеской и грубым столом.
*На него я ставила корзинку из зеленн**о**й лавки, рывком.*

А по этим каменным плитам сбегала к холодному морю вниз –
там стояли разноцветные лодки, и наглые чайки дрались.

Эта память даже не моя, просто кожа моих рук –
помнит стирку в деревянном корыте. Именно так. И неритмичный стук

сердца вторит стуку колёс наверху, шуму мостовой и телег.
Я конечно жила в этом городе: это так же верно, как то что снег

бел. Как то что ночь черна и серафим шестикрыл.
Скажи мне пожалуйста – только правду – а ты – жил?

Дзежавю

Я калісьці жыла ў гэтым горадзе, так даўно, што памяць патанае ў імгле.
А там чырвоныя дахі касыя ні на што не падобны – але

пад адным з іх быў пакой з палатнянай фіранкай і грубым сталом.
На яго я ставіла кошык з зелянінай на лаўку, рыўком.

А па гэтых каменных плітах збягала да халоднага мора ўніз –
там стаялі рознакаляровыя лодкі, і нахабныя чайкі нешта дзяўблі.

Гэтая памяць нават не мая, проста ад тых часоў скура маіх рук –
памятае мыццё ў драўляным карыце. Менавіта так. І нерытмічны стук

сэрца паўтарае стук колаў наверсе, шуму бруку і колаў бег.
Я вядома жыла ў гэтым горадзе: гэта праўда, як тое, што ноччу снег

паў. Як тое, што ноч чорная і Серафім мае ажно шэсць крыл.
Скажы мне калі ласка – толькі праўду – а ты там жыў?

В центре города

он повторяет: прошу вас, подайте мне слово –
и то же самое написано у него на грязной картонке
*вместе с просьбой положить мелочь: луни или туни**

он сидит на тротуаре, под ним подстилка вроде собачьей
и собачья же тоска в глазах

он повторяет: прошу вас, подайте мне слово
на любом языке – неважно, пойму я или нет
сморщите нос, потому что от меня воняет
ругнитесь, прежде чем обойдёте меня
как объект пространства

он повторяет: прошу вас, подайте мне слово
по-моему, он сидел здесь всегда
его гоняют полицейские, но он возвращается
вот на этот пятачок. Он будет сидеть на асфальте
даже когда весь мир рухнет

он повторяет: прошу вас, подайте мне слово
сегодня по дороге с работы – в привычной толчее
среди гудков машин и мельканья реклам –
вы снова его увидите вечером и снова
не узнаете в нём себя

** loonie и toonie – канадские однодолларовые и двухдолларовые монеты.*

У цэнтры горада

ён паўтарае: прашу вас, скажыце хоць слова –
гэта просьба напісана ў яго і на бруднай кардонцы
разам з просьбай пакласці дробязь: луні ці туні *
ён сядзіць на тратуары, пад ім падсцілка накшталт сабачай
і сабачая туга ў ягоных вачах.

ён паўтарае: прашу вас, скажыце хоць слова –
на любой мове – няважна, ці ўцямлю.
зморшчыце нос, таму што ад мяне смярдзіць,
вылайцеся, перш чым абыйдзеце мяне
як аб'ект прасторы.

ён паўтарае: прашу вас, скажыце хоць слова –
па-мойму, ён сядзеў тут заўсёды

яго ганяе паліцыя, але ён вяртаецца
вось на гэты пятачок. Ён будзе сядзець на асфальце
нават калі ўвесь свет абрынецца ў прорву

ён паўтарае: прашу вас, скажыце хоць слова –
сёння па дарозе з працы – у звыклай штурханіне
сярод гудкоў машын і мігцення рэклам –
вы зноў яго ўбачыце вечарам і зноў
не пазнаеце ў ім сябе.

* loonie и toonie – канадскія манеты коштам адзін і два долары.

Подражание греческому

Я – молодая ослица, породиста и горяча.
Нынче с утра от хозяина от Буридана
я получила на выбор – не клочья бурьяна –
сочной свежайшей травы два огромных пучка.

Первый зелёный пучок – как понятие «быть».
Ну а второй – как «не быть» и ещё зеленее.
Я размышляю и мучаюсь, – что же вернее?
Как же мне этот вселенский вопрос разрешить?

Перайманне з грэчаскай мовы

Я - маладая асліца, вочы як шустрыя два жучкі.
Сягоння з раніцы ад гаспадара, ад Бурыдана
я атрымала на выбар – не кошык, саломай засланы,
свежай зялёнай травы два велізарных пучкі.

Першы зялёны пучок - як паняцце “быць".
Ну а другі - то"не быць", – як бы і не зеляней.
Гэта ж пакута – выбраць, які з іх смачней?
Як непасільную гэту задачу рашыць?

Антинародные мудрости

Ни черта копейка рубль не бережёт.
И удобней воевать по одиночке.
Не везёт родившимся в сорочке.
Каплями я воду пью с лица

дождевую. Соловей опять поёт
по уши в зубах у ненавистной кошки.
Бегают за ртом хлебные крошки.
И не стерпится, не слюбится.

Очень даже нужен прошлогодний снег.
Свиноматки обожают мелкий бисер.
Только дуракам закон и писан.
Что посеял – в жизни не пожнёшь!

Может, будет урожай-то и хорош,
только там растёт не то, что ты посеял.
Города берёт совсем не смелость.
А цыплят считают по весне.

Вот и присказкам моим пришёл конец.
Добрый молодец, снимай лапшинки с уха!
Сказка – ложь, я доложу вам сухо.
Ты не слушал? Ну и молодец.

Антынародныя мудрасці

Ні чарта з капейкі мне не прыбыло.
І зручней мне ваяваць на адзіноце.
Нарадзілася ў кашулі – а ўсё на адной ноце.
Па барадзе цякло, і ў роце суха не было.

Свінаматка дробны жэмчуг не міне.
Я мела сто сяброў, яшчэ і сто рублёў
Ваўкоў баялася ды поўны кош грыбоў.
І леташні патрэбен часам снег.

Чорт у рабро, хоць трэба, не штурхне.
Не кожная пачвара мае пару.
Ваду піць з твару болей я не мару,
А што пасеяў – можа й не пажнеш!

Можа, будзе ўраджай мой добры,
толькі там расце не тое, што пасеяў.
І куранят, бывае, лічаць па вясне,
А гарады бярэ і не харобры.

Вось прыказкам маім прыйшоў канец.
Добра, малайчына, здымай лапшу з вуха!
Казкі лгуць, а вось праўдзівая навука.
Ды ты не слухаў? Ну і маладзец.

З рускай мовы пераклаў Міхась Кенька.

Оквіль, Канада
Мінск, Беларусь

Abstract

Mikhas Kenka: Poems by Vita Shtivelman translated into Belarusian
(web-magazine "Kultura. Natsyja", issue 27, April 2021, 193-205, www.sakavik.net)

Vita Shtivelman (Toronto, Canada) is a poet, translator, publicist, founder and leader of the EtCetera Physics and Lyrics Club. Vita is the author of two books, numerous publications and poetic productions.

Резюме

Михась Кенька: Стихи Виты Штивельман в переводе на белорусский язык
(веб-журнал «Культура. Нация», вып. 27, Апрель 2021, 193-205, www.sakavik.net)

Вита Штивельман (Торонто, Канада) - поэт, переводчик, публицист, основатель и руководитель клуба физиков и лириков «EtCetera». Вита - автор двух книг, многочисленных публикаций и поэтических постановок.

Пётра Мурзёнак: Учора, калі я быў маладым *(пераклад)*
Шарль Азнавур/Charles Aznavour - **Hier Encore; Yesterday when I was young**

Здаецца вось я, малады
і смак жыцьця салодкі
бы цёплы дождж на целе;
я жартаваў з жыцьцём тады
бы у гульні дзіцячай
падобна ветрыку,
што ў вечар дразніць свечкі полымя;
мільён цудоўных планаў, якія ў снах я мроіў,
на жаль, на глебе апынуліся няўстойлівай і слабай;
я жыў у ноч, дзень светлы пазбягаў ...
І толькі адчуваю я цяпер,
гады мае як праляцелі.

Мяне яшчэ учора, маладога
чакалі песьні хмельныя, каб толькі іх сьпяваў;
а колькі палымянных жарсьцяў мяне чакалі
й роспачы балючыя,
якіх не пажадалі б бачыць
мае аслепленыя вочы.
Я бег занадта хутка, заўважыць каб,
што час і маладосць нарэшце скончыліся;
не прыпыняўся аніколі задумацца –
што ёсць жыцьцё.
І кожная з мінулага размова
мроіць пра мяне і
мной,
ні чым другім.

Учора месяц быў сіней
і кожны дзень шалёны
даваў мне шанец
штосьці новае ствараць;
я карыстаў свой век, як палачку чароўную,
і не зважаў на страты і пустэчу навакол.
Ў каханьне з гонарам гуляў і пыхай,

ды полымя, што запаляў занадта хутка,
таксама хутка гінула штораз.
Сябры, якіх сабраў наўкол,
дзівосным чынам зніклі пакрысе.
І толькі я пакуль на сцэне,
сыграць спектакль жыцьцёвы да канца.

Шмат ува мне яшчэ непраспяваных песень,
Язык мой адчувае смак ад горкіх слёз ...
Расплаты час прыйшоў
за ўчарашні дзень
Калі быў маладым ...

Yesterday when I was young

Produced by Charles Aznavour & Del Newman

Yesterday when I was young
The taste of life was sweet as rain upon my tongue
I teased at life as if it were a foolish game
The way the evening breeze may tease a candle flame
The thousand dreams I dreamed, the splendid things I planned
I always built, alas, on weak and shifting sand
I lived by night and shunned the naked light of day
And only now I see how the years ran away

Yesterday, when I was young
So many drinking songs were waiting to be sung
So many wayward pleasures lay in store for me
And so much pain my dazzled eyes refused to see
I ran so fast that time and youth at last ran out
I never stopped to think what life was all about
And every conversation I can now recall
Concerned itself with me, me and nothing else at all

Yesterday the moon was blue
And every crazy day brought something new to do
I used my magic age as if it were a wand
And never saw the waste and emptiness beyond

The game of love I played with arrogance and pride
And every flame I lit too quickly, quickly died
The friends I made all seemed somehow to drift away
And only I am left on stage to end the play

There are so many songs in me that won't be sung
I feel the bitter taste of tears upon my tongue
The time has come for me to pay for yesterday
When I was young
Young, young...

Abstract

Piotra Murzionak: Yesterday, when I was young/Hier Encore *(Charles Aznavour' poem translation in Belarusian)*
(web-magazine "Kultura. Natsyja", issue 27, April 2021, 206-208, www.sakavik.net)

Резюме

Пётра Мурзёнак: Перевод стихотворения-песни Шарля Азнавура «Вчера, когда я был молод» на беларусский язык
(веб-журнал «Культура. Нация», вып. 27, Апрель 2021, 206-208, www.sakavik.net)

Новыя матэрыялы ***Сяргея Панізьніка*** *уключаюць фальклорныя запісы* ***“Там Сонца па зямлі хадзіла”****, вершаваныя нататкі* ***“Каліна-маліна, ягадка мая...”, “Тугая дуга адвагі”,*** *а таксама аўтабіяграфічныя запісы, ілюстраваныя здымкамі аўтара “****Хто ахвочы, каб сустрэліся на Ўзвыссі? Вочы – ў вочы! Сэрца – ў сэрца! Мыслі – ў мыслі!”***

Сяргей Панізьнік: Там Сонца па зямлі хадзіла

“А пагода была такая, што сонца па зямлі хадзіла!”
З юрмальскай згадкі сястры Ніны, народжанай у в. Бабышкі

1. Быў раем хутар. Пры бацьках –
усё, што сеялі, радзіла.
Раса іскрылася ў руках
бо Сонца па Зямлі хадзіла.

2. Са сцежак тчэцца радавод.
Зара радню падмаладзіла.
Каб разам быць – глядзі на ўсход:
ты ж з Сонцам па зямлі хадзіла!

3. Сястра, зажурынка мая,
і мне ты кладачкі масціла.
Вясной пакормім салаўя,
каб Сонца па зямлі хадзіла.

У бабышкаўскай сядзібе /даўняя вёска была пераведзена на хутары / жылі бацька Сцяпан, 1905 г. н., мама Ганна, 1914 г. н., бабуля Ганэта, 1889 г. н., мая сястра Ніна і я, 1942 г. н. Маму звалі ў сям”і Нюрай, яе бацька Сялюн Грыгорый Іванавіч служыў садоўнікам у Царскім Сяле. Многае перадалося ад яго і маёй маме: яна ўмела перагуквацца з кнігаўкамі, жаўранкамі. А на панадворку ластаўкам, якія вясною сяліліся ў пуні, так адказвала на іх журботы пра пустыя гнёзды:

Былі пунікі-прыпунікі паўню-ю-сенькі.
Прыляцелі-паглядзелі: нічагу-у-сенькі…
Пера-пі-лі, пераелі, пералу-ушчылі…

Гэта ажно ў 1968 г. я запісаў на магнітафон некалькі народных песняў ад мамы. Узгадаліся такія радкі з вясельнай песні:

Дый дзе быў салавей, ды дзе зязюля,
Ды ў адзін садочак яны зьляцелі,
Дый на адну вішаньку яны паселі,
Ды адну думачку яны думалі…

“Ад’араў дзядзька быкам” - успаміналі пра гаспадара, а водзыўкі, пошчакі, адгукі яго бяседнага маўлення засталіся “на семя і на емя”. Лагоджу кожнае пачутае гаваркое слова ў Бабышках, Латышах, Дубавых, Лявонпалі … Выплываюць з памяці маміны словы: стахоліць, нэмнуць, урабець, уваvуліць, выранджацца, разжагерыцца …

І ўспамінаецца, як мы, падлеткі, на Вялікдзень з яйкам-мацаком “у байца хадзілі”, каб выйграць у суседа надколатае мацаком яйка. Мы “калацілі вераб’я”, ідучы за пяць вёрст у школу. Тыя гады “як кот цяў”, але я “клёк не згубіў”, “не трубіў у кулак”, і “лезьці на лес” не прыходзілася. Пакінулі мне родзічы, многія мёрскія і прыдзвінскія людзі багаты прыпас духоўнай велічы продкаў. Вось і на бабышкаўскім хутары, і па ўсім наваколлі – “сьпіткі і зьедкі” прыроднай аздобы. А ў ёй – захаваныя скарбы снуйкі-мовы, чублы трапных, дасціпных думак, намёкі, парады, прысуды… І ўсё гэта ў пачутых і запісаных прымаўках і прыказках, выслоўях, павучаннях, афарызмах, у пацешных, фрывольных прыбабуньках. Пра пажылога дзядзьку пачуў, да прыкладу, вось што: “У старога жарабка скура і на плоце гагочыць”, “Яго і ў мяшку ня зловіш”, “Ні вусоў, ні барады – як чорт малады!”, “На ім косьці граюць…”, “У яго шуры-муры ў галаве пачаліся”.

Бацькаўшчынаю насычаны
ажылі і валуны…
Мы – галосныя, мы – зычныя
беларускія сыны!

Мама прамаўляла: “Мы жылі на гэтым хутары пры першых саветах, пры паляках, пры другіх саветах, пры немцах і зноў пры саветах. Такі, сынок, наш чысьленнік гадоў. Даўней людзі былі памятушчыя. Зналі, што ў агародзе можна садзіць у растучы месяц, і што – ва ўбываючы… І песні знаходзілі нас пры нагодзе:

Ды й расла бяроза, выхіляяся.
Ды ішла Надзінька, выкланяяся.
Старога-малога не мінаючы:
У старога й малога ды шчасьця многа …

Ох, не ўдасца мне паказаць усе запісы маміных падумак: “І што табе нагрэзілася пасьля гэтай мітусьні?”, “Натура гавенная: праглася на чужое”, “Дзед на каплі

меціцца: выпіць захацелася”, “Не хабарыся: усёй гамарнёй будзем упрошваць”, “Не на беднага тая бяда пала: ачуняў”, “Было: навяліцца – прымі! А ён жа самаплюх, пацюпашка”, “Ня знаю, як там было пасьля жаніцьбы: я ў іх нагах не стаяла”, “І не вытурыць з хаты гультая-дундука: будзіць валэндацца, пакуль яму ў карак ня стукнеш”, “Работы хоць разапніся – і рук не адхваціць. Вучылі мяне: “Закінь назад – наперадзе знойдзеш”.

На Фрасенню, - кажа мне мама, - мы хадзілі ў Полацак. Начавалі веруючыя людзі на палях. Манашкі чай нам паднасілі: па капейцы бралі за гэта. А назаўтра Хросны ход. Так мы сьвятую Фрасенню славілі.
А вот Фрасенняй у нас не называлі народжаных дзяўчатак. Жылі Прося Косьцікава, за рэчкай Волтай хата Проскі стаяла …

Хто ахвочы, каб сустрэліся на ўзвыссі?
Вочы ў вочы! Сэрца ў сэрца! Мысьлі ў мысьлі!

“Ня так страшна сьмерць як яе прылады”, прамовіла мама Рыгору Барадуліну ў Хатыні.
“Пакідай слова на дабрыдзень!”—вучыла мяне мама. Мой зборнік вершаў “Слова на дабрыдзень” быў выдадзены ў 1982 г., бо – “матчына сэрца ніколі ня гасьне”.

Мой бацька Сцяпан успамінаў свайго бацьку Дзмітрыя Гаўрылавіча, які меў новую жонку. Так вось Зося Кісель у другім шлюбе добра ладзіла з маім продкам. Захавалася такая згадка. Зося Зьмітраку паказвае, што на панадворку пры вясёлай гульбе вытвараецца: “Глядзі! Твае дзеткі і мае дзеткі - нашых б”юць …”

“Яглы – калі няеўшы спаць ляглі”, так мой бацька ў Бабышках гаварыў пра посную вячэру. Пра такое незразумелае слова я распавёў Рыгору Барадуліну. Той прывёў ушацкую моўную паралель: “Яглі – пацалаваліся і спаць ляглі”. Так вось пра гэтае дзіўнае слова ўпершыню дазнаўся ў пражскай краме: Jahly – гэта проса. Не вельмі насытная ежа атрымліваецца …

Калі сусед сабраўся ў дарогу, а вярнуўся напуста, бацька мой пацьвельваўся: “Зьезьдзіў як цар пад Рыгу”. Бо марнай была тая паездка – “на ўзьвей вецер”. “Сяк зьезьдзіў, ні за хны збродзіў боты. Зацягнула яго на чортавы віры …” Прымаўка “Як цар пад Рыгу” узнікла на гістарычнай Дзісеншчыне. А з нагоды такой: маскоўскі цар Аляксей Міхайлавіч у 1656 г. распачаў Лівонскую вайну. Ішоў пад Рыгу, але першы паход быў няўдалы. Вяртаўся з войскам міма Дзісны, грабіў, паліў сядзібы …

Запомніліся і такія выслоўі бацькі: “Май – каню сена дай, а сам на печ уцякай”, “Прычыну і канём не аб’едзіш”, “Дурасьць служыць розуму за тачыла”, “Удала займець – як з хваста сарваць”… Аднаго разу, вярнуўшыся з вяселля, ён прыгадаў

пачутае рыфмаванне: “Як у нашай маладой не закрыць і скварадой …” Запісаў я і яшчэ адно такое рыфмаванне: ”У каждым родзе курва і злодзей.” Невялікая розніца ад ушацкага Барадуліна: “У вялікім родзе і курва, і злодзей”.

Зялёная арэшанька,
Што ягад ня маіць…
Хто ў прымаках пабываіць,
Той гора пазнаіць…

Пазначыў радкі з песні, запісанай ад мамы. Учапіліся ў мяне і такія яе ўспаміны: “Бувала, вясной да Дзвіны зьбіраліся – на скрыжніцу паглядзець. А часцей вясной чулася: “Пойдзем на Волту! Успол на рацэ пачаўся, лёд зрушыўся!” Ох, які скарб, гэты народны слоўнік! Навошта мне слова “двойня”, калі чуў ад цёткі Ядзвінні: ”Рэдка бываіць такое: у маей сьвякроўкі парнісьцікі радзіліся – дзьве дзяўчыначкі”.

Вось праглядаю ўспаміны сястры Ніны – і на паперцы пазначаюцца новыя радкі: “У завеях зімы не заблудзіццца час. Будзем памятаць мы – будуць помніць і нас…” А сястра Ніна ўзгадвала пра нашу далёкую радню так: “У бабышкаўскіх Рамана і Грышкі Панізьнікаў мама Вольга доўга хварэла, пакутавала: ніяк не магла памерці Мо таму, што ўсё жыццё была знахаркай, замовамі і зёлкамі ўмела і кароў на хутарах лячыць. Сьмерць не прыходзіла, і людзі зрабілі так, як было на тыя часы пры падобных выпадках прынята: над ложкам Вольгі разабралі столь, ускрылі страху… На трэція суткі цётка Вольга сканала”.

Пра нязведаныя чары сястра Ніна расказала і такое: “Пачалася навальніца. Пастух пасьпеў цялят загнаць у хлеў, як раптам у будынак пярун ударыў. Пазвалі Міколіху Кукуць ратаваць той хлеў з цялятамі, які ўжо пачаў узгарацца. Іскры – увысь. Людзі забаяліся, каб не загарэліся хаты на хутары ў Латышах. Міколіха ўзяла ікону Божае Маці, узьняла яе наўпроць іскраў – і павярнулася з малітвай, каб ісці ў бок лесу. Іскры – за ёй. Такі ўчынак Міколіхі Кукуць ратаваў хутар ад выпалення. І калхозны статак зьбярогся. Начальства з Мёраў пасьля дзівавалася: і як так можна…”

Помню, расказвалі і пра такую жанчыну: ёй малітвай, замовай удавалася распалавініць на небе чорную навалу хмараў перуновых. Яе вырак мог адсунуць бяду ад хутара.

Не будзе айчыннасці без дабрачыннасці,
не будзе і вернасці без міласэрнасці.

Бабуля Альжбета, 1886 г.н., самая блізкая наша суседачка-раднулька ў Бабышках. Гэта яна прымала мяне на свет, пакідала на аўшаку меткі майго росту. Яе забава са мной была такая: “насіць гаршка”. Было: ускіне мяне на плечы /на карак/, трымае

за ногі і я, гаршок, углядаюся: куды ж гэта мы топаем? Памятаю: бабуля пасадзіць мяне на пелену і пачастуе, і казачку збаіць…Самыя значныя меткі – гэта выслоўі бабулькі Альжбеты: ”У цябе сённека галоўка босенькая”, “Ці сяк прыйшоў, мо што мне перадаць хочаш?”, “Ой, ня тут гукана сто разоў, у Антона абарваніна…”, “Чалавек сабакі не баіцца, ды зьвягі ня любіць”, “Саракі гоняць сьнег да ракі”. Аднаго разу бабулька, якая мяне бабіла /пуп адразала/ нібыта пра сябе праспявала:

А наша бабулька і вумна-разумна,
Ды без кіёчка на вулку ня выйдзіць,
Ды без піражочка да ўнучкі ня прыйдзіць.
Ды запрагайце вы дванаццаць петухоў,
Ды завязіце нашу бабульку дамоў.

Няўзлюбіла яна калгасныя парадкі: “Ну што за мужыкі пайшлі… Скора ў семярых аднаго петуха будуць біць”, “Адным ні тэнды, ні сенды, а другім удача – як чорт у руку пернуў”, “Жывеш і сьвятых не аббачыш”, “Раней пасты саблюдалі. І быў дзень, калі казалі: Пост важыцца!” Зімой було. Я павешу на куст праснак і заву цябе: “Глядзі! Пост важыцца!”

Умела бабуля Альжбета адчапіцца ад надакучлівай суседкі і адным дыхам выказацца: “А хрэн табе ў вочы, галавешка ў зубы, перац у нос, галень паміж калень, клубок нітак паміж лытак, пад хвост памяло – каб аж дух заняло!”

Ды не кукуй жа, зязюленька, рана
Я й маладзенька ўсю ночку ня спала:
Свайго мілога з дарожанькі ждала…
(з песні, запісанай ад Альжбеты Панізьнік)

Бабуля Ганэта Сялюн (у дзявоцтве Падабыцька з роду Танайнаў) жыла ў маёй мамы ў Бабышках. Гаварыла, як яна стала калекам на ўсё жыццё. Яе сын Сяргей быў у партызанах. А партызанскія сем’і гітлераўцы стараліся знішчыць. І каб не быць расстралянай, яна з многімі суседзямі схавалася ў балоце Мох. А там па дрыгве ішлі карнікі на лыжах і цэліліся ў людзей. Загінулі і некаторыя нашыя родзічы – Панізьнікі. А бабуля Ганэта ратавалася тым, што з галавою акунулася ў глыбокі вір і дыхала праз чарацінку. У яе цень на вадзе стрэлілі, але ж… “Пастрадалі суставы ног ад доўгага сядзення ў вадзе”, прызнавалася бабуля. Але ж за ёй родзічы прыглядалі ў Бабышках, у Латышах, у Рызе…

Захаваўся ў памяці ад выпадкова ўратаванай з балота Мох жанчыны дзіўны экспромт: яна з хутара Гулякі каля таго балота намалявала словамі такі трагічны пейзаж: “Загарэліся Гулякі ззаду, сьпераду, з бакоў…”

Нам для Памяці і трэба:
адухоўленае неба,
Уваскрослая зямля.

Мама бабулі Ганэты - Параска з роду Танайнаў - пражыла 85 гадоў. Народная ўмеліца адыйшла ў лепшы свет у 1943 г., усклаўшы на мяне сваё дабраславенне. Яе доўга памяталі як умеліцу прадказваць, даваць людзям добрыя парады. А было так: падыходзіць да Параскі гаспадар з такою просьбай: а калі мне можна пачаць сяўбу жыта? Знахарка дастае прыхаваны клубок пражы, шукае на патрэбных нітках пазначаныя вузялкі і прадказвае, калі можна пачаць сеяць тое жыта. Пазней я даведаўся пра вузялковы каляндар, прачытаў хоць крыху пра народныя арнаментальныя знакі. Параска, аказваецца, усё сваё бадзёрае жыццё стварала гэты вузялковы численнік, пазначаючы на нітках сямейныя, гаспадарчыя рэальныя падзеі…

Каб кожнаю былінкаю
гучаць на Беларусі,
з Радзімаю-крывінкаю
я песняю зрастуся.

І не толькі прабабка Параска мела чароўны “вузялковы каляндар”. Быў падобны і ў мяне, дзе я пакідаў вузялкі вершаў, запісы гаворкі родзічаў і землякоў: іх прымаўкі, водзыўкі, показкі, дражнілкі, досціпы, засцярогі, кепікі, пацешкі, павучанні…

Павучанні – улюбённая маіх суседзяў справа: і злева ад мяне і справа: “Ня ведае правіца, што робіць лявіца”. Тым, хто перажыў вайну, прыдумалі такую засцярогу: “Пачне ваяваць Кітай – жыць кідай”. Але цётка Ядзвіння загадзя мяне ўціхамірыла: “Пра воўка памоўка, а мядзьведзь з-пад налуску ды за гуску” – гэта значыць – раптам. І праспявала мне пра тое, чаму гусі не вылятаюць з гнёздаў сваіх, бо – “Шэры воўк за гарою зубы точыць, зьесьць нас хочыць…”

Паўтары сотні фальклорнай спадчыны было запісана мною ў 1968—70-я гады ў Бабышках, Латышках, Даўгінаве, Лявонпалі, Ільмовіках – ад Адамовіч Гені, Кліманскай Зіны, Панізьнікаў Ганны, Адэлі, Альжбеты, Шук Ліды, Грэцкай Вольгі, Кезік Марылі, Андыяна і Ядзвінні Кісьляк, Сялюн Ядзі, Мядэюха Любы… “Вузялковы каляндар” паказвае, што ў 1969 г. ад Пальчэх Маруты ў Даўгінаве было запісана некалькі каляндарна-абрадавых песень:

Рада-рада шэра перапёлка,
Што лета даждала. Рада-рада!
Рада-рада наша гаспадынька,
Што жыта дажала. Рада-рада!

Бацькаў брат і мой родны дзядзька Віктар спрыяў мне ў фальклорных падарожжах. Уяўляю, як Марута Пальчэх гаворыць пра жартоўныя вясельныя песні – і дзядзька Віктар хоча ўткнуць свой грош, ды пявуння яго спыняе: "З галавой не дагаварыўся, то й да ног ня сунься!" Але зноў вяртаюся ў Бабышкі. Гэта там "Бедны гаруе, што "кіем" не ўкіруе, а багаты тужыць, што "кій" яму ня служыць". Там і зэдлік лаве падчыняецца, там на пешага арла і сарока з колам… Пыталіся ў Бабышках і самі ж адказвалі: "Для чаго бабе ногі? Ды каб ня зьбіўся струк з дарогі".

Не магу прамінуць і ўспамін пра песню, запісананую ў Бабышках у 1968 г. ад Альжбеты і Адэлі Панізьнікаў, Гені Адамовіч, Зіны Кліманскай, Ліды Шук:

Перад Пятром, пятым днём,
разгуляўся Янаў конь,
Разьбіў арэх капытом.
А ў арэху ядро ёсьць,
а ў дзевачак праўда ёсьць…

***

Кій на кій завадзіць, абед на абед – не! – прамаўляла гаспадынька з Лявонпаля, частуючы мяне, баўтрука-дармаеда, скуматом сальца, а каб я паджулябаў – старалася падкарміць путрай – кашай з аржаной мукі… І ўспомніла крыўду суседа, які скардзіўся: "Ну й вячэру мне паднесьлі… Кажуць: гэта вам полевэчка з піньдзюкамі і біздрыкі ў масьле!" (з грыбамі і міногамі).

Ды маміны камы з душамі – цэпеліны - ніколі не забудуцца. Як і маўленне маіх землякоў. "Урабела, ніякавата мне стала,- гаварыла пявуння лявонпальская Вольга Грэцкая. – Разамкнулася маё сэрца, калі мы зноўку пачалі пяяць". А яе суседка Марыля Кезік пасля лявонпальскіх запісаў узгадала: "Прачнулася – і песня адпомнілася! А то вечарам мы замарыліся, песню за песняй вялі і я не магла адхлынуцца…"

А што такое "пайсці пад жыта"? Гэта мы гукалі вясну на Юр'я, калі рунь на полі – як вароне схавацца. А ў "бабіна лета" мы венікі вязалі. Помню як на Кра́сы – на Піліпаўку - ваўкі вылі. Мароз трашчыць. Зімкі былі!" Вось радкі з купальскай песні, запісанай ад Вольгі Грэцкай і Марылі Кезік у 1968 г.:

Дунай вады вылілі –
галоўку ня вымылі.

Грабёнкі паламалі –
галоўку не ўчасалі…

Але гэта вада не з таго рачайка Дунай, які калісьці ўпадаў у Менку. Мяне не праганялі пявуні на бераг Дзвіны. Прыгадаў Андрыян Кісьляк выпадак з ім, калі адна вяпла-балбатуха накінулася на яго: "Лахі пад пахі – і вон з хаты!" Даведаўся ў Лявонпалі, як паненка, легкадумная грэза, адбівалася ад уедлівага ўхажора: "Нада ж як уцялёскаўся. Адкасьніся ты ад мяне: прыстаў, бэшла-недарэка, як смала…" І такі ўспамін: "Раз у год у Лявонпалі – багаты фэст. Пасля Хроснага ходу мы прыселі. "Усякая душа выхваляець Бога! " Так нада было сказаць, каб праверыць, ці добры чалавек перад табой …" У адно імгненне я прамовіў: "І я хвалю Бога!"

Я вярнуся на тваё, любоў, святло
Без ільдзіначкі на сэрцы, без віны.
І шчаслівае прытуліцца вясло
Да агеньчыка на беразе Дзвіны.

У заўсёдных клопатах прыветная і адважная лявонпальская гаспадынька дзеля праўды прызналася: "Гатовая і пад зямлю ісьці… А што! Сто вёрст да нябёс – і ўсё лесам…"

Для натхнення пакінуў у "вузялковы каляндар" і такія народныя эх!спромты: "Кумліць, цягне яго на бабу. Часта хадзіў да яе: аджарыць хацелася". "Не ідзе, а жаронцамі меле…" - такое азначэнне вылецела з вуснаў Андрыяна Кісьляка. Мы сядзелі каля сцежкі праз яго двор, дзе ён нешта майстраваў, а міма нас прайшла лявонпальская прыгажуня. І вось некалькі радкоў з яго валачобнай песні, запісанай у 1968 г.:

Гаспадару, сьлічны пану!
Глянь на двары што дзеіцца, што дзеіцца-лялеіцца:
Раса пала медавая!
У тваім дварку як у райку!
Хрыстос васкрос, Сын Божы!

А жонка Андрыяна – Ядзвіння была і пявуняй, і зельніцай. Умела пазнаёміць з прыдзвінскімі краявідамі. Узгадала мне пра вёскі Скакуны, Баўтрукі… У Кукішах сем раёў злавілі. Ёсць і лясныя пчолы! У Смульках шчэці стаялі, хадзілі туды лён часаць. А там, дзе ў Смульках на правым беразе Волты млын Пяткевіча стаяў, на левым плоскім беразе калісь вялікі магільнік разьмясьцілі. У даўнія часы там ці не ўніяцкая царква стаяла. На магільніку, кажуць, вялікія людзі былі пахаваныя. Казалі так: у яме, пакуль туды гроб не пакладуць, ку́рылі цвяты ў чарапку…

Абваліўся бераг Волты, то знайшлі бутэльку засургучовую: гадоў 50 ляжала ў зямлі. Выпілі ўтрох: упокат мужыкі ляжалі.

І там цібе дажыдаюць,
Касьцёлы адмыкаюць.
Стулою ручкі зьвяжуць
Шчырую праўду скажуць.
Стула -- ручнік для вянчальнага абраду.*
З песні, запісанай ад Ядзвінні Кісьляк.

*"*Кармі да Івана – зробяць на пана!" - Так наказваў даглядаць пчаліныя вуллі наш родзіч з Ліпава Максім Рудзёнак. А парада яго суседа была зусім іншая: "Ня вер ні чорту, ні Мамоне!". Мамона – бог багацця, сімвал пажады, хцівасці.

"Valoda" на латышскай мове – мова. У латышскай валодзе ёсць слова "mutulis"— клуб дыму. Беларус авалодаў значэннем слова і так павучае свайго суседа: "Ты не круці мітулямі, а ўсю праўдачку скажы. Не хавайся, не выкручвайся. Досыць хітраваць".

З якой мовы пачута слова "кіякі", не ведаю. Цётка Ядзвіння, веруючая жанчына, не прызнавала расплох у сям'і, калі гаспадар не Божы дар: "Яго, латругу – выпівоху, гультая, ліхадзея, зладзюгу – запомнілі людзі. Знаюць, што гэтага нягодніка на тым свеце кіякі шукаюць". Можа – вылюдкі? Пра запазычанні скажу так: "Калі чужое ем, то глух і нем. А калі маё ядуць, у мяне слёзы цякуць".

Скарбы запісаных мною згукаў роднага Прыдзвіння прыладжваў калісьці мовавед –дыялектолаг родам з Дзісны Мікола Крыўко. Друкаваліся агледзіны народных выслоўяў у газетах "Народнае слова", "Міёрскія навіны", "Краязнаўчая газета"…

І самі мы – Радзімы веццe:
Адно з другім бліжэй, бліжэй…
За Бацькаўшчыну што на свеце
Радней, шчымлівей, даражэй?

"Калі так, пepaтакаваць не будзем" – вось загаловак чарговай публікацыі пра здабыткі лексікі на Мёршчыне. "За чужое лычка раменьчыкам плацяць", а мне "Да гатовага пня і агонь добра класьці". Гэта абыякавым "чорт па левай руцэ йдзець…" А ў мяне анёл ідзе па правай, і дапамагае запісваць, а гэта значыць захоўваць Слова, якое трэба "трымаць на дабрыні".

Таму нібы сабе адрасую параду майго хутараніна, выказаную суседу: "Не юдзі, чалавеча! Чыстую праўду выкажы, не падманьвай мяне" (у літоўскай мове "juditi" - дражніць; у латышскай - "judit" - турбаваць). Тое, што мае землякі – паліглоты,

даказвае і такі прыклад: “Зьбіраюцца леты-зімы да купы. Ня дужа рухавым я стаў. А так рыхла бегаў калі-та…” - уздыхнуў каля мяне пажылы дзядзька (у чэшскай мове richly – хуткі). А вось такое азначэнне як “пасыка” стала перада мною пярэчкай. Пачуў у гаворцы: “Баба – агонь! Толькі падвярніся – можыць спляжыць, і слова не дасьць сказаць. Крычыць: Толькі не паслухай мяне, сьціменнік, улуплю маўчуна па носе – пасыкай абальешся!” Аказваецца, што пасыка – гэта артэрыяльная кроў.

Ляцелі гусі з далёкага краю.
Ваду замуцілі на сінім Дунаю.
У том сінім Дунаю маці воду брала,
Ды й так прамаўляла…

Гэта радочкі з песні, запісанай ад Ірыны Талочка з в. Лысагорка. А ручэй Дунай працякаў каля Віцебска і апускаўся ў Дзвіну, узгадваючы свайго магутнага еўрапейскага цёзку.

З якой мовы выкарабкала фрывольнае слова суседка Ганэта Кліманская -- трэба яшчэ капацца ў бабышкаўскім чарназёме: “А каб жа ён акалеў, - праклінала яна вясельнага кавалера. - Як возьміць паненку і пачне ў польцы трэсьціся, - толькі яго шванц па каленнях трасецца”.

А хто “сам сабе волі не даваў”? Дазнаўся я ад Ядзі Сялюн у Латышах. Гаварыла пра Вінцуся, які на голай лаўцы спаў, падклаўшы калена пад галаву.
- Мы жылі так: ні ў міру, ні ў Сібіру. Ну хоць лясьніся: аніякага выйсьця. Хто хацеў арду ўзьняць, ішлі наўгрудкі. Ды сусед суседу параіў: “А ты вока на кулак не нясі!”

І не самкнуліся ў пропасць жыхары даваенага Лявонпаля. Вось якую просьбу лявонпальскага яўрэя прыгадаю вам, - кажа Вольга Грэцкая: “Дайбожа майму дзіцёнку той розум напачатку, які мужыку прыходзіць пазьней!”

Было і такое: Янкель Крывіцкі з Лявонпаля ўздыхнуў: “Ох, каб ён пагарэў…Ужо як там было не было, а струбіў Саўка нашу Сару. Сара чула, дзе той лясьнік трубіць…”

Так, да вайны ў мястэчку Лявонпаль жыло многа яўрэйскіх сем”яў, было адкрыта 12 крамаў. Усе вернікі жылі ў лагодзе-дагодзе. З тых часоў курапаткаю даляцела да мяне і такое рыфмаванне: “Сора, Сора! Пойдзем у камору! Будзем рабіць тое, што рабілі ўчора…”

Радзіма, Радзіма – неразгаданае дзіва:
Заснежжа стагоддзяў на вечназялёнай траве.

“Кожная зязюля пра сваё кукуе”.
“Вольнаму воля, багатаму – рай”.

І я дзялюся сваім багаццем.

Будзь зямлёй святою, Бацькаўшчына!
Сем дарожак з дому, дадому – адна.

Снуйку-мову, чублы думак
Сонца мне знайшло ў тумане.
Я ў Бабышках скарбаў клунак
запаўняў.

Іх абдыманне
падказалі мамы сцежкі:
прыбабунькі там, пацешкі,
прымаўкі былі ў гучанні,
показкі – у павучанні.
Звёў намёкі і дражнілкі,
досціпы, галаваломкі…
Гладзіў жарцікам - галоўкі,
жылістым зычэнням – жылкі.
Вызнаў продкаў прысяганні,
хутаранцаў прывітанні…
Чуў, як Бацькаўшчыны Ніва
Сонцу гукнула рупліва:
- Слова – для сустрэч кадзіла.
Будзем вольна дзеіць, ветла, -
каб з Радзімай вечна-светлай
Сонца па зямлі хадзіла!

Сяргей Панізьнік, 7 красавіка 2021 года

Сяргей Панізьнік: Каліна-маліна, ягадка мая...

На пачатку 1980-х гадоў я атрымаў ліст з Новасібірска ад Марыі Антонаўны Тамілінай. Тэкст пачынаўся пад загалоўкам “Белорусская песня “Зязюлька”. Прачытаўшы яго, паспрабаваў перапісаць словы, пераставіўшы “и” на “і”. І зязюлька закукавала вось так:

ЗЯЗЮЛЬКА

Каліна-маліна, ягадка мая.
Была я у мамачкі на раду адна.
Аддала мяне мамачка замуж далека, 2 р.
Прыказала мамачка ў гасцях не бываць.

Прыказала, родная, там век векаваць.
Пражыла гадочак, пражыла другі,
На трэці гадочак занудзілася. 2 р.
Да мамачкі ў госцейкі захацелася.

Зраблюся зязюлькай, вазьму і палячу.
І там я сяду у вішнёвым саду.
Ці не ўбачу мамачку, ідучы па ваду. 2 р.
Аж мож мая мамачка па сенях ходзіць…

І сваіх сыночкаў пабудзівая:
- Устаньця, сыночкі! Устаньця, сакалкі:
Што ж гэта за пташка ў нас у саду пяе? 2 р.
Яна ж нашы вішанькі усе аббярэ.

І старшы братачка ружайцо бярэ,
А малодшы братачка страляць не дае:
- Не страляй, братачка, гэта ж наша сястра! 2 р.
Яна ж у нас была на раду адна.

Калі шэра зязюля – ляці у шчыры бор,
Калі наша сястрыца – ляці к нам за стол.
- Я сваімі крыльцамі шкляначкі паб’ю, 2 р.
Я сваімі слёзкамі абрусы зальлю.

Пазначаныя ў пісьме з Новасібірска і своеасаблівыя "слёзкі" Марыі Антонаўны Тамілінай:

"Уважаемый Сергей Степанович!
Меня интересует такой вопрос: с каких пор и откуда взялся Белорусский литературный язык? Когда я уучилась в церковно-приходской школе на ст. "Белорусь" – тогда называлась "Заславль" – это было в1908-09-10 годах, так все книги были у нас на русском языке, а разговаривали мы вот такими словами, как в моей "Зязюльцы". А теперь появился настолько ломанный язык, что мы, белорусы, перешедшие на русский жаргон, не можем понять свой родной литературный язык…"

Так пачалася перапіска з сібірскімі родзічамі маёй жонкі Людмілы Мікалаеўны. Людміла - стрыечная ўнучка Марыі Антонаўны. А мама Людмілы – Роза Рыгораўна, родная цётка Марыі Антонаўны Тамілінай. А вось ад роднага брата Розы Рыгораўны – Аляксандра Міхайлавіча Зуеўскага з Новасібірска, я атрымаў 2.02.1986 г. падзяку за перасланую яму маю кнігу дакументальнай прозы "Браніслава":

"Большое спасибо за книгу и надпись на ней. Начал читать книгу. Нужно сказать, что почти все слова поддаются переводу. Видимо, всё же белорусская кровь есть, поэтому и многие слова, которые русскому не понять, мне они понятны и могу перевести. Ещё раз спасибо племяннику за то, что не забыл нас, сибирских старцев".

Знайшлася "сястрыца" песні, перасланай з Новасібірска. "Каліна-каліначка, каліна мая." Так пачынаецца песня "Каліна-каліначка", запісаная мною ў 1968 годзе ў маёй роднай вёсцы Бабышкі / Міёрскі р-н/ ад Ірыны Баніфатаўны Талочка, народжанай у в. Лысагорка ў 1917 г. Поўнасцю тэкст можна прачытаць у зборніку навуковых прац "Беларускі фальклор", вып.2. Мінск, 2015, у раздзеле "Песні, далучаныя да вечнасці. Са збораў Сяргея Панізьніка", с. 357—358.

Скарб Марыі Тамілінай – у Вішнёвы сад Сібірскага радаводу беларусаў

Калі прыціхнуць гуслі, -
Каліна зашуміць:
- Хачу на Беларусі
Зязюлькаю пабыць!
Бо ў сваяках Людмілы -
Зуеўскія, Таміліны…
Хай крэўнасць – роду ніць -

Між сваякоў звініць:
- Вішнёвы сад – пладзіць!
З калінай і малінай
Зязюльку – прытуліць
І ўсё жыццё л ю б і ц ь !

Сяргей Панізьнік 4.02.2021

Сяргей Панізьнік: Тугая дуга адвагі

Ігар Кандратовіч – навуковы супрацоўнік гісторыка-культурнага музея-запаведніка “Заслаўе”, прамаўляе:

- У Заслаўі сьнягі растаюць, сьнежань з адлігаю гуляе пад руку, а як разыйдуцца – маразы трэснуць, гой – ратуй нос!

P.S. Дасылаю партрэт Яна Янавіча Глябовіча /аўтарства Алены Балыш, 2020 /, які маецца ў новай выставе нашай музейнай, што зараз рыхтуецца. Заслаўю ж 1000 і 35. А кашталян менскі, падскарбі Вялікага Княства Літоўскага і многа яшчэ які ўраднік на нас пазірае праз стагодзьдзі хітравата, але з хітрынкаю добрай. 23.XII.2020 г.

НАПЯРЭЙМЫ

Ох, сам Ігар – кашталян.
Менскі? Мёрскі? Розны!
У Заслаўе гнаў з палян
ратнікаў завозных.
Сам Глябовіч /той, хто Ян / -
быў падскарбі грозны:
пад Заслаўем веславаў
ваяваў з адлігай…
Кандратовіч – раднік спраў -
стаў з ягонай кнігай:
падлічыў усе вякі:
д з е с я ц ь - шлях замалы, -
трэба, каб нелайдакі
разгарнулі шпалы…
Мёры, Друя і Дзісна
просяць прыпісацца

да заслаўскага звяна, -
жыць пачаць з абзаца.
Кандратовіч гукнуў: - Гой!
Буду я для іх дугой,
лейцамі, атосамі,
бо культурны горад мой
дружыць не з марозамі.
Каб абмыцца росамі, -
скарбавымі стосамі
стане векавой вагой
для А й ч ы н ы дарагой.

* * *

Гісторыка-культурны музей-запаведнік створаны 31.XII.1986 г. на базе гісторыка-археалагічнага запаведніка, заснаванага ў 1967 г.

У сярэдзіне 9-га стагоддзя тут узнікла крывіцкае паселішча, а ў 985 г. – крэпасць Ізяслаўль на гарадзішчы Замачак.

Ян Янавіч Глябовіч / 1544 – 1590 / - дзяржаўны дзеяч ВКЛ, вялікі падскарбі літоўскі, кашталян менскі / 1571—1585 /, абаронца Полацка / 1563 /.

Ігар Кандратовіч народжаны ў Мёрах 2.05.1996 г.

Сяргей Панізьнік 24.XII.2020

Сяргей Панізьнік: Хто ахвочы, каб сустрэліся на Ўзвыссі?
Вочы – ў вочы! Сэрца – ў сэрца! Мыслі – ў мыслі!

Мы Айчыны сыны, мы сябры, грамада.
Свой пачэсны пасад зноў любоў адшукала.
Хай жыве Беларусь – як агонь, як вада!
У адвечнай хадзе Беларусь і Купала.
/ З песні "З Купалам у сэрцы". Музыка Міколы Яцкова.

Я, Сяргей, сын Сцяпана і Ганны-Нюры, нарадзіўся 10 мая 1942 года ў в. Бабышкі побач рэчкі Волты. Двойчы ратаваў сваю сям"ю ад вывазу ў Нямечыну. Першы раз солтыс Шадурскі пазначыў у загадзе, што мама мая – цяжарная. Высылку адмянілі. Другі раз Шадурскі сцвердзіў, што народжаны ў Панізьнікаў сын цяжка хворы. Так вось партызанская сям"я не пацярпела. А выжыць пры акупацыі пад прыцэламі паліцыі, самааховы, галодных і халодных партызанаў было цяжка.

У бедныя пасляваенныя гады сям'ю ратаваў агарод, пасоленыя для прадажы вялізныя агуркі: семкі мама абмяняла ў 1943-м у пажылога немца з Дрысы на сала і яйкі. Дапамагала нам родненькая суседачка Альжбета Фролаўна Панізьнік. Гэта яна прыняла мяне на свет /бабіла – пупок адразала/. Ад яе прыходзілі да мяне такія словы: гамэрня – грамада, кукекаць – размаўляць, паджулябаць – перакусіць, дукрыць – кеміць, выранджацца – крыўляцца, дундзець – гаварыць неразборліва, разжагерыцца – шырока расставіць ногі / г – узрыўное /…

Запомнілася, як яна мяне "гаршка насіла". Падсаджвала на карак / на шыю /, топала, трымаючы мяне за ножкі. І я з вышыні сваім "гаршком" у неба ўпіраўся.

Не змену пакаленьняў – змену варты
Любоў праводзіць на мацерыку.

Бабуля Альжбета, 1886 года нараджэння, гадавала сваю стогадовую маму. Запомніў яе імя: Сцепаніда. Дазнаўся і пра такое дзіва: яна захавала ў сябе ўніяцкую веру. Апраўдавалася так: "А веру мяняць – грэшна".

Вельмі шанавала сваю веру мая мама Ганна, якую Нюрай называлі. Помню, як мяне вадзіла за 5 вёрст у Лявонпаль адбыць Вялікодную ўсяночную, яйкі асвяціць ранкам. Яна нарадзілася на Грамніцы – у лютым 1914 года ў сям'і Ганэты Анупрэеўны і Рыгора Іванавіча Селюна, які служыў садоўнікам ажно ў Царскім Сяле. Ён быў вымушаны ў 1917 годзе з галоднага Петраграда адправіць сям'ю на радзіму жонкі.

У нас у хаце стаялі кросны: мама ўмела ткаць каштоўныя посцілкі. Дазнаўся я, што майстра, які наладжваў кросны, называлі так: панізь. Панізьнікаў па ўсіх аколіцах жыло многа. Але пазней быў я агаломшаны і такім адкрыццём у Сеціве. Імя прапаведніка-францысканца ў манастырскай кнізе горада Шырокі Брієг (Боснія і Герцагавіна) было пазначана так: sv. Poniznik iz Kalabrije, franjevac, cudotvorac (1582 – 1637). Служылі калісьці прапаведнікі-францысканцы і ў нашай Дзісне, можа і перанеслі прозвішча цудатворца як рэлігійную мянушку і на берагі ракі Волты. Я перапісваўся з Эвай Панізьнік з Гданьска, Жанна Панізьнік мне званіла з Краснаярска…

Разбегліся Панізьнікі па свеце, як па садзе.

Адны на волі лісцікі,
другія пры пасадзе.
… Няхай глядзяць капрызнікі
на нашы амулеты…
Мы, смелыя Панізьнікі,
яднаем кантыненты.

\- * -

Мой бацька Сцяпан, народжаны 13.01.1905 года, у калгазе імя Чапаева коней пасвіў. Ахвотна дапамагаў яму. Пры вогнішчы чытачу адной кніжкі на дзень не хапала…

Я вельмі ўдзячны сястрыцы Ніне, народжанай 21.XI.1933 года. Яна, Ніна Янсанэ, стала перакладчыцай на беларускую мову некалькіх тамоў латышскіх пісьменнікаў, пачынаючы ад Яніса Райніса. Рыжанка з 1951 года аднаго разу мне напісала: “Я добра помню свой мацярык: там сонца па зямлі хадзіла”.

У маім маі 1942 года скрыжніца па Волце ішла, успол вады яшчэ не пачынаўся. Таму бацька пры выпадку з тых часоў паўтараў: “Май – каню сена дай, а сам на печ уцякай”. Парады сваіх бацькоў чуў ад рання да вечара і асабліва пры развітанні: “Еш, пакуль рот сьвеж!”, “Ня лезь на лес!”, “Не маніся, а Богу маліся”, “За грошы будзеш харошы”, “Грэх у мех і сам наверх”, “Жыць – не мяшок шыць”, “Хто мяняе, па тым хамут гуляе”…

\- * -

Як мяне называлі ў сям’і? Сведчыць адно з пажаданняў сястры Ніны: “Сярожка! Каб сьвяцілася, цёпла грэлася! Каб жылося-былося, весялілася! Каб вялося і пілося, смачна елася і яшчэ больш хацелася!” У цеплыню роднай сядзібы да мяне, мальца

падрослага, упляталіся маліцьвенныя словы Косьціка Адамовіча: “Хрыстос радзіўся – Бог ваплаціўся…”. Да сённяшняга дня не забыўся, як маленькая Каралінка пад вакном спявала рытуальную песню “Алялюя!”

Гартайце старажытныя пісьмёны,
Шукайце нашы даўнія імёны.
Паўлінка, Каралінка і Параска:
Народнае імя – нібыта казка.

- * -

Мой клопат і доўг перад Вялікароднай Віцебшчынай – штодзённы. Пасля Бабышак, Лявонпаля, Мёраў – Полацак стаў маёй сталіцай. Таму я ніколі не змагу назваць мясціну майго нараджэння “малой радзімай”. Яна была ў мяне і ёсць - толькі вялікая, толькі высокая і глыбінная.

У 1949 годзе я пайшоў у першы клас Латаўшчынскай пачатковай школы. Роза Уладзіміраўна Шкель і яе муж Аляксей Уладзіміравіч /шкель па-латышску – скіба / былі маімі настаўнікамі. Вялізны клас, чатыры шэрагі партаў. З радасцю выбягалі на ўрокі фізкультуры. Пасярод пляца – бум. Па двое мы павінны былі на высокім буме прайсці адзін другому насустрач. Асцярожненька хачу размінуцца з Марыяй Шук. Іскры ў вачах ад прытулення… Пазней я апазнаў тое пачуццё, паўтарыўшы параду, як трэба жыць: “Вочы – ў вочы! Сэрца – ў сэрца! Мыслі - ў мыслі!”

У чацвёргым класе была ў нас новая настаўніца. Запомніліся яе ўрокі спеваў. У калгасе імя Чапаева мы павінны былі і песню пра Чапаева умець спяваць. Пачынаю: “Гулял по Уралу Чапаев-герой. Он соколом рвался с полками на бой…” Пачынаю другую: “Броня крепка и танки наши быстры…” Лепш атрымліваецца. Але настаўніца здзеквалася з мяне за неправільнае вымаўленне імя: “Дуня-тонкопряха…”

Сястра Ніна расказала, што ў вёсцы Латышы школа дзейнічала і ў гады вайны. У 1943 годзе яе вучыў настаўнік Янка Манета. Яго вучні мусілі напамяць вывучыць паэму Якуба Коласа “Новая зямля”. Урыўкі з гэтага твора Ніна прыгадвала і праз дзесяткі гадоў. У 1944 годзе Янка Манета пры партупеі, на кані пад’ехаў да нашага дома развітацца. Запытаўся ў мамы, ці засталіся жывымі яе браты. А прадставіўся так:” Я – камісар, палкоўнік Пархоменка”.

- * -

Памяць стане мне каронай,
а жывіца – абаронай
ад слязіны неўгамонай.
Цешыўся я не адной –
кожнай школьнаю вясной.

Многае я пераняў ад мамы. Яна ўмела перагуквацца з кнігаўкамі, жаўранкамі. Калі яны выляталі з яшчэ халоднай пуні, дзе вілі свае гнёзды, шчабяталі над самай галавой, а мама пераймала іх "песні": "Былі пунікі-прыпунікі паўню-ю-сенькі. Прыляцелі, паглядзелі – нічагу-у-сенькі…"

У тыя гады душа ўбірала ўсё, што гудзела, звінела, бруілася, журчэла, трымцела… Я ладзіў самаробныя цымбалы, спрабаваў іграць на гармоніку-хромцы польку і вальс...

У 1947 годзе ў Бабышкі завітаў бацькаў брат Віктар – былы абаронца Сталінграда, штурмавік Берліна. За гады вайны прызабыла яго сібірская жонка. Вярнуўся на радзіму. Гляджу на ўзнагароды маркотнага дзядзі Віці і шапчу: "Далі медалі, а хлеба не далі". А вось больш упэўненыя рыфмы ўзлезлі са мною на каня, калі я пасвіў калгасны статак. Запісаў:

"18. 08.1956 г. паявіўся верш пра Гамаля Абдэля…"
Египет! О, Египет, ты пламенем объят.
Штурмуют твои бастионы. Англичане кричат…
…Здравствуй, наш гордый Насэр!
Как видно, тебе не в руку.
Сплоти ты вокруг народы, и дай ты отпор врагу.

- * -

Бібліятэкі былі ў Латышах, у Даўгінаве. Але амаль усе кнігі на рускай мове. У спецыяльным сшытку знайшоў і такі запіс: "А. Кулешов. "Только вперёд".

17-гадоваму вучню Лявонпальскай сярэдняй школы было даручана напісаць бадзёры верш для фестывальнага свята ў калгасе імя Чапаева. Верш "Фестивальный праздник" быў напісаны 14.07.1959 г., а надрукаваны ў газеце "Зара камунізма" Мёрскага раёна 18.07.1959 г. А 18 жніўня раёнка надрукавала мой

верш “Два каласы”. Байка была напісана 23.07.1959 г. Гэтым творам адкрываецца мой зборнік “Нас – многа! Гадоў увершаваныя радкі” /Мінск. “Тэхналогія”. 2012 г./

Два каласы (байка)

У нейкім полі жыта спела.
Тут сонца поўднем моцна грэла,
І нават ветрык не дыхнуў,
Ні адной былінкі не крануў.
Два каласы, што ў гэтым полі
Жылі на сонцы і на волі,
Суседзьмі лета ўсё раслі,
Размову ціха пачалі.
Адзін з іх жоўты і вусаты,
Вагой сваёю цяжкаваты.
Другі – пусты, ні даць, ні ўзяць -
Ён стаў суседа распякаць:
- Чаго, калоссе, схіліў голаў?
Нягожа тварам глядзець долу.
Вось бач, як я, за ўсіх вышэй -
Спявай, красуйся, харашэй!
Жніво пакуль яшчэ надыдзе,
Пражыць ты слаўна можаш тыдзень.
Прыдзецца доўга потым спаць.
А тоўсты колас змог сказаць:
- Што ж, весяліцца для карысці,
Для справы – так! Якое ж выйсце
Ты знойдзеш для сябе, мой брат?
Бо, бачу я… ты без зярнят.
\+ + +
Гаворыць пышна і без стомы,
Але ж ён сам – адна саломы.

\- * -

А для дзетак мною былі выдадзены такія зборнікі: “Адкуль вясёлка п”е ваду” /1981/, “Жыцень” /1986/, “Мы – грамацеі!”/1989/, “Золкая зёлка” /1999/, “Літары ў расе” /2011/, “Гасцінцы з пуцявін-гасцінцаў” /2016/. Да прыкладу, у зборнік “Мы – грамацеі!” уваходзілі вершы-усмешкі, вершы-пацешкі, прыбабунькі, скорагаворкі. Наклад – 40 000 асобнікаў. А вось верш “Запрашэнне на гасціну” у зборніку “Золкая зёлка” рэдагавала Зоська Верас /1892—1991/. Пачынаецца ён так:

На стальніцы – густа:
Зайцава капуста,
Мядзвежыя вушкі,
Лапкі пятрушкі,
Шчавель вераб'іны,
Сэрцайка каліны…

Там можна прачытаць пра зямлю Еўфрасінні, пра святы Стрэчанне, Звеставанне, пра запаветы Скарыны… Гэта ўсё - з паліцы Княства кніжнага "Юнацтва". Лепшыя гады майго творчага жыцця прайшлі ў выдавецтве "Юнацтва". А калі сёння чытаць "Звесткі пра аўтара", то там зноў узгадаю, што друкуюся з 1959 года, у Саюзе беларускіх пісьменнікаў з 1967 года. Выпусціў 11 зборнікаў паэзіі /пра кнігі для дзяцей ужо распавёў/. Помніцца дзіўная згадка мамы: "Калі ты нарадзіўя, за Дзвіною гарэла неба…" Так, там пачыналася карная экспедыцыя на Асвейскі партызанскі край. Пра ацалелых вязняў канцлагера Саласпілс мною былі напісаны 4 кнігі народнай памяці. Вось чаму для новых сустрэч з ацалелымі асвейцамі , "дзецьмі вайны" і быў створаны ў Цінкаўцах пад Бігосавам музей "Хата бабкі Параскі на Шляху з грэкаў у варагі" /1979/.

З маіх творчых напрацовак укладальнікам кніг назаву 10 выпускай гістарычнай літаратуры "Бацькаўшчына" /1990 –2002/. Для серыі "Школьная бібліятэка" уклаў зборнікі, прысвечаныя М. Багдановічу, Ф. Скарыну, К. Каліноўскаму, Янку Купалу і Якубу Коласу.

У 1999 годзе ганаровы грамадзянін Асвеі ў родным Лявонпалі заснаваў Музей радзімазнаўства. А з узнагародаў варта адзначыць і такое: я кавалер ордэна Трох Зорак Латвійскай Рэспублікі.

У зборніку "Дабравест. Песні на словы Сяргея Панізьніка" /2006/ змешчана песня Ірыны Салаўёвай з эпіграфам: "(Уваскрослы) …Ісус спаткаў іх і сказаў: радуйцеся! … не бойцеся… Паводле Мацвея св. Евангелле 28.9-10)". Вось і мая такая парада ўсім нам – жывым Промням і Струнам роднага беларускага мацерыка:

Радавацца і не баяцца
З Дабравесця і шлях, і лёс:
Да святога ідзём Палаца.
Запаведваў братам Хрыстос
Радавацца і не баяцца.
　　　　На шляху – Беларусі гмах.
　　　　Узнадзеіцца наша праца, -

Адгукнецца ва ўсіх дамах:
“Радавацца і не баяцца”.

Да збавення прызваў Вястун:
Будзем смеласцю гадавацца.
Уваскрэсла сугучча струн:
Радавацца і не баяцца!

Маленькая дзяўчынка — мая мама.
На здымку 1914 г. яна з бацькамі ў Пецербургу

На карціне Аляксандра Аніськовіча ў першапачатковым выглядзе царква ў Лявонпалі: у ёй я прымаў хрост у траўні 1942 г. Хросным бацькам быў мястэчковы фельчар Леў Іванавіч Кураш

Вучань Лявонпальскай дзесяцігодкі.
На малюнку аднакласніцы Галіны Місьнік, 1958.

А пачынаў школьную адукацыю ў суседняй з Бабышкамі вёсцы Латышы. Мае настаўнікі Роза Уладзіміраўна і Аляксей Уладзіміравіч Шкель запрасілі 21.05.1951 г. 20 сваіх вучняў; я– сяджу крайні справа.

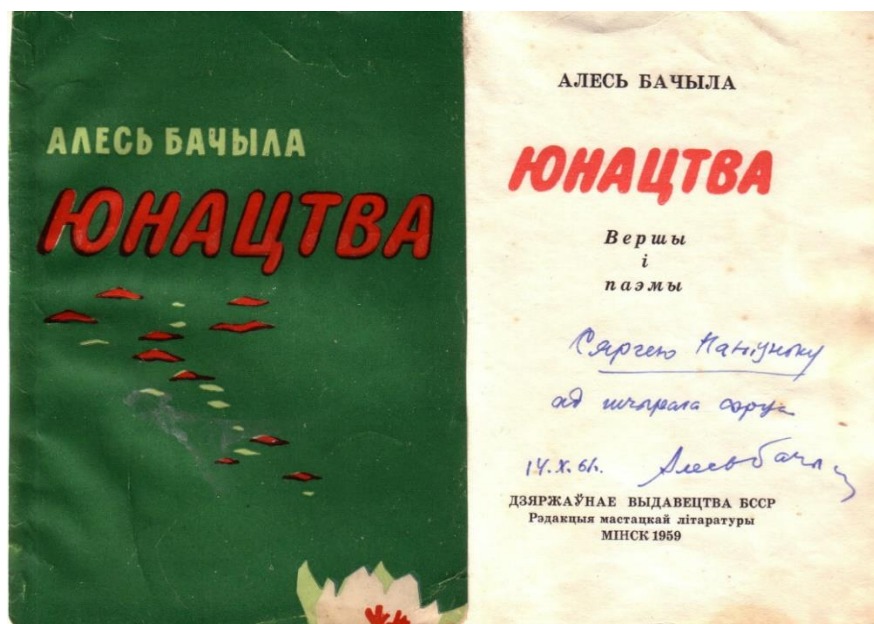

Пісьменнік Алесь Бачыла падарыў сваё «Юнацтва» будучаму фельчару, юнаму паэту Сяргю 14.X.1961

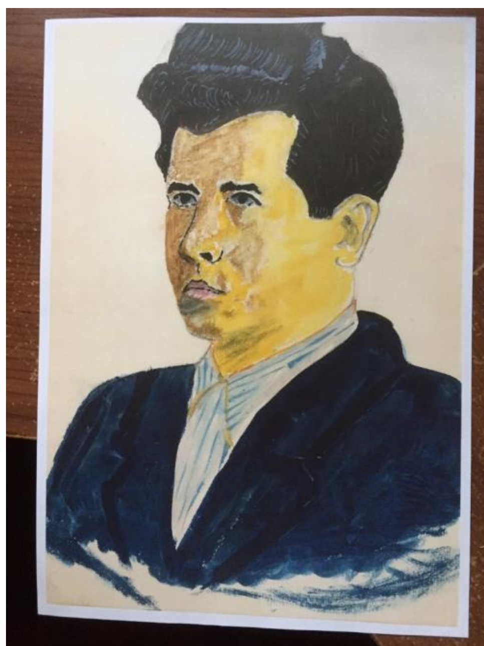

А мяне ў Магілёўскім медвучылішчы навучалі і рэцэпты пісаць,
і маляваць, і вершы са сцэны чытаць

“Пад ясну зарыцу!” – засведчанае духоўнае багацце суайчыннікаў.
На здымку – мая сядзіба-дабравест.

Сяргей Панізьнік

………………………………………………………………

Sergei Paniznik: New materials of the famous Belarusian poet include folklore recordings "There the Sun walked on the Earth", poetic notes "Kalina-malina, my berry ...", and "Tight arc of courage", as well as bibliographic records with photographs "Who wishes. ..? "

(web-magazine " Kultura. Natsyja", issue 27, April 2021, 209-234, www.sakavik.net)

Сергей Панизьник: Новые материалы известного беларусского поэта включают фольклорные записи "Там Солнце по земле ходило", стихотворные заметки "Калина-малина, ягодка моя...", и "Тугая дуга отваги", а также библиографические записи с фотографиями "Кто желает ...?"

(веб-журнал «Культура. Нация», вып. 27, Апрель 2021, 209-234, www.sakavik.net)

Ігар Пракаровіч: Раскозы

“ПАЛІ ЦЯПЕР У ПЕЧЫ…”

Каля Варапаева ў 60-я гады вялася меліярацыя. Працавала даволі многа рознай тэхнікі. Аб’ём работы быў вялікі: стаяла задача асушыць і ўладкаваць балота, што цягнуліся ад Свініцы аж да Навасёлак. Працаваў там і вядомы ва ўсёй акрузе “чудзіла”, якога звалі Зэнусь. Быў у яго трактар з прычэпам і сувачом наперадзе.
Адзін чалавек з вёскі дамовіўся з Зэнькам, каб той прывёз яму дровы. Узгаднілі і цану. Яна задаволіла трактарыста і ён шукаў магчымасці закалыміць.

І вось аднойчы на панадворак заказчыка ліха заехаў бульдозер з прычэпам. Развярнуўся, падняў прычэп і высыпаў дровы. Трэба было разлічвацца.

Гаспадар палічыў, што мнагавата паабяцаў ён раней трактарысту за работу. Шкода стала грошай. Дровы прывезены, хопіць гэтаму Зэньку і паловы дамоўленай сумы. Адлічыў, падаў трактарысту. Той паглядзеў здзіўлена на гаспадара.

– Чаму так мала?
– Ды малавата ты прывёз. І дровы слабыя, бяроза толькі дзе-нідзе трапляецца…

Мужык хацеў і яшчэ штосьці сказаць, але Зэнусь злосна сплюнуў, сеў у трактар, развярнуўся і сувачом сапхнуў дровы ў сажалку. Дык каб жа толькі сапхнуў, а то і праехаўся па іх яшчэ некалькі разоў.
Гаспадар у адчаі мітусіўся вакол трактара і лямантаваў:
– Не рабі! Не рабі гэтага! Я заплачу!
– Раней плаціць трэба было! Палі цяпер у печы!
Трактар рвануў з месца і парожні прычэп гулка забразгатаў па дарозе…

КАВАЛЬСКАЯ ПІЛКА

Жыў у нашай мясцовасці пасля вайны ветырынарны доктар. Было ў яго два сыны, крыху старэйшыя за мяне. Дык мы і яшчэ хлопцы гулялі разам у розныя гульні,

прыдумлялі што-небудзь. Ну, вядома ж, дзеці. А тады, пасля вайны, пазаставалася многа living розная зброі, патронаў, якія мы час ад часу знаходзілі.
І вось неяк аднаго разу, гуляючы ў лесе, знайшлі баявую стрэльбу. Цэлую, непаржавелую. Толькі з надта доўгай руляй. Старэйшыя хлопцы падказалі, што варта было б адпілаваць, каб зрабіць абрэз. Але для гэтага трэба мець кавальскую пілку – адмысловую пілку па метале, якой звычайна карыстаюцца кавалі. Ды дзе ж яе ўзяць пацанятам? Няма дзе…

Ды ў хуткім часе нібыта падвярнуўся спрыяльны выпадак.
Неяк таму ветурачу наказалі, каб пад’ехаў на хутар да Кавальскіх – у іх захварэла скаціна. Ну той і выправіўся, вылячыў кароўку. А гаспадар, ведаючы, што доктар любіць займацца садоўніцтвам, мае ладную колькасць пладовых дрэў, падарыў яму добрую пілу-нажоўку.

Прыехаўшы дадому, ветурач праверыў падарунак у справе і застаўся вельмі задаволены. Пілка была лёгкая, вострая, рэзала мякка, без напругі.
Вечарам, за сямейным сталом гаспадар пахваліўся, што атрымаў ад Кавальскіх у падарунак вельмі добрую пілку.
Пры словах “Кавальскія” і “пілка” хлопцы навастрылі вушы. Гэта ж тое, што як раз трэба!
Назаўтра, счакаўшы, пакуль бацька паедзе на працу, падаліся яны ў паветку, дзе захоўваліся розныя прылады і начынне. На сцяне на цвячку вісела адмысловая нажоўка. Браты знялі яе і хуценька накіраваліся ў лес, дзе ў схованцы ляжала стрэльба. Па дарозе да іх далучыўся і я з сябрам.
У лесе мы дасталі з тайніка стрэльбу, паклалі яе на вялікі сасновы пень і, прытрымліваючы, па чарзе пачалі шмараваць па рулі нажоўкай. Выступаў пот, балелі рукі, а на метале з’явіліся толькі драпінкі. Нажоўку ж зашмаравалі да палатна. Няма рады! Што ж рабіць? Занеслі браты пілку ў паветку, павесілі на цвячок, дзе і вісела.
І што? Запомнілася нам тая “кавальская пілка” на ўсё жыццё. І я, і мае сябры тыдзень не маглі сесці – бацькоўскія дзягі правялі суровыя ўрокі выхавання…

ТРАКТАРЫСТ ЛЯКСАНДРА

Працаваў я неяк у маладосці ў меліярацыйнай брыгадзе. Асушалі балоты. І рабіў у нас трактарыстам такі Ляксандра – харошы, вясёлы чалавек, але моцна любіў выпіць. І не каб дзень, а то дні тры-чатыры на работу не выходзіў. Але яго не выганялі, бо працаўнік быў удалы. Начальства ведала, што ён усё адно ўсіх дагоніць і перагоніць.

Дык вось з ім адбыўся такі выпадак. Працавалі мы на балотах каля Рагязоўкі. Невялікая такая вёсачка, але з магазінчыкам. Аднойчы мясцовыя вясковыя бабы сабраліся каля крамкі, чакалі, калі прывязуць свежы хлеб. Ну і тут як раз ідзе да магазіна той Ляксандра. Гразнаваты, крыху абарваны, пантофлі падраныя, хістаецца. Ну а бабы між сабой і гавораць: “Во, п’янюга ідзе. Пэўне ж будзе гарэлку браць. Лепш бы сабе абутак купіў, а то войкі ходзіць”.
А Ляксандра гэта ўсё чуў. Зайшоў ён у магазін, набраў многа бутэлек віна. Выйшаў, агледзіўся. Падыйшоў бліжэй да жанчын, што сядзелі на лаўках, паставіў нагу на калодку, адкаркаваў бутэльку, паліў віном спачатку на адну пантофлю, потым на другую.
А бабы глядзяць вылупіўшыся! Што ж далей будзе?
Дастаў потым той Ляксандра з кішэні пяць рублёў – на той час гэта былі вялікія грошы, буханка хлеба каштавала 14 капеек! – выцэр той “пяцёркай” свой абутак, скамячыў яе і кінуў пад ногі жанчынам. Потым падміргнуў ім, ганарова ўзняў галаву і, пасвістываючы, накіраваўся да свайго трактара.

АЛЁШКА І ВЕЖА

У адной вёсцы непадалёку ад Старога Двара жыў такі Алёшка, як яго звалі. Неблагі хлопец, але зусім несур’ёзны. Па глупстве ў турме сядзеў, выпіць любіў. Вярнуўшыся дамоў, ажаніўся, уладкаваўся рабіць на ферме. Ну не зусім на ферме, а аператарам воданапорнай вежы. Ён напампоўваў туды вады, а яна потым цякла на кароўнік. Але гэты Алёшка быў да работы абыякавы, адказнасці не меў аніякай. Калі накачае вады, а калі, як нап’ецца, то і не.
Дык вось аднойчы зімой прыціснулі маразы. Гэты Алёшка і не дагледзіў, бо быў п’яны. Замерзла вада ў вежы. І зверху на ёй наледзь, і з бакоў. Надзвычайнае становішча – “не шуцейнае дзела”! Каровы паіць трэба, а вады няма. Далажылі начальству, старшыні калгаса, выклікалі рамонтную брыгаду. Пакуль “запрошаныя” збіраліся і былі дзесьці ў дарозе, некалькі мясцовых хлопцаў – работнікаў фермы, купілі віна, залезлі навех вежы і пачалі баляваць, паглядаючы з вышыні, ці едзе начальства.
Тым часам да вежы, хістаючыся, падыйшоў Алёшка. Тут трэба сказаць, што ён з маленства баяўся верхатуры: у яго ішла кругам галава, калі глядзеў уніз.
– Алёшка, глядзі, што ў нас ёсць! – крыкнуў з вежы адзін з хлопцаў і паказаў бутэльку віна. Гэта была вялікая спакуса. І хоць ужо пад’ехала рамонтная брыгада, якая пачала абкладаць вежу старымі аўтапакрышкамі, каб запаліць іх і растапіць лёд. Алёшка ўсё ж адчайна палез па металічных скобах-прыступках уверх. Мэта і жаданне былі мацнейшыя за ўсе страхі.

Узлез. Далучыўся да балявання. Выпіў з іншымі. І тут нехта з хлопцаў заўважыў удалечыні машыну.

– Мужыкі, мусіць старшынёўскі “казёл” пхнецца. Трэба злазіць.

Алёшка, як толькі падыйшоў да краю вежы, то ледзь не самлеў. Закружылася галава і ён прысеў.

– Хлопцы, ратуйце! Разаб’юся…

Што ж рабіць? Як начальства прыедзе, дык яшчэ больш праблем будзе. Трэба ж неяк спусціць на зямлю чалавека.

Падказалі і дапамаглі мужчыны з рамонтнай брыгады. Яны падалі на вежу нейкі халат і доўгую вяроўку. Алёшку тым халатам абкруцілі галаву, каб нічога не бачыў, а пад пахі адвязалі вяроўкай. І пачалі спускаць. Алёшка дрыгаў нагамі, лаяўся, але на зямлю вярнуўся хоць і п’яны, але цэлы.

Калі пад’ехала начальства, нецвярозая каманда стаяла, хістаючыся, ганаровай вартай каля вежы і карцінна патупіўшы вочы цярпліва чакала пакарання “за дапушчаныя пралікі ў рабоце”.

Abstract

Igar Prakapovich: Four stories from the life of Belarusian peasants.
(web-magazine “Kultura. Natsyja”, issue 27, April 2021, 235-238, www.sakavik.net)

Резюме

Игорь Прокопович Четыре рассказа из жизни белорусских крестьян: ПАЛІ ЦЯПЕР У ПЕЧЫ…, КАВАЛЬСКАЯ ПІЛКА, ТРАКТАРЫСТ ЛЯКСАНДРА, АЛЁШКА І ВЕЖА.
(веб-журнал «Культура. Нация», вып. 27, Апрель 2021, 235-238, www.sakavik.net)

Інфармацыя аб падзеях з культурнага жыцьця беларускіх суполак

Матэрыялы, прысвечаныя Дню Волі-2021

Рэдакцыя атрымала інфармацыю ад сяброў Атаўскага аддзела ЗБК і Беларускага інстытута навукі і мастацтва ў Канадзе аб тым, як яны святочна адзначылі Дзень Волі.

На працягу аднаго тыдня прайшлі тры падзеі:

22 сакавіка 2021 года - Стрым і канцэрт онлайн (гл.праграму ніжэй) відэо: https://youtu.be/cJ9sgo-aeUQ

25 сакавіка 2021 года - Мітынг на Дзень Волі праходзіў у цэнтры Атавы каля помніка за правы чалавека:
фотаздымкі: https://photos.app.goo.gl/tofMBvmyztzgJPbd6
відэо: https://www.youtube.com/watch?v=YFqOcNPPfaE&t=4s

27 сакавіка 2021 года - Мітынг у падтрымку беларускай Рэвалюцыі надзеі 2020 https://youtu.be/HYqVYJKLci8

Відэо і фотаздымкі Алеся Каралькевіча

…………………………………………………….

Праграма на 21 сакавіка 2021 года
ДЗЕНЬ ВОЛІ 2021 - СТРЫМ І КАНЦЭРТ
НЯДЗЕЛЯ 21 САКАВІКА 2021
Пачатак 13:00 (атаўскі час), 20:00 (менскі час)

Шаноўныя сябры! Запрашаем!

УДЗЕЛЬНІКІ

- Івонка Сурвіла - Старшыня Рады БНР
- Ганна Севярынец - беларуская выкладчыца, журналістка, пісьменьніца, дасьледчыца беларускай літаратуры
- Сяргей Навумчык - намесьнік Старшыні Рады БНР, беларускі палітык, журналіст

- Уладзімер Арлоў - беларускі гісторык і пісьменьнік, аўтар знакамітага эсэ "Незалежнасць - гэта..."
- Віктар Шалкевіч - беларускі актор, бард, паэт
- Зьміцер Вайцюшкевіч - беларускі музыка, сьпявак
- Сяржук Сокалаў-Воюш - беларускі бард, журналіст, пісьменьнік

А ТАКСАМА

- Крэатыўныя і дружныя беларускія суполкі з розных куткоў Канады

Падчас сьвяткаваньня мы будзем размаўляць аб вытоках сучаснай беларускай дзяржаўнасьці, аб выбітных асобах бацькоў - заснавальнікаў БНР і аб надзвычайным духоўным уздыме беларускай нацыі напачатку 20-га стагоддзя. І абавязкова сустрэнем надыход Дня Волі песьнямі любімых беларускіх бардаў!
Падтрымаць данатам сем'і беларускіх гурояў:
Canada: interac to mail@belarusian.ca, comment= "Dzen Voli"
Worldwide: PayPal.me/BelarusianCanada

Пётра Мурзёнак Мітынг у падтрымку беларускай Рэвалюцыі надзеі 2020

(цэнтр горада – галоўны парк - Major Park, 27 сакавіка 2021 года, Атава)

(тэзісы для выступленьня)

1. Сьвяткуем Дзень Волі, які ўмяшчае два сьвяты – Дзень абвяшчэньня БНР і цяперашнюю Рэвалюцыю надзеі.
2. БНР, незалежнасць якой была абвешчана 25 сакавіка 1918 года, існавала на працягу ўсяго аднаго года, ва ўмовах нямецкай акупацыі. Гэта была не ў поўнай ступені сьпелая дзяржава – нямецкія акупацыйныя ўлады не дазволілі ўрадам БНР, якіх было 4 за адзін год, мець свае войска, банкі. Аднак, за гэты год было шмат зроблена для развіцьця адукацыі-школьніцтва і беларускай культуры.
3. Менавіта дзякуючы існаваньню БНР, і яе ўраду, які дзейнічаў пачынаючы з 1919 года за мяжой, бальшавікі пайшлі на стварэньне БССР.
4. Пачатак маладой дзяржавы, БССР, нават ва ўмовах савецкай сістэмы, быў спрыяльным для нацыянальнага будаўніцтва. На пачатку 20-га стагоддзя, у 20-я-30-я гады былі створаны такія нацыянальныя інстытуцыі як Беларускі універсітэт, Беларускі інстытут культуры, развівалася адукацыя, выдавалася шмат беларускіх падручнікаў, слоўнікаў, беларускіх газет.
5. Аднак, перыяд нацыянальнай ідэнтыфікацыі ў СССР змяніўся на будаўніцтва камунізма і сусветную рэвалюцыю. Змена курса вылілася ў знішчэньне

нацыянальных кадраў па ўсіх акраінах СССР. Беларусь не была выключэньнем. Звярніцеся толькі да інфармацыі, якую адкрыў Леанід Маракоў. Падчас рэпрэсій былі закатаваны\забіты амаль усе выбітныя дзеячы БНР, якія засталіся працаваць у савецкай сістэме: старшыні Оады БНР, Іван Серада, Язэп Лёсік, кіраўнікі ўрадаў БНР – Раман Скірмунт, Антон Луцкевіч, Вацлаў Ластоўскі, Аляксандр Цвікевіч. 29 кастрычніка 1937 года – ў адну ноч ў засценках НКВД вынішчаны беларускія паэты. Сяргей Ігнатавіч Мурзёнак, брат майго дзеда – арыштаваны ў жніўні, растраляны 17 лістапада 1937 года.

6. У гісторыі Беларусі было яшчэ шмат чаго – індустрыялізацыя, калектывізацыя, пяцігодкі, 2-я сусветная вайна. Беларускі народ нёс страты, але ў цывілізацыйным плане меў і значныя дасягненьні, калі ацэньваць граматнасць насельніцтва, развіцьцё сістэмы адукацыі, і гэдак далей; вядома, з улікам эвалюцыі усяго чалавецтва ў цэлым. Адно чаго не было, гэта палітычнай і нацыянальнай свабоды.

7. Надзея, што адбудуцца істотныя змены прыйшла з развалам СССР. Пачатак 90-х гадоў зноў паказаў, што беларуская нацыя падымаецца з кален і пачынае расквітаць. Аднак, з прыходам кіраўніка нео-савецкага тыпу, А. Лукашэнкі, пачаўся і доўжыцца ўжо чвэрць стагоддзя несспрыяльны перыяд для развіцьця беларускай нацыі.

8. Рэферэдумы 1995 і 1996 гадоў, ініцыяваныя гэтым дзеячам, у значнай ступені падарвалі надзеі нацыянальна-свядомых сіл на нацыянальнае адраджэньне.

9. Я зараз вам прачытаю верш “Сакавік” напісаны 28 сакавіка 1997 года пасля чарговага Дня Волі, у якім я ўдзельнічаў. Я спадзяюся, вы адчуеце настрой таго перыяду, перыяду з якога пачалося будаўніцва так званай Саюзнай дзяржавы:

САКАВІК

Здаецца стукала вясна

І сонца грэла ўсё мацней

А сёння зноў прыйшла зіма

Ад сцюжы стала халадней.

Надзея бліснула была

І адыйшла зноў на вякі

Нядзеля толькі і прайшла

А быццам сем гадоў якіх.

Не дазваляе яшчэ лёс

Цяпло вясенне пачуць

Не пераскочыць праз сто вёрст

Не усведаміўшы – не ўздыхнуць.

І хоць што хочаш ты рабі

Прасі у Бога, ці малі

А лепш за ўсё браток цярпі

Нам трэба выжыць на зямлі.

Сцярпець, а потым і ўзмацнець

Пазнаўшы светлы далягляд

І з розумам сваю зямлю сагрэць

Гісторыя ня любіць хуткіх дат.

Прыгожа каб усім зажыць

Адчуць вясеннее цяпло

Душу нам трэба абудзіць

І запаліць у ёй святло.

Растае ўраз з снягоў сцяна

І расквітнее любы край

І вечна будзе тут вясна

Іграй, Сымоне ж, зноў, іграй!

28 сакавіка (17.25-18.10) – 29 сакавіка (10.30-11.00) 1997 года, Мінск

10. Будучае Беларусі залежыць ад людзей, якія жывуць на радзіме. Тое, што мы тут сёньня сабраліся, адлюстроўвае нашу салідарнасць і наш гонар за людзей, якія выходзяць на вуліцы нашай радзімы, каб дамагчыся змен да лепшага жыцьця – да дэмакратыі, да стварэньня сапраўнай нацыянальнай дзяржавы. Чым мы яшчэ можам дапамагчы? Думайце.

11. Сітуацыя ў Беларусі вельмі складаная. Рэвалюцыя надзеі, так я яе называю, яшчэ не скончылася. І магчыма толькі пачынаецца – пачынаецца да новага светлага дня ў гісторыі краіны з багатай спадчынай, культурай, і традыцыямі. Не выключаю, што змяніць негатыўны баланс сіл у сёняшнім палітычным крызісе ў Беларусі могуць беларусы дыяспары і беларускія дзеячы, якія вымушана і часова апынуліся за мяжой.

12. Каб скончыць на аптымістычнай ноце дазвольце прачытаць яшчэ адзін верш пра Сакавік, напісаны ў 2012 годзе і дапоўнены сёньня раніцай.

НА САКАВІК

Прыйшла чарговая вясна
І з ёю Сакавік вызвольны.
У промнях сонечнага дня
Ён песціць мару долі вольнай.

Праз пакаленьні і іспыт
Нясе Ён для людзей надзею –
Пасля ахвярнай барацьбы
У краі не гудзець завеям.

Ён прыйдзе ў родную зямлю,
Каб расквяціцца ў мілым краі,
Каб з гонарам прамовіў беларус
“Люблю
айчыну вольную,
душой яе чуваю!
Жыві свабоднай, Беларусь!!!”

14 сакавіка 2012 - 27 сакавіка 2021 года, Атава

Са сьвятам! Жыве Беларусь!

Materials Dedicated to Freedom Day-2021 in Ottawa
(web-magazine "Kultura. Natsyja", issue 27, April 2021, 239-244, www.sakavik.net)

Web-magazine received information from members of the Ottawa Chapter of Belarusian Canadian Alliance and Belarusian Institute of Arts and Sciences, Canada describing how they celebrated Freedom Day. Three events took place in the course of one week: March 21, 2021 – livestream and online concert (program attached). The link to video of the event: https://youtu.be/cJ9sgo-aeUQ; March 25, 2021 – Meeting on Freedom Day was conducted in the centre of Ottawa beside the Canadian Tribute to Human Rights Monument. Photographs at: https://photos.app.goo.gl/tofMBvmyztzgJPbd6; video: https://www.youtube.com/watch?v=YFqOcNPPfaE&t=4s; March 27, 2021 – Meeting in support of the Belarusian Revolution of Hope in 2020 including speech statements and two poems by P.Murzionak: https://youtu.be/HYqVYJKLci8. Video and photographs by Ales Karalkievich.
including

Piotra Murzionka Speech statements and two poems during the meeting in support of the Belarusian Revolution of Hope-2020 (March 27, 2021; Ottawa)
(web-magazine "Kultura. Natsyja", issue 27, April 2021, 240-243, www.sakavik.net)

Материалы, посвященные Дню Воли-2021 в Оттаве
(веб-журнал «Культура. Нация», вып. 27, Апрель 2021, 239-244, www.sakavik.net)

Редакция получила информацию от членов Оттавского отделения Белорусско-канадского альянса и Белорусского института науки и исскуства, Канада, с описанием того, как они отмечали День свободы. В течение одной недели произошло три события: 21 марта 2021 - прямая трансляция и онлайн-концерт (программа прилагается). Ссылка на видео с мероприятия: https://youtu.be/cJ9sgo-aeUQ; 25 марта 2021 - митинг в День свободы прошел в центре Оттавы рядом с монументом «Дань уважения Канады правам человека». Фотографии: https://photos.app.goo.gl/tofMBvmyztzgJPbd6; видео: https://www.youtube.com/watch?v=YFqOcNPPfaE&t=4s; 27 марта 2021 - Митинг в поддержку Белорусской революции надежды-2020, включены тезисы выступления и два стихотворения П.Мурзёнка: https://youtu.be/HYqVYJKLci8. Видео и фотографии Алеся Каралькевича.

Пётра Мурзёнак Тезисы выступления и два стихотворения во время митинга в поддержку Белорусской революции надежды-2020 *(27.03.2021, Оттава)*
(веб-журнал «Культура. Нация», вып. 27, Апрель 2021, 240-243, www.sakavik.net)

Міжнародная канферэнцыя ў Варшаве па праблеме беларускай ідэнтычнасці

1 красавіка 2021 года ў Варшаўскім універсітэце прайшла міжнародная *онлайн* канферэнцыя

“БЕЛАРУСКАЯ ІДЭНТЫЧНАСЦЬ: ДОСВЕД МІНУЛАГА І ВЫКЛІКІ СУЧАСНАСЦІ. ДА 30-ГОДДЗЯ АБВЯШЧЭНЬНЯ НЕЗАЛЕЖНАСЦІ БЕЛАРУСІ».

Канферэнцыя арганізавана кафедрай міжкультурных даследаваньняў Цэнтральнай і Усходняй Еўропы Варшаўскага універсітэта. Суарганізатарамі канферэнцыі выступаюць БІНІМ, Н’ю-Ёрк і БІНІМ, Канада.

Канферынцыя, з дакладамі на якой выступяць каля 30 даследчыкаў, пройдзе пад пратэктаратам Рэктара Універсітэта і старшыні Рады БНР, Івонкі Сурвілла.

Старшыня БІНіМ у Канадзе, Пётра Мурзёнак выступіў на канферэнцыі з вітальнай прамовай і прэзентацыяй «Беларускі інстытут навукі і мастацтва ў Канадзе ў падтрымцы беларускай ідэнтычнасці».

Далучаем лінкі і праграму канферэнцыі.

Варшаўскі унівесітэт: www.ksi.uw.edu.pl

Канферэнцыя: Konferencje | KSI | Katedra Studiów Interkulturowych Europy Środkowo-Wschodniej WLS UW

БІНІМ, Канада: www.binim.org

Праграма

8.00 – 8.30 Słowo powitalne dla uczestników konferencji / Павітанне ўдзельнікаў канферэнцыі

Iwonka Surwiła, Przewodnicząca Rady Białoruskiej Republiki Ludowej Piotra Murzionak

(Białoruski Instytut Nauki i Sztuki w Kanadzie) Natalla Haradzijenka (Białoruski Instytut

Nauki i Sztuki w USA)

Ewa Żebrowska, Prodziekan ds. Naukowych Wydziału Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego

Aleksander Kraucewicz (Centrum Studiów Białoruskich Studium Europy Wschodniej Uniwersytety Warszawskiego)

Zachar Szybieka (Uniwersytet w Tel Awiwie)

Joanna Getka, Jerzy Grzybowski, Katedra Studiów Interkulturowych Europy Środkowo-Wschodniej Wydziału Lingwistyki Stosowanej, Uniwersytetu Warszawskiego

8.30 – 10.00 Sekcja 1 / Секцыя 1

Tożsamość białoruska na obczyźnie / Беларуская ідэнтычнасць на чужыне. *"Не загаснуць зоркі ў небе..." (Янка Купала)*. Moderator / Мадэратар: Natalla Hardzijenka (Беларускі інстытут навукі і мастацтва)

Пётра Мурзёнак (БІНіМ у Канадзе, Атава). Беларускі інстытут навукі і мастацтва ў Канадзе ў падтрымцы беларускай ідэнтычнасці

Наталля Гардзіенка (БІНіМ у Нью Ёрку). Дзейнасць Беларускага інстытута навукі і мастацтва па захаванні і пашырэнні беларускай нацыянальнай ідэнтычнасці

Сяргей Шабельцаў (Еўрапейскі гуманітарны ўніверсітэт). Беларуская культура як элемент беларускай ідэнтыфікацыі імігрантаў у Аргенціне

Андрэй Буча (Мінскі філіял Расійскага эканамічнага ўніверсітэта імя Г.В. Пляханава). Культурна-асветніцкая дзейнасць беларусаў у міжваеннай Чэхаславакіі

Dyskusja / Дыскусія

10.00 – 11.40 Sekcja 2 / Секцыя 2

Białoruskie odrodzenie narodowe na początku XX wieku: idea a rzeczywistość / Беларускае нацыянальнае адраджэнне на пачатку XX стагоддзя: ідэя і рэчаіснасць. "*Загляне сонца і ў наша ваконца*". Moderator/Мадэратар: Aleksander Kraucewicz (Uniwersytet Warszawski)

Андрэй Чарнякевіч (Uniwersytet Warszawski). Рэспубліка на паперы: роля архіваў

БНР у фармаванні ідэі нацыянальнай дзяржаўнасці

Аляксандр Горны (Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт ім. Янкі Купалы). Канфлікт пакаленняў як фактар утварэння БНР у 1918 годзе

Антон Мірановіч (Uniwersytet w Białymstoku). Уплыў канфесій на фарміраванне нацыянальнай свядомасці беларусаў у XIX ст.

Аляксандр Пагарэлы (Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk). Вусная і пісьмовая культура беларуска-польскага памежжа ў 1860-1910-х гг. і праблема масавай рэцэпцыі дыскурса друку Беларускай Хрысціянскай Дэмакратыі на вёсцы

Viachaslau Shved (Uniwersytet Warszawski). Franciszek Bohuszewicz – ideolog białoruskiego ruchu narodowego?

Dyskusja / Дыскусія

11.40 – 13.10 Sekcja 3 / Секцыя 3

Kultura i polityka: w poszukiwaniu własnej tożsamości / Культура і палітыка: у пошуках уласнай ідэнтычнасці. *“Дык няўжо ж нам ніколі ня склеіць, ня сшыць Менск і Мінск – дзьве паловы сталічнай душы” (N.R.M.)*. Moderator / Мадэратар: Radosław Kaleta (Uniwersytet Warszawski)

Kamil Kłysiński (Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia) Współczesne stosunki białorusko-rosyjskie

Уладзімір Падгол (Грамадскае аб’яднанне “Інфармацыйныя і сацыяльныя інавацыі”). Двухстатуснае юрыдычнае існаванні РБ як перадумова зьнішчэння незалежнасці Беларусі

Андрэй Катлярчук (Södertörn University). Вайна сцягоў. Да гісторыі канфлікта вакол палітычных сімвалаў сучаснай Беларусі

Joanna Getka (Uniwersytet Warszawski). „Мы выйшлі на вуліцу знянацку так…”. Muzyka jako narzędzie budowania białoruskiej tożsamości oporu

Radosław Kaleta (Uniwersytet Warszawski). Język białoruski – stan obecny i perspektywy

13.10 – 13.40 Przerwa / Перапынак

13.40 – 15.10 Sekcja 4 / Секцыя 4

Wyzwania teraźniejszości: polityka i pamięć historyczna / Выклікі сучаснасці: палітыка і гістарычная памяць. *“Мой родны кут, як ты мне мілы” (Якуб Колас)*. Moderator / Мадэратар: Jerzy Grzybowski (Uniwersytet Warszawski)

Андрэй Любы (Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт). Падручнікі па гісторыі Беларусі

як люстэрка фарміравання і эвалюцыі нацыянальнага гістарычнага наратыва ў 1990-ыя – 2010-ыя гады

Алена Любая (Рэспубліканскі інстытут вышэйшай школы). Змаганне з мінулым і змаганне за мінулае: адаптацыя гісторыі Вялікага Княства Літоўскага ў культурнай прасторы і грамадскай свядомасці Беларусі ў XXI стагоддзі

Анатоль Вялікі (Uniwersytet Warszawski). Дакументы Вярхоўнага Савета БССР як крыніца вывучэння гісторыі Беларусі 1989-1996 гг.

Антон Доўнар (Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя М. Танка). Рыма-каталіцкая царква ў Беларусі ў 1991 г. – пачатку XXI ст.

Дзіяна Радулевіч (Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь). Сацыяльна-дэмакратычны саюз Рэспублікі Беларусь: станаўленне і развіццё

Dyskusja / Дыскусія

15.10 – 16.40 Sekcja 5 / Секцыя 5

Pomiędzy dwoma totalitaryzmami / Паміж двума таталітарызмамі. *“Край ты мой, край…” (Narodny Albom)*. Moderator / Мадэратар: Вячаслаў Швед (Uniwersytet Warszawski)

Daria Korotkova (Институт славяноведения Российской академии наук). Relacje kolonii białoruskiej z sowieckim poselstwem na Litwie w latach 1921-23

Jerzy Grzybowski (Uniwersytet Warszawski). Mniejszość białoruska na Łotwie wobec III Rzeszy i ZSRS w przededniu wybuchu i na początkowym etapie II wojny światowej

Андрэй Зінкевіч (Institut für Slawistik Universität Wien). Моўная ідэнтычнасць беларусаў у часы нямецкай акупацыі

Генадзь Семянчук (Uniwersytet Warszawski), Яраслаў Станкевіч. Канцэпцыя нацыянальнай гістарыяграфіі на старонках «Беларускай газэты» (ліпень 1941 – чэрвень 1944)

Аляксандр Гужалоўскі (Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт). Фармаванне беларускага нацыянальнага пантэона ў гады хрушчоўскай адлігі

Dyskusja / Дыскусія

16.40 – 18.10 Sekcja 6 / Секцыя 6

Kulturowe aspekty białoruskiej debaty tożsamościowej / Культурныя аспекты беларускага дыскурса вакол ідэнтычнасці *А хто там ідзе? (Янка Купала)*. Moderator / Мадэратар: Андрэй Любы (Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт)

Віктар Корбут (Uniwersytet Warszawski). Беларуская мова як фактар нацыянальнай ідэнтычнасці ў публіцыстыцы газет „Nasza Dola”(«Наша Доля») і „Nasza Niwa” («Наша Нива») у 1906–1907 гг.

Уладзімір Ляхоўскі (Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт). Ад дзяржаўнага тэатра БНР да БДТ-1: гісторыя станаўлення беларускага прафесійнага тэатра ў 1917 – 1920 гг.

Andriej Moskwin (Uniwersytet Warszawski). Słuckie powstanie (1920) oczyma współczesnej literatury białoruskiej (na przykładzie powieści
„Niczyje” Andreja Fiedarenki)

Андрэй Мастыка (Рэспубліканскі інстытут вышэйшай школы). Беларускі студэнцкі саюз у культурна-асветніцкім жыцці Заходняй Беларусі (да 100-годдзя заснавання арганізацыі)

Dyskusja / Дыскусія

18.10 – 18.40 Prezentacja najnowszych wydawnictw naukowych poświęconych problematyce białoruskiej / Прэзентацыя найноўшых навуковых выданняў прысвечаных беларускай праблематыцы. Moderator / Мадэратар: Joanna Getka (Uniwersytet Warszawski)

Viachaslau Shved, Jerzy Grzybowski, Historia Białorusi od czasów najdawniejszych do roku 1991, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2020.

Архівы Беларускай Народнай Рэспублікі. Т. 2. Кн. 1. Укл.: Андрэй Буча, Аляксандр Горны. Мінск: Кнігазбор, 2021.

18.40 – 19.00 Podsumowanie obrad i zakończenie konferencji / Падвядзенне вынікаў і закрыццё канферэнцыі

Добрай раніцы, паважаныя калегі!

Вітаю вас ад імя сяброў Беларускага інстытута навукі і мастацтва ў Канадзе. Я сёньня раньняя птушка, як тут кажуць, early bird; у Атаве цяпер, дзве гадзіны - можна сказаць - раніцы.

Мне вельмі прыемна сёньня далучыцца да людзей, якія прафесійна займаюцца пытаньнямі беларускай ідэнтычнасці. Хачу выказаць асаблівую ўдзячнасць рэктар(ат)у Варшаўскага універсітэта і кафедры міжкультурных даследаваньняў Цэнтральнай і Усходняй Еўропы, якія зрабілі жэст добрай волі і знайшлі мэтазгодным запрасіць Беларускі інстытут навукі і культуры ў Канадзе ў якасці су-арганізатара канферэнцыі. Па-свайму статусу наш інстытут ёсць грамадскай установай і таму натуральна мы ўспрымаем гэтую роль як аванс на будучае.

Праблемы нацыянальнай ідэнтычнасці беларусаў, якія былі і ёсць актуальнымі. Яны і будуць актуальнымі - да той пары, пакуль можна будзе сказаць – так беларуская нацыя ўсталявалася, усталявалася ў вольнай дзяржаве, незалежнай ад Еўразійскай цывілізацыі, пазбавіўшыся дыктатуры і знайшоўшы свой правільны шлях у сусвеце.

Пытаньне нацыянальнай ідэнтыфікацыі – ключавое для рэалізацыі нацыянальнай ідэі – канчатковым прадуктам якой і ёсць нацыянальная дзяржава. Пасля некалькіх істотных параз звязаных з будаўніцтвам нацыянальнай дзяржавы ў 20-м стагоддзі, беларускае грамадства ўсё яшчэ мае запыт на кансалідацыю, і, хачу падкрэсліць, не кароткачасовую, а доўгатэрміновую стратэгічную кансалідацыю розных яго слаёў, уключаючы навуковую супольнасць. Бо кансалідацыя палітычная ў стаўленьні да будаўніціва нацыі у значнай ступені не была рэалізавана як мінулай, так і сучаснай нацыянальна-сьвядомай элітай - і ў асноўным па прычыне палітычнай блізарукасці, адсутнасцьці як адзінства, так і выпрацаванай стратэгіі, а не толькі па прычыне рэпрэсіўнага ўплыву дыктатарскага рэжыму.

Калі праводзіць гістарычныя паралелі, то ў параўнаньні з нашымі самымі блізкімі суседзямі, Беларусь адстае ў сваім нацыянальным развіцьці. Гэта яскрава заўважна, калі зазірнуць на пачатак і на канец мінулага стагоддзя. Так, высілкі Іосіфа Пілсудскага, польскай эліты, а таксама Літоўскай Тарыбы, скончыліся станаўленьнем Польскай і Літоўскай дзяржаў; актыўнасць нацыянальных эліт вывела гэтыя краіны за межы ўплыву СССР-Расіі і далучыла іх ў ЕС і НАТО. Ні таго, ні другога нацыянальна-сьвядомыя сілы ў Беларусі не асягнулі – не маем асноўнага – па-сапраўднаму незалежнай нацыянальнай дзяржавы. Прычын таму

шмат. Асабліва гэта заўважна сёньня – падчас Рэвалюцыя надзеі, як я яе называю. Адной з такіх прычын з'яўляецца тое, што беларусам пастаянна не стае волі і кансалідуючага цэнтра, які б мог стратэгічна вызначыць шлях па якому Беларусь магла б вызваліцца з-пад імперскіх аковаў суседа і з-пад савецкага мінулага, якім кіруецца дыктатар Лукашэнка.

Праграма канферэнцыі прадугледжвае разгляд пытаньняў ідэндыфікацыі беларусаў у тых ці іншых краінах як сёньня, так і ў мінулым. Відавочна, што праблема самаідэнтыфікацыі беларускіх эмігрантаў, улічваючы ассіміляцыю з насельніцтвам краіны пражываньня і іх канчатковае рашэньне эміграваць па той ці іншай прычыне, значна больш складанае, чым тая ж праблема на радзіме. Было б таксама цікава параўнаць і ацаніць магчымы уплыў дыяспары і саміх працэсаў ідэнтыфікацыі на сітуацыю ў Беларусі – **да** Рэвалюцыі надзеі, і **цяпер**, калі яна распачалася і працягваецца.

Было б цудоўна, калі б у выніку кансалідаванай навуковай думкі на сёняшняй канферэнцыі можна было атрымаць такія рэцэпты, якія б дапамаглі беларусам, 84.9% якіх вызначаюць сябе беларусамі на радзіме, прыйсьці да разуменьня сапраўднай, глыбіннай, існай нацыянальнай ідэнтыфікацыі, вырвацца з імперыі зла і выплысьці ў добрым нацыянальным здароўі на бераг дэмакратыі, жыцьця і гуманізму. Амаль 70 гадоў таму Чэслаў Мілаш пісаў пра характар дзеяў нацыянальных сіл ва ўмовах дыктатуры. З таго часу ў яго краіне і ў нашых суседзяў шмат чаго зьмянілася ў пазітыўным кірунку. На шляху да прагрэсу знаходзіцца Украіна, якую я кваліфікую, як нашага суседа па Заходне-рутэнскай цывілізацыі. Веру, што надзея на свой шлях застаецца і для Беларусі.

Зычу ўсім удзельнікам плённай працы на канферэнцыі. Дзякую!

Пётра Мурзёнак, 1 красавіка 2021 года, Атава-Варшава

Пётра Мурзёнак: Беларускі інстытут навукі і мастацтваў, Канада ў падтрымцы беларускай ідэнтычнасці
Варшаўскі універсітэт, 1 красавіка 2021 года (даклад падаецца ў Power Point фармаце)

UNIWERSYTET WARSZAWSKI

Tożsamość białoruska: doświadczenia przeszłości i wyzwania teraźniejszości.
Z okazji 30. rocznicy uzyskania przez Białoruś niepodległości
Warszawa, 1 kvietnia 2021 r.
Беларуская ідэнтычнасць: досвед мінулага і выклікі сучаснасці.
Да 30-годдзя абвяшчэння незалежнасці Беларусі
Варшава, 1 красавіка 2021 г.

«Беларускі інстытут навукі і мастацтва, Канада ў падтрымцы беларускай ідэнтычнасці»
доктар Пётра Мурзёнак

Падзякі

• Управа і сябры Беларускага інстытута навукі і мастацтва, Канада (БІНІМ, Канада) шчыра ўдзячны Варшаўскаму ўніверсітэту і кафедры міжкультурных даследаванняў Цэнтральнай і Усходняй Еўропы за запрашэньне прыняць удзел канферэнцыі і выступіць яе суарганізатарам

• Асабістая падзяка доктару Ежы Грыбоўскаму за супрацоўніцтва з нашым інстытутам і ўвагу да нашай установы

2

Мэта выступленьня

- Даць кароткі аналіз выклікаў, якія стаяць перад інстытутам
- Азнаёміць з гісторыяй БІНІМ, Канада (1967 -2021)
- Паказаць, чым займаюцца сябры інстытута ў апошнія гады

Выклікі, якія стаяць перад БІНІМ, Канада

- БІНІМ, Канада афіцыйна зарэгістраваная ў дзяржаве грамадская арганізацыя
- Актыўнасць сяброў інстытута, якіх налічваецца сёньня каля 20 чалавек, ажыццяўляецца ў адпаведнасьці са Статутам. Асноўная мэта інстытута - гэта збераджэньне і развіцьцё беларускай навукі і культуры, як за мяжой, так і па магчымасці на радзіме
- Базавымі для дзейнасці Інстытута з'яўляюцца дабрачыннасьць, ахвярнасьць і энтузіазм
- Валанцёрская праца ў інстытуце мае свае абмежаваньні
  - ✓ фінансавыя
  - ✓ адарванасьць ад каранёў і не дастатковыя сувязі з радзімай
  - ✓ многія з сяброў Інстытута ўваходзяць адначасова ў склад іншых беларускіх арганізацый

4

Выклікі, якія стаяць перад БІНІМ, Канада

(праблемы беларускай ідэнтыфікацыі ў дыяспары)

- Канадыйскі ўрад праводзіць палітыку шматкультурнасці.
- Паводле апошняга Цэнзуса-2016, прыблізна 25.000 канадыйцаў ідэнтыфікавалі сябе беларусамі.
- Разлікі, праведзеныя мной паказваюць, што ў параўнаньні з краінамі-суседзямі Латвія, Літва, Польшча, Расія, Украіна, Эстонія), беларусы найменш актыўныя ў міграцыйным плане (за 20 год з 1991 па 2011 гг. з Беларусі ў Канаду выехала 134 чалавек са 100.000 насельніцтва Беларусі).*
- Паводле маіх разлікаў не больш 5% беларусаў да Рэвалюцыі надзеі 2020 былі схільны наведваць беларускія арганізацыі.
- Толькі 3.7% беларусаў-канадыйцаў у 2016г. выкарыстоўвалі дома родную мову.
- Праблема ассіміляцыі з масай насельніцтва.

** Пётра Мурзёнак Шляхі да беларускай нацыі. Мінск, «Кнігазбор» (2016):169-183.*

5

З гісторыі БІНІМ, Канада*

- БІНІМ, Канада быў заснаваны 17 верасня 1967 года ў Беларускім рэлігійна-грамадскім цэнтры ў Таронта, спачатку як аддзел БІНІМ (ЗША).
- 7 лістапада 1968 г. было прынята рашэньне аб наданьні канадыйскаму аддзелу статуса самастойнага, незалежнага інстытута пад назвай БІНІМ, Канада.
- Старшыні Беларускага інстытута навукі і мастацтва ў Канадзе
  - ✓ 1968 - 1969 - доктар Вінцэнт Жук-Грышкевіч
  - ✓ 1969 - 1972 - доктар Ян Садоўскі
  - ✓ 1972 - 1974 - доктар Барыс Рагуля
  - ✓ 1974 - 2002 - магістр Івонка Сурвіла
  - ✓ 2002 - 2017 - доктар Зіна Гімпелевіч
  - ✓ З кастрычніка 2017 года - доктар Пётра Мурзёнак

- *Пётра Мурзёнак, Зіна Гімпелевіч "Беларускі інстытут навукі і мастацтва, Канада ў 1967 -2019 гг." ЗАПІСЫ, 2019, №41, 313-326; «Культура, Нацыя», №25, красавік 2020: 32-46.*

6

З гісторыі БІНІМ, Канада

- Першай акадэмічнай імпрэзай стала канфэрэнцыя "Беларусаведныя дні ў Квінс Унівэрсытэце ў Кінгстане" **ў 1971 годзе**, якую арганізаваў прафэсар Я. Садоўскі.
- У **1969-1972** гг. праф. Я. Садоўскі сабраў калекцыю беларускіх мастацкіх вырабаў - 62 экспанаты цяпер знаходзяцца ў Музеі гісторыі Канады.
- **У 1975 годзе** канферэнцыя "Беларусаведныя дні ў Атаўскім Унівэрсітэце" і выстава беларускага народнага мастацтва была арганізавана спадарствам Сурвілаў.
- Пачынаючы з **1989** году, дзякуючы акадэмічным інтарэсам праф. Зіны Гімпелевіч, праф. Марыі-Паўліны Сурвіла і сп. Івонкі Сурвіла, адзначаны значны прагрэс ва ўдзеле БІНІМу ў канадыйскіх і міжнародных навуковых кангрэсах. Да 2016 года сябрамі БІНІМу зроблена каля 150 дакладаў.
- Сп. І. Сурвілла была ініцыятарам і разам з праф. З. Гімпелевіч і Паўлінай Пашкевіч-Смітс заснавалі ў **1989** годзе Канадыйскі фонд дапамогі ахвярам Чарнобылю ў Беларусі.
- Сп. Ірына Варабей, сябра Саюзу пісьменьнікаў Беларусі, заснавала ў **2005** г. творчай майстэрні па вышываванню беларускіх нацыянальных узораў «Spirit of Biełaruś).

7

З гісторыі БІНІМ, Канада

- У **2001** г. быў заснавана вэб-сайт беларусаў Атавы (адміт. Ю. Шамецька), які да сёньня працуе як сайт ЗБК, www.belaruscanada.org.
- Сп. В. Кавалёва заснавала ў **2001** годзе спеўны гурт *"Яваровы людзі", які дзее да сёньня.*
- У **2002 -2008** гг. выйшлі 11 нумароў газеты *"Беларускае слова» (*рэдактар В. Кавалёва).
- **У 2005 -2009 гг.** у Атаве працаваў беларускі суботні клас. Настаўнікі, Д.Г. і П.С. Мурзёнкі.
- На кангрэсе Канадыйскай Федэрацыі Гуманітарных і Сацыяльных навук (КФГСН) у Атаве **ў 2009** , дзе быдо каля 9.000 дэлегатаў, БІНІМ Канада добра прагучаў з навуковай сцэны, прдстаўленьнем сваіх кніжак, цудоўным беларускім канцэртам, а таксама выстава мастакоў.
- На кангрэсе КФГСН, які праходзіў з **27 па 29 мая 2017 года** у Райерсон універсітэце (Таронта) працавалі дзве беларускія секцыі і прайшла паэтычная сесія за круглым сталом.

8

БІНІМ, Канада сёньня

- Па стану на студзень 2021 года сябрамі БІНІМ, Канада з'яўляюцца 20 чалавек – музыканты пісьменьнікі, паэты, музыканты, мастакі, навукоўцы.
- У 2017 годзе грунтоўна абноўлены сайт інстытута www.binim.org (адмін. – А. Каралькевіч).
- 20 студзеня 2019 года як нон-профіт федэральная арганізацыя Канады.
- 18 кастрычніка 2020 года вэб-часопіс "Культура. Нацыя" набыў статус часопіса Інстытута. Часопіс «Культура, Нацыя» www.sakavik.net дзейнічае са снежня 2012 года (заснавальнік і рэдактар часопіса Пётра Мурзёнак).На старонках часопіса друкуюцца матэрыялы, прысвечаныя пытаньням нацыянальнага будаўніцтва і беларускай культуры. Да сёньня выйшлі 26 нумароў часопіса "Культура. Нацыя". Сайт і часопіс за гэты час наведалі больш чым 23.800 чытачоў, большасьць чытачоў (57.0%) паходзяць з Беларусі. Часопіс запрашае аўтараў!
- У 2017-2020 гг. сябрамі інстытута апублікаваны больш трох дзесяткаў артыкулаў ў часопісе «Культура. Нацыя», у значнай ступені прысвечаныя пытаньням нацыянальнага будаўніцтва.

9

БІНІМ, Канада сёньня*

- **11 сакавіка 2018 года** з непасрэдным удзелам сяброў БІНІМа і фінансавай падтрымкай Інстытута разам з ЗБК ў Атаве арганізавана і з вялікім посьпехам прайшло святкаваньне важнай гістарычнай даты ў жыцці беларускага народа **100-годдзе БНР**. Свята прайшло ў будынку Канадыйскага парламента на якім прысутнічала звыш 160 гасьцей**.
- У рамках святкавання 100-годдзя БНР у Атаве сябрамі БІНІМ была арганізавана выстава кніг, напісаных беларусамі-канадыйцамі. Спіс 38 кніг, якія былі на выставе, апублікаваны ў часопісе "Культура. Нацыя". ***

** Звесткі аб дзейнасці Беларускага інстытута навукі і мастацтваў, Канада (БІНІМ, Канада) за перыяд з лістапада 2017 года па кастрычнік 2020 года. З даклада старшыні д-ра Пётры Мурзёнка.. «Культура, Нацыя». №26, снежань 2020, 181-202.*

*** Пётра Мурзёнак Святкаванне 100-годдзя БНР у Атаве. "Культура. Нацыя", сакавік 2018, №21, с.7-46.*

**** Спіс кніг на выставе ў гонар 100-годдзя БНР. 11 сакавіка 2018 года. "Культура, Нацыя", сакавік 2018, №21, с. 79-91.*

10

БІНІМ, Канада сёньня

- У **2017** годзе ў Беларускім культурна-рэлігійным цэнтры (Таронта) быў створаны тэатр "Сэнс" (рэжысёр і пастаноўшчык В. Шаўчэнка). Спектакль "Вуліца Геніюш" быў пастаўлены ў Таронта (14.04.2018) і ў Атаве (6.04.2019).
- **У 2015-2019гг.** ў Беларускім культурна-рэлігійным цэнтры ў Таронта праводзіліся курсы "Мова нанова" (кіраўнік І.Тоўсцік).
- Канцэрты дуэта "Кантабіле» (Ўладзя Шамецька - скрыпка, Міхась Рыкаў - гітара) (травень, верасень, кастрычнік, лістапад **2019** года, люты **2020**).
- Прэзетацыя кніг
  - кнігі вершаў П. Мурзёнка "Колеры" (**09.2018**),
  - зборніка вершаў Юрася Шамецькі "Непрадказальнае» (**10.05.2019**),
  - пераклад кнігі санэтаў канадыйскага паэта Seymour Mayne (пераклад на расейскую мову Міхася Рыкава, **24.10.2019**).
- Шэраг відэафільмаў
  - "З Калядамі. Ад сяброў з Атавы, Канада" (**снежань 2019**).
  - «Верш Канадыйскай салідарнасці з беларусамі Бацькаўшчыны» (**15.09.2020**)
  - Восем відэафільмаў з цыкла «Сэрцам з Беларусьсю» (**2020-2021**).

11

БІНІМ, Канада сёньня

- **28 лістапада 2020 года**, у суботу, прайшла *online* вечарына-канферэнцыя, прысвечаная 90 -годдзю з Дня народзін знакамітага беларускага пісьменьніка Уладзіміра Караткевіча. Вечарына былы арганізавана сябрамі Беларускага Інстытута Навукі і Мастацтва ў Канадзе (БІНіМ, Канада) пры ўдзеле Згуртаваньня Беларусаў Канады.
- Даклады нашых сяброў, Г.Туміловіч, Ю.Шамецька і П. Мурзёнка прыняты арганізатарамі кангрэса (ICCEES , International Council for Central and East European Studies), які пройдзе **4-9 жніўня 2021 года** у Манрэалі ў віртуальным фармаце на секцыі пад назвай "From Legends to Modern Belarus". Вечар беларускай культуры.

Дзякую за ўвагу!!!

12

Abstract

International Conference in Warsaw regarding the issue of Belarusian identity
(web-magazine "Kultura. Natsyja", issue 27, April 2021, 245-259, www.sakavik.net)

On March 1, 2021 an international online conference ensued hosted by Warsaw University. Theme: "Belarusian Identity: Past Experience and Challenges for the Future Relating to 30th Year of Declaration of Belarus's Independence." The conference was organized by the Department of International Studies of Central and Eastern Europe at Warsaw University. Partnering organizers that presented papers were BINIM, New York and BINIM, Canada. The Conference was conducted under the guidance of the University's Rector and President of BNR Committee, Ivonka Survilla. Thirty researchers read papers on the given subject. The president of BINIM, Canada, Piotra Murzionak, gave the opening speech of welcome and presented his paper under the title: "Belarusian Institute of Arts and Sciences in Canada in Support of Belarusian Identity."

Piotra Murzionak The opening speech of welcome at the International Conference in Warsaw University (April 1, 2021)
(web-magazine "Kultura. Natsyja", issue 27, April 2021, 250-251, www.sakavik.net)

Piotra Murzionak Presentation: "Belarusian Institute of Arts and Sciences in Canada in Support of Belarusian Identity" (International Conference in Warsaw University, April 1, 2021)
(web-magazine "Kultura. Natsyja", issue 27, April 2021, 252-259, www.sakavik.net)

Резюме

Международная конференция в Варшаве по вопросу о белорусской идентичности (1 марта 2021 года)
(веб-журнал «Культура. Нация», вып. 27, Апрель 2021, 245-259, www.sakavik.net)

1 марта 2021 года в Варшавском университете прошла международная онлайн-конференция. Тема: «Белорусская идентичность: прошлый опыт и вызовы на будущее в связи с 30-летием провозглашения независимости Беларуси».

Конференция была организована Департаментом международных исследований Центральной и Восточной Европы Варшавского университета. Конференция проводилась под руководством ректора университета и президента комитета БНР Ивонки Сурвилла. Тридцать исследователей сделали доклады по данной теме. Президент БИНИМ, Канада, Пётра Мурзёнак, выступил с приветственной речью и представил свой доклад под названием «Белорусский институт науки и искусств в Канаде в поддержку белорусской идентичности».

Пётра Мурзёнак   Приветственная речь на открытии Международной конференции в Варшавском университете (1 марта 2021 года)
(веб-журнал «Культура. Нация», вып. 27, Апрель 2021, 250-251, www.sakavik.net)

Пётра Мурзёнак   Доклад под названием «Белорусский институт науки и искусств в Канаде в поддержку белорусской идентичности» (Международная конференция в Варшавском университете (1 марта 2021 года)
(веб-журнал «Культура. Нация», вып. 27, Апрель 2021, 252-259, www.sakavik.net)

Наступны 28-мы нумар часопіса «КУЛЬТУРА. НАЦЫЯ» выйдзе ў лістападзе 2021 г.